

ВИДАВНИЧИЙ ДІМ «ІНЖЕК»

GUBARIEVA I. O.

**ESTABLISHING THE ECONOMIC
SECURITY OF UKRAINE**

Monograph

Kharkov
PH «INZHEK»
2015

ГУБАРЄВА І. О.

**ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ
УКРАЇНИ**

Монографія

Харків
ВД «ІНЖЕК»
2015

УДК 338.2
ББК 65.050.9(2)2
Г 93

Затверджено на засіданні вченої ради Науково-дослідного центру індустріальних проблем розвитку НАН України (протокол № 1 від 21.01.2015 р.)

Рецензенти: **Предборський В. А.** – доктор економічних наук, професор Національної академії внутрішніх справ Міністерства внутрішніх справ України;
Франчук В. І. – доктор економічних наук, професор Львівського державного університету внутрішніх справ;
Ляшенко О. М. – доктор економічних наук, професор Національного інституту стратегічних досліджень при Президентові України

Губарева І. О.

Г 93 Формування економічної безпеки України: Монографія/ І. О. Губарева – Х.: ВД «ІНЖЕК», 2015. – с. Укр. мова

ISBN 976-966-392-279-9

Монографію присвячено теоретичному та практичному дослідженню формування економічної безпеки України. Проведено комплексний аналіз тенденцій розвитку забезпечення безпеки національної економіки України та країн ЄС, який включає: теоретико-методичне підґрунтя дослідження забезпечення економічної безпеки країни; діагностику проблем у забезпеченні безпеки національної економіки; методичний інструментарій оцінки складових безпеки національної економіки; ідентифікацію рівнів розвитку безпеки національної економіки за складовими. Удосконалено методичні підходи до оцінки якості державних заходів запобігання і протидії корупції в системі забезпечення економічної безпеки національної економіки України.

Рекомендовано для наукових працівників, викладачів, аспірантів і студентів економічних спеціальностей вищих навчальних закладів, а також фахівців з питань вивчення проблем економічної безпеки країни.

ББК 65.050.9(2)2

ISBN 976-966-392-279-9

© Губарева І. О., 2015

© ВД «ІНЖЕК», 2015

ЗМІСТ

ВСТУП.....	9
Розділ 1. Теоретичні аспекти формування економічної безпеки країни	12
1.1. Сутнісно-теоретичні аспекти визначення категорій та понять у сфері безпекознавства	12
1.2. Система забезпечення економічної безпеки в Україні та країнах світу	29
1.3. Класифікація загроз національним економічним інтересам.....	50
Розділ 2. Діагностика проблем у забезпеченні економічної безпеки України та країн-членів ЄС.....	61
2.1. Діагностика проблем у забезпеченні економічної безпеки України та країн-членів ЄС в економічній сфері	61
2.2. Діагностика проблем у забезпеченні економічної безпеки України та країн-членів ЄС у соціальной сфері	108
2.3. Діагностика проблем у забезпеченні економічної безпеки України та країн-членів ЄС у політичній сфері.....	128
2.4. Діагностика проблем у забезпеченні економічної безпеки України та країн-членів ЄС в духовній сфері	153
Розділ 3. Оцінка безпеки національної економіки країн-членів ЄС та України	183
3.1. Методичний підхід до оцінки безпеки національної економіки з використанням міжнародних індексів	183
3.2. Формування системи показників для оцінки економічної безпеки країни.....	200

3.3. Оцінка економічної безпеки України та країн-членів ЄС	212
3.4. Визначення загального стану та тенденцій розвитку економічної безпеки України та країн-членів ЄС	228
Розділ 4. Забезпечення економічної безпеки України шляхом зниження рівня корупції.....	244
4.1. Інституційні засади запобігання і протидії корупції в Україні та країнах світу	244
4.2. Механізм державного регулювання запобігання і протидії корупції в системі забезпечення економічної безпеки України.....	262
4.3. Методичне забезпечення оцінки якості цільових програм запобігання і протидії корупції.....	277
4.4. Організаційний підхід до формування державних програм запобігання і протидії корупції в Україні.....	291
ВИСНОВКИ.....	318
ЛІТЕРАТУРА	321
ДОДАТКИ.....	357

CONTENTS

PREFACE	9
Chapter 1. Theoretical aspects of establishing economic security of the country	12
1.1. Essential-theoretical aspects of defining categories and concepts in the field of security knowledge	12
1.2. System for ensuring the economic security of Ukraine and countries of the world	29
1.3. Classification of threats to national economic interests	50
Chapter 2. Diagnosing problems in ensuring the economic security of Ukraine and EU Member States	61
2.1. Diagnosing problems in ensuring the economic security of Ukraine and EU Member States in the economic sphere	61
2.2. Diagnosing problems in ensuring the economic security of Ukraine and EU Member States in the social sphere.....	108
2.3. Diagnosing problems in ensuring the economic security of Ukraine and EU Member States in the political sphere	128
2.4. Diagnosing problems in ensuring the economic security of Ukraine and EU Member States in the immaterial sphere	153
Chapter 3. Security assessment of national economy in the Member States of the EU and Ukraine	183
3.1. Methodical approach to the security assessment of national economy using international indices	183
3.2. Developing a system of indicators for assessment of the country's economic security	200

3.3. Assessing the economic security of Ukraine and EU Member States	212
3.4. Definition of the general state and development trends for economic security of Ukraine and EU Member States	228
Chapter 4. Provision of economic security of Ukraine by reducing the level of corruption	244
4.1. Institutional principles for preventing and countering corruption in Ukraine and countries of the world.....	244
4.2. Mechanism of government regulation of preventing and countering corruption in the system of provision of the economic security of Ukraine	262
4.3. Methodical support in quality assessment of the target programs for preventing and countering corruption.....	277
4.4. Organizational approach to establishing State programs for preventing and countering corruption in Ukraine.....	291
CONCLUSIONS	318
LITERATURE.....	321
SUPPLEMENTS.....	357

ВСТУП

На сучасному етапі розвитку України, з огляду на посилення інтеграційних процесів, все гострішого значення набуває забезпечення економічної безпеки держави.

Безпека національної економіки країни – це складна багатофакторна категорія, яка характеризує здатність національної економіки протистояти дестабілізуючій дії різноманітних внутрішніх та зовнішніх загроз, забезпечувати сталий розвиток суспільства та конкурентоспроможність національної економіки у світовій системі господарювання.

На актуальність проблеми забезпечення економічної безпеки країни, як пріоритету, державної політики, вказують численні теоретичні дослідження і узагальнення як вітчизняних учених, зокрема таких як: О. Барановський, З. Варналій, О. Власюк, В. Геєць, Б. Губський, Б. Данилишин, Я. Жаліло, М. Кизим, В. Ліпкан, В. Мунтян, Г. Пастернак-Таранушенко, В. Похилюк, В. Предборський, А. Семенченко, Г. Ситник, В. Шлемко, Л. Яремко, так і зарубіжних науковців – Л. Абалкіна, А. Алтухова, Д. Біго, Б. Бузана, К. Баррета, І. Богданова, С. Глазьєва, А. Городецького, М. Жука, В. Колупаєва, Ю. Одума, А. Оцпека, Ж. Солана, В. Сенчагова, Н. Фурса та інших.

Разом із тим досить багато питань потребують подальшої розробки, одним із яких є комплексний аналіз тенденцій розвитку безпеки національної економіки, який включає: теоретико-методичне підґрунтя дослідження забезпечення економічної безпеки країни; діагностику проблем у забезпеченні безпеки національної економіки; методичний інструментарій оцінки складових безпеки національної економіки; ідентифікацію рівнів розвитку економічної безпеки країни за складовими.

Корупція спричиняє руйнівний вплив на усі сфери життя суспільства, є серйозною перешкодою для економічних реформ; порушує дієвість взаємодії між державним апаратом, бізнесом і суспільством; перешкоджає надходженню внутрішніх та зовнішніх інвестицій; сприяє криміналізації та тінізації економіки; стимулює поширення у суспільстві правового нігі-

лізму, зневіри у цінностях демократії та верховенства права, а відтак є одним з найбільш небезпечних та загрозливих явищ для економічної безпеки України. Проблемі корупції, як загрози економічній безпеці, присвячено роботи таких українських дослідників: О. Барановського, З. Варналія, Я. Дяченко, І. Мазур, М. Мельника, В. Предборського, О. Турчинова, та зарубіжних вчених М. Альпідовської, В. Андріанова, Л. Гевелинга, Л. Гончаренко, А. Долгової, Н. Еріашвілі, С. Єчмакова, П. Кабанова, А. Крюгера, В. Лаптеакру, Г. Мішина, С. Роуз-Акермана та ін., але, незважаючи на наявність значного надбання, сучасна практика потребує подальшого удосконалення методичних підходів до забезпечення економічної безпеки України шляхом зниження рівня корупції.

Метою дослідження є розвиток теоретико-методичних положень і розробка практичних рекомендацій щодо формування економічної безпеки України.

Для досягнення поставленої мети в роботі було вирішено такі наукові та науково-практичні завдання:

- ♦ проведено системний аналіз термінологічного апарату теорії безпекознавства й уточнено на цій основі економічну сутність категорії «національна економічна безпека»;
- ♦ узагальнено законодавчі основи та практику світового досвіду стратегічного управління економічною безпекою країни;
- ♦ визначено проблеми у забезпеченні безпеки національної економіки України та країн-членів ЄС;
- ♦ підготовлено науково-практичні рекомендації щодо подолання впливу деструктивних чинників на економічну безпеку України;
- ♦ розроблено методичний підхід до оцінювання економічної безпеки країн світу;
- ♦ удосконалено методичні підходи до оцінки якості державних заходів запобігання і протидії корупції в системі забезпечення економічної безпеки України.

Об'єктом дослідження є процес формування економічної безпеки країни.

Предметом дослідження виступають теоретико-методичне та організаційне забезпечення безпеки національної економіки країни.

Структурно робота складається з чотирьох розділів.

У *першому розділі* монографії досліджено понятійно-категоріальний апарат у сфері безпекознавства; здійснено порівняльний аналіз систем забезпечення безпеки національної економіки в Україні та країнах світу; запропоновано класифікацію загроз національним економічним інтересам країни.

У *другому розділі* значну увагу приділено визначенню проблем у забезпеченні безпеки національної економіки України та країн-членів ЄС в економічній, політичній, соціальній та духовній сферах.

Третій розділ монографії присвячено питанням оцінки та діагностики рівнів розвитку безпеки національної економіки України та країн-членів ЄС. Викладено авторську методiku оцінки рівня розвитку економічної безпеки країни, яка дозволяє не тільки комплексно охарактеризувати рівень розвитку економічної безпеки країни за її складовими, а й сформува-ти кластери країн та виявити проблемні компоненти.

У *четвертому розділі* представлено механізм державного регулювання запобігання і протидії корупції в системі забезпечення економічної безпеки України; запропоновано методичне забезпечення щодо оцінки якості цільових програм запобігання і протидії корупції.

Беручі до уваги, що далеко не всі проблеми забезпечення економічної безпеки держави були вирішені у процесі дослідження та не відображені у цій роботі, а деякі аспекти можуть визвати бурхливу наукову дискусію, автор сподівається, що монографія буде корисною для наукових співробітників, аспірантів, менеджерів, викладачів та студентів економічних спеціальностей.

Автор висловлюють глибоку подяку рецензентам: доктору економічних наук, професору В. А. Предборському, доктору економічних наук, професору В. І. Франчуку та доктору економічних наук, професору О. М. Ляшенко за конструктивні зауваження, опрацювання яких дозволило підвищити науковий рівень монографії.

Розділ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ КРАЇНИ

1.1. Сутнісно-теоретичні аспекти визначення категорій та понять у сфері безпекознавства

Економічна безпека є однією з найважливіших складових національної безпеки країни.

Аналіз чинного законодавства та робіт вітчизняних та зарубіжних вчених-економістів свідчить про відсутність системного підходу до визначення базових категорій, що формують понятійно-категоріальний апарат у сфері забезпечення економічної безпеки країни.

У зарубіжній науковій літературі поняття «економічна безпека країни» практично не використовується. Дане поняття отримало розповсюдження у середині 80-х років минулого століття. У 1984 – 1985 рр. за завданням Генерального секретаря ООН була утворена експертна група, яка виконала дослідження щодо розробки «концепції безпеки», в якому було зроблено висновок, що безпека повинна розглядатися як всеосяжне поняття, яке відображає зростаючу взаємозалежність політичних, військових, економічних, соціальних і технічних факторів [1]. До цього моменту безпека сприймалася лише у військово-політичному смислі.

Безпека є однією з базових категорій, але, як показав проведений аналіз робіт вітчизняних і зарубіжних вчених [2 – 4], на сьогодні немає єдиного визначення даного поняття. Як відзначив М. М. Пендюра [5], поняття «безпека» виконує методологічну функцію, тому що виступає як концептуальна ідея для пояснення тих чи інших конкретних процесів і явищ соціальної реальності. Згідно зі словником Робера [6], термін «безпека» почав вживатися з 1190 р. і означав спокійний стан духу людини, яка вважала себе захищеною від будь-якої небезпеки. Однак в цьому значенні він не прижився у лексиці народів Західної Європи і вживався до XVII століття дуже рідко.

У тлумачному словнику С. І. Ожегова, Н. Ю. Шведової безпека трактується як стан, при якому не загрожує небезпека, є захист від небезпеки [7].

Сутність поняття «безпека» та виміри діяльності із забезпечення безпеки було надано В. А. Предборським [3]: «Безпека є результатом певної свідомої, соціальної діяльності із забезпечення безпеки особи, сім'ї, суспільства, держави. Діяльність із забезпечення безпеки має горизонтальний і вертикальний вимір. До горизонтального виміру належить забезпечення безпеки особи, підприємства, регіону, держави, суспільства, міжнародної спільноти. До вертикального виміру – політична, військова, економічна, інформаційна, науково-технологічна тощо». У додатку А табл. А.1 представлено трактування поняття «безпека», які було надано різними авторами [7 – 15].

Використовуючи алгоритм, запропонований В. А. Зінченком [16], визначимо поняття «безпека».

Відповідно до наведеної в роботі [16] класифікації видів понять, поняття «безпека» є загальним, збірним, конкретним, позитивним, безвідносним.

З багатьох визначень поняття «безпека», наведених в додатку А табл. А.1, відберемо найбільш типові, які найчастіше використовуються. Далі в кожному з визначень поняття «безпека» виокремимо їх компонентний склад (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Розкладання визначення поняття «безпека»
на складові його компоненти

A ₁	A ₂	A ₃
2	3	4
Стан	Не загрожує небезпека, є захист від небезпеки	–
Стан	Захищеність життєво важливих інтересів від внутрішніх та зовнішніх загроз	Особистість, суспільство і держава
Стан та тенденція розвитку	Захищеність життєво важливих інтересів від зовнішніх та внутрішніх загроз	Соціуму та його структур

Закінчення табл. 1.1

2	3	4
Стан	Не загрожує небезпека, зберігається його незалежність, надійність, цілісність, є захищеність від небезпеки або існуючих загроз	Об'єкт
–	Захищеність потреб, необхідних для життєдіяльності і розвитку суспільства	–
–	Задоволення таких потреб, як існування, цілісність, незалежність, спокій і розвиток, від зовнішніх та внутрішніх загроз	Народ
Певний об'єктивний стан	Відсутність загрози	Одиниці чи угруповання
–	Відсутність небезпеки (неприпустимого ризику), шкода	Система
Стан духу	Спокій, захищеність, небезпека	Людина
–	Захист інтересів	Суспільство і його структурні підрозділи
Сталий суспільний розвиток	Забезпечується їх якісна і структурна визначеність та вільне, яке відповідає їх природі, функціонування.	Соціум

Узагальнено автором

Як видно з табл. 1.1, поняття «безпека» складається з трьох основних компонент: $K_1 = (3A_1, 4A_2, 4A_3)$. Набір компонент, які складають визначення поняття «безпека», включає до себе:

$A1 = \{a1\}$ – характеристику протікаючого процесу, форма існування;

$A2 = \{a2\}$ – характеристику предмету, який цікавить суб'єктів у процесах їх взаємодії;

$A3 = \{a3\}$ – характеристику суб'єктів.

Як показав проведений аналіз компонентного складу поняття, наведений в табл. 1.1, в різних визначеннях поняття «безпека» при характеристиці суб'єктів використовуються поняття «система», «суб'єкт», «об'єкт», «соціум», тому необхідно дослідити характеристику окремих

Розділ 1. Теоретичні аспекти формування економічної безпеки країни

компонент поняття. У табл. 1.2 наведено загальне толкування термінів, які використовують автори при визначенні компонент поняття «безпе-ка».

Таблиця 1.2

Загальне толкування термінів, які використовують при визначенні компонент поняття «безпека»

Характеристика компонент	Використовуваний термін	Значення терміну
2	3	4
A ₁	Стан (a ₁₁)	Положення – внутрішнє або зовнішнє, обставини, в яких знаходяться [7]
	Тенденція розвитку (a ₁₃)	Розвиток – процес закономірної зміни, переходу з одного стану в інший стан, більш досконалий; перехід від старого якісного стану до нового, від простого до складного [7] Тенденція – спрямований розвиток, схильність, прагнення [7]
A ₂	Небезпека (a ₂₁)	Небезпека – можливість, загроза чого-небудь, небезпечний – здатний визвати, спричинити шкоду [7]
	Захищеність (a ₂₂)	Захист – запобігти, убезпечити від чого-небудь [7]
	Надійність (a ₂₅)	Надійний – викликати довіру, міцний, кріпкий [7]
	Цілісність (a ₂₈)	Цілісність – внутрішня єдність, неділимість [7]
	Спокій (a ₂₉)	Спокій – рівновага, спокійний стан духу [7]
	Загрози (a ₃₂)	Загроза – можлива небезпека [7]
A ₃	Шкода (a ₃₁₁)	Шкода – наносити збитки, занепад [7]
	Суб'єкт (a ₃₆)	Суб'єкт – предмет судження [7] Суб'єкт – фізична або юридична особа, що здійснює економічну, господарську діяльність (людина, сім'я, підприємець, підприємство, компанія, держава) [17]
	Об'єкт (a ₃₅)	Об'єкт – явище, предмет, на який спрямована діяльність, увага [7] Об'єкт – установа, організація, підприємство та інші юридичні особи, засоби виробництва, елементи соціальної сфери тощо, в яких зосереджена або на які спрямована економічна діяльність [17]

Закінчення табл. 1.2

2	3	4
	Система (a_{38})	Система – визначений порядок у розташуванні зв'язків в системі; дещо ціле, що являє собою єдність закономірно розташованих частин, що знаходяться у зв'язку; форма організації чого-небудь [7]
	Соціум (a_{33})	Соціум – велика стійка соціальна спільність, що характеризується єдністю умов життєдіяльності людей і спільністю культури. Найвища форма – суспільство як цілісна соціальна система [17]

Узагальнено автором

На основі підрахунку термінів, характеристик та розбиття частот використаних ознак, відповідно до методики [16], модель визначення поняття «безпека» має такий вигляд: $K_1 = \langle A_1(a_{11}), A_2(a_{22}), A_3(a_{35}) \rangle$.

Сутність поняття «безпека» можна сформулювати таким чином: безпека – це стан захищеності об'єкта від зовнішніх та внутрішніх загроз, при якому зберігається його незалежність, цілісність, спокій і розвиток.

Одним із ключових понять у сфері безпекознавства є поняття «національна безпека». Аналіз різноманітних поглядів вчених дозволив виокремити декілька підходів до визначення даного поняття. Окремі автори розглядають національну безпеку як стан захищеності життєво важливих інтересів особистості, суспільства і країни від внутрішніх та зовнішніх загроз (І. Петрів [18], Ю. Максименко [19]); іншими авторами національна безпека розглядається як спосіб саморозвитку суспільства (В. Богданович [20], В. Ліпкан [21]) і досягнення країною відповідного рівня конкурентоспроможності (Г. Моргентгау, Дж. Кеннан, Р. Е. Осгоот [22; 23]).

У додатку А табл. А.2 наведено основні визначення поняття «національна безпека», надані різними авторами [5; 18 – 22; 24 – 29].

З. Д. Чуйко [28] зазначив, що національна безпека України є багатогранним, багатоаспектним, системним явищем. Основними елементами у структурі національної безпеки є: об'єкт (людина і громадянин, суспільство і держава, їх життєво важливі інтереси (національні інтереси)), суб'єкт (державні і недержавні інституції (система забезпечення націо-

нальної безпеки)) та цілеспрямована діяльність щодо забезпечення національних інтересів від різного роду загроз.

Використовуючи алгоритм, наведений в [16], визначимо поняття «національна безпека». Згідно з розрахунками, поняття «національна безпека» складається з трьох основних компонент: $K_2 = \langle 1A_2, 2A_2, 3A_{10} \rangle$.

Набір компонент, які складають визначення поняття «національна безпека», включає до себе:

$A1 = \{a1\}$ – характеристику протікаючого процесу, форму існування;

$A2 = \{a2\}$ – характеристику суб'єктів;

$A3 = \{a3\}$ – характеристику предмета, який цікавить суб'єктів у процесах їх взаємодії.

Отже, сутність поняття «національна безпека» можна сформулювати як стан захищеності життєво важливих інтересів особи, держави та суспільства, за якого забезпечуються їх сталий розвиток, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних зовнішніх та внутрішніх загроз національним інтересам.

Усі види безпеки тісно пов'язані між собою, іноді настільки, що неможливо відокремити один від одного. Однак усі види національної безпеки базуються на економічній безпеці [30].

У літературі зустрічаються різноманітні визначення поняття «економічна безпека». Офіційно термін «економічна безпека» було дано в 1985 р. в резолюції Генеральної Асамблеї ООН «Міжнародна економічна безпека».

Трактовки сутності поняття «економічна безпека» можна об'єднати в декілька груп: економічна безпека як сукупність умов, які захищають господарство від внутрішніх і зовнішніх загроз (А. Абалкін [31]), економічна безпека пов'язана з таким станом економіки, який дозволяє захищати її життєво важливі інтереси (В. Сенчагов [2]), економічна безпека – це стан найбільш ефективного використання економічних ресурсів для запобігання загроз і забезпечення стабільного функціонування економічної системи в теперішньому і майбутньому (Е. Олейников [8]); економічна безпека – стан економіки, за якого забезпечуються стійке економічне зростання, достатнє задоволення суспільних потреб, ефективне управлін-

ня, захист економічних інтересів на національному і міжнародному рівнях (А. Архіпов [32]); економічна безпека – це стан економіки, суспільства та інститутів державної влади, при якому забезпечується реалізація та гарантований захист національних економічних інтересів, прогресивний соціально-економічний розвиток країни, достатній оборонний потенціал навіть при несприятливих внутрішніх та зовнішніх процесах (В. Геєць [33]); економічна безпека – це забезпечення конкурентоспроможності національної економіки та її провідних галузей на світовій арені (М. Алмаєв, Н. Мехе, А. Фомин [34]). Теоретичні розбіжності мають місце у визначенні сутності, структури, функцій даного явища.

У пострадянських країнах найчастіше зустрічаються три підходи до визначення національної економічної безпеки: через «інтереси» (національні, державні, суспільні та інш.); через «стійкість» (національної економіки, соціально-економічного розвитку, економічної системи тощо); через «незалежність» (національної економіки від зовнішніх ринків, економічної політики від зовнішнього впливу) [35].

Заслуговує на увагу підхід М. М. Дудіна [36], який економічну безпеку розглядає як категорію відтворення, що не завжди враховується в науковому аналізі і звужує її зміст. Розгляд економічної безпеки під таким кутом зору має декілька аспектів. По-перше, підвищення рівня економічної безпеки слід оцінювати не як отримання разового результату, а як відтворювальний ефект, підсумок функціонування суспільного виробництва, що поєднує поточні і перспективні, внутрішні і зовнішні інтереси. По-друге, основою і фундаментом економічної безпеки є суспільне відтворення, а тому економічна безпека як іманентна властивість національного господарства проходить усі фази відтворювального процесу (виробництва, розподілу, обміну, споживання). По-третє, здатність суспільства здійснювати відтворення економічної безпеки є найважливішою умовою самозбереження та виживання економічної системи.

Економічну безпеку, як зазначив відомий білоруський вчений М. Г. Жук [37], необхідно розглядати як сукупність умов та факторів, що забезпечують незалежність національної економіки, її стабільність і стійкість, здатність до постійного відновлення і самовдосконалення. Економічну безпеку можна вважати також важливою якісною характеристикою

економічної системи, що визначає її здатність підтримувати нормальні умови життєдіяльності населення, стійке забезпечення ресурсами розвитку народного господарства, а також послідовну реалізацію національно-державних інтересів.

У зарубіжній літературі економічна безпека країни розглядається як умова реалізації урядом намічених цілей в області економічної політики: умова стійкості (стабільності) економічного розвитку; економічний вимір проблеми міжнародної безпеки країни; проблема конкурентоспроможності; проблема доступу до ринків сировини та збуту; умова нелегальних видів економічної діяльності (ухилення від податків, контрабанда наркотиків, відмивання кримінальних грошей тощо). У пострадянських країнах визначення поняття «національна економічна безпека» дається через «інтереси», в постсоціалістичних – через вимірювання «міжнародної безпеки», в розвинутих країнах – через поняття «стійкість» [35].

Отже, економічна безпека – це складне полісистемне явище, генезис і розвиток якого зумовлені об'єктивною необхідністю забезпечувати відтворення національної економіки в умовах внутрішніх і зовнішніх загроз та небезпек. До предмета економічної науки економічна безпека включається, по-перше, як категорія, що виражає економічні відносини та виявляється через поняття інтересу; по-друге, як категорія, властива всім соціально-економічним системам; по-третє, як форма вияву функціонування національної економіки; по-четверте, як іманентна функціональна властивість економічної системи [38].

На думку Е. В. Раздіной, національна економічна безпека – це такий стан економіки та інститутів влади, при якому забезпечується гарантований захист економічних інтересів, ефективний, соціально спрямований розвиток країни в цілому, достатній економічний потенціал навіть при найбільш несприятливих варіантах розвитку внутрішніх і зовнішніх процесів [39]. Дане визначення економічної безпеки достатньо обґрунтовано.

У додатку А табл. А.3 наведено трактування поняття «економічна безпека», які було надано різними авторами [2; 6; 8; 31; 32; 40 – 76].

Для наведених вище визначень поняття «економічна безпека» характерним є таке:

- ♦ більшість з визначень надано з позиції максимальної абстракції;
- ♦ деякі з визначень наведено з метою розкрити сутність поняття, а інші – пояснити значення цього терміну;
- ♦ при визначенні поняття не завжди виконуються правила їх побудови і форми визначення, як це передбачається теорією логіки.

Узагальнюючи результати дослідження наукової літератури, можна виділити окремі напрями визначення сутності поняття «економічна безпека»: ресурсно-функціональний, захист ключових (національних) інтересів від загроз, забезпечення стійкості та ефективного розвитку та комплексний. У табл. 1.3 наведено напрями визначення сутності поняття «економічна безпека», а також їх переваги та недоліки.

Таблиця 1.3

Напрями визначення сутності поняття «економічна безпека»

Напрями	Автори	Сутність	Переваги	Недоліки
1	2	3	4	5
Ресурсно-функціональний	Е. А. Олейников [8], А. М. Ілларіонов [54], А. М. Сундук [57], В. Тамбовцев [56]	забезпечення економічної безпеки пов'язують з ефективним використанням ресурсів	дослідження, яке передбачає здійснення аналітичної оцінки зовнішнього і внутрішнього середовища, розроблення механізмів забезпечення максимально високого рівня безпеки загалом	поняття економічної безпеки майже отожднюється із забезпеченням ефективності функціонування, а сам процес ідентифікації загроз є надто трудомістким
Захист ключових інтересів від загроз	В. І. Шлемко, І. Ф. Бінько [41], В. А. Богомолов [42], М. І. Камлик [45], А. Городецький [46], О. Ф. Новікова [48], Р. В. Покотиленко [49], І. О. Александров, О. В. Половян [53]	як стан захищеності інтересів від негативного впливу зовнішнього оточення, а також здатність своєчасно усунути різноманітні загрози	концентрація уваги на адаптацію об'єкта до умов функціонування та захисті від загроз як таких, що знижують рівень безпеки	складність визначення загроз, пріоритетних інтересів, їх кількісної оцінки та забезпечення сталого розвитку та виконання місії

Закінчення табл. 1.3

1	2	3	4	5
Забезпечення стійкості та ефективного розвитку	Л. Абалкін [31], Г. А. Пастернак-Таранушенко [58], Я. А. Жаліло [59], Г. Ю. Дарнопах [65], В. О. Забродський [67] О. І. Барановський [68]	забезпечення стійкості та можливості розвитку в умовах внутрішніх і зовнішніх загроз	визначення основних умов існування об'єкта, необхідність дотримання певних параметрів	лише часткове розкриття сутності економічної безпеки через її ототожнення зі стійкістю
Комплексний	В. К. Сенчагов [2], В. І. Мунтіян [70], Б. В. Губський [71], М. Єрмошенко [73], О. В. Полов'ян [75], К. Х. Іполітов [76]	поєднує декілька ключових позицій	намагання приділити увагу більшій кількості важливих аспектів економічної безпеки	основна увага зосереджена або на захисті інтересів об'єкту від загроз, або на ототожненні економічної безпеки зі стійкістю

Узагальнено автором

Як видно з табл. 1.3, всі підходи до визначення сутності поняття «економічна безпека» мають недоліки, які потребують усунення.

Використовуючи алгоритм, запропонований [16], визначимо сутність поняття «економічна безпека країни». Відповідно до наведеної в роботі [16] класифікації видів понять, поняття «економічна безпека» є загальним, збірним, конкретним, позитивним, безвідносним. З багатьох визначень поняття «економічна безпека», наведених в додатку А табл. А.3, відберемо найбільш типові, які найчастіше використовуються. Далі в кожному з визначень поняття «економічна безпека» виокремимо їх компонентний склад (табл. 1.4).

Розкладання визначення поняття «економічна безпека» на складові компоненти наведено в табл. 1.4.

Як показав проведений аналіз компонентного складу поняття, наведений в табл. 1.4, в різних визначеннях поняття «економічна безпека» при характеристиці суб'єктів використовуються поняття «система», «суб'єкт», «об'єкт», «соціум», тому необхідно дослідити характеристи-

ку окремих компонент. У табл. 1.5 подано загальне толкування термінів, які використовують автори при визначенні компонент поняття «економічна безпека».

Таблиця 1.4

**Розкладання визначення поняття «економічна безпека»
на складові його компоненти**

A_1	A_2	A_3
Стан	Збереження стійкості до внутрішніх та зовнішніх погроз та спроможність задовольняти потреби	Особистість, суспільство, держава, національна економіка
Стан	Захищеність економічних інтересів від економічних загроз та інших загроз національній безпеці, які на них впливають	Особа, суспільство, держава
Стан	Найбільш ефективне використання економічних ресурсів для запобігання загроз і забезпечення стабільного функціонування в теперішньому і майбутньому	Економічна система
Здатність	Розширене відтворення з метою задоволення на визначеному рівні потреб, протистояння дестабілізувальній дії чинників, що створюють загрозу нормальному розвитку, забезпечення конкурентоспроможності	Населення і держава, країна, національна економіка
Стан	Стійкість по відношенню до впливу внутрішніх та зовнішніх дій, що загрожують	Суспільство, економічної системи
Стан	Забезпечення реалізації та гарантований захист національних економічних інтересів, прогресивний соціально-економічний розвиток, достатній оборонний потенціал навіть при несприятливих внутрішніх та зовнішніх процесів	Економіка, суспільство та інститути державної влади
Стан	Динамічний розвиток, вирішення соціальних завдань, можливість виробляти і проводити в життя незалежну економічну політику	Економічна система, держава

Узагальнено автором

Як видно з додатку А табл. А.3, поняття «економічна безпека» має різну основу формування. Тому найбільш вірним буде комбінований підхід.

Згідно з розрахунками модель поняття «економічна безпека» з урахуванням різних основ його формування можна представити таким чином: $K1 = \langle 1A_1; 5A_2; 2A_3; 1A_4; 1A_5 \rangle$.

Таблиця 1.5

Загальне толкування термінів, які використовують при визначенні компоненту поняття «економічна безпека»

Характеристика компоненту	Використовуваний термін	Значення терміну
2	3	4
A_1	Стан (a_{11})	Положення внутрішнє або зовнішнє, обставини в яких знаходяться [7]
	Здатність (a_{14})	Уміння, можливість проводити якісь дії [7]
A_2	Загроза (a_{21})	Загроза – можлива небезпека [7]
	Захищеність (a_{22})	Захист – запобігти, убезпечити від чого-небудь [7]
	Розвиток (a_{27})	Розвиток – процес закономірного зміни, переходу з одного стану в інший, більш досконале; перехід від старого якісного стану до нового, від простого до складного, від нижчого до вищого [7].
	Інтерес (a_{26})	Інтерес – потреби [7] Економічний інтерес – об'єктивні спонукальні мотиви економічної діяльності людей, зумовлені розвитком їх потреб, місцем у системі суспільного поділу праці, еволюцією відносин економічної власності та управління нею [17].
	Ресурси (a_{23})	Ресурс – запаси, джерела [7]
	Відтворення (a_{24})	Відтворення – безперервно поновлюваний у послідовно змінюваних стадіях процесу суспільного виробництва [7]
	Стійкість (a_{25})	Стійкий – не схильний до коливань, постійний, твердий [7].
A_3	Особа (a_{31})	Особа – людина, особистість [7]
	Суспільство (a_{31})	Суспільство – сукупність людей, об'єднаних історично обумовленими соціальними формами спільного життя і діяльності [7]
	Економічна система (a_{37})	Система – визначений порядок в розташуванні зв'язків в системі; дещо ціле, представляє собою єдність закономірно розташованих частин, що знаходяться у зв'язку; форма організації чого-небудь [7]. Економічна система – сукупність усіх видів економічної діяльності людей у процесі їх взаємодії, спрямованої на виробництво, обмін, розподіл та споживання товарів та послуг, на регулювання економічної діяльності відповідно до мети суспільства [17]

Закінчення табл. 1.5

2	3	4
	Інститути (a_{36})	Інститут – сукупність норм права у галузі суспільних відносин та чи інша форма суспільного устрою [7]
	Держава (a_{32})	Держава – основна політична організація суспільства, що здійснює його управління, охорону його економічної та соціальної структури [7]
	Країна (a_{34})	Країна – територія, що має власне державне управління чи керована іншою державою [7]

Узагальнено автором

Компоненту A_1 формує поняття, яке розкриває зміст поняття, компоненту A_2 формують поняття, в основі яких лежить захист ключових національних інтересів від загроз економічній безпеці, компоненту A_3 – поняття, сформовані за ресурсно-функціональним підходом, компоненту A_4 – стійкість та саморозвиток.

Необхідно зазначити, що деякі автори вважають, що «національні інтереси», «загрози економічній безпеці», «стійкість та саморозвиток» входять до складу комплексного поняття – компонента A_5 .

Враховуючи отримані результати аналізу підходів до визначення поняття «економічна безпека», можна зробити висновок, що економічну безпеку країни необхідно розглядати як інтегральну або комплексну категорію, оскільки вона має декілька характеристик, які представлено на рис. 1.1.

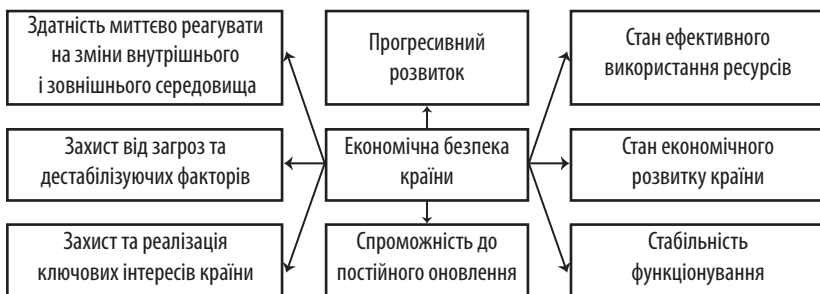

Рис. 1.1. Структура поняття «економічна безпеки країни»
(узагальнено автором)

В. С. Загашвілі стверджує, що економічній безпеці відводиться визначальне місце в загальній системі національної безпеки. Правда, у зовнішніх відносинах вирішальне слово залишається за військовою безпекою, у відносинах з навколишнім середовищем – за екологічною. Але економічна безпека є визначальною в тому сенсі, що вона служить основою всіх інших видів безпеки [77].

Деякі дослідники вводять поняття національної економічної безпеки. Як зазначив С. М. Комаров [78], необхідність введення в якості особливого об'єкта захисту національних цінностей країни обумовлена тією обставиною, що вперше за багато років ущемляються не тільки національні інтереси країни, а й піддалися атаці більш фундаментальні основи існування нації – її духовні цінності. В. Панько [79] вважає, що «національна економічна безпека – це стан національної економіки, що характеризується стійкістю, імунітетом до впливу внутрішніх і зовнішніх чинників, що порушують нормальне функціонування суспільного відтворення, підривають досягнутий рівень життя населення і тим самим викликають підвищену соціальну напруженість у суспільстві, а також загрозу самому існуванню держави».

Таким чином, на нашу думку, існує необхідність в уточненні сутності поняття «національна економічна безпека».

Для конкретизації поняття «національна економічна безпека» доцільно використовувати метод дослідження текстомайнінг.

Текстомайнінг – це метод досліджень, який дозволяє знаходити нові знання в неструктурованих текстових масивах. На даний час розроблена достатня кількість інструментів текстомайнінгу. Основними інструментами текстомайнінгу є «WordStat», «BusinessObjects Text Analysis», «Aerotext», «STATISTICA Text Miner», «Attensity», «Галактика ZOOM», «Медіалогія» [80-82]. Характеристику основних інструментів текстомайнінгу наведено в додатку А на рис. А.1.

Одним із інструментів текстомайнінгу є також «TextAnalyst», застосування якого дозволяє здійснити семантичний аналіз існуючих визначень аналізованого поняття шляхом створення в автоматичному режимі ієрархічної структурної моделі його змісту.

На думку дослідників [80 – 82], серед всіх інструментів текстомайнінгу підхід, реалізований саме в системі «TextAnalyst», є одним із кращих, адже він, з *одного боку*, реалізований на основі статистичної обробки інформації, а з *іншого* – володіє достатньою швидкістю і не залежить від мови та предметної області, що дозволяє отримати хороші результати.

Застосування програми «TextAnalyst» дозволяє здійснити семантичний аналіз існуючих визначень аналізованого поняття шляхом створення в автоматичному режимі ієрархічної структурної моделі його змісту. В якості останньої може виступати семантична мережа – множина термінів, виділених з аналізованих понять – слів і словосполучень, пов'язаних між собою за змістом. У мережу включені не всі терміни з понять, а лише найбільш значущі, які несуть основне змістовне навантаження. Кожен термін, який повторювався в різних поняттях певну кількість разів, представлено в єдиному вузлі мережі. Аналогічно аналізується інформація про змістовні зв'язки кожного терміну – у вигляді списку всіх пов'язаних з ним в тексті термінів. Семантична мережа понять представляє детальний опис тексту, адже інформація в ній відображає всі існуючі змістовні зв'язки між термінами [80].

При здійсненні семантичного аналізу поняття припускають, що S купності визначень одного поняття можна визначити наступним чином [83, с. 187]:

$$S = \{M, F\}, \quad (1.1)$$

де M – множина всіх досліджуваних визначень даного поняття;

F – відношення «змістовний зв'язок».

Термін $a \in A$ знаходиться у відношенні «змістовний зв'язок» із кожним із термінів множини $B_a \subset A$, який поєднується за змістом у досліджуваних визначеннях з терміном a . Кожному терміну множини $a \in A$ відповідає множина B_a . При цьому повинна виконуватися наступна умова [83, с. 187]:

$$\forall a \in A \exists B_a \mid B_a \subset M \wedge (\forall b \in B_a, aFb), \quad (1.2)$$

де \forall – квантор загальності;

\in – приналежність до множини;

\exists – квантор існування;

I – виконання умови;

\subset – підмножина;

\wedge – операція кон'юнкції.

Базова множина термінів M визначається за формулою [83, с. 187]:

$$M = A \cup \bigcup_{i=1}^m B_i, \quad m = |A|, \quad (1.3)$$

де \bigcup – перетин множин;

$|A|$ – абсолютне значення A .

В якості формальної моделі структури поняття будується семантична мережа, яка має вигляд орієнтованого графа [83, с. 187]:

$$G = (E, V), \quad (1.4)$$

де E – множина вершин, якій відповідає множина пов'язаних термінів;

V – множина орієнтованих дуг, при цьому [83, с. 187]:

$$v = (M, F) \in V, \quad M \in E \wedge F \in E. \quad (1.5)$$

Дуга V виходить з вершини, яка відповідає основному терміну a , і входить у вершину, відповідну терміну, який поєднується за змістом в тексті (часто використовуються в поєднанні) з терміном a . Кожен елемент семантичної мережі поняття характеризується числовою оцінкою – «змістовним зв'язком». Зв'язки між парами термінів також характеризуються вагами. Ці ваги дозволять порівняти відносний внесок різних термінів у семантику поняття [80].

На *рис. 1.2* наведено семантичну мережу поняття «національна економічна безпека».

Як видно з *рис. 1.2*, число, яке стоїть поруч з терміном, характеризує його змістовну вагу. Її значення (від 1 до 100) показує, яку роль відіграє термін для змісту всього поняття. Так, максимальне значення, рівне 100, свідчить про те, що термін є ключовим і визначає зміст поняття. Число, яке

ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

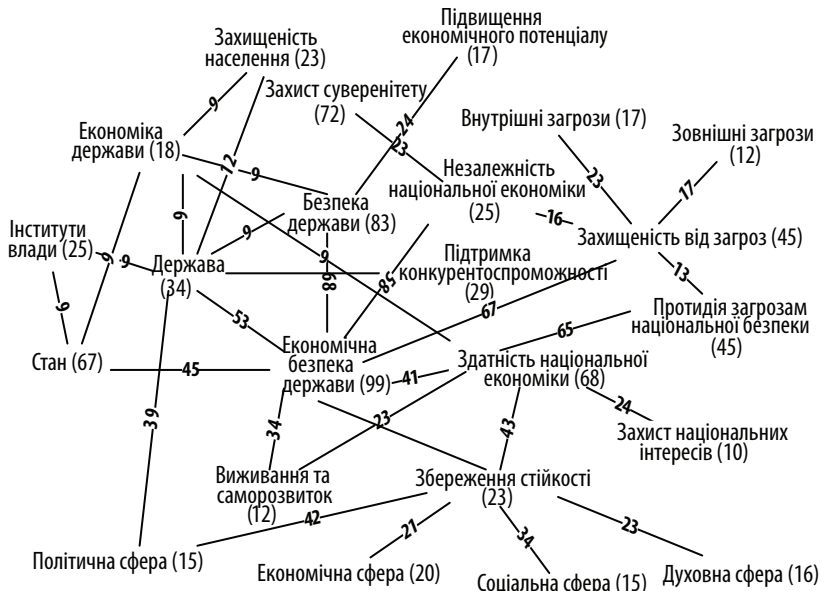

Рис. 1.2. Семантична мережа поняття «національна економічна безпека»

стоїть на дугах семантичної мережі, характеризує вагу зв'язку між відповідними термінами. Велике значення ваги зв'язку між термінами вказує на те, що терміни значно пов'язані між собою. Для побудови семантичної мережі були обрані терміни та зв'язки з вагами не менше 90 і 1 відповідно. Основний термін в побудованій семантичній мережі – «національна економічна безпека» – має вагу 99, що свідчить про те, що даний термін відіграє в сукупності аналізованих понять найважливішу роль. Слово-сполучення «безпека країни» має не лише значну вагу (83), а й знаходиться в прямій залежності від терміну «національна економічна безпека»: змістовний зв'язок між цими термінами складає 68. Велике значення ваги зв'язку між термінами «безпека країни» та «економічна безпека країни» свідчить про те, що більшість інформації в аналізованих поняттях, що стосується першого терміну, стосується також і другого терміну. Окрім того, термін «економічна безпека країни» має значну змістовну вагу із терміном «країна» (змістовна вага складала 53). У свою чергу,

даний термін має значну змістовну вагу з терміном «політична сфера» (змістовна вага склала 39). Третім за змістовним зв'язком є термін «здатність національної економіки». Значну змістовну вагу має також термін «збереження стійкості», який найбільшою мірою пов'язаний із терміном «здатність національної економіки» (змістовний зв'язок між термінами склав 43).

На основі аналізу змістовної ваги термінів, які ввійшли до складу семантичної мережі поняття «національна економічна безпека», та аналізу змістовної ваги зв'язків між ними можна визначити сутність даного поняття таким чином: національна економічна безпека – стан захищеності національних економічних інтересів від зовнішніх та внутрішніх загроз в економічній, політичній, соціальній та духовній сферах, що забезпечує незалежність національної економіки, її стабільність, стійкість, спроможність до постійного оновлення та саморозвитку.

Отже, запропоноване визначення поняття, на відміну від існуючих, ґрунтується на погодженості усіх елементів за змістом, що дає змогу розробляти заходи для запобігання загроз за сферами, з метою забезпечення бажаного рівня безпеки національної економіки країни.

1.2. Система забезпечення економічної безпеки в Україні та країнах світу

Теорія безпеки є сучасним міждисциплінарним напрямком фундаментальної науки, що вивчає стан захищеності життєво важливих інтересів людини, підприємства, держави від різноманітних загроз. В умовах глобалізації взаємозалежності між країнами призводять до того, що не тільки економіки окремих країн не можна відокремити одну від другої, а і їх безпеку. Особливо це проявилось під час Світової фінансової кризи 2008 р. Посилення загроз в енергетичній, фінансовій, політичній, соціальній сферах потребують розробки ефективної системи забезпечення національної економічної безпеки з урахуванням посилення інтеграційних процесів.

Розглянемо основні концепції та моделі розбудови системи забезпечення національної економічної безпеки в Україні та країнах світу.

У літературі зустрічаються американська та неамериканська моделі побудови системи безпеки країни. Американська модель зосереджує увагу на військовій безпеці, реалістичному розумінні безпеки, де домінує держава, а неамериканська, або європейська, окрім військових аспектів фокусується також на економічній, екологічній та соціальній безпеці. Основними центрами досліджень європейської моделі безпеки є Уельська, Копенгагенська та Паризька школи [84].

Уельська школа розвивається в рамках «теорії емансипації» (emancipatory theory), відомими представниками якої є Т. Адорно, Ю. Хабермас, К. Бут, В. Джонс. Дана теорія була висунута К. Бутом у 90-х роках ХХ століття, її основною ідеєю є побудова універсальної системи безпеки, в якій центральне місце відіграє індивідуум, а не держава та нації [85].

Копенгагенською школою була розроблена «теорія сек'юритизації» (securitisation theory). Основними представниками даного напрямку досліджень є Б. Бузан, О. Вейвер, Дж. Вільде [86; 87]. Сек'юритизація – це процес, в ході якого об'єкт представляється в якості проблеми безпеки і починає розглядатися як загроза. Референтним об'єктом, у відношенні до якого стверджується існування загрози, може бути як держава, і тоді мова йде про воєнну безпеку, так і національний суверенітет, економіка, ідентичність, біологічні види.

Теорія сек'юритизації передбачає розглядати безпеку як дискурсивну практику, спрямовану на зміну розстановки політичних пріоритетів. Дискусія з проблем безпеки з цієї точки зору постає як боротьба між різними політичними силами, що прагнуть закріпити в суспільстві ту чи іншу конкретну уяву про характер загроз. Якщо одна з цих сил домагається успіху, суспільство на інтерсуб'єктивному рівні починає сприймати загрозу як реальну, що відбивається в політичній практиці – приймаються відповідні закони та підзаконні акти, перерозподіляються ресурси, вводиться надзвичайне положення, а іноді відбуваються і більш радикальні дії. У цьому випадку можна стверджувати, в термінах копенгагенської школи, що мала місце сек'юритизація загрози [86; 88]. Після усунення загрози настає наступний етап – десек'юритизація, процес, за яким питання, що знаходяться під охороною і безпекою, повертаються в звичайне політичне середовище і регулюється звичайними правилами демократії. Б. Бузан

виділяє п'ять секторів, де проявляються проблеми безпеки: військовий, інвайронментальний, економічний, соціетальний, політичний [88 – 91].

«Теорія інсек'юритизації» була запропонована спеціалістами Паризької школи. Прихильники теорії (Д. Біго, М. Фуко, П. Бурдьє) стверджують, що «безпека» – це те, що з нею робиться, тобто як безпека практикується. У цій теорії безпека не розуміється як «антропологічна необхідність» (як у визвольній теорії) або як акт публічного виступу (як в теорії сек'юритизації), а сприймається швидше як процес «сек'юритизації або інсек'юритизації кордонів, ідентичності та уявлень про порядок». Як зазначив Д. Біго: «Безпека – ні в якому разі не відображення зростання загроз в сучасну епоху – вона є пониженням рівня прийнятності іншого; це спроба інсек'юритизації щоденного життя професіоналами і посилення політичного потенціалу до дії» [92]. Теоретики Паризької школи ставлять під сумнів розуміння безпеки Копенгагенської школи, стверджуючи, що сек'юритизація – не результат успішного публічного акту, а «щоденні бюрократичні рішення, використання технологій і веберіанської практики раціоналізації» [93].

Європейськими школами використовуються, на відміну від американської, міждисциплінарний підхід та залучення спеціалістів не тільки у військовій сфері, а і політологів, соціологів та юристів, також їх відрізняє посилення ролі особистості, стирання границь між сферами безпеки.

Як показав проведений аналіз, у світовій науці не існує єдиної загальноприйнятої концепції безпеки національної економіки. В різних країнах використовуються методологічні підходи, розробляються заходи, виходячи з розуміння сутності і складових національної економічної безпеки, історичних, географічних та політичних особливостей країни. Основою для розробки державних програмних документів становляться ті підходи, що домінують в країні.

Розглянемо особливості формування системи забезпечення безпеки національної економіки в Європейському Союзі.

Одним з перших документів у сфері забезпечення безпеки стала «Доктрина Х. Солани» («Secure Europe in a better world»), в якій було визначено, що в сучасному світі жодна з країн не в змозі розв'язати комплекс проблем, спираючись виключно на свої сили. За таких умов ЄС може

взяти на себе частину відповідальності за глобальну безпеку з метою протистояння глобальним загрозам: регіональні конфлікти, бідність, неефективне управління, тероризм, злочинність, енергетична залежність [94].

У 2008 р. Європейською Радою документом під назвою «Забезпечення безпеки в мінливому світі» існуюча доктрина безпеки була доповнена такими загрозами як: зміни клімату, загрози в кібернетичному просторі, піратство тощо. Принципами європейської безпеки є створення сильної Європи, участь у забезпеченні безпеки і стабільності за межами ЄС, співробітництво з партнерами [95].

У Проекті стратегії внутрішньої безпеки ЄС, який було підготовлено у 2010 р. Європейською Радою «У сторону європейської моделі безпеки» («Towards a European Security Model»), було розширено перелік загроз (транскордонна злочинність, насилля, катастрофи та інш.) та запропоновано шляхи, необхідні для створення ефективною моделі безпеки: посилення співробітництва правоохоронних, судових та прикордонних органів; посилення обміну інформацією та інструментів для проведення спільних розслідувань і операцій у сфері безпеки; розширення концепції внутрішньої безпеки, яка включає широкий спектр органів (від виконавчих до судових, від державних до неурядових організацій і приватних агентств), а також введення багаторівневої політики безпеки (наднаціональної, регіональної, національної, локальної); забезпечення надійного демократичного і юридичного нагляду за проведенням політики безпеки; запобігання причин появи загроз замість боротьби з ними; розробка більш інноваційних систем забезпечення безпеки; зовнішнє вимірювання внутрішньої безпеки – співробітництво з третіми країнами [96].

Дослідницькими центрами, такими як: Інститут безпеки при ЄС («European Union Institute for Security Studies»), Європейською Радою за останні роки розроблено концепції і проекти забезпечення безпеки з урахування мінливості зовнішнього та внутрішнього середовища ЄС. Незважаючи на відмінність підходів, науковці наполягають на необхідності розробки загальноєвропейської стратегії безпеки, яку необхідно реалізовувати, використовуючи наднаціональні механізми ЄС.

В ЄС поняття «економічна безпека» відноситься до позиції об'єднання у світовій економічній системі. ЄС диктує важливість євро-

пейської інтеграції з метою досягнення високого рівня конкурентоспроможності в умовах глобалізації. Окремо кожна країна-член ЄС має значно меншу кількість економічних ресурсів, ніж інші розвинуті або країни, що розвиваються, ефект синергії досягається через взаємообмін ресурсами, що визначає спроможність ЄС забезпечити високий рівень економічної безпеки і конкурентоспроможності. Кінцева мета забезпечення економічної безпеки ЄС – формування повністю інтегрованої Європи з однаковим рівнем життя у всіх країнах-учасницях [97].

В офіційних документах США словосполучення «економічна безпека» застосовується до держави в цілому, причому до приватних осіб і домогосподарств практично не використовується. Але ті чи інші економічні питання регулярно розглядаються з точки зору безпеки.

В цілому термін «економічна безпека», згідно з американським підходом, використовується для вираження ідеї про взаємозв'язку стійкого економічного зростання, міцного положення на світовому торговому ринку у взаємозв'язку з військовою безпекою [98].

Залежно від обраної концепції безпеки кожна країна формує власну систему забезпечення національної економічної безпеки. Причому високо розвинуті країни, світові центри, такі як Німеччина, Великобританія та США, формують не тільки локальну систему національної безпеки, а і чинять вплив на системи безпеки взаємопов'язаних з ними країн.

У додатку Б табл. Б.1 – Б.2 наведено основні елементи системи безпеки США, Великобританії та Німеччини.

Отже, як видно з табл. Б.1 – Б.2, основною стратегічною метою країн західної Європи та США в галузі захисту національних економічних інтересів є забезпечення стійкого економічного зростання і модернізація економіки у відповідності до умов конкурентної боротьби на світовому ринку.

В розвинутих країнах поняття економічної безпеки країни частіше є еквівалентом поняття економічної політики, функцією від обраного економічного курсу [104].

Так, безпека Німеччини нерозривно пов'язана з політичним та економічним розвитком Європи та світу. Під економічною безпекою розу-

міють стійкість економічного зростання. Держава повинна проводити таку економічну політику, щоб в рамках обраної моделі ринкової економіки вона сприяла одночасно стабільності цін, високому рівню зайнятості і зовнішньоекономічній рівновазі при відповідних темпах економічного зростання [105].

Забезпечення економічної безпеки Німеччини поділено на зовнішню (демократизація в Європі і світі, забезпечення свободи торгівлі і доступу до ресурсів і ринків у рамках справедливої світової економічної системи та інше) та внутрішню сфери (гарантування розвитку країни, матеріального і соціального благополуччя населення, недопущення монополізації в окремих галузях, створення рівних умов для конкуренції та інше). Особливу увагу приділено фінансовій та економічній сферам. Головною метою Федерального уряду є консолідація державних бюджетів, обмеження зростання державної заборгованості, стабільність євро задля покращення економіко-політичного управління та забезпечення надійності державних фінансів в Європі. Економіка повинна відповідати на виклики таких глобальних мегатенденцій, як урбанізація, зростаючий попит на сировину та енергію, зміни форм споживання і стилю життя, зміни клімату і демографічні зміни. Шляхами забезпечення безпеки національної економіки визначено: перехід до низьковуглеводної продукції з ефективним використанням сировини, підтримка соціальної та екологічної відповідальності виробників, забезпечення надійного економічного та екологічного енергозбереження, стійкість сільського господарства [102; 103].

Політика у сфері забезпечення безпеки у Великобританії тісно пов'язана з оборонною політикою: обидві вони базуються на оцінках національних інтересів і реалізуються через їх захист. Під «національними інтересами» у сфері економіки розуміються господарчі інтереси всього суспільства в цілому, які мають пріоритет по відношенню до інших форм суспільних інтересів [100].

Система забезпечення економічної безпеки Великобританії має свої особливості. Загрози національній економічній безпеці поділяються на зовнішні та внутрішні, вони ранжуються за ступенем важливості та вірогідності виникнення. У сфері попередження економічних загроз уряд традиційно спирається на приватний бізнес, максимально його підтримуючи.

У країні існує розгалужена мережа інститутів (Конфедерація британської промисловості, Рада по торгівлі зі Східною Європою та інші спеціалізовані організації), яка забезпечує ефективну взаємодію парламенту, уряду та крупного бізнесу при розробці та реалізації рішень, що відносяться до забезпечення національної економічної безпеки.

Під економічною безпекою у Франції розуміється попередження і недопущення економічних загроз шляхом надання нових схем, адаптації норм і структур міжнародної безпеки і створення мережі співробітництва, між державним та приватним секторами та між державами [106].

В Іспанії створено ефективну систему забезпечення національних інтересів в економічній сфері. Її основу складають: гнучка законодавчо-нормативна база, чітке розмежування компетенції міністерств, відомств та організацій в реалізації нормативних положень, які стосуються економічного розвитку, наявність на кожному етапі розвитку законодавчо затвердженої програми економічних пріоритетів, яка повинна виключити можливість надання адресних привілеїв, наявність спеціальних державних служб контролю. В системі забезпечення економічного благополуччя та стійкого розвитку країни важливе місце займає визначення пріоритетних галузей національної промисловості, які підпадають під захист протекціоністських мір; регулювання процедури стимулювання інвестицій; валютний контроль [106].

В Італії держава приділяє велику увагу зовнішньоекономічній експансії, яка здійснюється через економічну і технологічну прив'язку Італії до її зарубіжних партнерів. Акцент робиться на італійську присутність за кордоном через міжнародні промислові кооперації і диверсифікацію постачальників енергоносіїв [106].

Основною стратегічною метою таких країн як Нідерланди, Данія, Бельгія, Люксембург, Швейцарія щодо захисту національних економічних інтересів є забезпечення стійкого економічного зростання і модернізації економіки відповідно до умов конкурентної боротьби на світовому ринку [97].

Політика забезпечення економічної безпеки Чехії, Польщі, Словаччини, Угорщини, країн Балтії базується на зближенні національних інтересів із загальноєвропейськими інтересами, а також політичною, економічною

та інституціональною трансформацією відповідно до західноєвропейських стандартів [35]. Головними загрозами економічній безпеці цієї групи країн можна назвати економічну відсталість від західноєвропейських країн, структурну деформацію промисловості, залежність від імпорту ресурсів.

Розглянемо особливості формування системи забезпечення економічної безпеки в пострадянських країнах.

Як зазначив Є. Г. Моїсеєнко [99], існує відмінність у забезпеченні безпеки національної економіки в країнах ЄС та пострадянських країнах. Так, європейські країни орієнтуються на стандарти та переймають досвід провідних країн ЄС, насамперед Німеччини, а пострадянські країни знаходяться в зоні впливу Росії (Молдова, Україна, Білорусь). Чехія, Угорщина, Польща, Словаччина та країни Балтії обрали практично однакову модель забезпечення економічної безпеки, яка включала наступні дії: оцінку геополітичної ситуації в регіоні; визначення вектора і стратегії розвитку; побудову і реалізацію моделі поведінки, в тому числі у сфері економіки, відповідно до домінуючих тенденцій регіонального і світового еволюційного процесу, співвідношення базових кількісних та якісних показників розвитку із загальноприйнятими і регіональними стандартами, корегування курсу економічних реформ. В основу політики безпеки цих країн положено курс на зближення національних інтересів із загальноєвропейськими інтересами; політичну, економічну, інституціональну, культурну трансформацію відповідно до західноєвропейських стандартів.

Як показав проведений аналіз, системи забезпечення економічної безпеки України та Російської Федерації суттєво не відрізняються (додаток Б табл. Б.3).

В законодавстві Російської Федерації системно представлено життєво важливі інтереси в економічній сфері, критерії та параметри стану економіки, міри та механізми економічної політики, спрямовані на забезпечення економічної безпеки, а також зосереджено увагу на забезпеченні економічної безпеки регіонів. На відміну від Росії, перелік національних економічних інтересів України не деталізовано. Невизначеність з переліком національних економічних інтересів перешкоджає формуванню ефективної системи забезпечення економічної безпеки України.

Як показав проведений аналіз, організація забезпечення національної безпеки у країнах світу відрізняється. Так, у таких країнах, як США, Росія та Україна, в органах державного управління сформована самостійна підсистема, спрямована на реалізацію функцій забезпечення національної безпеки, а в більшості європейських країн така підсистема відсутня, функції забезпечення національної безпеки розподілені між окремими державними структурами.

До державних органів, які покликані забезпечувати економічну безпеку в Україні, належать: Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Рада національної безпеки і оборони України, міністерства та інші центральні органи виконавчої влади, Національний банк України, суди загальної юрисдикції, прокуратура України, місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування, Служба безпеки України, Державна прикордонна служба України, а до недержавних – окремі громадяни, об'єднання громадян.

Розглянемо повноваження органів державного управління України у сфері забезпечення безпеки національної економіки (табл. 1.6).

Таблиця 1.6

Повноваження органів державного управління у сфері безпеки національної економіки

Орган державного управління	Повноваження органів державного управління у сфері економічної безпеки
1	2
Президент України	Здійснює загальне керівництво у сфері національної безпеки України
Верховна Рада України	У межах своєї компетенції визначає засади внутрішньої і зовнішньої політики, основи національної безпеки, формує законодавчу базу в цій сфері
Рада національної безпеки і оборони України	Вносить пропозиції Президентові України щодо реалізації засад внутрішньої і зовнішньої політики у сфері національної безпеки і оборони; координує та здійснює контроль за діяльністю органів виконавчої влади у сфері національної безпеки і оборони у мирний час; координує та здійснює контроль за діяльністю органів виконавчої влади у сфері національної безпеки і оборони в умовах воєнного або надзвичайного стану та при виникненні кризових ситуацій, що загрожують національній безпеці України

Закінчення табл. 1.6

1	2
Кабінет Міністрів України	Як вищий орган у системі органів виконавчої влади, забезпечує економічну самостійність України, вживає заходів щодо забезпечення прав і свобод людини і громадянина, національної безпеки України, громадського порядку і боротьби із злочинністю
Національний банк України	Відповідно до основних засад грошово-кредитної політики визначає та проводить грошово-кредитну політику в інтересах національної безпеки України
Міністерства та інші центральні органи виконавчої влади, Служба безпеки України	У межах своїх повноважень забезпечують виконання передбачених Конституцією і законами України, актами Президента України, Кабінету Міністрів України завдань, здійснюють реалізацію концепцій, програм у сфері національної безпеки
Місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування	Забезпечують вирішення питань у сфері національної безпеки, віднесених законодавством до їхньої компетенції
Правоохоронні органи	Ведуть боротьбу із злочинністю і протидіють тероризму, забезпечують захист і врятування населення в разі виникнення надзвичайних ситуацій техногенного і природного характерів
Суди загальної юрисдикції	Здійснюють судочинство у справах про злочини, що завдають шкоди національній безпеці України
Прокуратура України	Прокурорський нагляд за додержанням законів в Україні; координаційні повноваження у сфері протидії злочинності і корупції
Громадяни України	Через участь у виборах, референдумах та через інші форми безпосередньої демократії, а також через органи державної влади та органи місцевого самоврядування, які вони обирають, реалізують національні інтереси, добровільно і в порядку виконання конституційних обов'язків здійснюють заходи, визначені законодавством України щодо забезпечення її національної безпеки; як безпосередньо, так і через об'єднання громадян привертають увагу суспільних і державних інститутів до небезпечних явищ і процесів у різних сферах життєдіяльності країни; у законний спосіб і законними засобами захищають власні права та інтереси, а також власну безпеку

Складено автором за даними [24;108 – 110]

Основним недоліком даної системи забезпечення економічної безпеки є дублювання певних повноважень, а також невизначеність ролі і статусу Ради національної безпеки і оборони України. Як зазначив В. А. Ліпкан [4; 111], Законами України «Про Раду національної безпеки і оборони України» та «Про основи національної безпеки України» визначено: Рада національної безпеки і оборони України – це координаційний орган з питань національної безпеки і оборони при Президентові України, який координує і контролює діяльність органів виконавчої влади у сфері національної безпеки і оборони, надає пропозиції Президентові України щодо визначення стратегічних національних інтересів України, концептуальних підходів та напрямів забезпечення національної безпеки і оборони у політичній, економічній, соціальній, військовій, науково-технологічній, екологічній, інформаційній та інших сферах. Рада національної безпеки і оборони України є органом стратегічного управління національною безпекою, тому його діяльність повинна бути спрямована на організацію управління органами державної влади, а функцію контролю необхідно передати іншому органу, з урахуванням того, що на сьогоднішній день Рада національної безпеки і оборони України здійснює контроль за органами виконавчої влади, а органи законодавчої і судової влади залишаються безконтрольними.

У 2014 р. функції Ради національної безпеки і оборони було розширено у сфері координації та контролю діяльності органів виконавчої влади з протидії корупції, забезпечення громадської безпеки та боротьби із злочинністю з питань національної безпеки і оборони, а також розширено повноваження Секретаря РНБОУ. Так, відповідно до внесених змін до закону України «Про РНБОУ» [110] Секретар РНБОУ:

- ♦ здійснює у період між засіданнями Ради національної безпеки і оборони України координацію і контроль за виконанням рішень Ради національної безпеки і оборони України центральними та місцевими органами виконавчої влади, правоохоронними органами, військовими формуваннями у сферах державної безпеки, правоохоронної діяльності, боротьби з корупцією, у військовій сфері та сфері безпеки державного кордону України, у сферах військово-технічного співробітництва, зовнішньополітичній, внутрішньопо-

літичній, інформаційній, економічній, науково-технологічній, екологічній, соціальній та гуманітарній сферах відповідно до введених у дію Указами Президента України рішень Ради національної безпеки і оборони України;

- ♦ організовує роботу Ставки Верховного Головнокомандувача у разі її утворення;
- ♦ бере участь у розгляді пропозицій щодо кандидатур на посади в органах державної влади, діяльність яких пов'язана з питаннями національної безпеки і оборони України і які призначаються на посаду Президентом України або за погодженням із Президентом України;
- ♦ вносить на розгляд Президента України пропозиції щодо призначення і звільнення керівництва військових формувань, правоохоронних органів у межах повноважень Президента України; подає пропозиції Президенту України щодо призначення заступників Секретаря Ради національної безпеки і оборони України та розподілу обов'язків між ними;
- ♦ вносить на розгляд Ради національної безпеки і оборони України пропозиції щодо проекту Закону України про Державний бюджет України по статтях, пов'язаних із забезпеченням національної безпеки і оборони.

Отже, необхідно зазначити, що зміст багатьох повноважень Секретаря РНБОУ по суті перетинається із повноваженнями керівника цього органу, яким згідно зі ст. 107 Конституції України [112] є Президент. Розширення повноважень Секретаря РНБОУ створює систему контролю за діяльністю органів виконавчої влади з боку РНБОУ, який, у свою чергу, не є органом виконавчої влади, внаслідок чого виникає небезпека порушення принципу поділу державної влади в Україні на законодавчу, виконавчу та судову.

Систему нормативно-правового забезпечення економічної безпеки в Україні наведено на *рис. 1.3*.

Як видно з *рис. 1.3*, чільну роль у системі законодавчих актів відіграє Конституція України [112]. Закони та інші нормативно-правові акти не

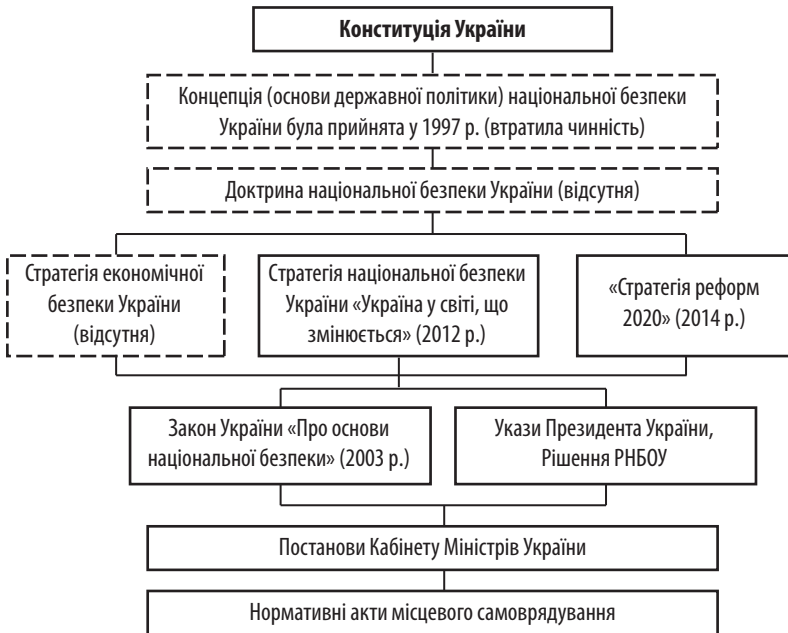

Рис. 1.3. Система нормативно-правового забезпечення економічної безпеки в Україні (складено автором)

повинні суперечити Конституції України. Статтею 17 Конституції України визначено, що захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішою функцією держави, справою всього українського народу. В Конституції зазначено права громадян щодо захисту своїх економічних інтересів (ст. 44), соціальний захист (ст. 46, 49), а також обов'язки громадян щодо забезпечення економічної безпеки країни (ст. 67), основи національної безпеки (ст. 92). У Конституції в загальному вигляді окреслені мета, функції, повноваження державних і недержавних суб'єктів забезпечення економічної безпеки: Верховної Ради України (ст. 85), Президента України (ст. 106), Ради національної безпеки і оборони (ст. 107), Ради Національного банку України (ст. 100), Кабінету Міністрів України (ст. 113, 116), виконавчої влади (ст. 118, 119), прокуратури України (ст. 121), правосуд-

дя (ст. 124), місцевого самоврядування (ст. 140) та принципи їх взаємодії, наприклад, побудова бюджетної системи України, порядок затвердження та контролю за надходженням використанням засобів (ст. 95 – 98).

Концепція – генеральний задум, що визначає стратегію дій при здійсненні реформ, проектів, планів, програм; система поглядів на процеси і явища в природі і в суспільстві [113].

У більшості країн концепції національної безпеки розробляються з метою визначення єдиних принципів формування і проведення державної політики національної безпеки, об'єднання підходів до формування відповідної законодавчої бази, підготовки доктрин, стратегій, концепцій, державних і відомчих програм у різних сферах національної безпеки.

У Німеччині відсутній окремий нормативний документ, присвячений концепції економічної безпеки. Державна філософія економічної безпеки на практиці реалізується через закони, що регламентують найбільш важливі сфери ринкової діяльності, наділяючи державу суттєвими контрольними функціями. Так, основні інтереси країни у сфері національної безпеки, в тому числі й її економічну складову, наведено у формі офіційної директиви міністерства оборони та стратегії розвитку [102;103].

У Франції основним державним документом, в якому наведено основні положення забезпечення економічної безпеки, є Закон «Про національну безпеку», який було прийнято в 1964 р. Поняття національної економічної безпеки Франції трактується як створення сприятливих внутрішніх і зовнішніх умов для підвищення національного добробуту і укріплення економічного потенціалу країни. Економічна безпека в широкому розумінні забезпечується всією сукупністю інструментів господарського регулювання. З цією метою у Франції в процесі розробки і прийняття економічних рішень використовуються критерії, пов'язані зі зниженням вразливості господарської системи і збереженням економічного фундаменту самостійної зовнішньої політики. До таких критеріїв відносяться: усунення серйозних диспропорцій за рівнем економічного розвитку суб'єктів господарювання; недопущення зовнішньої залежності у важливіших секторах економіки; зведення до мінімум ризиків, пов'язаних із залежністю від зовнішнього світу [106].

В Іспанії концепція економічної безпеки розглядається в контексті безпеки всієї європейської спільноти [114].

В Україні Концепція (основи державної політики) національної безпеки України була прийнята у 1997 році [25].

У Концепції (основи державної політики) національної безпеки України були представлені об'єкти національної безпеки, принципи забезпечення національної безпеки, національні інтереси України, загрози національній безпеці України, основні напрями державної політики, система забезпечення національної безпеки. Питання економічної безпеки знайшли своє відображення в національних інтересах, загрозах національній безпеці та основних напрямках державної політики. З введенням в дію Закону України «Про основи національної безпеки» [24] в 2003 році Концепція (основи державної політики) національної безпеки України втратила свою чинність.

У різних країнах концепції національної безпеки мають суттєві відмінності, так, наприклад, у Концепції національної безпеки США представлена єдина стратегія в галузі національної безпеки, зовнішньої і військової політики на десятиліття вперед, а в Концепції національної безпеки Російської Федерації міститься оцінка місця країни у світовому співтоваристві і зроблено акцент в більшій мірі на тактичні, ніж стратегічні моменти.

Наступним документом у системі нормативно-правового забезпечення національної економічної безпеки є доктрина, яка являє собою сукупність офіційних поглядів на мету, функції, принципи та методи забезпечення національної безпеки України в конкретній сфері життєдіяльності.

Доктрина – вчення, наукова концепція (зазвичай з філософської, політичної, ідеологічної теорії); вчення, наукова або філософська теорія, система, керівний теоретичний або політичний принцип [113].

Доктрина національної безпеки США – це інтелектуальний продукт, сукупність ідей в області управління тенденціями, реальними чи прогнозованими, для захисту постійних інтересів суспільства і держави. Доктринальне бачення національної безпеки США має таку структуру: фундаментальні (постійні) інтереси, які незмінні протягом 200 років і полягають у забезпеченні безпеки, благополуччя і свободи американського народу; місія країни на даному етапі (сама доктрина, яка відображає на-

ціональні інтереси); конкретні цільові установки, що розробляються президентом, державними структурами, групами впливу, комерційними і недержавними організаціями) [115].

Доктрина повинна служити основою для формування державної політики в конкретній сфері забезпечення національної безпеки України, підготовки пропозицій щодо вдосконалення правового, методичного, науково-технічного й організаційного забезпечення національної безпеки України в конкретній сфері життєдіяльності, розробки цільових програм забезпечення національної безпеки України в конкретній сфері [111].

В Україні існує тільки військова доктрина, яка являє собою сукупність керівних принципів, воєнно-політичних, воєнно-стратегічних, воєнно-економічних і військово-технічних поглядів на забезпечення воєнної безпеки держави. На сьогоднішній день доктрина економічної безпеки в Україні відсутня.

В Італії відсутня офіційна сформована доктрина економічної безпеки; головним орієнтиром для італійського уряду є міжнародні зобов'язання Італії, пов'язані з участю в політичних або економічних угрупованнях [106].

Стратегія – загальний, всебічний план досягнення цілей, розрахована на перспективу система заходів, спрямованих на забезпечення організації довгострокової конкурентної переваги. Стратегія економічної безпеки – довгостроковий підхід до досягнення мети, що виражається через загальну концепцію комплексної системи забезпечення економічної безпеки [113].

Державна стратегія економічної безпеки повинна розвивати і конкретизувати положення концепції, доктрини, стратегії національної безпеки з урахуванням національних інтересів у галузі економіки.

Так, у США, Стратегія національної безпеки конкретизує доктрину національної безпеки країни і періодично оновлюється. У всіх її останніх редакціях виокремлюються три основні цілі зовнішньої і внутрішньої політики США: укріплення військової безпеки, економічне процвітання, сприяння демократії в інших країнах. Стратегія економічної безпеки у США не розробляється.

У Великобританії в 2010 р. представлено Стратегію національної безпеки «Сильна Британія в столітті невизначеності» [100], яку планується переглядати кожні чотири роки. Об'єднаний комітет по Стратегії національної безпеки, до складу якого входять 12 членів з палати обшин і 10 членів палати лордів, кожен рік з метою постійного контролю та коректування виконання стратегії оприлюднює доклад, в якому уточнюються загрози та виклики безпеці, з якими стикається Великобританія, надаються конкретні рішення для вирішення ключових питань та пріоритетних ризиків. Рада національної безпеки взяла до уваги поточний стан готовності країни для кожного ризику та необхідність запобігання та пом'якшення специфічних ризиків з урахуванням їх пріоритету.

У Росії Державна стратегія економічної безпеки Російської Федерації була впроваджена у 1996 р. [116]. У стратегії особлива увага приділена моніторингу факторів, що визначають загрози економічній безпеці Російської Федерації, розробці критеріїв і параметрів (граничних значень) економічної безпеки Російської Федерації, діяльності держави по забезпеченню економічної безпеки Російської Федерації. Саме у Стратегії економічної безпеки Росії детально наведено національні інтереси у сфері економіки, загрози економічній безпеці, організаційні структури забезпечення економічної безпеки.

В Україні Стратегія економічної безпеки відсутня. Окремі елементи забезпечення економічної безпеки знайшли своє відображення у Стратегії національної безпеки України.

Стратегія економічної безпеки України, загрози економічній безпеці, цілі і завдання посилення економічної безпеки представлено у Стратегії економічного і соціального розвитку України на 2004 – 2015 рр. «Шляхом європейської інтеграції», яка була розроблена групою вчених під керівництвом А. С. Гальчинського та В. М. Гейця [117].

Отже, ключовим нормативно-правовим документом, яким регулюється формування системи забезпечення економічної безпеки, залишається Стратегія національної безпеки України.

Стратегія національної безпеки України була ухвалена вперше у 2007 р., але вона не стала керівним документом для практичної діяльності органів державної влади; причиною цього була зосередженість на

досягненні короткострокових політичних і економічних цілей. Внаслідок цього посилилися загрози національній безпеці, послабилася спроможність України захищати свої національні інтереси, тому в 2012 р. була прийнята нова редакція Стратегії національної безпеки України «Україна у світі, що змінюється» [118]. Стратегія національної безпеки України – визначає принципи, пріоритетні цілі, завдання та механізми забезпечення життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх загроз. У цьому документі представлено: засади захисту життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави; безпекове середовище та актуальні загрози національним інтересам і національній безпеці України; стратегічні цілі та основні завдання політики національної безпеки; система забезпечення національної безпеки, шляхи реалізації Стратегії.

У Стратегії національної безпеки України «Україна у світі, що змінюється» [118] виділено, що стан економічної безпеки залишається складним внаслідок дії низки викликів та загроз:

- ♦ залежність внутрішнього ринку від зовнішньоекономічної кон'юнктури, недостатня ефективність роботи щодо його захисту від несутимної конкуренції з боку українських монополістів та імпортерів, а також щодо боротьби з контрабандою;
- ♦ недостатня ефективність використання матеріальних ресурсів, переважання у структурі промисловості галузей з невеликою часткою доданої вартості, низький технологічний рівень вітчизняної економіки;
- ♦ наявні валютні ризики, неефективне використання коштів Державного і місцевих бюджетів;
- ♦ недосконалість законодавства для прискорення розвитку національної економіки на інноваційних засадах, відносно високий рівень тінзації економіки, відсутність достатніх стимулів для легалізації доходів населення та зменшення тіньової зайнятості;
- ♦ надмірний вплив іноземного капіталу на розвиток окремих стратегічно важливих галузей національної економіки, небезпечне для економічної незалежності України зростання частки іноземного капіталу в таких галузях.

Ключовими завданнями політики національної безпеки у сфері забезпечення економічної безпеки є:

- ♦ дієвий захист права власності, оптимізація податкового навантаження на бізнес, удосконалення регуляторного і корпоративного законодавства, обмеження монополізму і сприяння конкуренції, підвищення ефективності регулювання фінансових і товарних ринків; створення на цій основі сприятливих умов для підприємництва та інвестування, скорочення матеріальних витрат в економіці та обмеження тіньової господарської діяльності;
- ♦ підвищення ефективності використання державних коштів, забезпечення дієвого державного контролю за діяльністю суб'єктів природних монополій, прозорості використання ними фінансових ресурсів, ефективності цінової і тарифної політики;
- ♦ забезпечення сталості фінансової системи, гнучкості валютного курсу гривні, розширення кредитної підтримки економіки, зміцнення довіри до фінансових установ;
- ♦ мінімізація негативного впливу на економіку зовнішньої кон'юнктури та наслідків світової фінансово-економічної кризи;
- ♦ посилення дієвості захисту внутрішнього ринку від несумлінної конкуренції з боку підприємств-монополістів та постачальників імпортової продукції;
- ♦ підвищення ефективності державного контролю за діяльністю підприємств, що мають стратегічне значення для економіки та безпеки держави;
- ♦ оптимізація структури та обсягу зовнішнього боргу, недопущення неконтрольованого відпливу капіталу за межі держави;
- ♦ стимулювання підвищення технологічного рівня української економіки, розвитку національної інноваційної системи та інноваційної активності підприємств.

Одним із стратегічних пріоритетів політики національної безпеки є забезпечення прийнятного рівня економічної безпеки, що неможливе без здійснення структурної перебудови, підвищення конкурентоспромож-

ності національної економіки, зниження рівня корупції, підвищення дієвості державного управління.

Крім перерахованих нормативно-правових актів, економічна безпека в Україні регулюється:

- ♦ Законами України: «Про основи національної безпеки України» [24], «Про Раду національної безпеки і оборони України» [110], «Про прокуратуру» [109], «Про Національний банк України» [108], «Про державний кордон України» [119], «Про засади запобігання і протидії корупції» [120], «Про державні цільові програми» [121], «Про державну службу» [122], «Про державну податкову службу в Україні» [123], «Про Службу безпеки України» [124], Митним [125], Бюджетним [126], Податковим [127], Господарським кодексами України [128] та іншими.
- ♦ Указами Президента України: «Про затвердження Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу» [129], «Про Національну антикорупційну стратегію на 2011 – 2015 роки» [130] тощо. Питання формування і забезпечення економічної безпеки відображені в представлений Президентом України «Стратегії реформ-2020» [131].
- ♦ Постановами Кабінету Міністрів України, нормативно-правовими актами міністерств та інших органів виконавчої влади.

До документів міжнародного права відносяться міжнародні договори, міжнародно-правові звичаї та рішення міждержавних (міжурядових) організацій, які є обов'язковими для країн-учасниць. Прикладом такого документа міжнародного права, в якому регулюються питання економічної безпеки, є Договір про колективну безпеку деяких країн-учасниць СНД, а також Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами – з іншої сторони [132].

При формуванні економічної безпеки України з урахуванням посилення інтеграційних процесів необхідно спиратися на досвід таких країн як Чехія, Польща, Словаччина, країни Балтії, які у процесі трансформації здійснювали такі дії: оцінку геополітичної ситуації в регіоні; визначення вектора і стратегії розвитку; побудова і реалізація моделі поведінки,

в тому числі у сфері економіки у відповідності з домінуючими тенденціями регіонального і світового еволюційного процесу; співвідношення базових кількісних і якісних показників розвитку із загальносвітовими і регіональними стандартами; корегування курсу економічних реформ [35]. Це дозволило захистити національні економічні інтереси.

Отже, можна зробити висновок, що в Україні створена лише частково система нормативно-правового забезпечення безпеки національної економіки. Відсутність шляхів забезпечення безпеки національної економіки в державних документах, що регулюють соціально-економічний розвиток України, залишають окремі прийняті програмні документи лише декларативними, в яких визначено проблеми та запропоновано напрями щодо їх вирішення. Формування економічної безпеки України представлено в різних нормативно-правових документах, що регулюють окремі сфери економіки. Тобто склалася альтернативна система, спрямована на захист національних економічних інтересів від загроз, регулювання якої здійснюється в ручному режимі. Стратегічне управління економічною безпекою повинно ґрунтуватися на відповідній стратегії, яку, у свою чергу, необхідно узгоджувати зі стратегією соціально-економічного розвитку країни.

Проведений аналіз показав, що в Україні існує гостра необхідність у вдосконаленні системи забезпечення безпеки національної економіки у таких напрямках:

- ♦ удосконалення організації формування стратегії управління економічною безпекою країни в умовах посилення інтеграційних процесів;
- ♦ уточнення завдань і функцій суб'єктів забезпечення економічної безпеки і підвищення ефективності планування, координації та контролю за їх діяльністю;
- ♦ уточнення класифікації та обґрунтування пріоритетності загроз національним економічним інтересам країни;
- ♦ визначення напрямків удосконалення державного регулювання запобігання і протидії корупції в системі забезпечення економічної безпеки України;

- ♦ розробки шляхів зниження впливу деструктивних чинників, таких як неефективне державне управління і корупція, на економічну безпеку України.

Особливу увагу необхідно приділити стратегічному управлінню економічною безпекою, що сприятиме визначенню цільових орієнтирів досягнення безпечного розвитку.

1.3. Класифікація загроз національним економічним інтересам

Формування економічної безпеки країни базується на усвідомленні та реалізації концепції національних економічних інтересів на державному та міжнародному рівнях, метою якої є підтримка збалансованості економіки, захищеність її від впливу зовнішніх та внутрішніх загроз, здатність до стабільного розвитку.

Сучасний рівень розвитку соціально-філософської та політологічної думки, як зазначив О. С. Власюк [30], дає можливість виділити такі основні принципи забезпечення національної безпеки: а) законність, дотримання балансу інтересів особистості, суспільства і держави; б) взаємна відповідальність останніх за забезпечення безпеки; в) взаємозв'язок національної і міжнародної безпеки. Реалізація вказаних принципів можлива за рахунок створення системи безпеки, основними функціями якої мають стати: виявлення і прогнозування внутрішніх і зовнішніх загроз життєво важливим інтересам об'єктів безпеки; здійснення комплексу оперативних і довгострокових заходів щодо їх (загроз) попередження і нейтралізації; створення і підтримка в готовності сил і засобів забезпечення національної безпеки у повсякденних умовах або за надзвичайних ситуацій; здійснення системи заходів щодо нормального функціонування об'єктів безпеки в регіонах, які постраждали в результаті виникнення надзвичайної ситуації; участь у заходах із забезпечення безпеки за межами держави згідно з міжнародними договорами і угодами, що укладені цією державою.

Розглянемо підходи, які зустрічаються в економічній літературі та законодавстві деяких країн щодо визначення сутності поняття «національні економічні інтереси».

О. М. Гончаренко [133] національні інтереси охарактеризував як визначальні потреби суспільства (держави), які співвідносяться з його (її) базовими цінностями і виявляються у загальноприйнятному ідеальному або нормативному комплексі цілей.

Ю. Є. Максименко [19] національний інтерес визначає як сукупність потреб людини, суспільства, держави, реалізація яких забезпечує їх безпечне існування та прогресивний розвиток через створення відповідних державно-правових і недержавних інституцій.

Під національними інтересами В. А. Ліпкан [111] пропонує розуміти результат усвідомлення цінності потреб, свідомісний вибір національних цінностей, які зумовлені національним ідеалом, метою та ідеєю і забезпечують умови та засоби задоволення та реалізації національних інтересів.

В законодавчій базі різних країн використовуються поняття «національні інтереси» і «життєво важливі інтереси». Так, у російському та білоруському законодавстві дається визначення поняття життєво важливих інтересів як сукупності потреб, задоволення яких надійно забезпечує існування і можливість прогресивного розвитку громадян, суспільства і держави. Причому формулювання даного визначення ідентичне як в Законі Російської Федерації «Про безпеку» [15], так і в Концепції національної безпеки Республіки Білорусь [134]. З часом у російському законодавстві поняття «життєво важливі інтереси» було замінено на «національні інтереси». Так, у Федеральному законі «Про безпеку» [135] та Стратегії національної безпеки Російської Федерації до 2020 року [136] дано визначення поняття національних інтересів як сукупності внутрішніх та зовнішніх потреб держави в забезпеченні захищеності та стійкого розвитку особистості, суспільства, держави, яке доповнюється поняттям стратегічні національні пріоритети – найважливіші напрями забезпечення національної безпеки, за якими реалізуються конституційні права і свободи громадян, здійснюється стійкий соціально-економічний розвиток та охорона суверенітету країни, її незалежність і територіальна цілісність.

В українському законодавстві одночасно застосовуються обидва ці поняття, що, на нашу думку, не коректно. В Законі України «Про основи національної безпеки» [24] дається визначення поняття національних інтересів як життєво важливих матеріальних, інтелектуальних і духовних

цінностей українського народу як носія суверенітету і єдиного джерела влади в Україні, визначальні потреби суспільства і держави, реалізація яких гарантує державний суверенітет України та її прогресивний розвиток. У свою чергу, Стратегія національної безпеки України [118] визначає принципи, пріоритетні цілі, завдання та механізми забезпечення життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх загроз.

В Законі «Про національну безпеку Республіки Казахстан» національні інтереси розглядаються як сукупність політичних, економічних, соціальних та інших потреб Республіки Казахстан, від реалізації яких залежить здатність держави забезпечувати захист конституційних прав людини та громадянина, цінностей казахстанського суспільства, основоположення державних інститутів [137].

На нашу думку, виокремлення економічних потреб у структурі найважливіших національних інтересів країни є основою ефективного функціонування та сталого розвитку її економічної системи. В роботах [48; 58] зазначено, що економічні інтереси – це спрямованість на одержання економічних переваг особи, суспільства і держави, забезпечення умов існування і розвитку, економічної незалежності і збагачення.

У додатку Б табл. Б.4 представлено порівняльну характеристику відображення національних інтересів в законодавстві України, Росії, Білорусі та Казахстану.

Як показав проведений аналіз, законодавство у сфері економічної безпеки України, Російської Федерації, Республіки Білорусь та Республіки Казахстан має багато спільного.

Заслуговує на увагу системний підхід до формування нормативно-правового забезпечення економічної безпеки в Російській Федерації. Так, у Стратегії національної безпеки Російської Федерації до 2020 року визначено: стратегічні цілі в забезпеченні національної безпеки в економічній сфері; головні стратегічні ризики та загрози; напрями забезпечення; шляхи протидії загрозам; напрями забезпечення національної безпеки в економічній сфері в середньостроковій перспективі; регіональний рівень забезпечення національної безпеки в економічній сфері. Система забезпечення економічної безпеки країни більш детально представлена

у Державній стратегії економічної безпеки Російської Федерації [116]. В цьому документі указано, що запобігання або пом'якшення наслідків дій загроз економічній безпеці Російської Федерації потребує визначення і моніторингу факторів, які підривають стійкість соціально-економічної системи держави. У цьому документі представлено міри і механізми економічної політики, спрямовані на забезпечення економічної безпеки, які включають: моніторинг факторів, визначаючих загрози економічній безпеці Російської Федерації; розробку критеріїв і параметрів (порогових значень) економічної безпеки Російської Федерації; діяльність держави щодо забезпечення економічної безпеки країни.

Найбільш повно представлено життєво важливі інтереси в економічній сфері в Концепції національної безпеки Республіки Білорусь. У даному документі наведено життєво важливі інтереси в економічній сфері країни, основні чинники, що створюють загрозу безпеці в економічній сфері, пріоритетні напрямки забезпечення безпеки в економічній сфері.

Національні економічні інтереси в законодавчих актах України та Республіки Казахстан не деталізовані. У законодавстві цих країн зосереджено увагу на загрозах національній безпеці в економічній сфері, наведено їх перелік, стратегічні цілі та пріоритетні завдання щодо забезпечення прийняттого рівня економічної безпеки, але не представлено механізму взаємозв'язку системи забезпечення економічної безпеки і планування соціально-економічного розвитку країни. На нашу думку, національні економічні інтереси потребують не тільки визначення, а і механізму своєї реалізації і захисту.

Представлені в законодавстві аналізованих країн національні (або життєво важливі) інтереси носять довгостроковий характер і визначають цілі, стратегічні і тактичні завдання зовнішньої та внутрішньої політики держави. Природним, як зазначив В.А. Ліпкан [111], є існування у кожній незалежній державі власних інтересів, що, звичайно, створює потенціал для їх конкуренції, а іноді і до конфронтації.

Українськими вченими приділяється велика увага визначенню національних економічних інтересів, але їх перелік суттєво відрізняється. Так, В. А. Предборський [3] представив 8 найбільш пріоритетних економічних інтересів, В. І. Мунтян перелічує 42 національних економічних інтереси [70].

Національні економічні інтереси визначають зміст, конфігурацію та спрямування системи забезпечення економічної безпеки країни. На різних етапах розвитку країни національні інтереси змінюються під впливом зовнішніх та внутрішніх чинників, тому необхідно їх постійно корегувати. У сучасних умовах нестабільності економічної сфери, реалізація національних економічних інтересів повинна бути послідовною у відповідності до темпів економічного і соціального розвитку з урахуванням виявлених загроз та постійного моніторингу якісних і кількісних критеріїв стану економічної безпеки країни.

Згідно із Законом України «Про основи національної безпеки України» [24] під загрозами національній безпеці розуміють наявні і потенційно можливі явища та чинники, що створюють небезпеку життєво важливим національним інтересам. Тому у процесі державного управління, на думку Г. П. Ситника [14; 138], принципово важливим є ідентифікація загроз національним інтересам як потенційних, так і реальних.

На сьогоднішній день у літературі не має єдиного визначення поняття «загроза», а також існують різні підходи стосовно дослідження загроз економічній безпеці країни.

Так, В. А. Предборський [3] під загрозою розуміє будь-який намір, можливість здійснити фізичну, моральну, матеріальну чи іншу шкоду суспільним чи особистим інтересам.

А. П. Гончаренко [139] загрозу розглядає як найбільш конкретну і безпосередню форму небезпеки або сукупність умов і факторів, які створюють небезпеку інтересам держави, суспільства, підприємств, особистості, а також національним цінностям і національному образу життя. Загрози – це негативні зміни у зовнішньому політичному, економічному або природному середовищі, які наносять реальну або потенційну шкоду державі в цілому, її структурним елементам і безпосередньо життєвим, політичним, економічним інтересам громадян країни.

На погляд В. І. Мунтіяна [70], під загрозами економічній безпеці України слід розуміти явні чи потенційні дії, що ускладнюють або унеможливають реалізацію національних економічних інтересів і створюють небезпеку для соціально-економічної та політичної систем, національних цінностей, життєзабезпечення нації та окремої особи.

Б. В. Губський [71], у свою чергу, розглядає загрози економічній безпеці України як фактори, що безпосередньо чи у перспективі унеможливають або ускладнюють реалізацію національних економічних інтересів, створюючи перешкоди на шляху нормального розвитку економіки і безпеку незалежному державному існуванню та добробуту народу.

Загрозами економічній безпеці України, які виникають в умовах глобалізації, на думку В. В. Мартиненко, слід вважати реальні або потенційні явища та події, що загрожують функціонуванню і розвитку економічної, соціальної та політичної системи, а також життєво необхідним потребам та інтересам людини, суспільства і держави [140].

Отже, можна зробити висновок, що в процесі державного управління принципово важливим є ідентифікація загроз національним інтересам з метою обрання адекватної методології запобігання та нейтралізації їх, але робіт, в яких би досліджувалася проблема класифікації загроз економічній безпеці національної економіки, досить мало.

Як зазначив В. А. Ліпкан [4], класифікація загроз становить своїм завданням їх поділ за сутнісними ознаками на окремі групи. Якщо ця класифікація виконана правильно, то вона може надати нам точне уявлення про завдання кожної окремої групи загроз та про їхнє місце в загальній системі дестабілізації. Система безпекогенних чинників потребує правильної логічної класифікації.

Загрози безпеці національної економіки, взаємодіючи між собою, по-різному впливають одна на одну та на рівень безпеки в цілому, тому правильна класифікація загроз має вказувати взаємну залежність загроз одна від одної, місце їх у загальній системі забезпечення економічної безпеки країни.

Більшість вітчизняних і зарубіжних науковців [2; 8; 26; 30; 33; 41; 58] поділяє загрози економічній безпеці на зовнішні та внутрішні. Наприклад, Г. Пастернак-Таранушенко [58] визначає зовнішні загрози економічній безпеці як загрози з боку будь-якої іншої держави, а внутрішні – загрози від будь-якого громадянина або об'єднання людей.

В. К. Сенчагов [2] вважає, що внутрішні загрози економічній безпеці викликані нездатністю економіки до самозбереження та саморозвитку, слабкістю інноваційного розвитку, неефективністю системи державного

регулювання економіки. Зовнішні загрози відображають поточний стан світової економіки і можуть підірвати основи її розвитку.

Отже, поділ загроз на внутрішні та зовнішні використовується в більшості досліджень з проблем економічної безпеки та є цілком виправданим. Водночас, економічна безпека є системою, яка містить певні складові, тому вважаємо за необхідне дослідити існуючі класифікації загроз економічній безпеці країни, а також визначити сфери прояву загроз, з метою у подальшому дослідити загрози безпеці національної економіки в розрізі кожної складової, враховуючи вплив інтеграційних процесів на розвиток національної економіки.

У роботах Г. Пастернак-Таранушенко [58], В. Т. Шлемко, І. Ф. Бінько [41], С. І. Юрій, В. М. Федосов [141] та інших наведено класифікацію загроз економічній безпеці за такими параметрами:

1. За місцем виникнення: внутрішні; зовнішні;
2. За ступенем небезпеки: особливо небезпечні, небезпечні;
3. За можливістю здійснення: реальні; потенційні;
4. За масштабами здійснення: загальнонаціональні; локальні; індивідуальні.
5. За тривалістю дії: тимчасові, постійні.
6. За сферою спрямування: виробничі, фінансові, експортно-імпортні, технологічні, інституційні, військово-економічні, соціально-економічні, демографо-економічні, еколого-економічні та ін.
7. За ставленням до них: об'єктивні, суб'єктивні;
8. За характером спрямування: прямі; непрямі.

О. М. Самойлов [142] надав класифікацію загроз національній економічній безпеці, в якій уточнено такі класифікаційні ознаки: за напрямком дії: виробничі, фінансові, військово-економічні, соціально-економічні, експортно-імпортні, демографо-економічні, технологічні, еколого-економічні, інституціональні, інші; за характером дії: прямі, опосередковані.

Принципово відрізняється підхід до класифікації загроз економічній безпеці, який запропонував В. А. Ліпкан [4]: загрози економічній безпеці, незалежно від того, які є загрози за своїм походженням, наслідками

формами вияву або відображенням у свідомості у людини, усі вони можуть бути розрізнені на два загальних типи: 1) ті, що стосуються стану та опису самих загроз; 2) ті, що стосуються стану та опису об'єкта, на який дані загрози впливають.

До *першого типу* В. А. Ліпкан [4] відносить такі загрози економічній безпеці країни як: за місцем виникнення: внутрішні та зовнішні; за тривалістю дії: тимчасові, постійні; короткострокові і довгострокові; за характером спрямування: прямі і непрямі; за ставленням до них: об'єктивні та суб'єктивні; за вірогідністю виникнення: неймовірні, маловірогідні, вірогідні, вельми вірогідні, цілком вірогідні; за можливістю управління: керовані, некеровані; за можливістю прогнозування: передбачувальні, непередбачувальні; за можливістю запобігання: форс-мажорні, не форс-мажорні, явні, латентні; за віддаленістю у часі: безпосередні, близькі (рік), далекі (більше одного року) та інші. До *другого типу* віднесено загрози, що стосуються стану та опису об'єкта, на який дані загрози впливають. До них можна віднести такі загрози як: за величиною збитку: значні, катастрофічні, незначні; за розповсюдженням наслідків: загальні, локальні, складні; за природою виникнення: політичні, економічні, соціальні, правові, військові, техногенні; за масштабом здійснення: загальнонаціональні, локальні, індивідуальні; за сферою спрямування: виробничі, фінансові, експортно-імпорتنі, технологічні, інституційні, соціально-економічні, демографо-економічні, воєнно-економічні, еколого-економічні, інші.

О. С. Власюк [30] доповнює існуючі класифікації загроз поділом їх на реальні і потенційні, на цілеспрямовано створені будь-яким суб'єктом, або такі, що виникають стихійно, на безпосередні та опосередковані тощо.

Отже, як показало проведене дослідження, серед науковців відсутній єдиний підхід до класифікації загроз економічній безпеці країни.

На нашу думку, необхідно здійснювати класифікацію загроз безпеці національної економіки на основі таких принципів:

всеосяжність – якомога повне охоплення множини загроз національним економічним інтересам країни, при цьому невраховування окремих загроз може зробити класифікацію не повною, або навіть даремною, оскільки не враховані загрози можуть включати ознаки, які відсутні в прийнятій класифікації;

повнота інформації – найкраще подання змісту кожної з виявлених загроз, що дозволяє виявити достатньо чіткі класифікаційні ознаки загрози і віднести її до відповідної групи, а також визначити пріоритет щодо її прийняття, ліквідації, нейтралізації або послаблення;

практична значущість – у класифікації враховуються загрози з ознаками, які мають значення, насамперед для застосування заходів щодо їх ліквідації, нейтралізації або послаблення. У класифікації не повинно бути абстрактних класифікаційних ознак щодо упорядкування сукупності загроз;

важливість і пріоритетність – встановлення в рамках кожної класифікаційної групи ступеню важливості за кожною із загроз, тобто пріоритету щодо застосування дій в її ліквідації, нейтралізації або послабленні.

У табл. 1.7 наведено класифікацію найбільш вірогідних загроз економічній безпеці країни.

Таблиця 1.7

Класифікація найбільш вірогідних загроз економічній безпеці країни

Класифікаційна ознака	Класи загроз
1	2
Місце виникнення	Внутрішні, зовнішні
Ступінь небезпеки	Особливо небезпечні, небезпечні
Вірогідність реалізації	Реальні, потенційні
Масштаби дії	Загальнонаціональні, регіональні, локальні, індивідуальні
Тривалість дії	Тимчасові, постійні; короткострокові і довгострокові
Сфера спрямування	Виробничі, фінансові, експортно-імпорні, технологічні, інституційні, соціально-економічні, демографо-економічні, воєнно-економічні, еколого-економічні, інші
Характер спрямування	Прямі, непрямі
Ставлення до них	Об'єктивні, суб'єктивні
Ймовірність виникнення	Реальні і потенційні, малоїмовірні і високоїмовірні
Можливість управління	Керовані, некеровані
Спрямованість	Особистість, суспільство, держава

Закінчення табл. 1.7

1	2
Природа виникнення	Природні, антропогенні
Ступінь сприйняття	Завищена, адекватна, занижена, мніма
Сфера прояву	Економічна, політична, соціальна, духовна

Узагальнено автором за даними [2; 4; 30; 33; 41; 58; 141 – 144]

Як було зазначено вище, загрози економічній безпеці в кожній країні мають свою специфіку прояву. У додатку Б табл. Б.5 наведено перелік потенційних і реальних загроз безпеці національної економіки, наведений в законодавчих актах України та наданий різними авторами. Як показав проведений аналіз, загрози безпеці національної економіки проявляються у всіх сферах суспільства. Запропонована класифікація найбільш вірогідних загроз економічній безпеці (табл. 1.7), яку було доповнено такою ознакою як сфери прояву загроз, дає можливість визначати дії, або послідовність дій, задля захисту національних економічних інтересів в економічній, соціальній, політичній та духовній сферах, створювати умови для цілісності, стабільності і прогресивного розвитку української держави.

Система забезпечення економічної безпеки України повинна бути побудована так, щоб вона могла на ранніх стадіях виявляти різні деструктивні чинники, приймати заходи по запобіганню їх шкідливій дії і нанесенню збитку економіці країни [2].

Формування системи забезпечення економічної безпеки національної економіки повинно включати такі етапи [150]: визначення цілей і принципів системи, створення правового поля функціонування системи; визначення структурних елементів і організаційної структури системи; виявлення і оцінка чинників дестабілізації, що діють, здійснюють вплив на об'єкт економічної безпеки, виявлення сукупності загроз; визначення і оцінка передбачуваних збитків від реалізації виявлених загроз; розробка методичного інструментарію оцінки економічної безпеки України; розробка механізмів протидії виявленим загрозам.

Отже, в результаті проведеного дослідження:

- ♦ уточнено визначення сутності поняття національна економічна безпека, яке, на відміну від існуючих, розглядається як стан захи-

щності національних економічних інтересів від зовнішніх та внутрішніх загроз в економічній, політичній, соціальній та духовній сферах, що забезпечує незалежність національної економіки, її стабільність, стійкість, спроможність до постійного оновлення та саморозвитку;

- ♦ здійснено порівняльний аналіз систем забезпечення економічної безпеки національної економіки в Україні та країнах світу;
- ♦ запропоновано принципи класифікації загроз безпеці національної економіки: всеосяжність, повнота інформації, практична значущість, важливість і пріоритетність;
- ♦ уточнено класифікацію загроз економічній безпеці національної економіки такою ознакою як сфери прояву: економічна, соціальна, політична, духовна.

Розділ 2

ДІАГНОСТИКА ПРОБЛЕМ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ ТА КРАЇН-ЧЛЕНІВ ЄС

2.1. Діагностика проблем у забезпеченні економічної безпеки України та країн-членів ЄС в економічній сфері

Для зіставлення країн світу за різними аспектами їх розвитку в міжнародній практиці використовується велика кількість індексів і показників, які розраховуються міжнародними організаціями, фондами і консалтинговими компаніями. Такі співставлення дозволяють визначати проблеми розвитку країн світу. На сьогоднішній день не існує єдиної методики діагностування проблем у забезпеченні безпеки національної економіки. Пропонується визначити проблеми в забезпеченні економічної безпеки України та країнах-членах ЄС за сферами виникнення загроз: економічній, соціальній, політичній та духовній із використанням міжнародних рейтингів та індексів.

Перелік індексів та показників, які найчастіше використовуються у міжнародних співставленнях для оцінки економічного розвитку країн світу, подано в *табл. 2.1*.

Таблиця 2.1

Індекси та показники для оцінки економічного розвитку країн світу

Найменування індексу	Розробник/джерело	Складові індексу
1	2	3
Глобальний індекс конкурентоспроможності (The Global Competitiveness Index)	ВЕФ [151]	До індексу входять три субіндекси: загальні вимоги, підсилювачі ефективності, інновації та розвиненість
Індекс сталого розвитку країни (Index of sustainable development – ICP)	Інститут прикладного системного аналізу НАН і МОН України [152,153]	Розраховується за допомогою інтегрального показника, який складається з субіндексів: економічного, екологічного та соціально-інституціонального

ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Продовження табл. 2.1

1	2	3
Індекс економічної свободи (Index of Economic Freedom)	Американський дослідницький центр «Фонд насліддя» (The Heritage Foundation) спільно з газетою The Wall Street Journal [154-156]	Використовуються показники: фіскальна свобода, участь уряду, свобода підприємництва, свобода праці, монетарна свобода, свобода торгівлі, свобода інвестицій, фінансова свобода. За кожним показником країнам виставляють оцінку в балах – від 0 до 100. Чим більше балів, тим більше рівень економічної свободи в країні
Індекс залучення в міжнародну торгівлю (The Global Enabling Trade Index)	ВЕФ [157,158]	Охоплює різні аспекти стимулювання торгівлі: доступ до ринку. Цей субіндекс вимірює ступінь, адміністрування кордону, інфраструктура, ділове середовище
Індекс податкового тягаря і реформ	Журнал Forbes [159]	Корпоративний прибуток, особистий дохід, податок на багатство, соціальна захищеність працедавця, соціальна захищеність працівника, ставка ПДВ
Показник ставки податку на прибуток	Консалтингова компанія KPMG[160]	Ставка податку на прибуток
Індекс рівня складності податків	Pricewaterhouse Coopers [161]	На основі діяльності «квіткової» фірми оцінюються: загальне число податків; час, що витрачається на сплату податків, годин на рік; повна податкова ставка, %
Індекс економіки знань (The Knowledge Economy Index)	Світовий Банк [162,163]	Методологія оцінки знань включає два звідні індекси: індекс економіки знань і індекс знань, а також комплекс з 109 структурних і якісних показників, об'єднаних в чотири основні групи: індекс економічного й інституціонального режиму; індекс освіти; індекс інновацій; індекс інформаційних і комунікаційних технологій
Індексний рейтинг інвестиційної привабливості країн	Національне Рейтингове Агентство [164]	Характеризує інвестиційну привабливість країни відносно Росії. Індекс побудовано на основі міжнародних рейтингів, що характеризують економічні, соціальні,

Закінчення табл. 2.1

1	2	3
		політичні і правові передумови, що визначають доцільність інвестицій в національну економіку
Індекс стійкості суспільства (The Sustainable Society Index)	Фонд стійкого суспільства (Нідерланди) [165]	Оцінка за напрямками: благополуччя людей, екологічне благополуччя, економічне благополуччя
Індекс рівня глобалізації країн світу (KOF Index of Globalization)	Швейцарський економічний інститут (KOF Swiss Economic Institute) за участю Федерально-го Швейцарського технологічного інституту (Swiss Federal Institute of Technology) [166,167]	Комбінований показник, який дозволяє оцінити масштаб інтеграції тієї чи іншої країни у світовий простір і порівняти різні країни за його компонентами: економічна глобалізація, соціальна глобалізація та політична глобалізація
Індекс процвітання країн світу (The Legatum Prosperity Index)	Інститут Legatum [168]	Комбінований показник, який вимірює досягнення країн світу з точки зору їх благополуччя і процвітання у напрямках: економіка, підприємництво, управління, освіта, охорона здоров'я, безпека, особисті свободи, соціальний капітал
Тіньова економіка	Friedrich.Schneider [169]	На основі даних Світового банку визначено питому вагу тіньового сектора економіки у ВВП країни

Узагальнено автором

Здійснимо порівняння рейтингів України та країн-членів ЄС за наведеними у табл. 2.1 індексами і показниками економічного розвитку.

Для загальної оцінки рівня економічного розвитку країни у світовій практиці частіше за інші показники використовується Глобальний індекс конкурентоспроможності, який розроблено експертами ВЕФ [151]. До Глобального індексу конкурентоспроможності входить три субіндекси і 12 складових, які відповідають трьом стадіям розвитку економіки. Глобальний індекс конкурентоспроможності є найбільш комплексним по-

казником, він розраховується за допомогою інтегрального показника, що включає до себе систему часткових показників (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Субіндекси та складові Глобального індексу конкурентоспроможності

Індекс	Субіндекс	Складова	Категорія
Глобальний індекс конкурентоспроможності (Ік)	Загальні вимоги (Ізв)	Суспільно-політичні інститути (СПІ)	А. Державні інститути: 1. Право власності. 2. Етика і корупція. 3. Тиск. 4. Неefективність уряду. 5. Безпека. Б. Приватні інститути: 1. Корпоративна етика. 2. Підзвітність
		Інфраструктура (І)	А. Загальна інфраструктура. Б. Окремі інфраструктури
		Макроекономічна стабільність (МС)	Оцінка МС
		Здоров'я і початкова освіта (ЗПО)	А. Охорона здоров'я. Б. Початкова освіта
	Підсилювачі ефективності (Іпе)	Вища освіта і професійна підготовка (ВОПП)	А. Кількісне значення освіти. Б. Якість освіти. В. Навчання без відриву від виробництва
		Ефективність товарного ринку (ЕТР)	А. Конкуренція Б. Якість характеристик попиту
		Ефективність ринку праці (ЕРП)	А. Гнучкість. Б. Ефективність використання талантів
		Розвиненість фінансового ринку (РФР)	А. Ефективність. Б. Кредитоспроможність і довіра
		Оснащеність новими технологіями (ОНТ)	Оцінка ОНТ
		Розмір ринку (РР)	Оцінка розміру ринку
	Інновації та розвиненість (Іір)	Розвиненість приватного сектора (РПС)	А. Бізнес-мережі і допоміжні галузі. Б. Складність операцій і стратегій компаній
		Інновації (ІН)	Оцінка інновацій (13 показників)

Складено автором за даними [151]

Залежно від стадії розвитку економіки країни кожному субіндексу встановлюється вага, що розраховується як співвідношення максимально вірогідної регресії ВВП на душу населення з кожним окремим індексом за останні роки. Визначення стадії розвитку економіки країни розраховується за допомогою критерію – рівень ВВП країни на душу населення, враховуючи ринковий курс валют. Так, стадії розвитку 1. Залежність від чинників відповідають країни зі значенням ВВП на душу населення менше 2000 дол. США, перехід від стадії 1 до стадії 2 – 2000 – 3000 дол. США, стадії 2 Залежність від ефективності – 3000 – 9000 дол. США, перехід від стадії 2 до стадії 3 – 9000 – 17000 дол. США, стадія 3. Залежність від інновацій більше 17000 дол. США.

У табл. 2.3 наведено розподіл деяких країн світу по стадіях розвитку економік. Україна в 2009 – 2010 рр. перемістилася з 1 на 2 стадію поряд з Аргентиною, Бразилією та Китаєм, що є дуже важливим у підсиленні ефективності використання факторів конкурентоспроможності. За цей же період Росія, Польща, Угорщина, Латвія та Румунія вже здійснили такий перехід та знаходяться попереду України на наступному перехідному етапі з опанування переважно інноваційних чинників підвищення конкурентоспроможності економіки.

Таблиця 2.3

Розподіл країн-членів ЄС та України за стадією розвитку економік у 2013 – 2014 рр.

Стадія	Країни-члени ЄС на цій стадії	Важливі області конкурентоспроможності
1	2	3
Стадія 1. Залежність від чинників	–	Загальні вимоги (критичні) і підсилювачі ефективності (дуже важливі)
Перехід від стадії 1 до стадії 2	–	Загальні вимоги (критичні) і підсилювачі ефективності (зростаюча важливість)
Стадія 2. Залежність від ефективності	Болгарія, Україна , Румунія	Загальні вимоги (дуже важливі) і підсилювачі ефективності (критичні)
Перехід від стадії 2 до стадії 3	Хорватія, Естонія, Латвія, Угорщина, Латвія, Литва, Польща, Словаччина	Так само, як і в попередньому, але зростає важливість інноваційних чинників

Закінчення табл. 2.3

1	2	3
Стадія 3. Залежність від інновацій	Австрія, Бельгія, Кіпр, Чехія, Данія, Фінляндія, Франція, Німеччина, Греція, Ірландія, Італія, Люксембург, Мальта, Нідерланди, Португалія, Словенія, Іспанія, Швеція, Великобританія	Усі сфери важливі: загальні вимоги, підсилювачі ефективності й інноваційні чинники

Складено автором за даними [151]

Як видно з табл. 2.3, більшість країн-членів ЄС знаходяться у 3 стадії розвитку економіки, на 2 стадії, поряд з Україною, знаходяться лише Болгарія та Румунія.

Після незначного покращення у минулому році (значення рейтингу за індексом глобальної конкурентоспроможності в 2012 – 2013 рр. – 73 місце серед 144 країни) в 2013 – 2014 рр. Україна посіла 84 місце серед 148 країн. Динаміку зміни рейтингу України та країн-членів ЄС за 2008 – 2014 рр. наведено у додатку Д табл. Д.1.

У 2013 – 2014 рр. найбільш конкурентоспроможними країнами-членами ЄС серед країн світу були визнані економіки: Фінляндії, Німеччини, Швеції. На *рис. 2.1* наведено місце країн-членів ЄС та України за Глобальним індексом конкурентоспроможності.

Проаналізуємо складові індексу по Україні детальніше, щоб визначити стримувальні чинники її розвитку. За показником «Інституції» наша держава посідає 137 місце серед 148 країн світу. Цей показник складається з 21 критерію, за більшістю з них Україна посідає місця, нижче сотого, вище в рейтингу вона стоїть лише за втратами бізнесу від злочинності та тероризму.

За показником «Ефективність товарних ринків» Україна посіла 124 місце серед 148 країн світу. Він складається з 16 критеріїв, і лише за шістьма з них місце України вище від сотого, а саме: за кількістю днів, необхідних для того, щоб розпочати бізнес (94-е), за купівельною відпо-

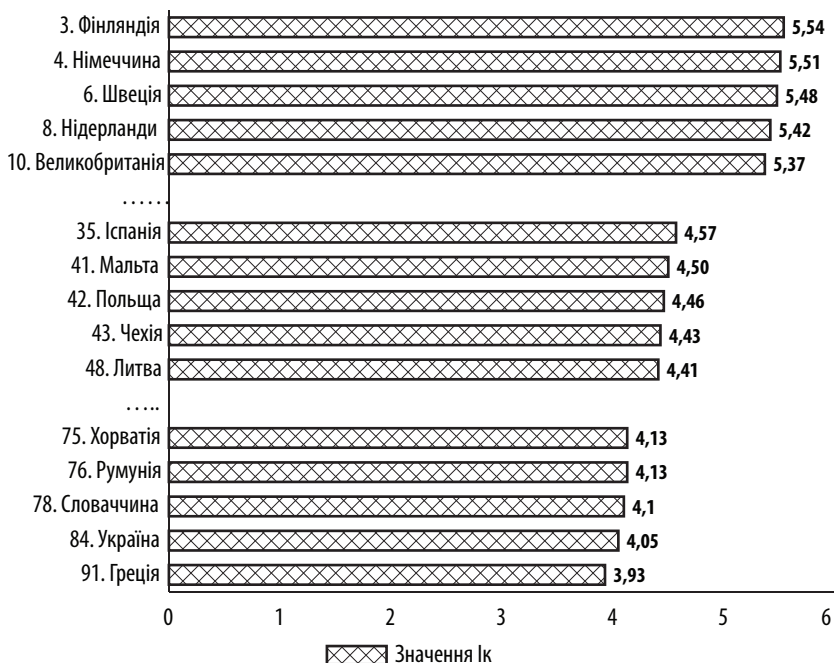

Рис. 2.1. Діаграма розподілу деяких країн-членів ЄС та України за Глобальним індексом конкурентоспроможності (Ік) у 2013 – 2014 рр.

(складено автором за даними [151])

відністю (86-е), за кількістю процедур, потрібних для початку ведення бізнесу (74-е), за рівнем споживчої орієнтації (71-е), за відсотком імпорту у ВВП (51-е), за торгівельними тарифами (41-е). Негативний вплив на ефективність товарних ринків мають перед усім: тягар митних процедур (140-е), рівень і вплив оподаткування (133-е), низькі витрати на сільськогосподарську політику (127-е), поширеність іноземної власності.

Оцінки складових субіндексів Глобального індексу конкурентоспроможності України в 2013 – 2014 рр. підтверджують існування негативних тенденцій щодо зниження конкурентоспроможності України за рахунок погіршення складових чинників загальних вимог – функціонування суспільно-політичних інститутів, інфраструктури та забезпечення макроекономічної стабільності держави; погіршення всіх складових чинників

щодо підсилювачів ефективності та інновацій та розвиненості економіки країни.

У табл. 2.4 наведено порівняння рейтингу України за Глобальним індексом конкурентоспроможності з деякими країнами-членами ЄС, які близькі за розмірами, в 2010 – 2014 рр.

Таблиця 2.4

**Порівняння рейтингу України з деякими країнами ЄС у 2010 – 2014 рр.
за Глобальним індексом конкурентоспроможності**

Країни	Рік							
	2010 – 2011		2011 – 2012		2012 – 2013		2013 – 2014	
	індекс	рейтинг	індекс	рейтинг	індекс	рейтинг	індекс	рейтинг
Франція	5,13	15	5,14	18	5,11	21	5,05	23
Німеччина	5,39	5	5,41	6	5,48	6	5,51	4
Польща	4,51	39	4,46	41	4,46	41	4,46	42
Румунія	4,16	67	4,08	77	4,07	78	4,13	76
Іспанія	4,49	42	4,54	36	4,60	36	4,57	35
Україна	3,90	89	4,00	82	4,14	73	4,05	84

Складено автором за даними [151]

Як видно з табл. 2.4 та табл. Д.1 додатку Д, незважаючи на тенденцію до зростання рівня конкурентоспроможності України, вона відстає від більшості країн-членів ЄС. Найбільше відставання від країн-членів ЄС у 2014 р. спостерігається від Швеції, Фінляндії, Німеччини, Нідерландів. Україна, у порівнянні з країнами-членами ЄС, за рівнем конкурентоспроможності випереджає лише Грецію.

У табл. 2.5 наведено відхилення України від деяких країн-членів ЄС за складовими Глобального індексу конкурентоспроможності.

Найбільш проблемними факторами для ведення бізнесу, що знижують конкурентоспроможність України, було визнано: доступ до фінансування, корупцію, неефективну урядову бюрократію, податкове регулювання, політичну нестабільність. Показники по складових Глобального індексу конкурентоспроможності класифікуються експертами ВЕФ як конкурентні недоліки України і тому є пріоритетними напрямками в під-

вищенні її конкурентоспроможності. Можна стверджувати, що найбільш важливою проблемою в країні є необхідність удосконалення її інституційної структури, яка страждає від бюрократизму, відсутності прозорості і фаворитизму.

Таблиця 2.5

Відхилення рейтингу України від деяких країн-членів ЄС за складовими Глобального індексу конкурентоспроможності 2013 – 2014 рр.

Показник	Країни					
	Франція	Німеччина	Польща	Румунія	Іспанія	Україна
1. Загальні вимоги	23	9	59	87	38	91
Державні інститути	31	15	62	114	58	137
Інфраструктура	4	3	74	100	10	68
Макроекономічна стабільність	73	27	65	47	116	107
Охорона здоров'я та початкова освіта	24	21	42	84	30	62
2. Підсилювачі ефективності	9	8	32	63	28	71
Вища освіта	1	3	37	59	26	43
Ефективність ринку товарів	15	21	57	117	63	124
Ефективність ринку праці	20	41	80	110	115	84
Розвиток фінансового ринку	5	29	38	72	97	117
Технологічна готовність	11	14	43	54	26	94
Обсяг ринку	55	5	20	46	14	38
3. Інноваційні фактори	18	4	65	103	32	95
Оснащеність новими технологіями	21	3	65	101	33	97
Інновації	19	4	65	97	34	93

Складено автором за даними [151]

У табл. 2.6 наведено основні конкурентні недоліки за складовими Глобального індексу конкурентоспроможності України у порівнянні з країнами-членами ЄС.

Таблиця 2.6

Основні конкурентні недоліки України за складовими Глобального індексу конкурентоспроможності 2013 – 2014 рр.

Показник	Україна		Значення країни-лідера – члена ЄС		
	бали	місце	країна	бали	місце
Глобальний індекс конкурентоспроможності	4,05	84	Фінляндія	5,54	3
1. Загальні вимоги	4,3	91	Фінляндія	5,97	7
Державні інститути	3,0	137	Швеція	5,72	5
Інфраструктура	4,1	68	Нідерланди	6,13	7
Макроекономічна стабільність	4,2	107	Швеція	6,05	14
Охорона здоров'я та початкова освіта	5,8	62	Нідерланди	6,61	4
2. Підсилювачі ефективності	4,0	71	Великобританія	5,45	4
Вища освіта	4,7	43	Фінляндія	6,27	1
Ефективність ринку товарів	3,8	124	Люксембург	5,33	5
Ефективність ринку праці	4,2	84	Великобританія	5,35	5
Розвиток фінансового ринку	3,5	117	Фінляндія	5,57	5
Технологічна готовність	3,3	94	Люксембург	6,19	2
Обсяг ринку	4,6	38	Німеччина	6,02	5
3. Інноваційні фактори	3,4	95	Фінляндія	5,65	2
Оснащеність новими технологіями	3,7	97	Нідерланди	5,56	4
Інновації	3,0	93	Фінляндія	5,79	1

Складено автором за даними [151]

Як видно з табл. 2.6, до основних конкурентних недоліків України у порівнянні з країнами-членами ЄС можна віднести:

- ♦ неефективні державні інституції;
- ♦ неефективність ринку товарів;

- ♦ нерозвиненість фінансового ринку;
- ♦ макроекономічна нестабільність.

У Стратегії розвитку до 2020 р. країни-члени ЄС визначили, що важливішим завданням на сьогодні є підвищення конкурентоспроможності. Відповідно до стратегії її метою є перебудова ЄС на «стійку і всеосяжну економіку, забезпечуючи високий рівень зайнятості, продуктивності та соціальної згуртованості» [171]. В основі конкурентоспроможності є рівень продуктивності економіки. Для підвищення конкурентоспроможності Європи та України повинні бути вжиті заходи для підтримки більш високого рівня продуктивності, зайнятості та процвітання. Таким чином, побудова в Україні конкурентоспроможної економіки передбачає забезпечення високого рівня життя населення, стійкості та безпеки національної економіки.

Комісією сталого розвитку ООН було запропоновано концепцію сталого розвитку країн світу, яка поєднує три головні компоненти: соціальну, економічну та екологічну. Виходячи з цієї концепції, визначимо глобальні і специфічні національні проблеми сталого розвитку України, здійснюючи співставлення її з країнами-членами ЄС.

Ученими світу визначено різні методичні підходи до оцінки сталого розвитку країн світу. Зокрема, вітчизняними фахівцями Інституту прикладного системного аналізу НАН і МОН України було розроблено свій підхід щодо оцінки сталого розвитку країн світу [152; 153]. Згідно з цим підходом Індекс сталого розвитку країни (Index of sustainable development – ISDP) розраховується за допомогою інтегрального показника, який складається із субіндексів: економічного, екологічного та соціально-інституціонального (табл. 2.7).

На рис. 2.2 подано розподіл деяких країн-членів ЄС та України за Індексом сталого розвитку в 2013 р.

Як видно з рис 2.2 та табл. Д.2 додатку Д, Україна за Індексом сталого розвитку в 2013 р. посіла 70-е місце серед 112 країн світу. Лідерами за сталим розвитком є такі країни-члени ЄС: Швеція, Фінляндія, Люксембург, Данія. Суттєве відставання України за рівнем сталого розвитку спостерігається навіть від наймолодших країн-членів ЄС: Греції, Болгарії, Румунії.

Таблиця 2.7

Субіндекси та складові Індексу сталого розвитку

Індекс	Складова	Категорія
Індекс сталого розвитку	Економічний вимір	Вимірює базові потреби, підприємницька діяльність, ринок праці, інноваційно-інвестиційні можливості
	Екологічний вимір	Оцінює екологічні системи, екологічне навантаження, регіональне екологічне управління
	Соціально-інституціональний вимір	Оцінює розвиток людського потенціалу, якість життя, суспільство засноване на знаннях, інституціональний розвиток суспільства

Складено автором за даними [152]

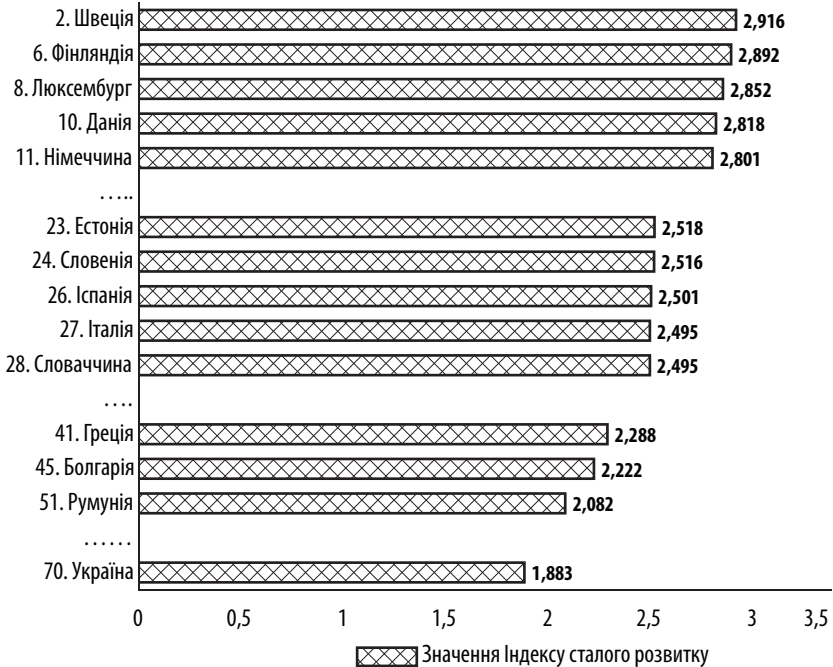

Рис. 2.2. Розподіл країн-членів ЄС та України за Індексом сталого розвитку в 2013 р. (складено автором за даними [152])

У табл. 2.8 наведено порівняння рейтингу України з деякими країнами ЄС у 2009 – 2013 рр. за Індексом сталого розвитку.

Таблиця 2.8

Порівняння рейтингу України з деякими країнами ЄС у 2009 – 2013 рр.
за Індексом сталого розвитку

Країни	Рік							
	2009		2010		2012		2013	
	індекс	рейтинг	індекс	рейтинг	індекс	рейтинг	індекс	рейтинг
Франція	2,246	38	2,268	34	2,244	39	2,355	38
Німеччина	2,625	13	2,654	12	2,660	11	2,801	11
Польща	2,248	37	2,235	38	2,282	35	2,476	31
Румунія	1,960	60	2,091	50	2,149	44	2,082	51
Іспанія	2,458	23	2,490	20	2,470	20	2,501	26
Україна	1,894	71	1,866	69	1,836	69	1,883	70

Складено автором за даними [152]

Як видно з табл. 2.8, рівень сталого розвитку України за 2009 – 2013 рр. залишався низьким і змінювався несуттєво.

У табл. 2.9 наведено порівняння рейтингу України з країнами-членами ЄС за компонентами Індексу сталого розвитку у 2013 р.

Таблиця 2.9

Відхилення рейтингу України від деяких країн-членів ЄС за компонентами Індексу сталого розвитку у 2013 р.

Країни	Індекс сталого розвитку		Компоненти					
			економічний вимір		екологічний вимір		соціально-інституціональний вимір	
	індекс	ранг	індекс	ранг	індекс	ранг	індекс	ранг
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Франція	2,690	17	0,663	27	0,831	6	0,788	8
Німеччина	2,801	11	0,807	12	0,797	11	0,795	5
Польща	2,476	31	0,591	31	0,732	22	0,698	30
Румунія	2,082	51	0,503	55	0,350	84	0,616	40

Закінчення табл. 2.9

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Іспанія	2,501	26	0,522	52	0,660	30	0,749	20
Україна	1,883	70	0,299	98	0,303	93	0,517	56

Складено автором за даними [152]

Як видно з табл. 2.9, спостерігається суттєве відставання України від країн ЄС в економічній та екологічній сферах. За компонентою «Економічний вимір» Україна посіла в 2013 р. 98 позицію серед 112 країн світу, відставання України від країни з найгіршими показниками економічного розвитку серед країн ЄС – Греції, складає в 2013 р. 11 позицій. За компонентою «Екологічний вимір» Україна посіла в 2013 р. 93 позицію серед 112 країн світу, відставання України від країни з найгіршими показниками екологічної безпеки серед країн ЄС – Румунії, складає в 2013 р. 8 позицій.

У табл. 2.10 наведено основні недоліки за складовими Індексу сталого розвитку України та країн-членів ЄС у 2013 р.

Таблиця 2.10

Основні недоліки за складовими Індексу сталого розвитку України та країн-членів ЄС у 2013 р.

Показник	Україна		Значення країни-лідера члена ЄС		
	бали	місце	країна	бали	місце
Індекс сталого розвитку	1,883	70	Швеція	2,916	2
Економічний вимір	0,299	98	Фінляндія	0,819	7
Екологічний вимір	0,303	93	Латвія	0,851	2
Соціально-інституціональний вимір	0,517	56	Німеччина	0,795	5

Складено автором за даними [152]

Як видно з табл. 2.10, основними недоліками для забезпечення сталого розвитку України є наявність проблем в економічній та екологічній сферах, а саме:

- ♦ низький рівень конкурентоспроможності та економічної свободи;

- ♦ низькі показники екологічного здоров'я населення і низька життєздатність навколишнього природного середовища.

Наступним показником для оцінки економічного розвитку країни є Індекс економічної свободи (Index of Economic Freedom), який надає Американський дослідницький центр «Фонд спадщина» (The Heritage Foundation) спільно з газетою The Wall Street Journal [154 – 156].

Експерти Фонду визначають економічну свободу як «відсутність урядового втручання або перешкоджання виробництву, розподілу і споживання товарів і послуг, за винятком необхідного громадянам захисту та підтримки свободи як такої». Аналіз економічної свободи проводиться щорічно, починаючи з 1995 року. Індекс вимірює ступінь, в якому державна політика та державні інститути підтримують економічну свободу. Основою економічної свободи є особиста свобода, свобода конкуренції, безпека приватної власності. Для побудови зведеного індексу вимірюють ступінь економічної свободи у п'яти основних сферах: розмір держави, правова система і права власності, фінансова система, свобода міжнародної торгівлі і регулювання, які формують 10 категорій економічної свободи: право власності, свобода від корупції, фіскальна свобода, участь уряду, свобода підприємництва, свобода праці, монетарна свобода, свобода торгівлі, свобода інвестицій, фінансова свобода. Це дозволяє визначити вплив економічної свободи на інвестиції, економічне зростання, рівень доходів і рівень бідності (табл. 2.11).

Таблиця 2.11

Компоненти та складові Індексу економічної свободи

Індекс	Компонента	Складова	Категорія
1	2	3	4
Індекс економічної свободи	Законність	Право власності	Якісна оцінка ступеня, в якому правова база країни дозволяє людям вільно накопичуються приватну власність
		Свобода від корупції	Рівень сприйняття корупції
	Розмір держави	Державні витрати	Враховує тягар, що накладається за рахунок державних витрат, які включають споживання з боку держави і всі трансфертні платежі, пов'язані з різними програмами компенсаційних виплат

Закінчення табл. 2.11

1	2	3	4
	Ефективність регулювання	Податкова свобода	Відображає як граничні ставки податків і загальний рівень оподаткування, в тому числі прями та непрямі податки, що стягуються всіх рівнях влади, в процентах від ВВП
		Свобода бізнесу	Кількісна оцінка легкості відкриття, експлуатації та закриття бізнесу
		Свобода праці	Кількісна міра, що розглядає різні аспекти нормативно-правової бази ринку праці країни, в тому числі правила, що стосуються мінімальної заробітної плати, законів, що перешкоджають звільненню, вимог вихідних та вимірних нормативних обмежень на наймання і годин праці
	Відкритість ринку	Грошова свобода	Поєднує в собі оцінку стабільності цін та рівень їх регулювання
		Свобода ринку	Свобода торгівлі складається з показників, що характеризують ступінь тарифних і нетарифних бар'єрів, які впливають на імпорт і експорт товарів і послуг
		Інвестиційна свобода	Оцінює різноманітність нормативних обмежень, які накладено на інвестиції
		Фінансова свобода	Оцінює ефективність банківської системи, а також міру її незалежності від державного контролю і втручання у фінансовий сектор

Складено автором за даними [154–156]

Індекс економічної свободи розраховується як середнє арифметичне десяти контрольних показників: право власності, свобода від корупції, фіскальна свобода, участь уряду, свобода підприємництва, свобода праці, монетарна свобода, свобода торгівлі, свобода інвестицій, фінансова свобода.

По кожному показнику країнам виставляється оцінка в балах – від 0 до 100. Чим більше балів, тим більш високо оцінюється рівень економічної свободи в країні за даним критерієм. Наприклад, оцінка прав власності кожної країни оцінюється у 100 балів, якщо приватна власність

гарантується урядом, судова система забезпечує дотримання контрактів ефективно і швидко, система правосуддя карає тих, хто незаконно конфіскує особисте майно, немає корупції або експропріації. 0 балів, якщо приватна власність поза законом і все майно належить державі, люди не мають право подати до суду на інших і не мають доступу до судів, корупція є ендемічним захворюванням.

При підсумковому розрахунку Індексу показники додаються. Отже, в «абсолютно вільної» економіки в результаті повинно вийти 100 балів, а там, де свободи немає в принципі, відповідно, 0. Всі країни світу, представлені в підсумковому звіті, розділені на п'ять умовних груп відповідно до свого рейтингу: країни з вільною економікою (що набрали більше 80 балів зі 100 можливих); країни з переважно вільною економікою (що набрали від 70 до 80 балів); країни з помірно вільною економікою (що набрали від 60 до 70 балів); країни з переважно невільною економікою (що набрали від 50 до 60 балів); країни з невільною економікою (які набрали менше 50 балів).

На *рис. 2.3* подано розподіл країн-членів ЄС та України за Індексом економічної свободи у 2013 р.

Динаміку зміни рейтингу України та країн-членів ЄС у 2009 – 2014 рр. за Індексом економічної свободи наведено у додатку Д табл. Д.3.

У *табл. 2.12* наведено порівняння рейтингу України з країнами ЄС, близькими за розмірами, в 2011 – 2014 рр. за Індексом економічної свободи.

У *табл. 2.13* наведено порівняння рейтингу України з близькими за розмірами країнами-членами ЄС за компонентами Індексу економічної свободи у 2013 р.

Як видно з *табл. 2.12 – 2.13*, оцінка рівня економічної свободи України в 2013 р. становить 49,3 бали, що відповідає 155 позиції рейтингу серед 178 країн світу. За останній рік є помітним збільшення п'яти з 10 економічних свобод, включаючи свободу бізнесу, контролю державних витрат і грошово-кредитної свободи. Україна значно відстає від країн-членів ЄС за рівнем економічної свободи, а загальний її бал нижчий, ніж в середньому в світі.

ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

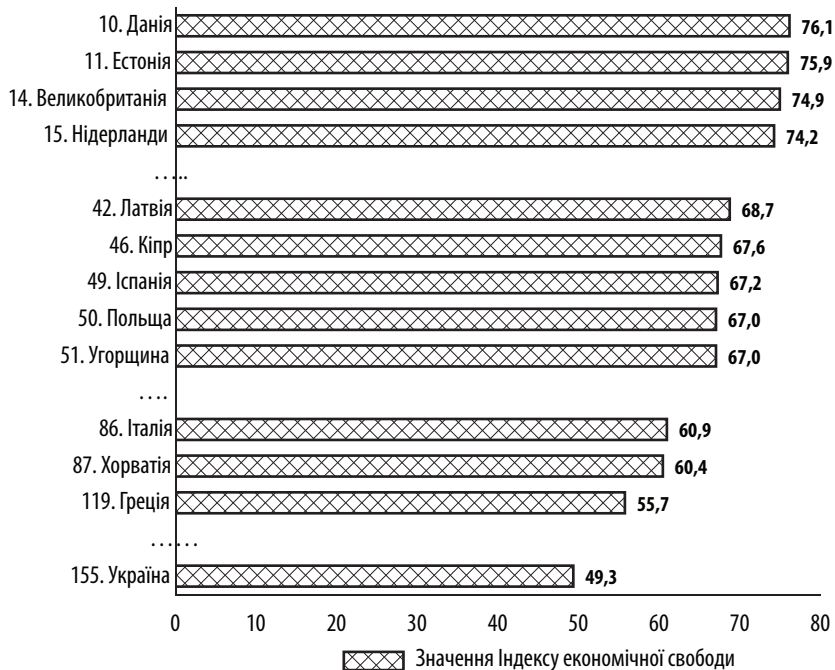

Рис. 2.3. Розподіл країн-членів ЄС та України за Індексом економічної свободи в 2013 р. (складено автором за даними [154 – 156])

Таблиця 2.12

Порівняння рейтингу України з деякими країнами ЄС у 2011 – 2014 рр. за Індексом економічної свободи

Країни	Рік							
	2011		2012		2013		2014	
	індекс	рейтинг	індекс	рейтинг	індекс	рейтинг	індекс	рейтинг
Франція	64,6	64	63,2	67	64,1	61	63,5	70
Німеччина	71,8	23	71	26	72,8	19	73,4	18
Польща	64,1	68	64,2	64	66	57	67,0	50
Румунія	64,7	63	64,4	62	65,1	59	65,5	62
Іспанія	70,2	31	69,1	36	68	46	67,2	49
Україна	45,8	164	46,1	163	46,3	161	49,3	155

Складено автором за даними [154 – 156]

Таблиця 2.13

Відхилення рейтингу України від деяких країн-членів ЄС за складовими Індексу економічної свободи в 2013 р.

Показник	Країни					
	Франція	Німеччина	Польща	Румунія	Іспанія	Україна
Індекс економічної свободи	63,5	73,4	67	65,5	67,2	49,3
Право власності	80	90	60	40	70	30
Свобода від корупції	69,9	80,1	54,8	37,7	62,6	21,9
Державні витрати	48,4	61,2	76,1	87	54	79,1
Податкова свобода	5,6	38,2	43,2	59,2	38,7	37,5
Свобода бізнесу	79,9	89,9	70,1	71	77,3	59,8
Свобода праці	51,8	46,4	60,4	65,2	52,2	49,8
Грошова свобода	76,1	80,8	77,8	77,1	87,8	87,7
Свобода ринку	82,8	87,8	87,8	87,8	79,9	86,2
Інвестиційна свобода	70	90	70	80	80	20
Фінансова свобода	70	70	70	50	70	30

Складено автором за даними [154 – 156]

Основні недоліки за складовими Індексу економічної свободи України у порівнянні з країнами-членами ЄС наведено у табл. 2.13.

Таблиця 2.13

Основні недоліки за складовими Індексу економічної свободи України та країн-членів ЄС у 2014 р.

Показник	Україна, бали	Значення країни-лідера члена ЄС	
		країна	бали
1	2	3	4
Індекс економічної свободи	49,3	Ірландія	76,2
1. Право власності	30	Ірландія	90
2. Свобода від корупції	21,9	Данія	93,7
3. Податкова свобода	79,1	Литва	92,9
4. Участь держави	37,5	Болгарія	64,5

Закінчення табл. 2.13

1	2	3	4
5. Свобода бізнесу	59,8	Великобританія	92,0
6. Свобода праці	49,8	Данія	91,2
7. Грошова свобода	78,7	Австрія	87,8
8. Свобода ринку	86,2	Австрія	90
9. Інвестиційна свобода	20	Ірландія	90
10. Фінансова свобода	30	Данія	90

Складено автором за даними [154 – 156]

Як видно з табл. 2.13, економіка України залишається невеликою. Глибші інституціональні реформи мають вирішальне значення для досягнення більш широкої основи розвитку. Неефективна правова база залишається дуже уразливою для політичного втручання, і корупція ще більше підриває крихкий правопорядок. Дослідження показали, що країни, в яких державна політика більше відповідає економічній свободі, мають вищий рівень інвестиційної привабливості, більш швидке економічне зростання, більш високий рівень доходів, і більш швидке зниження рівня бідності.

Індекс залучення до міжнародної торгівлі [157; 158] дає можливість вимірювати ефективність роботи різних установ та політику держав у сфері ведення міжнародної торгівлі і розвитку економічного співробітництва. Дослідження залучення країн до міжнародної торгівлі вимірює ефективність роботи різних установ і політику держав у сфері ведення міжнародної торгівлі та розвитку економічного співробітництва. Мета – зосередити увагу на практичних кроках щодо подолання торгівельних бар'єрів у багатьох формах. Публікація доповідей була розпочата в 2008 році, спочатку кожен рік, а пізніше раз на два роки.

У 2009 р. аналітична група ВЕФ складала рейтинг зі 121 країни, у 2014 р. кількість країн було збільшено до 138. Рейтинг складається на основі аналізу чотирьох основних показників відкритості їхніх економік для міжнародної торгівлі: доступ до внутрішнього ринку, адміністративне управління на кордонах, діловий клімат, а також транспортна та комунікаційна інфраструктура. Індекс залучення до міжнародної торгівлі охоплює різні

аспекти стимулювання торгівлі, розбиваючи їх на чотири загальні проблеми: доступ до ринку, адміністрування кордону, інфраструктура та ділове середовище (табл. 2.14). Ці чотири сфери, у свою чергу, поділяються на компоненти, кожна з яких складається з декількох показників. Субіндекси і загальні оцінки наводяться в діапазоні від 1 до 7.

Таблиця 2.14

Субіндекси та складові Індексу залучення до міжнародної торгівлі

Індекс	Складова	Категорія
Індекс залучення до міжнародної торгівлі	Доступ до ринку	Вимірює ступінь і складність тарифного режиму країни, а також з якими тарифними бар'єрами стикаються і переваги, якими користуються експортери країни на зовнішніх ринках.
	Адміністрування кордону	Оцінює якість, прозорість і ефективність кордонів
	Інфраструктура	Оцінює наявність і якість транспортної інфраструктури країни, пов'язані з ними послуги, та комунікаційну інфраструктуру, що полегшує рух товарів усередині країни і за кордоном.
	Ділове середовище	Оцінюється якість ключових інституційних факторів, що впливають на бізнес імпортерів і експортерів, що діють в країні

Складено автором за даними [157; 158]

Динаміку зміни рейтингу України та країн-членів ЄС у 2009 – 2014 рр. за Індексом залучення до міжнародної торгівлі наведено у додатку Д табл. Д.4.

На рис. 2.4 подано розподіл країн-членів ЄС та України за Індексом залучення до міжнародної торгівлі в 2014 р.

Як видно з рис. 2.4, рівень залучення України до міжнародної торгівлі значно нижчий ніж у країн-членів ЄС. Очолюють рейтинг такі країни, як: Данія, Швеція, Фінляндія. Відставання України від лідера серед країн-членів ЄС – Нідерландів у рейтингу склало 80 позицій. Україну випереджають навіть такі країни як Греція, Румунія, Болгарія.

У табл. 2.15 наведено порівняння рейтингу України з деякими країнами-членами ЄС, близькими за розмірами, в 2009 – 2014 рр.

ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

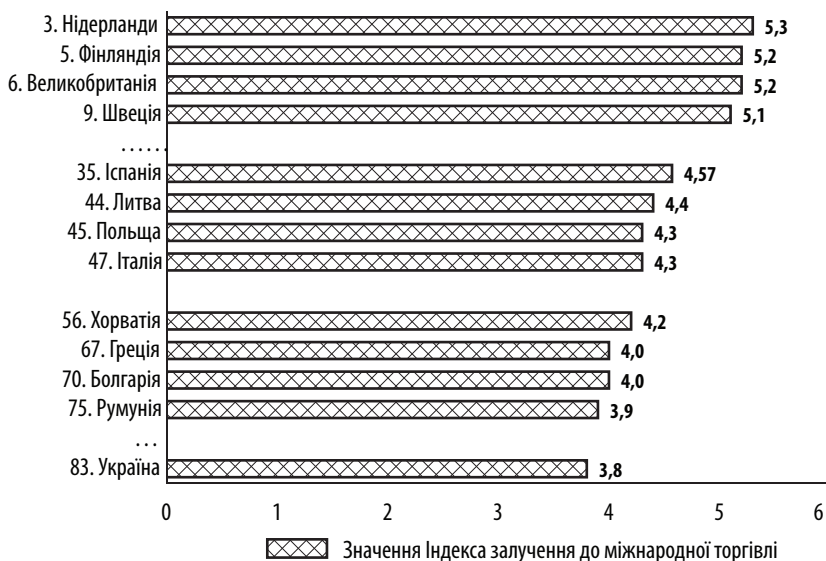

Рис. 2.4. Діаграма розподілу деяких країн-членів ЄС та України за Індексом залучення до міжнародної торгівлі в 2014 р.

(складено автором за даними [157; 158])

Таблиця 2.15

Порівняння рейтингу України з деякими країнами ЄС у 2010 – 2014 рр. за Індексом залучення до міжнародної торгівлі

Країни	Рік							
	2009		2010		2012		2014	
	індекс	рейтинг	індекс	рейтинг	індекс	рейтинг	індекс	рейтинг
Франція	5,02	17	5,02	20	5,03	20	4,9	21
Німеччина	5,24	12	5,20	13	5,13	13	5,1	10
Польща	3,98	57	4,16	58	4,37	48	4,3	45
Румунія	4,05	54	4,18	54	4,02	69	3,9	75
Іспанія	4,72	27	4,70	32	4,79	31	4,8	27
Україна	3,76	71	3,84	81	3,79	86	3,8	83

Складено автором за даними [157; 158]

У табл. 2.16 наведено відхилення за складовими Індексу залучення до міжнародної торгівлі України та деяких країн-членів ЄС у 2014 р.

Таблиця 2.16

Відхилення за складовими Індексу залучення до міжнародної торгівлі України та деяких країн-членів ЄС у 2014 р.

Країни	Складові Індексу залучення до міжнародної торгівлі							
	доступ на ринок		адміністрування кордону		інфраструктура		діловий клімат	
	індекс	рейтинг	індекс	рейтинг	індекс	рейтинг	індекс	рейтинг
Франція	3,4	75	4,8	27	5,8	9	4,9	30
Німеччина	3,4	75	5,0	13	5,9	6	5,4	12
Польща	3,4	75	4,7	31	4,3	49	4,4	50
Румунія	3,4	75	4,2	58	3,8	68	3,9	84
Іспанія	3,4	75	4,8	25	5,6	12	4,5	41
Україна	4,1	38	3,6	100	3,9	61	3,7	103

Складено автором за даними [157; 158]

Як видно з табл. 2.16, практично всі країни-члени ЄС знаходяться на 75 позиції рейтингу за компонентою Доступ на ринок, окрім Хорватії, що свідчить про єдину політику відкритості ринку. Україна за рівнем доступу на ринок посіла 38 місце. Суттєве відставання України від країн-членів ЄС спостерігається у сфері адміністрування кордону та ділового клімату. Автори дослідження відзначили, що загальною тенденцією для країн пострадянського простору (окрім прибалтійських держав), які ввійшли в рейтинг, є закритість внутрішнього ринку і низька свобода переміщення через кордони товарів та інвестицій.

У табл. 2.17 наведено основні недоліки України за складовими Індексу залучення до міжнародної торгівлі України та країн-членів ЄС у 2014 р.

Як видно з табл. 2.17, українським компаніям складно не тільки імпортувати, а й експортувати товари – відповідне оформлення вимагає тривалого часу і сплати високих мит. У свою чергу, регулюючі заходи та митне адміністрування найчастіше мають досить низьку ефективність.

Таблиця 2.17

Основні недоліки України за складовими Індексу залучення до міжнародної торгівлі України та країн-членів ЄС у 2014 р.

Показник	Україна		Значення країни-лідера члена ЄС		
	бали	місце	країна	бали	місце
Індекс залучення до міжнародної торгівлі	3,8	83	Нідерланди	5,3	3
1. Доступ до ринку	4,1	38	Хорватія	3,9	50
Внутрішній доступ на ринки	5,5	22	Хорватія	5,2	31
Іноземний доступ на ринки	2,7	61	Хорватія	2,5	68
2. Адміністрування кордону	3,6	100	Фінляндія	5,5	2
Ефективність і прозорість прикордонного управління	3,6	100	Фінляндія	5,5	2
3. Інфраструктура	3,9	61	Нідерланди	6,0	3
Наявність і якість транспортної інфраструктури	3,7	55	Франція	6,3	4
Наявність і якість транспортних послуг	4,2	61	Нідерланди	5,7	2
Наявність використання ІКТ	3,9	70	Швеція	6,5	1
4. Ділове середовище	3,7	103	Фінляндія	5,8	3
Ділове середовище	3,7	103	Фінляндія	5,8	3

Складено автором за даними [157; 158]

Найбільш проблемними факторами для України щодо експорту є: обмежений доступ до фінансування торгівлі, низький рівень технологій у виробництві, низька якість і невідповідність товарів технічним вимогам за кордоном, складність виявлення потенційних ринків, ускладнений доступ до імпортованих ресурсів за конкурентоспроможними цінами, обтяжливі процедури на зарубіжних кордонах, наявність тарифних бар'єрів, висока вартість або затримки, викликані внутрішнім транспортуванням та міжнародними перевезеннями, корупція на кордоні.

Найбільш проблемними факторами для України щодо імпорту є: обтяжливі імпорتنі процедури, тарифи, корупція на кордоні, внутрішні

технічні вимоги та стандарти, висока вартість або затримки, викликані внутрішніми та міжнародними перевезеннями, злочинність, низька телекомунікаційна інфраструктура.

Для оцінки податкового тягаря та тарифних бар'єрів у країні в міжнародній практиці використовуються такі показники: Індекс податкового тягаря, Рівень податків, Індекс рівня складності податків.

Індекс податкового тягаря [159] надає журнал Forbes, він розраховується як сума таких показників: корпоративний податок, податок на особистий дохід, податок на багатство, соціальна захищеність працедавця, соціальна захищеність працівника, ставка ПДВ. Індекс податкового тягаря дає можливість швидкого порівняння досліджуваних країн з точки зору привабливості їх податкових режимів. Хоча існує ціла низка умовностей і обмежень, які впливають на точність розрахунків такого індексу по кожній країні, рейтинг Індексу податкового тягаря є досить зручним інструментом експрес-діагностики для інвесторів при виборі потенційного регіону для здійснення інвестицій. Побічно індекс відображає рівень життя в певній країні. На жаль, індекс податкового тягаря розраховувався для України лише в 2009 р., що пояснюється, головним чином, недостатньою інвестиційною привабливістю нашої країни на даний момент (додаток Д табл. Д.5). У табл. 2.18 наведено відхилення рейтингу за Індексом податкового тягаря України від деяких країн-членів ЄС у 2009 р.

Таблиця 2.18

Порівняння рейтингу України з країнами-членів ЄС за компонентами Індексу податкового тягаря в 2009 р.

Країна	Індекс	Компонента					
		Корпоративний податок	Особистий податок	Податок на майно	Соціальне страхування роботодавця	Соціальне страхування робітника	ПДВ
1	2	3	4	5	6	7	8
Франція	167,9	34,4	52,1	1,8	45	15	19,6
Іспанія	125,6	30	43	-	30,2	6,4	16
Польща	116,0	19	32	-	20	23	22
Україна	113,6	25	15	-	50	3,6	20

Закінчення табл. 2.18

1	2	3	4	5	6	7	8
Румунія	106,7	16	16	-	39,2	16,5	19
Німеччина	106,3	15,8	47,5	-	12	12	19

Складено автором за даними [159]

Як видно з табл. 2.18 та табл. Д.5 додатку Д, у 2009 р. Україна за Індексом податкового тягаря знаходилася серед країн-членів ЄС поряд з Польщею та Данією. Спостерігається суттєва відмінність України від країн ЄС за пропорцією соціального страхування на працедавця та працівника.

Консалтингова компанія KPMG надає інформацію щодо прямих і непрямих податків у 130 країнах світу [160]. У табл. 2.19 та у додатку Д табл. Д.6 наведено відхилення значення ставки корпоративного податку та непрямого податку в Україні від деяких країн-членів ЄС у 2014 р.

Таблиця 2.19

Відхилення значення податку на прибуток України від деяких країн-членів ЄС у 2014 р.

Країна	Ставка податку	
	ставка корпоративного податку	ставка непрямого податку
Франція	33,33	20
Німеччина	29,58	19
Польща	19	23
Румунія	16	24
Іспанія	30	21
Україна	18	20

Складено автором за даними [160]

Як видно з табл. 2.19 і табл. Д.6 додатку Д, найбільшу ставку корпоративного податку (податку на прибуток) мають такі країни, як: Бельгія (33,99%), Франція (33,33%), Італія (31,4%), Люксембург (29,22%), а найменшу Болгарія (10%), Латвія (15%), Литва (15%). У 2012 – 2014 рр.

підвищили ставку корпоративного податку такі країни ЄС: Кіпр з 10 % до 12,5 %; Греція з 20 % до 26 %, Люксембург з 28,8 % до 29,22 %; Словаччина з 19 % до 22 %, а знизили: Данія з 25 % до 24,5 %; Фінляндія з 24,5 % до 20 %; Португалія з 25 % до 23 %; Великобританія з 24 % до 21 %; Словенія з 18 % до 17 %; Швеція з 26,3 % до 22 %. В Україні ставка корпоративного податку була знижена на 3 % і на сьогодні вона складає 18 %. Найбільшу ставку непрямого податку (25 %) серед країн-членів ЄС мають Хорватія, Данія, Швеція, а найменшу – Люксембург (15 %). В Україні ставка непрямого податку складає 20 %.

Індекс рівня складності податків розраховує міжнародна консалтингова фірма Pricewaterhouse Coopers [161]; на основі діяльності «квіткової» фірми оцінюються: загальне число податків; час, що витрачається на сплату податків, годин на рік; повна податкова ставка, %. Дослідження охоплює 189 країн світу. У табл. 2.20 наведено відхилення рейтингу України від деяких країн-членів ЄС за Індексом складності податків та його компонентами у 2014 р.

Таблиця 2.20

Відхилення рейтингу України від деяких країн-членів ЄС за складовими Індексом складності податків 2014 рр.

Країна	Рейтинг	Компоненти		
		податкова ставка, %	час виконання, год. на рік	кількість платежів, од
Франція	52	64,7	132	7
Іспанія	67	58,6	167	8
Болгарія	81	27,7	454	13
Німеччина	89	49,4	218	9
Польща	113	41,6	286	18
Румунія	134	42,9	200	39
Україна	164	54,9	390	28

Складено автором за даними [161]

Україна увійшла в 2013 р. до десяти із 189 країн світу, що впровадили зміни у податковій сфері, але, як видно з табл. 2.20 і табл. Д.7 додатку Д,

вона відстає від аналізованих країн за рівнем складності податків. Суттєвою проблемою є витрати часу на виконання податкових виплат.

Для аналізу проблемних моментів у політиці країни та вимірювання її готовності до переходу на модель розвитку, заснованої на знаннях, в міжнародній практиці використовується Індекс економіки знань [162; 163], розроблений групою Світового банку (The World Bank) в рамках спеціальної програми «Знання для розвитку» (Knowledge for Development). Індекс економіки знань – це комплексний показник, що характеризує рівень розвитку економіки, заснованої на знаннях, у країнах і регіонах світу. В основі розрахунку Індeksu лежить запропонована Світовим банком «Методологія оцінки знань» (The Knowledge Assessment Methodology – KAM), яка включає комплекс із 109 структурних і якісних показників, об'єднаних у чотири основні групи (табл. 2.21).

Таблиця 2.21

Субіндекси та складові Індeksu економіки знань

Індекс	Субіндекс	Складова	Категорія
1	2	3	4
Індекс економіки знань	Індекс економіки знань (KEI)	Індекс економічного та інституційного режиму (The Economic Incentive and Institutional Regime)	Умови, в яких розвиваються економіка і суспільство в цілому, економічне і правове середовище, якість регулювання, розвиток бізнесу та приватної ініціативи, здатність суспільства та його інститутів до ефективного використання існуючого і створенню нового знання
	Індекс знань (KI)	Індекс освіти (Education and Human Resources)	Рівень освіченості населення і наявність у нього стійких навичок створення, розповсюдження і використання знань. Показники грамотності дорослого населення, ставлення зареєстрованих учнів (студентів і школярів) до кількості осіб відповідного віку, а також ряд інших показників
		Індекс інновацій (The Innovation System)	Рівень розвитку національної інноваційної системи, що включає компанії, дослідницькі центри, університети, професійні об'єднання та інші організації, які сприяють і адаптують глобальне знання для місцевих потреб, а також створюють нове знання і засновані на ньому

Закінчення табл. 2.21

1	2	3	4
			нові технології. Кількість наукових працівників, зайнятих у сфері НДДКР; кількості зареєстрованих патентів, число і тираж наукових журналів і так далі
		Індекс інформаційних і комунікаційних технологій – ІКТ (Information and Communication Technology – ICT)	Рівень розвитку інформаційної та комунікаційної інфраструктури, яка сприяє ефективному розповсюдженню і переробці інформації

Складено автором за даними [162;163]

По кожній групі показників країнам виставляється оцінка в балах – від 1 до 10. Чим вищий бал, тим вище оцінюється країна за даним критерієм. При розрахунку враховуються загально економічні та соціальні індикатори, що включають показники щорічного зростання валового внутрішнього продукту (ВВП) і значення Індексу розвитку людського потенціалу (ІРАП) країни.

Методологія оцінки знань базується на розрахунку двох зведених індексів – Індексу економіки знань (The Knowledge Economy Index – KEI) та Індексу знань (The Knowledge Index – KI).

Індекс економіки знань – комплексний показник для оцінки ефективності використання країною знань в цілях її економічного і суспільного розвитку. Характеризує рівень розвитку тієї чи іншої країни або регіону по відношенню до економіки знань.

Індекс знань – комплексний економічний показник для оцінки здатності країни створювати, приймати і поширювати знання. Характеризує потенціал тієї чи іншої країни або регіону по відношенню до економіки знань.

Індекс економіки знань – це середнє значення з чотирьох індексів: індексу економічного та інституційного режиму, індексу освіти, індексу інновацій та індексу інформаційних технологій і комунікацій. Індекс

знань – це середня величина трьох з них: індексу освіти, індексу інновацій та індексу інформаційних технологій і комунікацій. Ці індекси підраховуються для кожної країни, групи країн і всього світу в цілому, що дозволяє порівнювати окремі показники різних країн, а також середні показники, що характеризують групу країн. Порівняння можна проводити як за окремими показниками, так і за зведеними індикаторам. У дослідження включено 144 країни світу. На рис. 2.5 подано розподіл країн-членів ЄС та України за Індексом економіки знань у 2013 р.

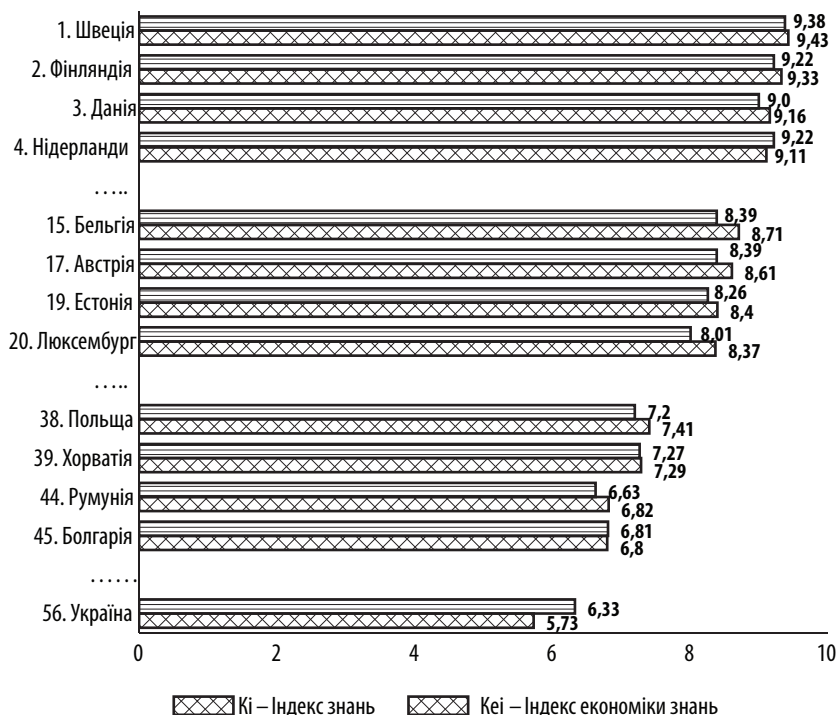

Рис. 2.5. Розподіл країн-членів ЄС та України за Індексом знань та Індексом економіки знань у 2013 р. (складено автором за даними [162,163])

У табл. 2.22 та табл. Д.8 додатку Д наведено динаміку зміни рейтингу України та країн-членів ЄС за Індексом економіки знань.

Таблиця 2.22

Порівняння рейтингу України з деякими країнами ЄС у 1995 – 2012 рр.
за Індексом економіки знань

Країни	Рік								
	1995			2000			2012		
	Kei	Ki	рейтинг	Kei	Ki	рейтинг	Kei	Ki	рейтинг
Франція	8,67	8,74	18	8,53	8,55	21	8,21	8,36	24
Німеччина	8,91	8,88	14	8,84	8,78	15	8,90	8,83	8
Польща	6,85	7,06	39	7,23	7,30	35	7,41	7,20	38
Румунія	5,91	5,90	53	5,66	5,73	53	6,82	6,63	44
Іспанія	8,19	8,07	23	8,43	8,35	23	8,35	8,26	21
Україна	5,96	6,93	52	5,65	6,51	54	5,73	6,33	56

Складено автором за даними [162; 163]

У табл. 2.23 наведено відхилення рейтингу України від деяких країн-членів ЄС у 2012 р. за компонентами Індексу економіки знань.

Таблиця 2.23

Відхилення рейтингу України від деяких країн-членів ЄС у 2012 р.
за компонентами Індексу економіки знань

Показник	Країни					
	Франція	Німеччина	Польща	Румунія	Іспанія	Україна
Індекс економіки знань	8,21	8,90	7,41	6,82	8,35	5,73
Індекс знань	8,36	8,83	7,20	6,63	8,26	6,33
Індекс економічного й інституційного режиму	8,21	9,10	8,01	7,39	8,63	3,95
Індекс освіти	7,41	9,11	7,16	6,14	8,23	5,76
Індекс інновацій	6,82	8,20	7,76	7,55	8,82	8,26
Індекс інформаційних технологій і комунікацій	5,73	9,17	6,70	6,19	7,73	4,96

Складено автором за даними [162; 163]

У табл. 2.24 наведено основні недоліки України за складовими Індексом економіки знань у порівнянні з країнами-членами ЄС у 2012 р.

Таблиця 2.24

Основні недоліки за складовими Індeksu економіки знань та країн-членів ЄС у 2012 р.

Показник	Україна, бали	Значення країни-лідера члена ЄС	
		країна	бали
Індекс економіки знань	5,73	Швеція	9,43
Індекс знань	6,33	Швеція	9,38
Індекс економічного й інституційного режиму	3,95	Фінляндія	9,65
Індекс освіти	5,76	Швеція	9,74
Індекс інновацій	8,26	Греція	8,96
Індекс інформаційних технологій і комунікацій	4,96	Швеція	9,49

Складено автором за даними [162; 163]

Як видно з табл. 2.23 – 2.24, Україна відстає від аналізованих країн за ефективністю використання країною знань у цілях її економічного і суспільного розвитку.

Національне Рейтингове Агентство публікує комплексний рейтинг інвестиційної привабливості країн світу [164]. Метою даного дослідження є ранжування країн за рівнем інвестиційної привабливості, причому даний показник вимірюється відносно інвестиційної привабливості Росії. Під інвестиційною привабливістю країни розуміється узагальнена характеристика сукупності економічних, соціальних, політичних і правових передумов, що визначають доцільність інвестицій у національну економіку.

Методологія комплексного рейтингу заснована на аналізі авторитетних країнових рейтингів і побудові на їх основі похідного індексу, що характеризує рівень інвестиційної привабливості кожної з країн відносно Росії. Аналізовані рейтинги щорічно публікуються провідними міжнародними організаціями та оцінюють країни світу за різними критеріями: ефективності державного управління, конкурентоспроможності національної економіки, якості життя населення, рівнем корупції та ризиків,

пов'язаних з веденням бізнесу. Отже, комплексний рейтинг враховує велике число параметрів, здатних вплинути на успішність інвестування в ту чи іншу країну.

Розрахунок рейтингу відбувається в два етапи. На першому етапі підсумкові бали, присвоєні країнам в кожному з країнних рейтингів, перераховуються в умовні одиниці, де точкою відліку є Росія (значення індексу якої приймається за 1000 одиниць). На другому етапі умовні одиниці, отримані кожною країною в різних рейтингах, підсумовуються і визначається середнє арифметичне, яке і є значенням індексу країни в певному році. У підсумковій таблиці рейтингу країни ранжуються за значенням індексу. В рейтингу оцінюється 191 країна.

На рис. 2.6 подано розподіл країн-членів ЄС та України за Рейтингом інвестиційної привабливості країн світу в 2011 р.

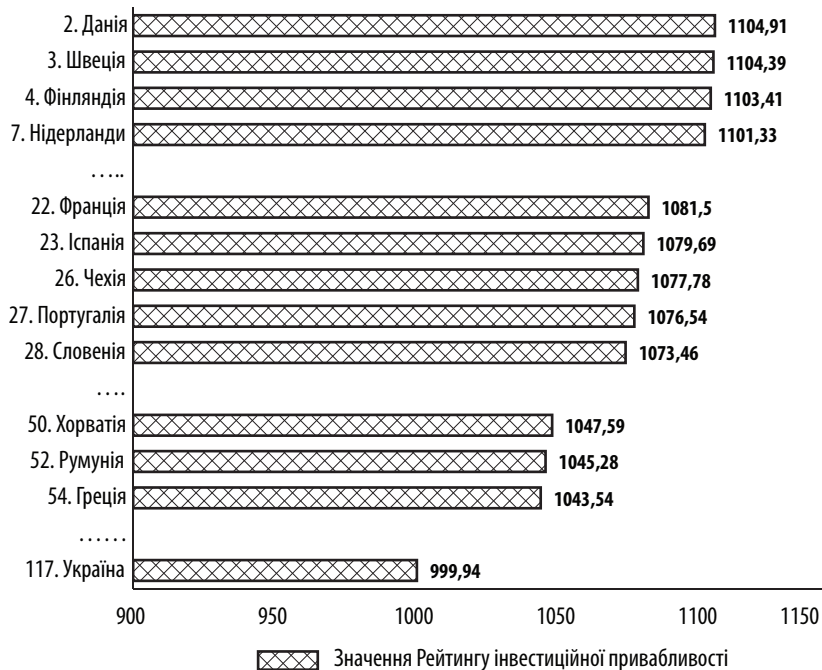

Рис. 2.6. Розподіл країн-членів ЄС та України за Рейтингом інвестиційної привабливості країн світу у 2011 р. (складено автором за даними [162; 163])

У табл. 2.25 наведено відхилення рейтингу України від деяких країн-членів ЄС у 2009 – 2011 р. за Інвестиційною привабливістю.

Таблиця 2.25

Відхилення рейтингу Інвестиційної привабливості країн світу України від країн-членів ЄС у 2009 – 2011 р.

Країна	Роки					
	2009		2010		2011	
	бали	рейтинг	бали	рейтинг	бали	рейтинг
Німеччина	1090,31	16	1099,22	13	1096,87	13
Франція	1079,76	21	1083,89	21	1081,5	22
Іспанія	1079,26	23	1081	23	1079,69	23
Польща	1064,93	36	1068,33	32	1068,15	33
Румунія	1051,29	47	1041,22	53	1045,28	52
Україна	1008,71	113	1006,56	104	999,94	117

Складено автором за даними [164]

Як видно з табл. 2.25 та табл. Д.9 додатку Д, інвестиційна привабливість України значно нижча, ніж у країн-членів ЄС. Відставання від таких країн як Данія, Швеція, Фінляндія складає більше 100 позицій.

Індекс стійкості суспільства [165] розраховується некомерційною організацією Фонд стійкого суспільства (Нідерланди). Індекс оцінює рівень стійкості 151 країни світу за напрямками: благополуччя людей, екологічне благополуччя, економічне благополуччя (табл. 2.26).

Таблиця 2.26

Субіндекси та складові Індексу стійкості суспільства

Індекс	Складова	Категорія
1	2	3
Індекс стійкості суспільства	Індекс благополуччя людей	1. Основні потреби 2. Здоров'я 3. Особистий соціальний розвиток
	Індекс екологічного благополуччя	1. Природне середовище 2. Природні ресурси 3. Клімат, енергія

Закінчення табл. 2.26

1	2	3
	Індекс економічного благополуччя	1. Перехід на нову якість 2. Економіка

Складено автором за даними [165]

На рис. 2.7 подано розподіл країн-членів ЄС та України за Індексом стійкості суспільства в 2012 р.

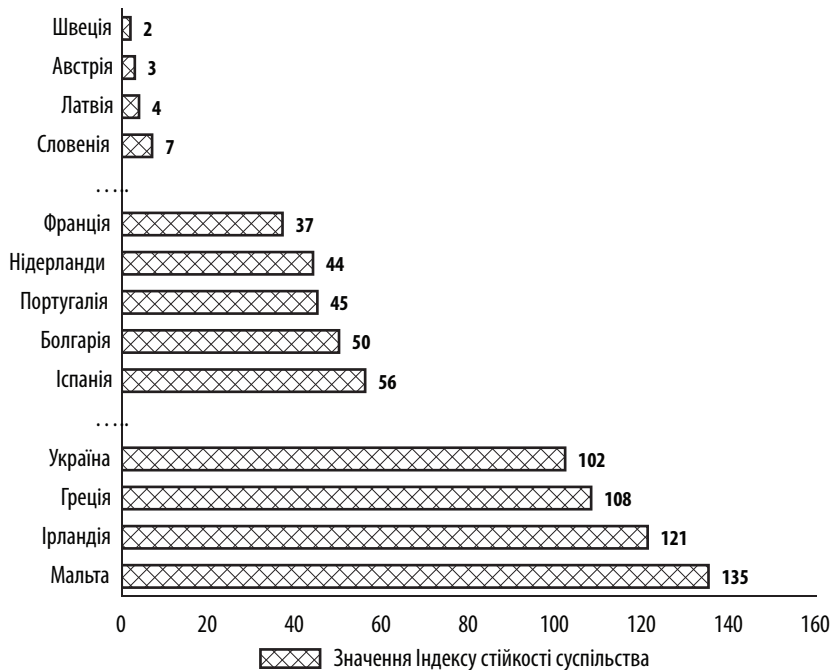

Рис. 2.7. Розподіл країн-членів ЄС та України за Індексом стійкості суспільства в 2012 р. (складено автором за даними [165])

У табл. 2.27 і табл. Д.10 Додатку Д наведено динаміку зміни рейтингу України та країн-членів ЄС за Індексом стійкості суспільства в 2006 – 2012 рр.

Таблиця 2.27

Відхилення рейтингу Індексу стійкості суспільства України від країн-членів ЄС у 2006 – 2012 р.

Країна	Рік			
	2006	2008	2010	2012
Іспанія	47	33	57	56
Німеччина	15	13	28	22
Польща	39	26	26	25
Румунія	65	45	31	29
Франція	14	19	32	37
Україна	95	97	98	102

Складено автором за даними [165]

Як видно з табл. 2.27 і табл. Д.10 Додатку Д, високий рівень стійкості суспільства відмічається у таких країн-членів ЄС як Швеція, Австрія, Латвія. Україна в 2012 р. за рівнем стійкості суспільства випередила лише такі країни як Мальта, Ірландія, Греція.

У табл. 2.28 наведено порівняння рейтингу України з країнами-членами ЄС у 2006 – 2012 рр. за компонентами Індексу стійкості суспільства.

Таблиця 2.28

Порівняння рейтингу України з деякими країнами ЄС у 2012 р.
за компонентами Індексу стійкості суспільства

Країна	Рейтинг	Компоненти		
		благополуччя людей	екологічне благополуччя	економічне благополуччя
Іспанія	56	31	112	34
Німеччина	22	10	107	21
Польща	25	26	105	17
Румунія	29	50	81	23
Франція	37	11	99	41
Україна	102	62	121	53

Складено автором за даними [165]

У табл. 2.29 наведено основні недоліки України за складовими Індексом стійкості суспільства у порівнянні з країнами-членами ЄС у 2012 р.

Таблиця 2.29

Основні недоліки за складовими Індeksu стійкості суспільства та країн-членів ЄС у 2012 р.

Показник	Україна, місце	Значення країни-лідера члена ЄС	
		країна	місце
Індекс стійкості суспільства	102	Швеція	2
Індекс благополуччя людей	62	Швеція	3
Індекс екологічного благополуччя	121	Латвія	50
Індекс економічного благополуччя	53	Швеція	2

Складено автором за даними [165]

Як видно з табл. 2.28 – 2.29, Україна значно відстає від країн-членів ЄС за рівнем економічного благополуччя, випереджаючи лише Мальту, Ірландію, Португалію і Грецію.

Індекс рівня глобалізації країн світу (Index of Globalization) [166; 167] був створений у 2002 р. Швейцарським економічним інститутом (KOF Swiss Economic Institute) за участю Федерального Швейцарського технологічного інституту (Swiss Federal Institute of Technology). Індекс позиціонується як комбінований показник, який дозволяє оцінити масштаб інтеграції тієї чи іншої країни у світовий простір і порівняти різні країни за його компонентами. Автори проекту визначають глобалізацію як процес, який руйнує національні кордони, інтегрує національні економіки, культури, технології та управління, а також виробляє складні відносини і взаємозв'язки, опосередковані через різноманітні потоки, що включають людей, капітали, ідеї і так далі. У зв'язку з цим Індекс включає до себе змінні, що вимірюють економічні, соціальні та політичні аспекти глобалізації. Всі країни, досліджувані в рамках Індeksu, оцінюються за 24 показниками, об'єднаними у три основні групи глобальної інтеграції: економічна, соціальна та політична (табл. 2.30).

Динаміка зміни рейтингу України та країн ЄС у 2007 – 2014 рр. за Індексом глобалізації наведено у додатку Д табл. Д.11.

Таблиця 2.30

Субіндекси та складові Індексу глобалізації

Індекс	Субіндекс	Складова	Категорія
Індекс глобалізації	Економічна глобалізація	Фактичні потоки	Фактичні потоки торгівлі, прямі іноземні інвестиції, портфельні інвестиції, доходи/ платежі іноземних громадян
		Обмеження	Приховані торговельні бар'єри, середня тарифна ставка, податки на міжнародну торгівлю
	Соціальна глобалізація	Особисті контакти	Питома вага іноземного населення, міжнародний туризм, міжнародне листування, телефонний зв'язок
		Інформаційні потоки	Користувачі інтернету, газет, телебачення
		Культурна близькість	Кількість ресторанів Макдональдс, кількість магазинів Ікеа, торгівля книгами
	Політична глобалізація	Політична глобалізація	Посольства в країні, членство в міжнародних організаціях, міжнародні договори

Складено автором за даними [166; 167]

На *рис. 2.8* наведено розподіл країн-членів ЄС та України за Індексом глобалізації у 2014 р.

У *табл. 2.31* наведено порівняння України з близькими за розмірами країнами ЄС за Індексом глобалізації у 2009 – 2014 рр.

У *табл. 2.32* наведено порівняння рейтингу України з деякими країнами ЄС у 2014 р. за компонентами Індексу глобалізації.

Як видно з *табл. 2.32*, значення Індексу глобалізації у 2014 р. України досягло історичного максимуму і склало 68,85 бали, що нижче значень країн-членів ЄС, але дозволило нашій державі наблизитися до значень таких країн-членів ЄС як: Латвія (70,17), Болгарія (71,38), Румунія (72,24). Найбільш схильною до глобалізації виявилася політична сфера України (86,05), а найменш – соціальна (60,06). Зростання значення індексу на 7,02 бали за 2007 – 2014 рр. багато в чому стало можливим завдяки істотному прогресу в питаннях інформаційних потоків і культурної подібності.

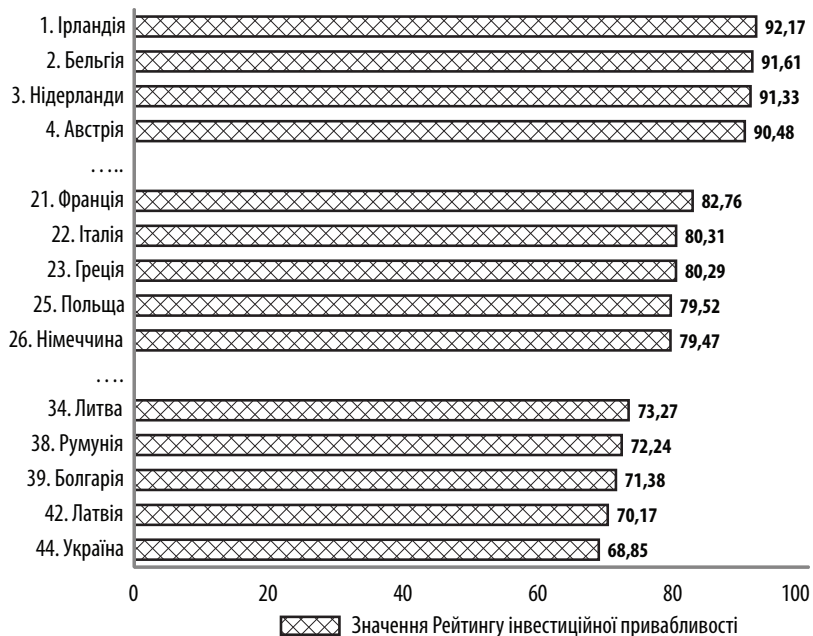

Рис. 2.8. Розподіл країн-членів ЄС та України за Індексом глобалізації у 2014 р. (складено автором за даними [166,167])

Таблиця 2.31

Порівняння рейтингу України з деякими країнами ЄС у 2009 – 2014 рр. за Індексом глобалізації

Країни	Рік							
	2009		2012		2013		2014	
	індекс	рейтинг	індекс	рейтинг	індекс	рейтинг	індекс	рейтинг
Франція	83,68	16	84,12	18	83,86	18	82,76	21
Німеччина	81,75	22	81,53	22	81,08	22	79,47	26
Польща	77,96	30	80,81	25	79,10	26	79,52	25
Румунія	70,58	44	74,94	34	72,53	38	72,24	38
Іспанія	82,94	18	84,36	16	84,21	17	84,66	14
Україна	69,30	47	68,48	44	67,78	47	68,85	44

Складено автором за даними [166; 167]

Таблиця 2.32

Порівняння рейтингу України з деякими країнами ЄС у 2014 р.
за Індексом глобалізації та його компонентами

Країна	Індекс		Компонента					
	рейтинг	значення	економічна		соціальна		політична	
			рейтинг	значення	рейтинг	значення	рейтинг	значення
Франція	21	82,76	52	67,88	10	86,70	1	97,76
Іспанія	14	84,66	26	78,55	17	82,60	6	96,18
Німеччина	26	79,47	58	65,73	15	83,71	19	92,44
Польща	25	79,52	43	72,92	27	78,58	28	90,09
Румунія	38	72,24	70	64,08	52	67,48	26	90,55
Україна	44	68,85	59	65,70	70	60,06	39	86,05

Складено автором за даними [166; 167]

Схильність країни до економічної глобалізації оцінюється за напрямками: обсяг міжнародної торгівлі, рівень міжнародної ділової активності, торговельні потоки, міжнародні інвестиції, тарифна політика, обмеження і податки на міжнародну торгівлю та операції з рахунками і капіталом. Динаміку зміни рейтингу України та деяких країн ЄС у 2007 – 2014 рр. за Індексом економічної глобалізації наведено у *табл. 2.33*.

Таблиця 2.33

Порівняння рейтингу України з деякими країнами ЄС у 2007 – 2014 рр.
за Індексом економічної глобалізації

Країни	Рік							
	2009		2012		2013		2014	
	індекс	рейтинг	індекс	рейтинг	індекс	рейтинг	індекс	рейтинг
Франція	77,57	35	72,41	45	71,72	46	67,88	52
Німеччина	74,50	38	72,52	44	71,55	48	65,73	58
Польща	74,93	37	73,96	40	72,78	44	72,92	43
Румунія	68,14	57	69,19	51	64,66	65	64,08	70
Іспанія	80,95	25	78,74	24	78,10	28	78,55	26
Україна	61,93	78	67,39	61	64,84	64	65,70	59

Складено автором за даними [166; 167]

Як видно з табл. 2.33, за 2007 – 2014 рр. рівень схильності України до економічної глобалізації збільшився з 55,20 балів у 2007 р. до 65,70 балів у 2014 р. Україна за схильністю до економічної глобалізації випереджає лише одну країну-члена ЄС – Румунію (64,08 бали).

У табл. 2.34 наведено основні недоліки за складовими Індексу глобалізації України у порівнянні з країнами-членами ЄС.

Таблиця 2.34

**Основні недоліки України у порівнянні з країнами-членами ЄС
за складовими Індексу глобалізації у 2014 р.**

Показник	Україна		Значення країни-лідера члена ЄС		
	бали	місце	країна	бали	місце
Індекс глобалізації	68,85	44	Ірландія	92,17	1
Економічна глобалізація	65,70	59	Ірландія	93,69	2
Соціальна глобалізація	60,06	70	Ірландія	91,55	2
Політична глобалізація	86,05	39	Франція	97,76	1

Складено автором за даними [166; 167]

Як видно з табл. 2.34, проблеми України, у порівнянні з країнами-членами ЄС, знаходяться у сфері економічної та соціальної глобалізації.

Індекс процвітання країн світу Інституту Legatum (The Legatum Prosperity Index) [168] – це комбінований показник, який вимірює досягнення країн світу з точки зору їх благополуччя і процвітання.

Індекс складається на основі різних 89 показників, об'єднаних у восьми категоріях, які відображають різні аспекти життя суспільства і параметри суспільного добробуту: економіка, підприємництво, управління, освіта, охорона здоров'я, безпека, особисті свободи, соціальний капітал (табл. 2.35). Рейтинг кожної країни визначається шляхом обчислення середньозваженого значення зазначених індикаторів, кожен з яких визначається в якості основи процвітання. Показники базуються на статистичному аналізі, соціологічних дослідженнях та експертних оцінках учасників опитування. У 2013 р. дослідження охопило 142 країни.

Таблиця 2.35

Субіндекси та складові Індексу процвітання країн світу

Індекс	Субіндекс	Категорія
Індекс процвітання країн світу (Іп)	Індекс економічного процвітання	Продуктивність країн у 4 областях: макроекономічна політика, економічне благополуччя, зростання фондів, ефективність фінансового сектора
	Індекс підприємництва	Оцінює бізнес-середовище в країні, просування інноваційної діяльності, рівність можливостей
	Індекс управління	Оцінює якість державного регулювання: ефективність і стабільність уряду, справедливі вибори, верховенство закону, свобода політичного життя.
	Індекс освіти	Оцінює доступність освіти, якість освіти, людський капітал
	Індекс здоров'я	Оцінює базову охорону здоров'я результати (як об'єктивні, так і суб'єктивні), інфраструктуру охорони здоров'я та профілактичні заходи.
	Індекс безпеки	Оцінює рівень національної та особистої безпеки
	Індекс особистої свободи	Вимірює ефективність і прогрес націй у забезпеченні свободи особистості та заохочення соціальної терпимості
	Індекс соціального капіталу	Вимірює ефективність країни у сфері соціального забезпечення

Складено автором за даними [168]

На рис. 2.9 подано розподіл країн-членів ЄС та України за Індексом процвітання країн світу в 2013 р.

У табл. 2.36 та табл. Д.12 додатку Д наведено динаміку відхилення рейтингу України від деяких країн-членів ЄС у 2009 – 2013 р. за Індексом процвітання країн світу.

У табл. 2.37 наведено відхилення рейтингу України за складовими Індексу процвітання країн світу від деяких країн-членів ЄС у 2013 р.

Як видно з табл.2.37, Україна значно відстає від країн-членів ЄС за Індексом процвітання. Найбільше відставання спостерігається в таких сферах: державне управління, забезпечення свободи особистості, економіка.

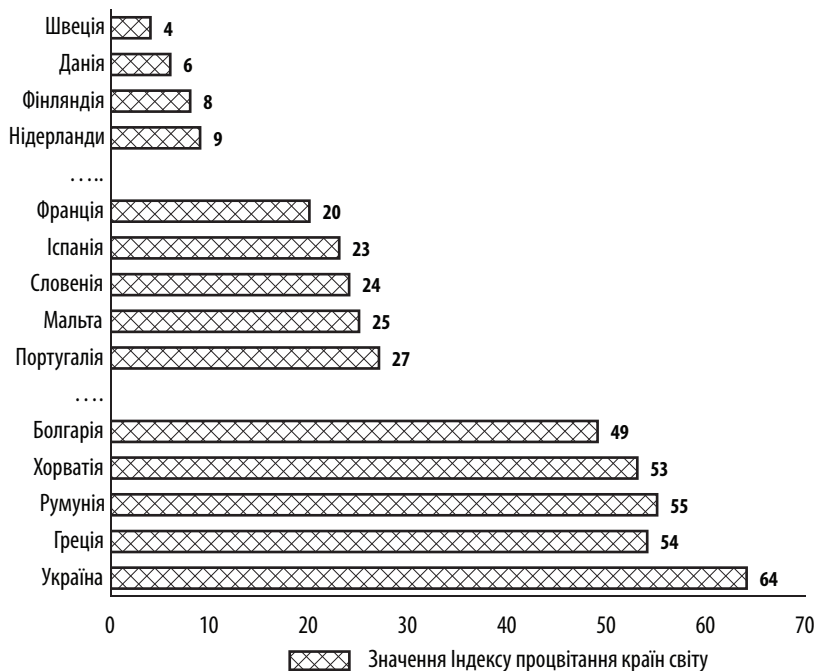

Рис. 2.9. Розподіл країн-членів ЄС та України за Індексом процвітання країн світу в 2013 р. (складено автором за даними [168])

Таблиця 2.36

Порівняння рейтингу України з країнами-членами ЄС у 2009 – 2013 рр. за Індексом процвітання країн світу

Країна	Роки				
	2009	2010	2011	2012	2013
Іспанія	20	23	23	23	23
Німеччина	16	15	15	14	14
Польща	28	29	28	32	34
Румунія	48	51	58	60	55
Франція	18	19	18	21	20
Україна	63	69	74	71	64

Складено автором за даними [168]

Таблиця 2.37

Відхилення рейтингу України від деяких країн-членів ЄС у 2013 р.
за Індексом процвітання країн світу та його компонентами

Показник	Країни					
	Франція	Німеччина	Польща	Румунія	Іспанія	Україна
Індекс процвітання кран світу	20	14	34	55	23	64
Економіка	22	9	49	82	44	72
Підприємництво	21	18	42	50	29	61
Управління	19	17	39	67	26	121
Освіта	19	15	38	48	8	31
Охорона здоров'я	8	4	32	63	24	86
Безпека	30	21	26	47	27	55
Особиста свобода	21	12	55	66	23	107
Соціальний капітал	42	15	31	114	27	36

Складено автором за даними [168]

У табл. 2.38 наведено динаміку зміни рейтингу України за економічною компонентою Індексу процвітання країн світу у порівнянні з близькими за розмірами країнами ЄС. Індекс економічного процвітання вимірює продуктивність країн у чотирьох ключових областях: макроекономічна політика, економічне задоволення і очікування, фонди для зростання, ефективність фінансово сектора.

Таблиця 2.38

Відхилення рейтингу України від деяких країн-членів ЄС
за Індексом економічного процвітання країн світу

Країна	Роки					
	2011		2012		2013	
	індекс	рейтинг	індекс	рейтинг	індекс	рейтинг
1	2	3	4	5	6	7
Іспанія	1,66	28	1,234	40	1,078	44
Німеччина	2,86	8	2,777	6	2,715	9
Польща	0,89	45	0,841	52	0,907	49

Закінчення табл. 2.38

1	2	3	4	5	6	7
Румунія	-0,66	84	-0,562	94	-0,255	82
Франція	2,63	16	2,025	22	2,047	22
Україна	-1,73	105	-1,119	110	-0,028	72

Складено автором за даними [168]

Як видно з табл. 2.38, Україна в 2013 р. посіла 72 місце у рейтингу процвітання країн світу, що значно вище ніж у минулому році. Хоча Україна відстає від більшості країн-членів ЄС за рівнем досягнення економічного благополуччя і процвітання, у 2013 р. вона випередила такі країни як Латвія (73 місце), Хорватія (79), Греція (80), Румунія (82), Болгарія (88), Литва (94).

У табл. 2.39 наведено основні недоліки України за складовими Індексу процвітання країн світу у порівнянні з країнами-членами ЄС у 2013 р.

Таблиця 2.39

Основні недоліки України за складовими Індексу процвітання країн світу та країн-членів ЄС у 2013 р.

Показник	Україна, місце	Значення країни-лідера члена ЄС	
		країна	місце
Індекс процвітання країн світу	64	Швеція	4
Економіка	72	Швеція	6
Підприємництво	61	Швеція	1
Управління	121	Данія	3
Освіта	31	Фінляндія	6
Охорона здоров'я	86	Люксембург	1
Безпека	55	Швеція	3
Особиста свобода	107	Швеція	4
Соціальний капітал	36	Данія	3

Складено автором за даними [168]

Як видно з табл. 2.39, основними недоліками в Україні було визначено: управління, забезпечення особистої свободи та економічного процвітання.

Наступним показником для оцінки рівня безпеки національної економіки є питома вага тінізації економіки у ВВП країни. Оцінку рівня тінізації економіки по окремих країнах виконано одним з найбільш авторитетних у світі фахівців з проблем тіньової економіки Ф. Шнайдером на основі даних Світового банку [169]. На рис. 2.10 наведено рівень тінізації економіки України та країн-членів ЄС у 2012 р.

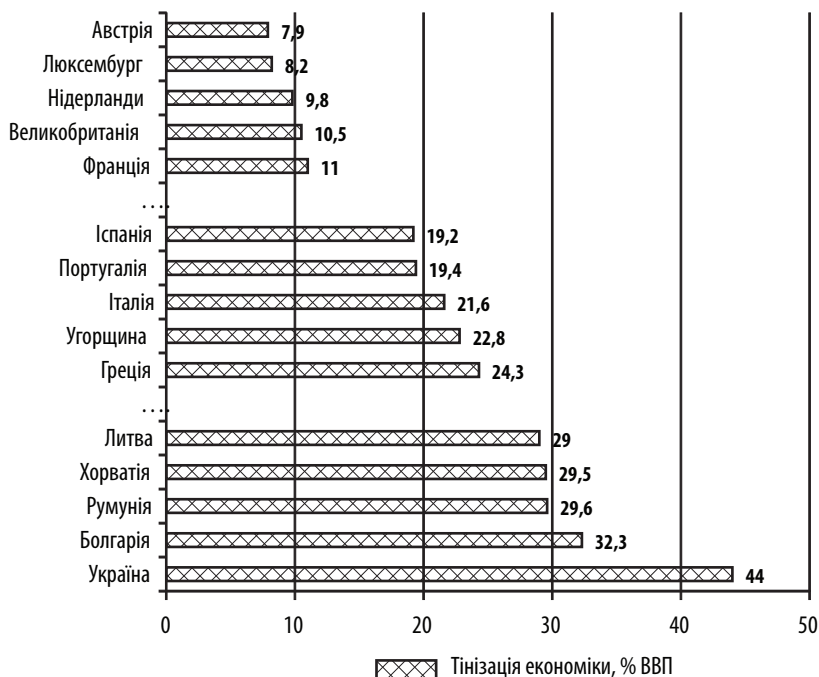

Рис. 2.10. Тінізація економіки України та країн-членів ЄС у 2012 р.

(складено автором за даними [169; 170])

Як видно з рис. 2.10, в Україні рівень тінізації економіки значно вищий ніж у країнах-членах ЄС.

У табл. 2.40 наведено динаміку рівня тінізації економіки України та деяких країн-членів ЄС у 2003 – 2012 рр.

Таблиця 2.40

Порівняння рівня тінізації економіки України з деякими країнами-членами ЄС у 2003 – 2012 рр., % від ВВП

Країна	Роки									
	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Іспанія	22,2	21,9	21,3	20,2	19,3	18,4	19,5	19,4	19,2	19,2
Німеччина	17,1	16,1	15,4	15	14,7	14,2	14,6	13,9	13,7	13,3
Польща	27,7	27,4	27,1	26,8	26	25,3	25,9	25,4	25	24,4
Румунія	33,6	32,5	32,2	31,4	30,2	29,4	29,4	29,8	29,6	29,1
Франція	14,7	14,3	13,8	12,4	11,8	11,1	11,6	11,3	11	10,8
Україна	49	48	47	47	46	46	46	45	45	44

Складено автором за даними [169; 170]

Як видно з табл. 2.40, за останні роки у більшості країн-членів ЄС, як і в Україні, рівень тінізації економіки збільшився.

Отже, проведений аналіз показав, що Україна займає низькі позиції в міжнародних рейтингах щодо економічного розвитку та умов ведення господарської діяльності.

За результатами проведеного дослідження можна виділити основні проблеми у забезпеченні економічної безпеки України в економічній сфері:

- ♦ відставання від провідних країн світу в переході до нового технологічного укладу;
- ♦ висока залежність від імпорту паливно-енергетичних ресурсів та низька диверсифікованість експорту;
- ♦ обмежений доступ до фінансування;
- ♦ макроекономічна нестабільність;
- ♦ недостатня розвиненість комунікацій і транспортної інфраструктури;
- ♦ неефективне податкове регулювання;

- ♦ низька якість державного регулювання;
- ♦ високий рівень тінізації економіки.

2.2. Діагностика проблем у забезпеченні економічної безпеки України та країн-членів ЄС у соціальній сфері

Для оцінки соціальної складової країн світу (якості життя їх населення) в міжнародних зіставленнях використовується ціла низка індикаторів. Перелік індексів та рейтингів, що найчастіше використовуються в міжнародних співставленнях для оцінки соціального розвитку країн світу і які можна використати для діагностування проблем у забезпеченні економічної безпеки країни в соціальній сфері, наведено в *табл. 2.41*.

Таблиця 2.41

Індекси та показники для оцінки соціального розвитку країн світу

Найменування індексу	Розробник/джерело	Складові індексу
1	2	3
Індекс розвитку людського потенціалу (Human Development Index)	ООН [172,173]	Комбінований показник, що характеризує розвиток людини в країнах і регіонах світу. Складовими елементами індексу є: гідний рівень життя; знання; довге і здорове життя; гендерна нерівність.
Індекс щаслива планета (Happy Planet Index)	New Economics Foundation (NEF) [174]	Індекс щастя визначається виходячи з трьох основних показників: очікувана тривалість життя, років; задоволеність життям (соцопитування); екологічний слід
Рейтинг країн світу за рівнем щастя (World Happiness)	Американський дослідний центр Інститут землі (The Earth Institute). Колумбійський університет Міжнародний дослідницький центр Геллапа (Gallup International) [175]	Опитування. При складанні рейтингу враховуються такі показники соціального благополуччя: рівень ВВП на душу населення, очікувана тривалість життя, наявність громадянських свобод, почуття безпеки і впевненості в завтрашньому дні, стабільність сімей, гарантії зайнятості, рівень корупції, рівень довіри в суспільстві, великодушність і щедрість

Закінчення табл. 2.41

1	2	3
Індекс якості життя (Quality of Life Index)	Міжнародна база даних Numbeo[176]	Комплексний показник, що характеризує рівень суспільного розвитку, досягнутий тією чи іншою країною, він включає: індекс купівельної спроможності, індекс безпеки, індекс охорони здоров'я, індекс споживчих цін, відношення цін на нерухомість до доходів, транспорт, індекс забруднення
Індекс якості життя	Інноваційний проект «Політичний атлас сучасності». МГІМО-Університетом МЗС Росії спільно з Інститутом громадського проектування та журналом «Експерт» [177]	Методами політичної компаративістики, використовуються різні методи багатовимірної статистичного аналізу (регресійний, дискримінантний, кластерний, метод головних компонент та ін.) на часових рядах даних

Узагальнено автором

Для оцінки якості життя населення країн світу найбільш часто використовується Індекс розвитку людського потенціалу, який визначається експертами ООН вже протягом 20 років [172; 173]. Індекс розвитку людського потенціалу (Human Development Index – HDI) – це комбінований показник, що характеризує розвиток людини в країнах і регіонах світу. Індекс розраховується щорічно експертами Програми розвитку Організації Об'єднаних Націй (ПРООН) спільно з групою незалежних міжнародних експертів, які використовують у своїй роботі, поряд з аналітичними розробками, статистичні дані національних інститутів і міжнародних організацій. Індекс розвитку людського потенціалу визначається за допомогою інтегрального показника, який включає до себе систему часткових показників. Складові індексу розвитку людського потенціалу наведено у табл. 2.42.

Таблиця 2.42

Субіндекси та складові Індексу розвитку людського потенціалу

Індекс	Компонента	Складова
1	2	3
Індекс розвитку людського потенціалу	Індекс людського розвитку, скорегований з урахуванням нерівності	Оцінює розподілення доходу. А також варіації рівня освіти та очікуваної тривалості життя в різних групах населення
	Індекс гендерної нерівності	Оцінює репродуктивне здоров'я, рівень освіти, представництво в парламенті, економічна активність на ринку праці. Висвітлює гендерні диспропорції в країні
	Індекс гендерного розвитку	Оцінює тенденції гендерної нерівності в країні: очікувана тривалість життя чоловіки / жінки, очікувана тривалість навчання чоловіки / жінки, ВВП на душу населення чоловіки / жінки
	Індекс багатомірної бідності	Досліджує фактори на рівні сім'ї: доступність води, палива, медичних послуг, а також до основних благ домогосподарства і стандартам житлового будівництва. Дає більш повний портрет бідності, ніж показники доходу
	Здоров'я: діти та молодь	Оцінює рівень здоров'я немовлят і молоді до 14 років
	Здоров'я дорослих і витрати на медицину	Оцінює рівень здоров'я дорослих, рівень захворюваності, доступність мучного обслуговування
	Освіта	Оцінює рівень грамотності, охоплення дошкільною, середньою та вищою освітою, якість освіти
	Контроль ресурсів та їх розподілення	Основні показники: ВВП, валове нагромадження основного капіталу, видатки, зовнішній борг, індекс споживчих цін, податки, внутрішнє банківське кредитування
	Соціальні компетенції	Оцінює рівень зайнятості, рівень безробіття, соціальний захист, дитяча праця
	Відсутність особистої безпеки	Біженці та переміщенні особи, бездомні, сироти, тривало безробітні, дефіцит продовольства, рівень убивств
Міжнародна інтеграція	Оцінює обсяги міжнародної торгівлі, інвестицій, чисельність міграції та еміграції, туризм, чисельність користувачів Інтернету та телефонного зв'язку	

Закінчення табл. 2.42

1	2	3
	Навколишнє середовище	Джерела енергії, викиди на душу населення, виснаження природних ресурсів, наслідки екологічних загроз та стихійних лих
	Тенденції в області народонаселення	Чисельність населення до 14 років та старше 65 років, коефіцієнт народжуваності, співвідношення статей при народженні
	Додаткові показники сприйняття благополуччя	Сприйняття індивідуального благополуччя (якість освіти, якість охорони здоров'я, робота, безпека, сприйняття суспільства, уявлення про владу (боротьба з бідністю, охорона навколишнього середовища, довіра до уряду)

Складено автором за даними [172; 173]

У табл. 2.43 наведено динаміку Індексу розвитку людського потенціалу України згідно зі звітами ООН за 1990 – 2012 рр.

Таблиця 2.43

**Динаміка Індексу розвитку людського потенціалу України
за 1990 – 2012 рр.**

Рік	Значення індексу	Рейтинг	Кількість держав у рейтингу
1990	0,800	45	177
2000	0,755	74	162
2005	0,788	76	177
2007	0,796	85	182
2010	0,733	69	169
2011	0,737	76	187
2012	0,740	78	187
2013	0,734	83	187

Складено автором за даними [172]

Як видно з табл. 2.43, за Індексом розвитку людського потенціалу Україна за період 1990 – 2012 рр. значно погіршила свої позиції серед кра-

ін світу. У додатку Д табл. Д.14 наведено динаміку зміни Індексу розвитку людського потенціалу країн-членів ЄС та України за 2008 – 2013 рр.

У 2013 р. за Індексом розвитку людського потенціалу Україна посіла 83-є місце серед 187 країн світу, її віднесено до групи країн із високим рівнем розвитку людського потенціалу. На *рис. 2.11* наведено розподіл деяких країн ЄС та України за Індексом розвитку людського потенціалу у 2013 р.

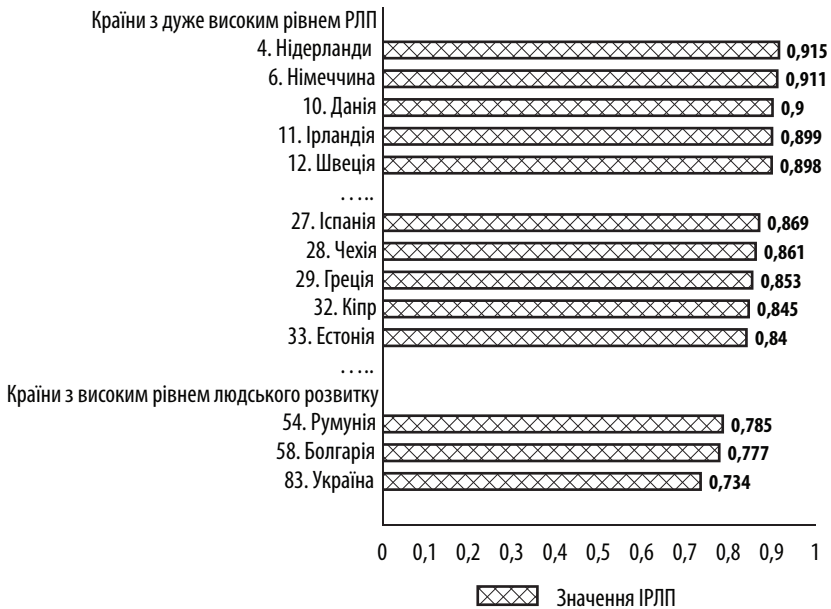

Рис. 2.11. Діаграма розподілу деяких країн ЄС та України за Індексом розвитку людського потенціалу у 2013 р.

(складено автором за даними [172; 173])

Як видно з рис. 2.11, лідерами рейтингу за Індексом розвитку людського потенціалу є такі країни ЄС як: Нідерланди, Німеччина, Данія, Ірландія. Зі значним відривом у групі з дуже високим рівнем розвитку людського потенціалу розташувались країни, що мали майже однакову базу розвитку людського потенціалу за часи існування Радянського Союзу: Словенія, Чехія, Естонія, Словаччина та Угорщина.

У табл. 2.44 наведено порівняння рейтингу України з деякими країнами ЄС, які близькі за розмірами, за Індексом розвитку людського потенціалу.

Таблиця 2.44

Порівняння рейтингу України з деякими країнами ЄС у 2010 – 2013 рр.
за Індексом розвитку людського потенціалу

Країни	Рік							
	2010		2011		2012		2013	
	індекс	рейтинг	індекс	рейтинг	індекс	рейтинг	індекс	рейтинг
Франція	0,884	20	0,882	20	0,893	20	0,884	20
Німеччина	0,905	9	0,908	5	0,920	5	0,911	6
Польща	0,813	39	0,830	39	0,821	39	0,834	35
Румунія	0,809	41	0,819	46	0,816	43	0,822	41
Іспанія	0,878	23	0,868	23	0,885	23	0,869	27
Україна	0,729	76	0,730	78	0,740	78	0,734	83

Складено автором за даними [172; 173]

Як видно з табл.2.44, у порівнянні з країнами-членами ЄС Україна значно відстає за рівнем розвитку людського потенціалу.

Проаналізуємо складові індексу по Україні детальніше, щоб визначити стримувальні чинники її розвитку.

На шляху подолання бідності в Україні спостерігалися позитивні тенденції. Знижено масштаби бідності за абсолютним критерієм у 5,2 рази (частка населення, чиє добове споживання не перевищує 5,05 дол. США за паритетом купівельної спроможності, зменшилася з 11,9 % у 2000 р. до 2,3 % у 2012 р.) та за відносним критерієм (частка населення за національною межею бідності скоротилася з 26,4 % до 25,5 % відповідно). Однак, майже кожна третя сім'я з дітьми є бідною (32,6 %), а серед працюючих – кожний п'ятий (20,7 %).

Для забезпечення якісної освіти впродовж життя зроблені кроки у напрямі реформування освіти. Загальною середньою освітою охоплено майже 99,5 % дітей, дошкільною – у містах 93 %, у сільській місцевості – 57,6 %. Вищою освітою охоплено 45,7 % молоді, проте необхідно забез-

печити відповідність освітньої підготовки вимогам ринку праці (з урахуванням прогнозованих тенденцій розвитку економіки).

Забезпечення гендерної рівності є викликом для України. Досягнення гендерного паритету в органах влади та державного управління залишається актуальним завданням, незважаючи на здобутки та зміни на законодавчому й інституційному рівні. Після виборів 2012 року кількість жінок серед членів українського парламенту збільшилася до 9,4. Жінки становлять 12 % у складі обласних рад, 23 % – районних рад, 28 % – міських рад, 51 % – сільських, 46 % – селищних. Розрив у середній заробітній платі між чоловіками та жінками (близько 30%) є ще одним проявом гендерної нерівності. Забезпечення позитивних зрушень потребує посилення політичної волі.

У табл. 2.45 наведено відхилення за складовими Індексу розвитку людського потенціалу України та деяких країн-членів ЄС у 2013 р.

Таблиця 2.45

Відхилення рейтингу України від деяких країн-членів ЄС за складовими Індексу розвитку людського потенціалу у 2013 р.

Країна	Індекс розвитку людського потенціалу		Індекс розвитку людського потенціалу, скорегований з урахуванням нерівності		Коефіцієнт нерівності людей	Індекс гендерної нерівності		Індекс гендерного розвитку	
	індекс	рейтинг	індекс	рейтинг		індекс	рейтинг	індекс	рейтинг
Франція	0,884	20	0,804	18	8,9	0,80	12	0,989	17
Німеччина	0,911	6	0,846	7	7,0	0,046	3	0,962	61
Польща	0,834	35	0,751	33	9,7	0,139	26	1,010	14
Румунія	0,785	54	0,702	58	10,4	0,320	54	0,973	43
Іспанія	0,869	27	0,775	28	10,5	0,100	16	0,985	25
Україна	0,734	83	0,667	101	9,1	0,326	61	1,012	21

Складено за даними [172; 173]

У табл. 2.46 наведено основні недоліки за складовими Індексу розвитку людського потенціалу України у порівнянні з країнами-членами ЄС у 2013 р.

Таблиця 2.46

Основні недоліки за складовими Індексу розвитку людського капіталу України та країн-членів ЄС у 2013 р.

Показник	Україна		Значення країни-лідера члена ЄС		
	бали	місце	країна	бали	місце
Індекс розвитку людського потенціалу	0,734	83	Нідерланди	0,915	4
Індекс розвитку людського потенціалу, скорегований з урахуванням нерівності	0,667	101	Нідерланди	0,854	5
Коефіцієнт нерівності людей	9,1	-	Фінляндія	5,5	-
Індекс гендерної нерівності	0,326	61	Словенія	0,021	1
Індекс гендерного розвитку	1,012	21	Словаччина	1,000	1

Складено автором за даними [172; 173]

Як видно з табл. 2.45 – 2.46, найбільше відставання України від провідних країн світу спостерігається за субіндексами, що характеризують гідний рівень життя та довге і здорове життя. Середня тривалість життя у світі складає 69,9 років, а тривалість життя українців у порівнянні з європейськими країнами – коротка, в середньому вона складає 68,5 років. В Україні є проблеми в сфері соціального забезпечення, охороні здоров'я, споживанні, що призводить до того, що населення не відчуває себе у безпеці.

Наступним показником для оцінки безпеки національної економіки в соціальній сфері є Індекс щасливої планети (Happy Planet Index) [174]. Міжнародний індекс щастя – це комбінований показник, який вимірює досягнення країн світу та окремих регіонів з точки зору їх здатності забезпечити своїм жителям щасливе життя. Він розрахований за методикою британського дослідницького центру New Economic Foundation спільно з екологічною організацією Friends of the Earth, гуманітарною організацією World Development Movement і групою незалежних міжнародних експертів, які використовують у своїй роботі, поряд з аналітичними розробками, статистичні дані національних інститутів і міжнародних організацій. Випускається з 2006 р. раз на два-три роки.

Мета дослідження – показати відносну ефективність, з якою країни використовують економічне зростання і природні ресурси для того, щоб забезпечити своїм громадянам щасливе життя. Укладачі рейтингу підкреслюють, що в тих країнах, де упор робиться на розвиток виробництва, а з ним і на економічне зростання, люди, як правило, щасливіше не стають, оскільки економічні теорії, яких дотримуються влада цих держав, не мають нічого спільного з життям реальних людей. Індекс вимірює показники задоволеності мешканців кожної країни і середню тривалість їхнього життя у співвідношенні з кількістю споживаних ними природних ресурсів. Економічні показники в методології розрахунку не використовуються. Складові Індексу щаслива планета наведено у *табл. 2.47*.

Таблиця 2.47

Складові Індексу щаслива планета

Індекс	Компонента	Складова
Індекс щаслива планета	Очікувана тривалість життя	Показник Індексу розвитку людського потенціалу (Human Development Index) Програма розвитку Організації Об'єднаних Націй (ПРООН)
	Рівень благополуччя	Середнє арифметичне індивідуальних відповідей про рівень життя, наданих Gallup World Poll.
	Екологічний слід	ВВП на душу населення × викид CO ₂ на душу населення × рівень урбанізації × розмір індустріального сектора (як відсоток ВВП) × населеність × тропічна фіктивна змінна

Складено автором за даними [174]

На *рис. 2.12* наведено розподіл деяких країн ЄС та України за Індексом щаслива планета в 2012 р.

Як видно з *рис. 2.12*, Україна за Індексом щаслива планета в 2012 р. посіла 100 місце серед 151 країни світу. Україна значно відстає за рівнем щастя від Великобританії (41 місце), Німеччини (46) та Австрії (48), випереджає 8 країн-членів ЄС серед яких: Латвія (118 місце), Литва (120), Болгарія (123), Люксембург (138). Найближчі за рівнем щастя до України, серед країн-членів ЄС, є Португалія (97) та Угорщина (104).

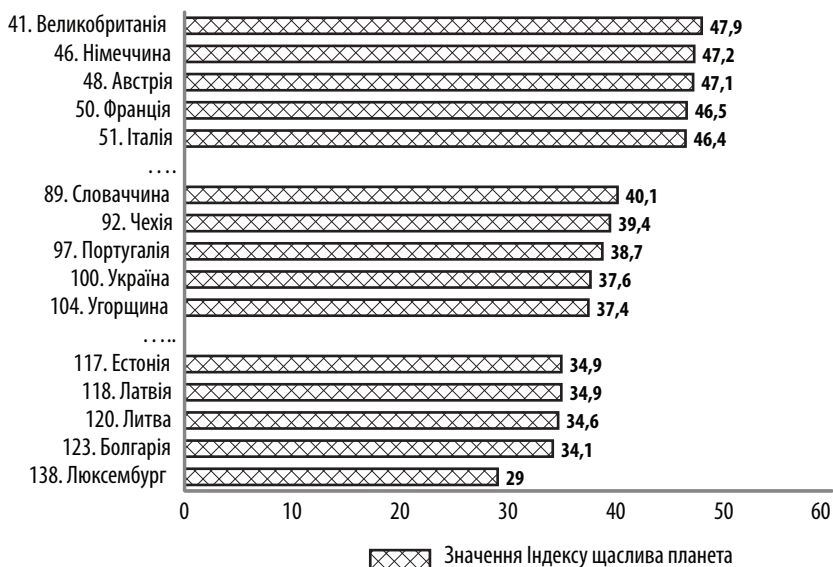

Рис. 2.12. Діаграма розподілу деяких країн ЄС та України за Індексом щаслива планета у 2012 р. (складено автором за даними [174])

Динаміка зміни рейтингу України та країн ЄС у 2009 – 2012 рр. за Індексом щаслива планета наведено у табл. Д.15 додатку Д.

У табл. 2.48 наведено порівняння рейтингу України з деякими країнами ЄС у 2012 рр. за компонентами Індeksu щаслива планета.

Таблиця 2.48

Відхилення рейтингу України від деяких країн-членів ЄС за складовими Індeksu щаслива планета в 2012 р.

Країна	Індекс щаслива планета		Компонента		
	індекс	ранг	очікувана тривалість життя	рівень благополуччя	екологічний слід
1	2	3	4	5	6
Франція	46,5	50	81,5	6,8	4,9
Німеччина	47,2	46	80,4	6,7	4,6
Польща	42,6	71	76,1	5,8	3,9

Закінчення табл. 2.48

1	2	3	4	5	6
Румунія	42,2	75	74,0	4,9	2,8
Іспанія	44,1	62	81,4	6,2	4,7
Україна	37,6	100	68,5	5,1	3,2

Складено автором за даними [174]

Як видно табл. 2.48, Україна значно відстає від країн-членів ЄС за очікуваною тривалістю життя населення.

У табл. 2.49 наведено основні недоліки за складовими Індексу щаслива планета України у порівнянні з країнами-членами ЄС у 2012 р.

Таблиця 2.49

Основні недоліки за складовими Індексу щаслива планета України та країн-членів ЄС у 2012 р.

Показник	Україна, бали	Значення країни-лідера члена ЄС	
		країна	бали
Індекс щаслива планета	37,6	Великобританія	47,9
Очікувана тривалість життя	68,5	Італія	81,5
Рівень благополуччя	5,1	Данія	7,8
Екологічний слід	3,2	Люксембург	10,7

Складено автором за даними [174]

Як видно з табл. 2.49, Україна у порівнянні з країнами-членами ЄС, не в повній мірі використовує економічне зростання і природні ресурси для того, щоб забезпечити своїм громадянам щасливе життя.

Досягнення країн світу з точки зору їх здатності забезпечити своїм жителям щасливе життя можна оцінити за допомогою Рейтингу країн світу за рівнем щастя (World Happiness) [175]. Дослідження проводиться «Інститутом Землі» під егідою ООН в рамках глобальної ініціативи «Мережеве забезпечення сталого розвитку» (UN Sustainable Development Solutions Network). Рейтинг країн світу за рівнем щастя спрямовано на допомогу державним керівникам, політичним і громадським діячам краще

реагувати на потреби і сподівання своїх громадян. При складанні рейтингу враховуються такі показники соціального благополуччя як: рівень ВВП на душу населення, очікувана тривалість життя, наявність громадянських свобод, почуття безпеки і впевненості в завтрашньому дні, стабільність сімей, гарантії зайнятості, рівень корупції, а також такі категорії як: рівень довіри в суспільстві, великодушність і щедрість (табл. 2.50). Значну частину дослідження складають результати опитувань громадської думки жителів різних країн про те, наскільки щасливими вони себе почувають, які проводить Міжнародний дослідницький центр Геллапа (Gallup International). Виходячи із зазначених параметрів, люди оцінювали своє відчуття щастя за шкалою від 0 до 10.

Таблиця 2.50

Компоненти і складові Індексу щастя країн світу

Індекс	Компонента	Складова
Індекс щастя країн світу	Соціальна підтримка	Соціологічне опитування
	Свобода робити вибір у житті	Соціологічне опитування
	Щедрість	Соціологічне опитування
	Сприйняття корупції	Соціологічне опитування
	Пожертвування	Соціологічне опитування

Складено автором за даними [175]

На рис. 2.13 наведено розподіл деяких країн ЄС та України за Індексом щастя країн світу в 2013 р.

Як видно з рис 2.13, найщасливішою країною в 2013 р. була визнана Данія, з індексом щастя 7,693 бали. Данія вважається одним з найбільш благополучних держав світу, в тому числі і за економічними показниками. В цій країні живуть самі задоволені життям люди, середня тривалість їхнього життя – 79 років – одна з найвищих на планеті, рівень соціальної підтримки в країні дуже високий, бідних практично немає, а так звані «класові» відмінності виражені дуже слабо. Україна посіла в рейтингу 87 позицію серед 156 країн світу з індексом щастя 5,057 бали.

У табл. 3.51 наведено порівняння України з деякими країнами ЄС у 2013 р. за компонентами Індексу щастя країн світу.

ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

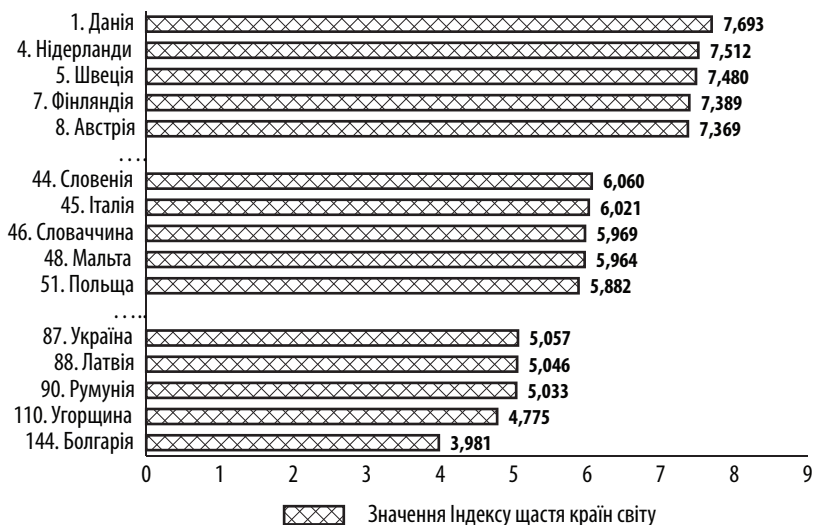

Рис. 2.13. Діаграма розподілу деяких країн ЄС та України за Індексом щастя країн світу у 2013 р. (складено автором за даними [175])

Таблиця 2.51

**Порівняння рейтингу України з деякими країнами ЄС у 2013 р.
за компонентами Індексу щастя країн світу**

Країна	Компоненти				
	соціальна підтримка	свобода	корупція	пожертвування	щедрість
Франція	0,935	0,859	0,623	0,271	-0,137
Німеччина	0,942	0,894	0,678	0,451	0,046
Польща	0,937	0,818	0,904	0,327	-0,034
Румунія	0,727	0,620	0,966	0,226	-0,103
Іспанія	0,942	0,781	0,842	0,272	-0,110
Україна	0,880	0,542	0,934	0,087	0,087

Складено автором за даними [175]

Як видно з табл. 2.51, Україна серед аналізованих країн за рейтингом країн світу за рівнем щастя випереджає лише Румунію.

У табл. 2.52 наведено основні недоліки за складовими Індексу щастя країн світу України у порівнянні з країнами-членами ЄС у 2013 р.

Таблиця 2.52

Основні недоліки за складовими Індексу щаслива планета України та країн-членів ЄС у 2013 р.

Показник	Україна, бали	Значення країни-лідера члена ЄС	
		країна	бали
Індекс щастя країн світу	5,057	Данія	7,693
Соціальна підтримка	0,880	Ірландія	0,971
Свобода	0,542	Данія	0,937
Корупція	0,934	Данія	0,176
Пожертвування	0,087	Ірландія	0,749
Щедрість	0,087	Великобританія	0,339

Складено автором за даними [175]

Як видно з табл. 2.52, відставання від провідних країн світу за даним рейтингом свідчить про наявність в Україні великої кількості незадоволених життям людей, занижку тривалість життя в країні, невисокий рівень соціальної підтримки, наявність розшарування населення за рівнем доходів, високий рівень корупції.

Міжнародний дослідницький центр Геллапа (Gallup International) [178; 179] здійснює вибіркові соціологічні опитування населення щодо рівня щастя, на основі яких розраховується Індекс щаслива планета. У 2012 році Міжнародний дослідницький центр Gallup International здійснив опитування населення у 58 країнах про те, наскільки щасливими вони себе відчують. Опитування проводилося в рамках всесвітнього дослідження «Глобальний барометр надії і відчаю» (Global Barometer on Hope and Despair), охопивши більшу частину населення земної кулі. Результати глобального опитування показали, що загальносвітовий економічний песимізм досяг одного з найвищих показників за всю історію «Барометра» з 1977 року. Однак незважаючи на сплеск економічного песимізму, більшість жителів Землі (53 %) вважають себе щасливими, і їх в чотири рази більше, ніж нещасливих (13 %). Згідно з результатами дослідження, най-

щасливішою країною на планеті є Фіджі. Україна посіла 42 місце в рейтингу рівня щастя серед 58 країн-учасниць опитування. В Україні значно менше щасливих людей, ніж у світі в цілому (43 % проти 53 %), і більше нещасливих (14 % проти 13 %).

Стан щастя – це культурна особливість тієї чи іншої країни, що не залежить прямо від її реального економічного становища і пов'язаних з ним очікувань. У Фінляндії та Німеччині значно більше ніж в Україні щасливих людей (72 % проти 43 %), але ці країни увійшли до групи «щасливих песимістів», в якій високий рівень песимізму поєднується з високим рівнем щастя. Україна, а також такі країни-члени ЄС як: Румунія, Італія, Болгарія, Чехія, Литва увійшли до групи країн з низьким рівнем щастя та низьким рівнем економічного оптимізму, що свідчить про існування проблем у забезпеченні економічної безпеки цих країн не тільки в соціальній, а і в економічній сферах.

Інформацію щодо Індексу якості життя [176] в країнах світу надає міжнародна база даних Numbeo. Індекс якості життя – це комплексний показник, що характеризує рівень суспільного розвитку, досягнутий тією чи іншою країною. Він включає: індекс купівельної спроможності, індекс безпеки, індекс охорони здоров'я, індекс споживчих цін, відношення цін на нерухомість до доходів, транспорт, індекс забруднення (табл. 2.53). Базою для розрахунку індексу прийнято дані Нью-Йорку.

Таблиця 2.53

Компоненти і складові Індексу якості життя

Індекс	Компонента	Складова
Індекс якості життя	Купівельна спроможність	Соціологічне опитування
	Безпека	Соціологічне опитування
	Охорона здоров'я	Соціологічне опитування
	Споживчі ціни	Соціологічне опитування
	Доступність житла	Соціологічне опитування
	Трафік	Соціологічне опитування
	Забруднення	Соціологічне опитування

Складено автором за даними [176]

На рис. 2.14 наведено розподіл деяких країн ЄС та України за Індексом якості життя у 2014 р.

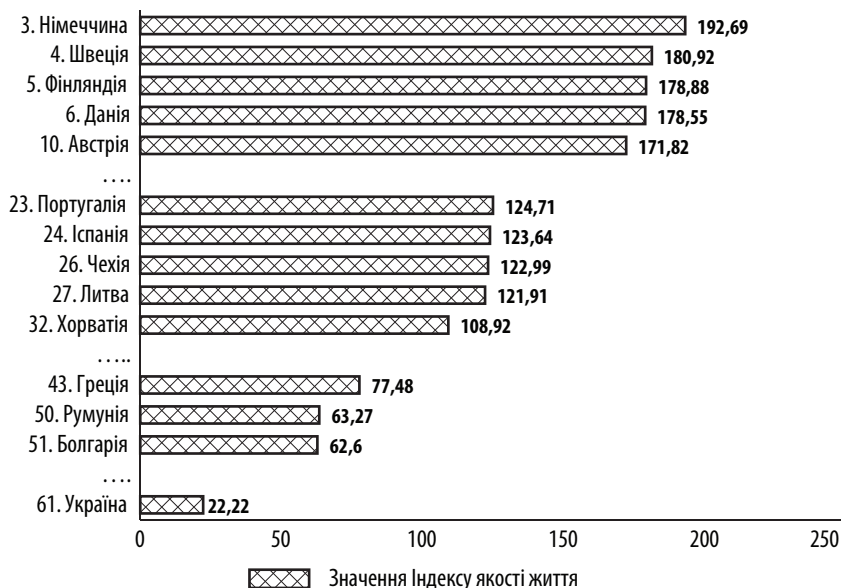

Рис. 2.14. Діаграма розподілу деяких країн ЄС та України за Індексом якості життя у 2014 р. (складено автором за даними [176])

Як видно з рис. 2.14, Україна значно відстає від країн-членів ЄС за рівнем якості життя, вона зайняла в 2014 р. 61 позицію в рейтингу серед 68 країн світу.

У табл. 2.54 наведено порівняння рейтингу України з деякими країнами ЄС, які близькі за розмірами, в 2012 – 2014 рр. за Індексом якості життя.

У 2014 р. лідерами серед країн-членів ЄС у сфері забезпечення якості життя є Швеція, Фінляндія, Данія. Україна значно відстає за якістю життя навіть від таких країн-членів ЄС як Болгарія, Румунія, Греція.

У табл. 2.55 наведено відхилення рейтингу України від деяких країн-членів ЄС за складовими Індeksu якості життя.

Таблиця 2.54

Порівняння рейтингу України з деякими країнами ЄС у 2012 – 2014 рр.
за Індексом якості життя

Країна	Рік					
	2012		2013		2014	
	індекс	рейтинг	індекс	рейтинг	індекс	рейтинг
Франція	119,51	16	151,36	17	136,31	20
Німеччина	184,42	2	204,84	2	192,69	3
Польща	60,63	29	90,47	34	95,19	33
Румунія	25,52	39	57,75	49	63,27	50
Іспанія	100,93	20	141,05	21	123,64	24
Україна	-14,61	48	31,86	57	22,22	61

Складено автором за даними [176]

Таблиця 2.55

Відхилення рейтингу України від деяких країн-членів ЄС за складовими
Індексом якості життя 2014 р.

Показник, %	Країни					
	Франція	Німеччина	Польща	Румунія	Іспанія	Україна
Купівельна спроможність	92,29	112,28	57,60	36,51	72,48	31,00
Безпека	52,72	72,86	62,47	71,27	67,58	50,63
Охорона здоров'я	82,28	75,26	54,83	47,27	75,17	47,10
Споживчі ціни	100,21	87,14	53,68	48,20	77,18	45,64
Доступність житла	10,32	5,60	11,37	13,24	10,45	15,95
Трафік	28,10	36,07	35,32	33,29	32,03	41,89
Забруднення	46,92	30,20	50,54	62,55	49,76	73,32
Індекс якості життя	136,31	192,69	65,19	63,27	123,64	22,22

Складено автором за даними [176]

Як видно з табл. 2.55, у 2014 р. спостерігається суттєве відставання України від країн-членів ЄС за всіма складовими Індексом якості життя,

особливо за такими показниками як: купівельна спроможність, споживчі ціни, доступність житла, забруднення.

У табл. 2.56 наведено основні недоліки за складовими Індексу якості життя України у порівнянні з країнами-членами ЄС у 2014 р.

Таблиця 2.56

Основні недоліки за складовими Індексу якості життя України та країн-членів ЄС у 2014 р.

Показник	Україна, бали	Значення країни-лідера члена ЄС	
		країна	бали
Індекс якості життя	22,22	Німеччина	192,3
Купівельна спроможність	31,00	Німеччина	112,28
Безпека	50,63	Австрія	74,17
Охорона здоров'я	47,10	Данія	85,62
Споживчі ціни	45,64	Данія	114,87
Доступність житла	15,95	Німеччина	5,60
Трафік	41,89	Словенія	20,67
Забруднення	73,32	Естонія	13,43

Складено автором за даними [176]

Як видно з табл. 2.56, проблемними сферами в забезпеченні якості життя в Україні, у порівнянні з країнами-членами ЄС, є: висока вартість життя, низька купівельна спроможність, високий рівень забруднення та рівень злочинності, незадовільна якість системи охорони здоров'я.

Російськими вченими МГІМО, Університетом МЗС Росії спільно з Інститутом громадського проектування та журналом «Експерт» в рамках Інноваційного проекту «Політичний атлас сучасності» розраховується Індекс якості життя [177], який включає сукупність соціально-економічних і соціально-демографічних показників, що характеризують рівні споживання матеріальних і духовних благ, у середньому доступних для населення певної держави. При всьому об'єктивному розходженні в можливостях і ресурсах, доступних тим чи іншим державам, якість жит-

тя їх населення значною мірою визначається конкретними політичними і соціально-економічними стратегіями щодо створення та розподілу соціальних благ. Певною мірою цей індекс відображає успішність і ефективність реалізації державою своїх функцій по відношенню до власного населення. До індексу якості життя включені показники, що піддаються статистичній оцінці. Суб'єктивні оцінки якості життя, сприйняття індивідом свого місця в суспільстві та культурі в контексті його цінностей, очікувань і цілей в даному індексі не використовуються.

Основна мета проекту – здійснити комплексний порівняльний аналіз 192 країн світу, розробити їх багатовимірну класифікацію і здійснити аналіз динаміки структур світової політики. Проект носить міждисциплінарний характер – у ньому, поряд з методами політичної компаративістики, використовуються різні методи багатовимірного статистичного аналізу (регресійний, дискримінантний, кластерний, метод головних компонент та інші) на часових рядах даних (табл. 2.57).

Таблиця 2.57

Складові Індексу якості життя

Індекс	Складова
Індекс якості життя	ВВП на душу населення
	Очікувана тривалість життя
	Витрати уряду на охорону здоров'я на душу населення
	Рівень освіти
	Дитяча смертність до року
	Смертність від хвороб, що передаються
	Смертність від нещасних випадків, вбивств, самогубств

Складено автором за даними [177]

На рис. 2.15 наведено розподіл деяких країн ЄС та України за Індексом якості життя у 2009 р.

Як видно з рис. 2.15, Україна значно відстає від країн-членів ЄС за рівнем якості життя, вона зайняла в 2009 р. 101 позицію в рейтингу серед 191 країни світу.

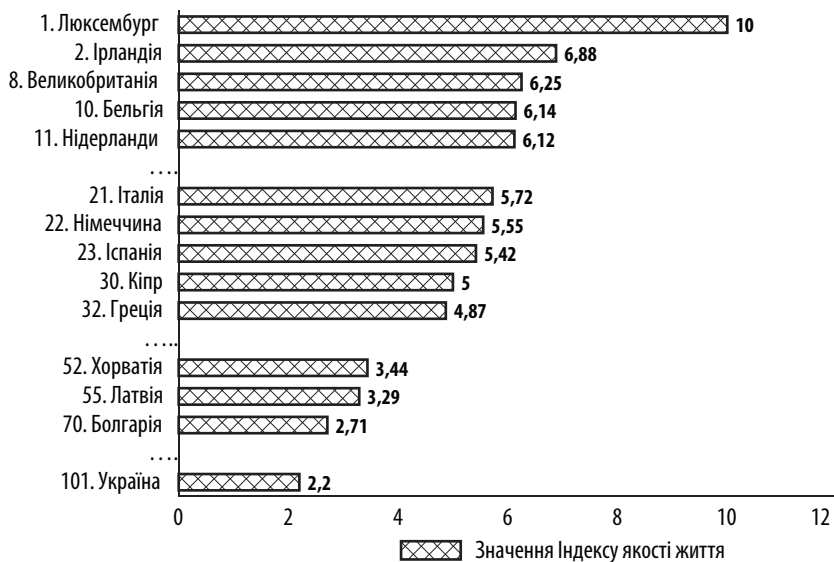

Рис. 2.15. Діаграма розподілу деяких країн ЄС та України за Індексом якості життя у 2009 р. (складено автором за даними [177])

Враховуючи наведене вище, були визначені такі проблеми в забезпеченні економічної безпеки України в соціальній сфері:

- ♦ депопуляція та старіння населення;
- ♦ поляризація доходів населення;
- ♦ відставання України від провідних країн світу за рівнем доходу населення;
- ♦ низька якість медичних послуг і нерівний доступ до них різних верств населення;
- ♦ низький рівень пенсій і нерівні умови пенсійного забезпечення;
- ♦ низька купівельна спроможність та високі споживчі ціни;
- ♦ низький рівень охоплення бідного населення соціальною підтримкою й низька її адресність;
- ♦ невідповідність якості освіти сучасним вимогам та її недостатня доступність для бідних верств населення.

2.3. Діагностика проблем у забезпеченні економічної безпеки України та країн-членів ЄС у політичній сфері

Визначимо проблеми в забезпеченні економічної безпеки України та країн-членів ЄС у політичній сфері.

Досягти збалансованості розвитку та безпеки країни можливо тільки у разі ефективного функціонування всіх гілок влади. Для оцінки політичної стабільності, якості державного регулювання, ефективності законодавчої, виконавчої та судової влади в країні у міжнародних зіставленнях використовується ціла низка індексів та рейтингових оцінок. Перелік індексів та рейтингів, які можна використати для діагностування проблем забезпеченні економічної безпеки країн світу в політичній сфері, наведено в *табл. 2.58*.

Таблиця 2.58

Індекси та показники для оцінки політичної стабільності та ефективності державного управління країн світу

Найменування індексу	Розробник / джерело	Складові показника
1	2	3
Індекс політичної нестабільності	The Economist [180]	Оцінюється шляхом розрахунку інтегрального показника, на основі простої середньої величини двох складових його індексів: економічного ризику та загальної нестабільності, за 10-бальною шкалою: 0 – найнижчий ризик, 10 – найвищий.
Індекс легкості ведення бізнесу (Doing Business)	Світовий Банк спільно з Міжнародною фінансовою корпорацією [181; 182]	Оцінка проводиться по 10 параметрах: вхід і вихід з бізнесу; процедура отримання ліцензій і кредитів; відношення до персоналу; реєстрація власності; захист прав інвесторів; податковий тягар; зовнішньоторговельні операції і виконання контрактів
Індекс підзвітності державних органів (Voice and Accountability)	World Bank [183]	Індекс включає показники, що вимірюють різні аспекти політичних процесів, громадянських свобод і політичних прав. Оцінка 0 – база
Індекс політична стабільність і від-	World Bank [183]	Індекс включає показники, що вимірюють стабільність державних інститутів, імовірність різких змін,

Продовження табл. 2.58

1	2	3
сутність насильства (Political Stability and Absence of Violence)		зміну політичного курсу, дестабілізації і повалення уряду неконституційними методами або із застосуванням насильства. Оцінка 0 – база
Індекс урядової ефективності (Government Effectiveness)	World Bank [183]	Розраховується на підставі оцінки показників, значення яких визначаються шляхом анкетування. Індекс включає показники, що вимірюють якість державних послуг, якість розробки та реалізації внутрішньої державної політики, рівень довіри до внутрішньої політики, що проводиться урядом, якість функціонування державного апарату та роботи державних службовців, їх компетенцію, ступінь їх незалежності від політичного тиску і так далі. Оцінка 0 – база
Індекс виконання правил і законів (Regulatory Quality)	World Bank [183]	Ґрунтується на 33 показниках, які визначаються шляхом анкетування. Індекс включає показники, що вимірюють здатність уряду формулювати та реалізовувати раціональну політику і правові акти, які допускають розвиток приватного сектора і сприяють його розвитку. З його допомогою фіксуються заходи, що суперечать ринковій економіці, такі як неадекватний контроль рівня цін і банківської сфери, надмірне регулювання розвитку бізнесу, торговельних відносин і так далі. Оцінка 0 – база
Верховенство закону (Rule of Law)	World Bank [183]	Індекс включає показники, що вимірюють ступінь впевненості різних суб'єктів у встановлених законодавчих нормах, а також дотримання ними цих норм, зокрема, ефективність і передбачуваність законодавчої системи, рівень злочинності та ставлення громадян до злочину, ставлення до виконання контрактних зобов'язань, ефективність роботи поліції, судів і так далі. Оцінка 0 – база
Індекс крихкості держави (The Fragile States Index)	Незалежна громадська організація Фонд миру спільно з політологічним	Аналіз проводиться на підставі 12 критеріїв – так званих «індикаторів уразливості» держави, які об'єднані в три групи: соціальні, економічні та політичні. Оцінка 0 (найвища ступінь стабільності – максимально

Закінчення табл. 2.58

1	2	3
	журналом Foreign Policy [184]	низькі ризики і загрози) до 10 (найменший ступінь стабільності – максимально високі ризики і загрози). Загальний результат – сума всіх індикаторів (максимальна – 120 балів) стає визначальною при складанні рейтингу
Рейтинг країн по індексу якості державності	Інноваційний проект «Політичний атлас сучасності» [185]	Доля зовнішньої допомоги у ВНД держави; вплив внутрішніх конфліктів на стабільність режиму; зовнішня боргова залежність; час існування суверенної державності; внутрішні конфлікти: наявність жертв; відношення заявок на патенти резидентів і нерезидентів; територіальне вираження внутрішніх конфліктів; наявність на території країни іноземних контингентів; режим прив'язки валют; доля домінуючого етносу у структурі населення країни

Узагальнено автором

Для оцінки ефективності державного управління в країнах світу експертами The Economist застосовується Індекс політичної нестабільності [180]. Індекс спрямовано на визначення і кількісну оцінку основних соціальних, економічних та політичних чинників, які причинно пов'язані, або можуть передбачити, політичну нестабільність у країні. Індекс політичної нестабільності розраховується за допомогою інтегрального показника, який оцінюється на основі простої середньої величини двох складових його індексів: економічного ризику та загальної нестабільності. Оцінка проводилася за 10-бальною шкалою: 0 – найнижчий ризик, 10 – найвищий. Індекс показує наявність тенденцій і передумов політичної нестабільності в країні (табл. 2.59). Аналітичний центр Economist Intelligence Unit оцінює політичну нестабільність у 165 країнах світу.

На рис. 2.16 наведено місце країн-членів ЄС та України за Індексом політичної нестабільності в 2008 р.

Таблиця 2.59

Субіндекси та складові Індексу політичної нестабільності

Індекс	Субіндекс	Категорія
Індекс політичної нестабільності	Загальна нестабільність	Соціальна нерівність, історія незалежності, корупція, етнічне розподілення, схильність до соціальних бунтів, рівень соціальної забезпеченості, сусідство з іншими країнами, тип політичного режиму, фракційність
	Економічний ризик	Збільшення доходів на душу населення, рівень безробіття, середній дохід на душу населення

Складено автором за даними [180]

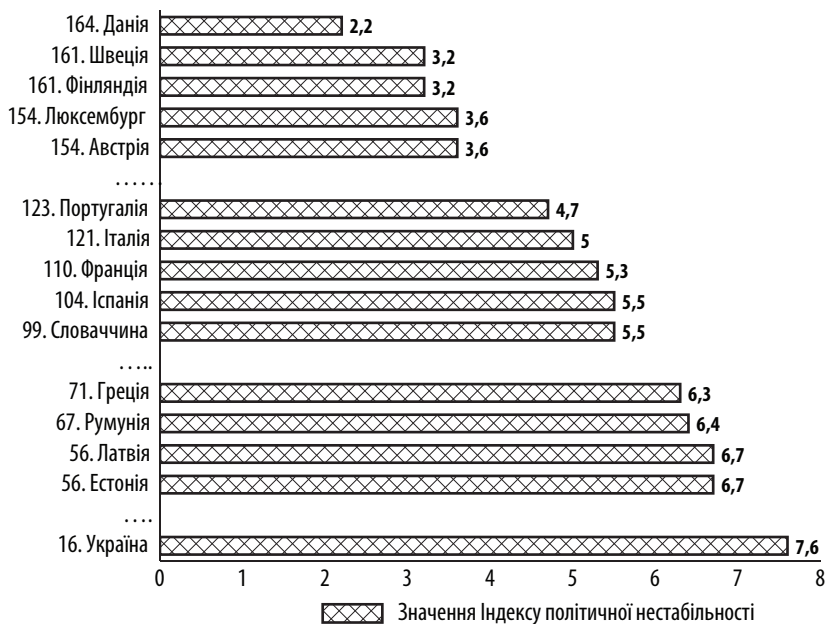

Рис. 2.16. Діаграма розподілу деяких країн-членів ЄС та України за Індексом політичної нестабільності в 2008 р.

(складено автором за даними [180])

Як видно з рис. 2.16, політично стабільними країнами світу було визначено Данію, Швецію, Фінляндію, які очолюють рейтинг, Україна за-

ймає 16 позицію зі 165 країн світу. Рівень політичної нестабільності збільшився з 4,6 балів у 2007 р. до 7,6 балів у 2008 р., що свідчить про наявність передумов до нестабільності як в політичній, так і в економічній сферах.

У табл. 2.60 наведено порівняння рейтингу України з деякими країнами ЄС, які близькі за розмірами, у 2007 – 2008 рр. за Індексом політичної нестабільності та його компонентами.

Таблиця 2.60

Порівняння рейтингу України з деякими країнами ЄС у 2007 – 2008 рр.
за Індексом політичної нестабільності

Країна	Рік				
	2007	2008			
	індекс	загальна нестабільність	економічний ризик	індекс	ранг
Франція	1,3	2,5	8,0	5,3	110
Німеччина	1,8	1,7	6,0	3,8	150
Польща	3,5	2,9	6,0	4,5	136
Румунія	5,4	5,8	7,0	6,4	67
Іспанія	4,4	2,9	8,0	5,5	104
Україна	4,6	6,3	9,0	7,6	16

Складено автором за даними [180]

У табл. 2.61 наведено основні недоліки за складовими Індексу політичної нестабільності України у порівнянні з країнами-членами ЄС у 2008 р.

Таблиця 2.61

Основні недоліки за складовими Індексу політичної нестабільності України та країн-членів ЄС у 2008 р.

Показник	Україна		Значення країни-лідера члена ЄС		
	бали	місце	країна	бали	місце
Індекс політичної нестабільності	7,6	16	Данія	2,2	164
Індекс загальної нестабільності	6,3	-	Данія	0,4	-
Індекс економічної нестабільності	9,0	-	Данія	4,0	-

Складено автором за даними [180]

Як видно з табл. 2.60 – 2.61, в Україні у порівнянні з країнами-членами ЄС є суттєві проблеми в забезпеченні політичної та економічної стабільності. Аналіз показує необхідність негайного вирішення існуючих проблем у державному управлінні України, бо це негативно впливає на сталий розвиток країни та її безпеку.

Міжнародний індекс «Ведення бізнесу» [181; 182] розраховується Світовим банком: це глобальне дослідження і супроводжуваний його рейтинг країн світу за показником створення ними сприятливих умов ведення бізнесу, який найбільш повно оцінює вплив державного регулювання у країнах світу на розвиток бізнесу. У рамках проекту оцінюються і відслідковуються зміни нормативно-правових актів, що регулюють діяльність місцевих, насамперед малих та середніх компаній, протягом всього життєвого циклу – від створення і до ліквідації. Отримані результати виявили взаємозв'язок регулювання на рівні компаній з показниками розвитку економіки різних країн. Одна з основоположних передумов дослідження «Ведення бізнесу» полягає в тому, що для ведення господарської діяльності потрібні якісні правила, які є прозорими і можуть використовуватися всіма економічними суб'єктами. Автори дослідження відзначають, що в системах із прозорими й ефективними нормами регулювання підприємницької діяльності доступ до ділових можливостей меншою мірою обумовлений особистими зв'язками або спеціальними привілеями, а більша частина економічної діяльності здійснюється у формальному секторі економіки, де вона може користуватися належним регулюванням та оподаткуванням.

У проєкті беруть участь понад 6700 експертів у різних країнах світу. Рейтинг складається з 10 індикаторів регулювання підприємницької діяльності, що враховують час і вартість виконання підприємцем вимог держави з реєстрації нового підприємства, діяльності підприємства, ведення торговельних операцій, забезпечення виконання контрактів, оподаткування і закриття підприємства. Кожен індикатор має рівну вагу. При цьому не враховуються такі зміни, як: макроекономічна політика, якість інфраструктури, кваліфікація робочої сили, коливання валютних курсів, думки інвесторів, безпека і рівень корупції. Отже, умови організації і ведення бізнесу розглядаються без урахування політичних аспектів, виключно на

рівні законодавчих положень і нормативів. У підсумковому рейтингу всі країни ранжуються за сприянням веденню бізнесу з 1 до 189 місця, перше місце – найбільш високе. Висока позиція країни означає, що її регуляторний клімат сприяє веденню бізнесу. Рівень сприяння є середнім показником країни по 10 індикаторам, кожен індикатор має рівну вагу. Складові Індексу сприяння бізнесу наведено у *табл. 2.62*.

Таблиця 2.62

Компоненти та складові Індексу сприяння бізнесу

Індекс	Компонента	Складова
Індекс сприяння бізнесу	Реєстрація підприємства	Опитування. Враховує витрати часу та коштів на реєстрацію підприємства
	Отримання дозволів на будівництво	Опитування. Враховує витрати часу та коштів на отримання дозволів на будівництво
	Підключення до системи енергопостачання	Опитування. Враховує витрати часу та коштів на отримання дозволів на підключення до системи енергопостачання
	Реєстрація власності	Опитування. Враховує витрати часу та коштів на реєстрацію власності
	Кредитування	Опитування. Оцінюються доступність кредитування
	Захист інвесторів	Опитування. Оцінюються захист інвесторів
	Оподаткування	Опитування. Оцінюються податки і обов'язкові відрахування, які повинні сплачувати чи утримувати у відповідному році середня компанія, а також адміністративний тягар, пов'язаний зі сплатою податків
	Міжнародна торгівля	Опитування. Розглядаються процедурні вимоги, що пред'являються при експорті та імпорті стандартної партії товарів. Враховуються всі офіційні процедури, від укладення договору між двома сторонами до доставки товарів, а також час, необхідний на їх проходження
	Забезпечення виконання контрактів	Опитування. Процедури, витрати часу, вартість (% від вартості позову)
Ліквідація підприємства	Опитування. Враховує витрати часу та коштів на ліквідацію підприємства	

Складено автором за даними [181; 182]

На рис. 2.17 наведено розподіл деяких країн ЄС та України за Індексом сприяння бізнесу в 2014 р.

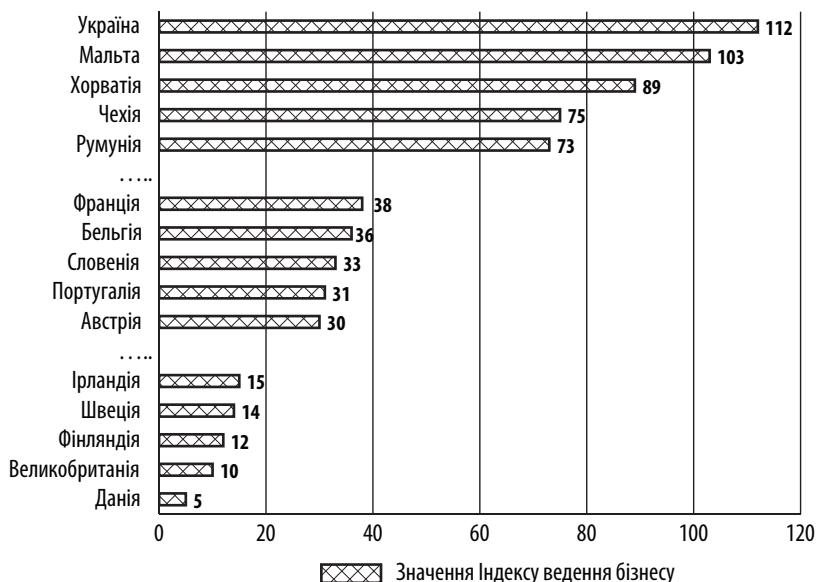

Рис. 2.17. Діаграма розподілу деяких країн ЄС та України за Індексом Ведення бізнесу в 2014 р. (складено автором за даними [181; 182])

За підсумками рейтингу Світового банку та міжнародної фінансової корпорації «Ведення бізнесу – 2014» (Doing Business 2014), Україна покращила свої позиції на 25 пунктів (до 112 місця із 189 країн) (табл. 2.63).

Таблиця 2.63

Місце України у рейтингу Світового банку «Ведення бізнесу – 2014»

Назва складових (субіндексів) Індeksu «Умови ведення бізнесу 2014»	Рейтинг за роками			Тенденція змін (+ позитивна, - негативна)
	Doing Business 2012	Doing Business 2013	Doing Business 2014	
1	2	3	4	5
Складність ведення бізнесу, загальна оцінка	152	137	112	+

Закінчення табл. 2.63

1	2	3	4	5
За субіндексами				
Започаткування бізнесу	116	50	47	+
Реєстрація власності	168	149	97	+
Сплата податків	183	165	164	+
Підключення до мережі електропостачання	170	166	172	-
Виконання зобов'язань по контракту	44	42	45	-
Банкрутство	158	157	162	-
Отримання кредитів	23	23	13	+
Дозвільна система у будівництві	182	183	41	+
Зовнішня торгівля	144	145	148	-
Захист прав інвесторів	114	117	128	-

Складено автором за даними [181]

За даними звіту в 2013 році, Україна показала себе в якості світового лідера за проведенням регуляторних реформ. Тим не менш, проблеми, що потребують вирішення, все ще залишилися. Україна займає 112 місце в рейтингу сприяння умов для підприємницької діяльності серед 189 країн (табл. 2.64).

Динаміка рейтингу України, яка наведена у додатку Д табл. Д.17, свідчить про позитивні тенденції зміни бізнес-середовища. Україну визнано провідною країною серед держав, що досягли найбільших результатів у 2012 – 2013 рр., провівши реформи у 8 з 10 областей, які оцінюються у дослідженні «Ведення бізнесу». Позитивна динаміка рейтингу України за даним індексом свідчить про вірний вектор соціально-економічних перетворень у країні, але 112 місце у рейтингу говорить про необхідність продовження реформ. У табл. 2.65 наведено співвідношення рейтингів країн-членів ЄС та України.

Таблиця 2.64

Країни, що здобули найбільшого успіху у сферах, що є предметом дослідження «Ведення бізнесу 2014»

Країна	Рейтинг	Реформи, що полегшують ведення бізнесу									
		Започаткування бізнесу	Дозвільна система у будівництві	Підключення до мережі електропостачання	Реєстрація власності	Отримання кредитів	Захист прав інвесторів	Оподаткування	Зовнішня торгівля	Виконання зобов'язань за договорами	Вирішення проблем неплатоспроможності підприємств
Україна	112	+	+	+	+	+		+	+		+
Руанда	32	+	+		+	+	+	+	+		+
Бурунді	140	+	+	+	+			+	+		
Македонія	25		+	+	+	+	+	+			
Росія	92	+	+	+	+				+		

Складено автором за даними [181; 182]

Таблиця 2.65

Відхилення рейтингу України від деяких країн-членів ЄС за індексом «Ведення бізнесу 2014»

Країна	Рік				
	2010	2011	2012	2013	2014
Франція	31	26	29	34	38
Німеччина	25	22	19	20	21
Польща	72	70	62	55	45
Румунія	55	56	72	72	73
Іспанія	62	49	44	44	52
Україна	142	145	152	137	112

Складено автором за даними [181; 182]

У табл. 2.66 наведено співвідношення рейтингів країн-членів ЄС та України за компонентами Індексу ведення бізнесу.

Таблиця 2.66

Відхилення рейтингу України від деяких країн-членів ЄС за компонентами Індексу «Ведення бізнесу 2014»

Країна	Рейтинг	Компоненти									
		Започаткування бізнесу	Дозвільна система у будівництві	Підключення до мережі електропостачання	Реєстрація власності	Отримання кредитів	Захист прав інвесторів	Оподаткування	Зовнішня торгівля	Виконання зобов'язань за договорами	Вирішення проблем неплатоспроможності підприємств
Франція	38	41	92	42	149	55	80	52	36	7	46
Німеччина	21	111	12	3	81	28	98	89	14	5	13
Польща	45	116	88	137	54	3	52	113	49	55	37
Румунія	73	60	136	174	70	13	52	134	76	53	99
Іспанія	52	142	98	62	60	55	98	67	32	59	22
Україна	112	47	41	172	97	13	128	164	148	45	162

Складено автором за даними [181; 182]

Як видно з табл. 2.65 – 2.66, Україна займає низькі позиції в міжнародних рейтингах щодо умов ведення господарської діяльності, що свідчить про негативний вплив державного регулювання на умови ведення бізнесу в Україні.

У табл. 2.67 наведено основні недоліки за складовими Індексу сприяння ведення бізнесу України у порівнянні з країнами-членами ЄС у 2013 р.

Таблиця 2.67

Основні недоліки за складовими Індексу ведення бізнесу України та країн-членів ЄС у 2013 р.

Показник	Україна, рейтинг	Значення країни-лідера члена ЄС	
		країна	рейтинг
1	2	3	4
Індекс сприяння ведення бізнесу	112	Данія	5
Реєстрація підприємства	47	Литва	11

Закінчення табл. 2.67

1	2	3	4
Отримання дозволів на будівництво	41	Данія	8
Підключення до системи енергопостачання	172	Німеччина	3
Реєстрація власності	97	Литва	6
Кредитування	13	Великобританія	1
Захист інвесторів	128	Ірландія	6
Оподаткування	164	Ірландія	6
Міжнародна торгівля	148	Швеція	6
Забезпечення виконання контрактів	45	Люксембург	1
Ліквідація підприємства	162	Фінляндія	3

Складено автором за даними [181; 182]

Як видно з табл. 2.67, суттєве відставання України від країн-членів ЄС спостерігається у таких сферах, як:

- ♦ підключення до системи енергопостачання: велика кількість процедур та днів на підключення до системи енергопостачання;
- ♦ оподаткування: велика кількість податкових платежів, витрат часу та висока загальна податкова ставка;
- ♦ ліквідація підприємства: велика тривалість та вартість процедури ліквідації підприємства;
- ♦ міжнародна торгівля: великі витрати часу на проведення експортно-імпорتنних операцій та висока їх вартість.

Якість державного управління (Worldwide Governance Indicators) [183] – глобальне дослідження і супроводжуваний його рейтинг країн світу за показником якості та ефективності державного управління. Розраховується за методикою Світового банку (The World Bank). Рейтинг країн світу за показником якості та ефективності державного управління розраховується на основі декількох сотень змінних, одержуваних з різних джерел (статистичні дані національних інститутів і міжнародних організацій,

результати досліджень, здійснюваних на регулярній основі міжнародними та неурядовими організаціями). Дослідження проводиться з 1996 року і на даний момент представляє найбільш повний комплекс показників якості державного управління по 215 країнах світу. У методології дослідження використовуються індикатори (Worldwide Governance Indicators), що відображають різні параметри державного управління. У табл. 2.68 наведено складові та компоненти якості державного управління.

Таблиця 2.68

Компоненти та складові якості державного управління

Показник	Компонента	Складова
1	2	3
Якість державного управління	Підзвітність державних органів (Voice and Accountability)	Індекс включає показники, що вимірюють різні аспекти політичних процесів, громадянських свобод і політичних прав. Показники цієї категорії вимірюють ступінь можливості участі громадян у виборі уряду та інших органів влади, ступінь незалежності преси, оцінку рівня свободи слова, свободи об'єднань, інших цивільних свобод
	Політична стабільність і відсутність насильства (Political Stability and Absence of Violence)	Індекс включає показники, що вимірюють стабільність державних інститутів, імовірність різких змін, зміну політичного курсу, дестабілізації і повалення уряду неконституційними методами або із застосуванням насильства
	Ефективність роботи уряду (Government Effectiveness)	Індекс включає показники, що вимірюють якість державних послуг, якість розробки та реалізації внутрішньої державної політики, рівень довіри до внутрішньої політики, що проводиться урядом, якість функціонування державного апарату та роботи державних службовців, їх компетенцію, ступінь їх незалежності від політичного тиску і так далі
	Якість законодавства (Regulatory Quality)	Індекс включає показники, що вимірюють здатність уряду формувати та реалізовувати раціональну політику і правові акти, які допускають розвиток приватного сектора і сприяють його розвитку. З його допомогою фіксуються заходи, що суперечать ринковій економіці, такі як неадекватний контроль рівня цін і банківської сфери, надмірне регулювання розвитку бізнесу, торговельних відносин і так далі.

Закінчення табл. 2.68

1	2	3
	Верховенство закону (Rule of Law)	Індекс включає показники, що вимірюють ступінь впевненості різних суб'єктів у встановлених законодавчих нормах, а також дотримання ними цих норм, зокрема, ефективність і передбачуваність законодавчої системи, рівень злочинності та ставлення громадян до злочину, ставлення до виконання контрактних зобов'язань, ефективність роботи поліції, судів і так далі
	Контроль корупції (Control of Corruption)	Індекс включає показники, що вимірюють рівень здатності держави контролювати корупцію. Оцінює рівень довіри до політиків, сприйняття корупції в суспільстві, хабарництво в різних сферах державної влади

Складено автором за даними [183]

Сукупний індивідуальний рейтинг для кожної країни не вказується. Для кожного з шести показників якості державного управління наводиться рейтинг – від 0 до 100, який вказує місце країни серед всіх країн у світі. Відповідно, чим нижче рейтинг, тим гірше якість державного управління.

На *рис. 2.18* наведено ранг країн-членів ЄС та України за індексами якості державного управління у 2012 р.

Як видно з *рис 2.18*, такі країни-члени ЄС як Швеція, Фінляндія, Люксембург є лідерами за всіма компонентами якості державного управління, що свідчить про високу збалансованість у цих країнах всіх гілок влади. За всіма складовими ефективності державного управління Україна значно відстає від країн-членів ЄС.

У *табл. 2.69* наведено порівняння рейтингу України з деякими країнами ЄС за індексом якості державного управління в 2008 – 2012 рр.

Як видно з *табл. 2.69*, за 2008 – 2012 рр. в Україні покращилась тільки одна компонента: ефективність роботи уряду. Україна суттєво погіршила своє положення у таких сферах як: контроль корупції та підзвітність державних органів. Компонента Верховенство закону за останні три роки збільшилася, але не досягла рівня 2008 р., має тенденцію до зниження рівень політичної стабільності та відсутності насильства. Все це свідчить про суттєві проблеми в країні у сфері державного управління.

ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

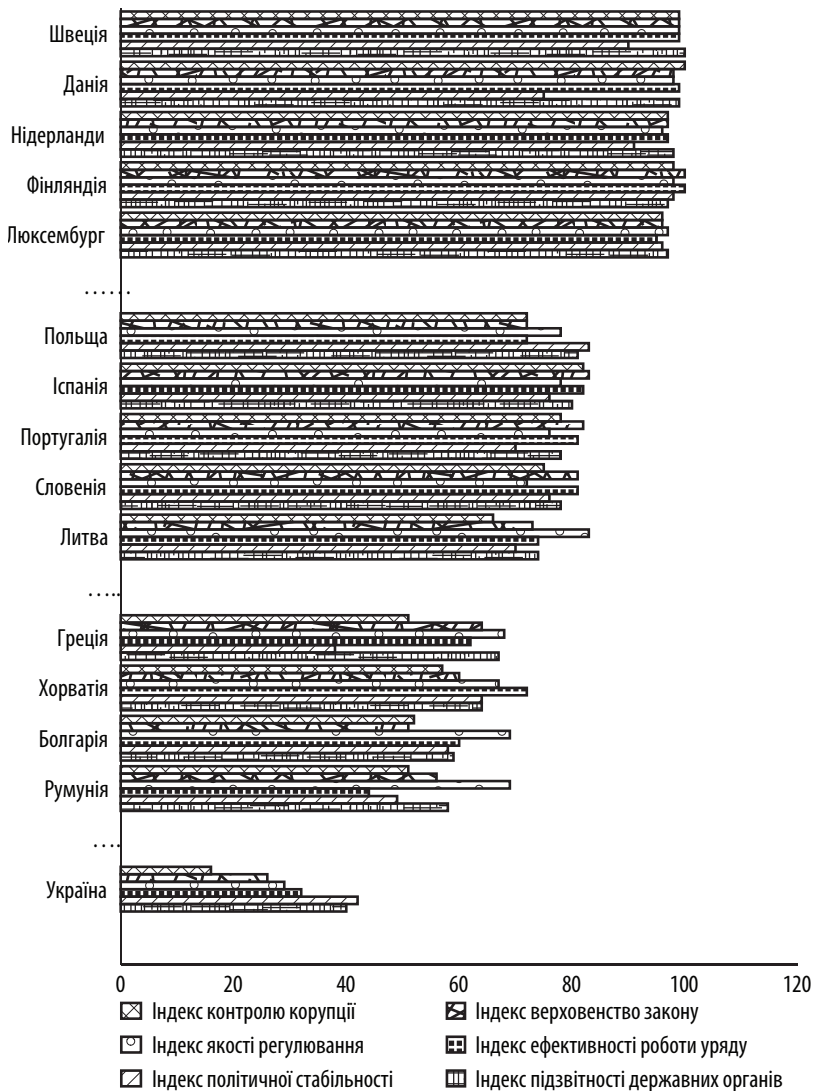

Рис. 2.18. Діаграма розподілу деяких країн-членів ЄС та України за індексами якості державного управління в 2012 р.

(складено автором за даними [183])

Таблиця 2.69

Відхилення ринку України від деяких країн-членів ЄС за індексами якості державного управління

Країна	Рік				
	2008	2009	2010	2011	2012
1	2	3	4	5	6
<i>Підзвітність державних органів</i>					
Франція	91	92	89	87	90
Німеччина	94	93	92	94	93
Польща	75	79	80	78	81
Румунія	62	61	60	58	58
Іспанія	88	88	85	82	80
Україна	50	49	46	45	40
<i>Політична стабільність і відсутність насильства</i>					
Франція	64	63	69	65	64
Німеччина	79	77	73	71	71
Польща	78	80	83	84	83
Румунія	50	57	54	54	49
Іспанія	75	73	75	73	76
Україна	45	34	46	43	42
<i>Ефективність роботи уряду</i>					
Франція	91	89	89	88	88
Німеччина	90	92	92	91	93
Польща	67	70	71	72	72
Румунія	46	44	46	45	44
Іспанія	79	78	79	82	82
Україна	28	22	25	22	32
<i>Якість регулювання</i>					
Франція	87	86	87	84	83
Німеччина	92	94	94	93	92
Польща	75	79	80	79	78

Закінчення табл. 2.69

1	2	3	4	5	6
Румунія	68	71	73	74	69
Іспанія	87	85	84	82	78
Україна	33	32	34	30	29
<i>Верховенство закону</i>					
Франція	91	90	91	90	90
Німеччина	94	93	92	92	92
Польща	66	66	68	72	72
Румунія	54	56	57	57	56
Іспанія	86	85	84	86	83
Україна	29	24	25	23	26
<i>Контроль корупції</i>					
Франція	91	90	89	90	90
Німеччина	93	93	93	93	94
Польща	67	70	70	71	72
Румунія	55	51	52	55	51
Іспанія	83	80	81	82	82
Україна	23	16	17	17	16

Складено автором за даними [183]

У табл. 2.70 наведено співвідношення рейтингів країн-членів ЄС та України за компонентами якості державного управління у 2012 р.

Як видно з табл. 2.70, у 2012 р. Україна зайняла низькі позиції в рейтингах за якістю державного управління у порівнянні з близькими за розмірами країнами-членами ЄС, найбільше відставання спостерігається у сфері контролю корупції та верховенства закону.

У табл. 2.71 наведено основні недоліки за складовими якості державного управління України у порівнянні з країнами-членами ЄС у 2012 р.

Таблиця 2.70

Відхилення рейтингу України від деяких країн-членів ЄС за Індексом якості державного управління у 2012 р.

Країна	Компоненти					
	Підзвітність державних органів	Політична стабільність	Ефективність роботи уряду	Якість регулювання	Верховенство закону	Контроль корупції
Франція	90	64	88	83	90	90
Німеччина	93	71	93	92	92	94
Польща	81	83	72	78	72	72
Румунія	58	49	44	69	56	51
Іспанія	80	76	82	78	83	82
Україна	40	42	32	29	26	16

Складено автором за даними [183]

Таблиця 2.71

Основні недоліки за компонентами якості державного управління України та країн-членів ЄС у 2012 р.

Показник	Україна, ранк	Значення країни-лідера члена ЄС	
		країна	ранк
Підзвітність державних органів	40	Швеція	100
Політична стабільність	42	Фінляндія	98
Ефективність роботи уряду	32	Фінляндія	100
Якість регулювання	29	Швеція	99
Верховенство закону	26	Фінляндія	100
Контроль корупції	16	Данія	100

Складено автором за даними [183]

Як видно з табл. 2.71, державне управління складається з методів та інститутів, за допомогою яких влада в країні реалізує свої повноважен-

ня. Аналіз представлених індексів показав, що в Україні, у порівнянні з країнами-членами ЄС, є суттєві проблеми:

- ♦ низький рівень контролю корупції;
- ♦ незабезпечення верховенству закону;
- ♦ низька довіра громадян до державних інститутів, які регулюють економічні та соціальні процеси;
- ♦ нездатність уряду ефективно розробляти і здійснювати державну політику.

Індекс крихкості держави (The Fragile States Index) [184] – це комплексний показник, що характеризує здатність (і нездатність) влади контролювати цілісність території, а також демографічну, політичну та економічну ситуацію в країні. До 2014 р. індекс мав назву Індекс державної неспроможності (Failed States Index). Дослідження і супроводжуючий його рейтинг випускається щорічно незалежною громадською організацією Фонд миру (спеціалізується на вивченні причин і умов, що викликають війни, і робить зусилля щодо їх запобігання) спільно з політологічним журналом Foreign Policy. Індекс неспроможності позиціонується як порівняльний інструмент для оцінки ризику і прогнозування внутрішньо-державних конфліктів. Аналіз проводиться на підставі 12 критеріїв – так званих «індикаторів уразливості» держави, які об'єднані в три групи: соціальні, економічні та політичні. У табл. 2.72 наведено складові та компоненти Індексу крихкості держави.

Таблиця 2.72

Компоненти та складові Індексу крихкості держави

Показник	Компонента	Складова
1	2	3
Індекс крихкості держави	Соціальна	Рівень демографічного тиску. Рівень міграції біженців та / або переміщених осіб. Наявність незадоволених і мстиво налаштованих груп. Стойка і перманентна еміграція з країни
	Економічна	Нерівномірність економічного розвитку. Рівень економічної нестабільності.

Закінчення табл. 2.72

1	2	3
	Політична	Рівень делегітимізації та криміналізації державних структур. Наявність і якість суспільних послуг. Рівень порушень прав людини. Рівень впливу апарату державної безпеки в якості «держави в державі». Рівень впливу групових і / або кланових еліт. Ступінь втручання інших держав або зовнішніх політичних суб'єктів

Складено автором за даними [184]

Для загальної оцінки стану країни експерти піддають аналізу здатність п'яти ключових державних інститутів – політичного керівництва, армії, правоохоронної системи, судової системи і цивільних служб – забезпечити безпеку держави та її громадян. На *рис. 2.19* наведено рейтинг країн-членів ЄС та України за Індексом крихкості держави у 2014 р.

Як видно з *рис. 2.19*, за рівнем крихкості держави Україну випереджають всі країни-члени ЄС, окрім Кіпру. Всі держави в рейтингу розбиті на чотири групи: держави з високим рівнем нестабільності (критичний рівень ризиків), держави з рівнем стабільності нижче середнього (небезпечний рівень ризиків), держави з рівнем стабільності вище середнього (низький рівень ризиків), держави з високим рівнем стабільності (відсутність ризиків). Як видно з *табл. Д.18* додатку Д Україна та такі країни-члени ЄС як: Кіпр, Румунія, Болгарія, Хорватія, Греція, Естонія, Литва увійшли до групи держав з рівнем стабільності вище середнього. До групи держав з високим рівнем стабільності увійшли такі країни як: Фінляндія, Швеція, Люксембург, Ірландія, Австрія, Нідерланди.

У *табл. 2.73* наведено порівняння рейтингу України з деякими країнами ЄС за складовими Індексу крихкості держав у 2012 р.

Як видно з *табл. 2.73* та *табл. Д.18* додатку Д, в Україні, у порівнянні з країнами-членами ЄС, на державну крихкість в першу чергу впливають групові і / або кланові еліти, а також рівень делегітимізації та криміналізації державних структур.

ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

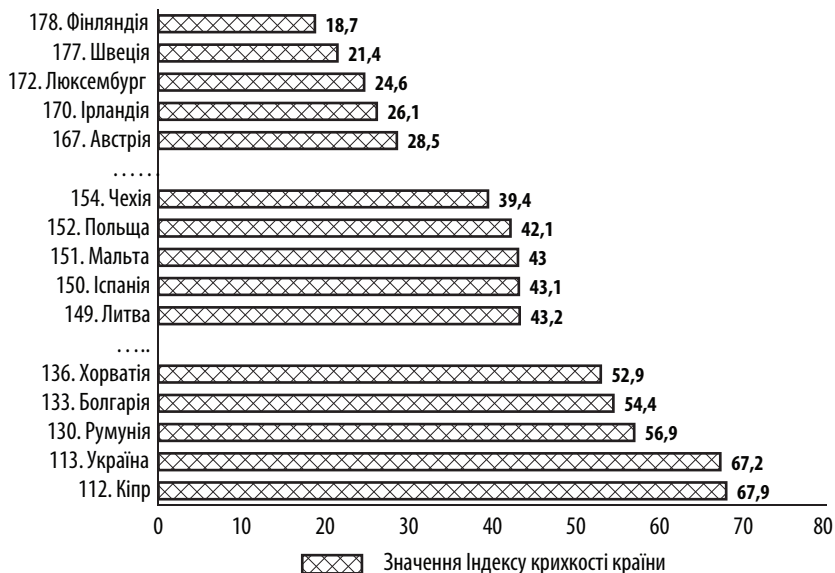

Рис. 2.19. Діаграма розподілу деяких країн-членів ЄС та України за Індексом крихкості держави у 2014 р. (складено автором за даними [184])

Таблиця 2.73

Відхилення рейтингу України від деяких країн-членів ЄС за компонентами Індексу крихкості держави у 2012 р.

Компоненти	Країни					
	Франція	Німеччина	Польща	Румунія	Іспанія	Україна
1	2	3	4	5	6	7
Рівень демографічного тиску	3,0	2,9	3,6	4,0	3,0	4,5
Рівень міграції біженців та / або переміщених осіб	2,5	3,3	3,1	3,0	2,0	3,4
Наявність незадоволених і мстиво налаштованих груп	6,4	4,3	4,1	6,6	6,1	6,4
Стойка і перманентна еміграція з країни	2,2	2,4	4,7	4,4	2,7	5,4

Закінчення табл. 2.73

1	2	3	4	5	6	7
Нерівномірність економічного розвитку	4,0	3,6	3,8	5,0	3,8	5,0
Рівень економічної нестабільності	4,5	2,9	4,0	5,7	5,3	5,5
Рівень делегітимації та криміналізації державних структур	2,1	1,5	3,5	6,1	3,4	8,0
Наявність і якість суспільних послуг	1,8	1,9	3,1	4,6	3,0	3,9
Рівень порушень прав людини	2,2	1,8	2,8	4,2	2,2	6,1
Рівень впливу апарату державної безпеки в якості «держави в державі»	2,6	2,4	2,6	3,8	3,6	4,7
Рівень впливу групових і / або кланових еліт	1,9	2,0	3,8	5,2	6,1	8,0
Ступінь втручання інших держав або зовнішніх політичних суб'єктів	1,6	1,6	3,0	4,3	1,9	6,3

Складено автором за даними [184]

До ключових ознак «неспроможності держави» можна віднести: втрата фізичного контролю над своєю територією, якої державної монополії на законне використання фізичної сили на своїй території; нездатність легітимної державної влади забезпечити процес прийняття колективних рішень; нездатність легітимної державної влади забезпечити елементарні громадські послуги; нездатність взаємодіяти з іншими державами як повноправний член міжнародного співтовариства.

У табл. 2.74 наведено основні недоліки за компонентами Індексу крихкості держави України у порівнянні з країнами-членами ЄС у 2014 р.

Таблиця 2.74

Основні недоліки за компонентами Індексу крихкості держави України та країн-членів ЄС у 2014 р.

Показник	Україна, бали	Значення країни-лідера члена ЄС	
		країна	бали
Рівень демографічного тиску	4,5	Фінляндія	1,8
Рівень міграції біженців та / або переміщених осіб	3,4	Данія	1,4
Наявність незадоволених і мстиво налаштованих груп	6,4	Швеція	1,0
Стійка і перманентна еміграція з країни	5,4	Швеція, Австрія	1,8
Нерівномірність економічного розвитку	5,0	Фінляндія	1,3
Рівень економічної нестабільності	5,5	Люксембург	1,8
Рівень делегітимації та криміналізації державних структур	8,0	Швеція	0,8
Наявність і якість суспільних послуг	3,9	Фінляндія	1,4
Рівень порушень прав людини	6,1	Ірландія, Нідерланди, Фінляндія	1,2
Рівень впливу апарату державної безпеки в якості «держави в державі»	4,7	Фінляндія	1,3
Рівень впливу групових і / або кланових еліт	8,0	Фінляндія	1,1
Ступінь втручання інших держав або зовнішніх політичних суб'єктів	6,3	Фінляндія, Швеція	1,3

Складено автором за даними [184]

Як видно з табл. 2.74, Україна значно поступається країнам-членам ЄС за рівнем крихкості держави. До основних недоліків у забезпеченні державної стабільності і стійкості можна віднести:

- ♦ високий рівень делегітимації та криміналізації державних структур;
- ♦ високий рівень впливу групових і / або кланових еліт;

- ♦ наявність незадоволених і мстиво налаштованих груп;
- ♦ високий ступінь втручання інших держав або зовнішніх політичних суб'єктів;
- ♦ високий рівень порушень прав людини.

Індекс державності [185] використовується для визначення здатності держави забезпечувати своє існування, самостійний розвиток, розв'язувати внутрішні і зовнішні проблеми. Хоча всі порівнювані між собою держави формально суверенні, реально ступінь їх суверенної державності різний. Одні держави (їх не так вже й багато) в повному розумінні незалежні і самостійні у визначенні своєї внутрішньої і зовнішньої політики, здатні самостійно забезпечувати здійснення своїх суверенних прерогатив. Для інших держав здійснення даних прерогатив більшою мірою залежить від інших держав, міжнародного співтовариства, ніж від своїх власних політичних, економічних та інших можливостей. За своєю суттю, цей індекс визначає ступінь самостійності, успішності, керованості, спроможності та ефективності держав.

У цьому індексі об'єднані найбільш універсальні кількісні і достатньою мірою об'єктивні якісні змінні, що фіксують важливі сторони існування будь-якої держави: питома вага зовнішньої допомоги у ВВП, вплив конфліктів на стабільність держави, зовнішня боргова залежність, час існування незалежної державності, наявність жертв конфліктів, наявність на території країни іноземних контингентів, доля домінуючого етносу, режим прив'язки валют. Російськими вченими було представлено рейтинг державності 192 країн світу лише в 2009 р.

На *рис. 2.20* наведено рейтинг країн-членів ЄС та України за Індексом державності у 2009 р.

Як видно з *рис. 2.20*, Україна в 2009 р. зайняла 113 позицію у рейтингу державності, випередивши серед країн ЄС лише Хорватію.

Отже, в результаті проведеного дослідження можна виділити основні проблеми в забезпеченні економічної безпеки України в політичній сфері:

- ♦ відставання від провідних країн світу за якістю державного управління;

ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

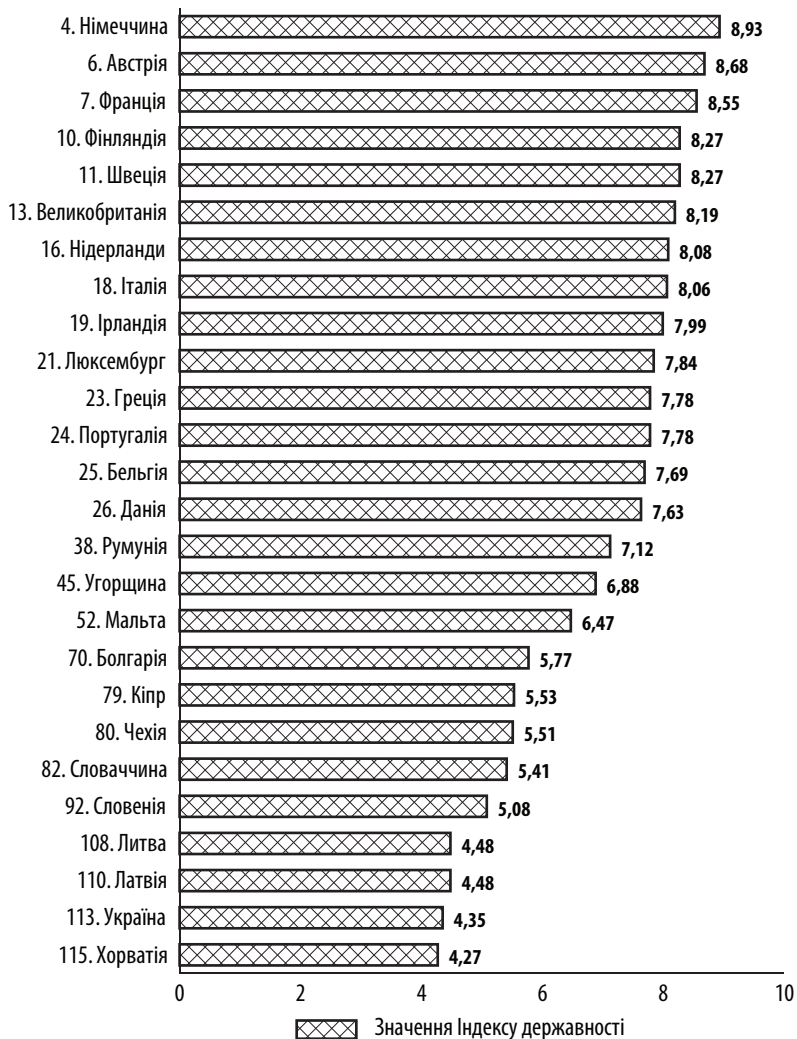

Рис. 2.20. Діаграма розподілу країн-членів ЄС та України за Індексом державності в 2009 р. (складено автором за даними [185])

- ♦ низький рівень довіри до влади та судової системи;
- ♦ регуляторний клімат недостатньо сприяє веденню бізнесу;
- ♦ низька якість розробки та реалізації внутрішньої державної політики,
- ♦ низька якість функціонування державного апарату та роботи державних службовців, їх компетенція, ступінь їх незалежності від політичного тиску;
- ♦ високий рівень корупції.

2.4. Діагностика проблем у забезпеченні економічної безпеки України та країн-членів ЄС в духовній сфері

Духовна сфера суспільства являє собою сторону духовного життя, пов'язану зі спеціалізованим (професійним) духовним виробництвом, з функціонуванням соціальних інститутів, в рамках яких створюються і розповсюджуються духовні цінності [186].

Духовна сфера, як зазначив М. І. Горлач [187], – це духовне життя людей, яке цілеспрямовано організується суспільством. Духовна сфера має певну структуру та включає такі компоненти: духовне виробництво, духовні потреби, духовне споживання, духовні цінності, суб'єкти духовного життя і соціальні інститути, що забезпечують його протікання. На різних етапах розвитку суспільства елементами духовної сфери є наука, мистецтво, ідеологія, релігія, освіта і виховання.

У даному дослідженні духовну сферу безпеки національної економіки характеризують такі елементи: свобода, демократія, сприйняття корупції в суспільстві. Визначити проблеми в забезпеченні безпеки національної економіки у духовній сфері можна за допомогою міжнародних індексів.

У міжнародній практиці для оцінки рівня демократії та свободи особистості в країнах світу використовують різноманітні індекси, які базуються на опитуваннях різних груп населення.

Перелік індексів, що найчастіше використовуються в міжнародних співставленнях для оцінки рівня демократії та свободи в країнах світу, наведено в *табл. 2.75*.

Таблиця 2.75

Індекси для оцінки демократії та свободи в країнах світу

Найменування індексу	Розробник / джерело	Складова індексу
Свобода преси у світі (Freedom of the Press)	Міжнародна неурядова організація Freedom House [188; 189]	Експертні оцінки
Всесвітній індекс свободи преси (Worldwide Press Freedom Index)	Міжнародна неурядова організація «Репортери без кордонів» (Reporters Without Borders) [190]	Експертні оцінки
Індекс інституціональних основ демократії	Інноваційний проект «Політичний атлас сучасності» [191]	Багатовимірний статистичний аналіз (регресійний, дискримінантний, кластерний, метод головних компонент та ін) на часових рядах даних
Індекс демократії країн світу (The Democracy Index)	Британський дослідницький центр The Economist Intelligence Unit [192]	Індекс складений з 60 ключових показників, згрупованих у п'ять основних категорій, які характеризують стан демократії всередині держави

Узагальнено автором

Здійснимо оцінку рівня демократії та свободи в Україні та країнах-членах ЄС.

Свобода преси в світі (Freedom of the Press) [188; 189] – це щорічне дослідження і супроводжуючий його рейтинг про стан свободи засобів масової інформації в країнах світу. Випускається міжнародною неурядовою організацією Freedom House, яка оцінює ступінь свободи друкованих, радіомовних і онлайн-засобів масової інформації в країнах світу, починаючи з 1980 року. Автори дослідження підкреслюють, що визнають існуючі культурні відмінності, різні національні інтереси та рівні економічного розвитку держав, проте відправною точкою для них є Декларація прав людини: «Кожна людина має право на свободу переконань і на вільне їх виявлення; це право включає свободу безперешкодно дотримуватися своїх переконань та свободу шукати, одержувати і поширювати інформацію та ідеї будь-якими засобами і незалежно від державних кордонів».

Головною перепоною на шляху свободи преси організація називає урядовий контроль над засобами масової інформації.

Дослідження засноване на методології експертних оцінок. Інформацію для даного проекту збирають як зарубіжні кореспонденти, так і консультанти Freedom House. Використовуються і дані різних міжнародних організацій, що займаються моніторингом в області прав людини і свободи преси, урядові звіти, інформація місцевих і міжнародних ЗМІ. Факти порушення свободи преси для Freedom House відстежують учасники Міжнародної мережі обміну інформацією про стан свободи слова (Freedom of Expression Exchange Network, IFEX). Висновки про стан свободи засобів масової інформації в тій чи іншій країні фахівці організації роблять на основі 109 показників, включаючи оцінку таких критеріїв, як свобода слова, ступінь урядового контролю над ЗМІ, умови роботи журналістів у країні, випадки застосування насильства стосовно журналістів, економічна і політична ситуація в країні тощо. У дослідженні використовується система оцінки держав у трьох сферах – правовій, політичній та економічній (табл. 2.76). Сумарно вони показують положення країни в загальному рейтингу, де показник свободи ЗМІ оцінюється за 100-бальною шкалою. Чим вище загальний бал, тим гірше становище країни, відповідно – більш низьке місце в рейтинговій таблиці. Всі держави розділені на три умовні групи: країни з вільними ЗМІ (від 0 до 30 балів), країни з частково вільними ЗМІ (від 31 до 60 балів), країни з невільними ЗМІ (від 61 до 100 балів).

Таблиця 2.76

Субіндекси та складові Індексу свободи преси в світі

Індекс	Складова	Категорія
1	2	3
	Правова	Опитування. Розгляд законів і правил, які можуть вплинути на медіаконтент та схильність уряду використовувати ці закони і правові інститути, щоб обмежити можливості ЗМІ для роботи. Оцінюється позитивний вплив правових і конституційних гарантій свободи вираження думок; потенційно негативні аспекти законодавства з питань безпеки, кримінального кодексу та інших кримінальних законів; штрафи за наклеп і образи; існування і здатності використовувати зако-

Закінчення табл. 2.76

1	2	3
Індекс свободи преси в світі		нодавство про свободу інформації; незалежність судової влади та офіційних регулюючих органів ЗМІ; реєстраційні вимоги для обох ЗМІ та журналістів і здатність журналістів працювати вільно. Оцінка 0 – 30 балів
	Політична	Опитування. Оцінюється ступінь політичного контролю за ЗМІ. Редакційна незалежність державних і приватних ЗМІ; доступ до інформації та джерел; офіційна цензура та самоцензура; здатність як іноземних, так і місцевих репортерів подавати вільно новини; залякування журналістів або блогерів з боку держави або інших суб'єктів, включаючи довільні затримання та позбавлення волі, насильницькі напади, та інші загрози. Оцінка 0 – 40 балів
	Економічна	Опитування. Економічні умови для засобів масової інформації. Це включає до себе структуру власності ЗМІ; прозорість і концентрацію власності; витрати на створення засобу масової інформації, а також будь-які перешкоди на шляху виробництва і розподілу новин; селективне утримання реклами або субсидій з боку держави або інших суб'єктів; вплив корупції та хабарництва; ступінь, в якому економічна ситуація в країні впливає на ЗМІ. Оцінка 0 – 30 балів

Складено автором за даними [188; 189]

На *рис. 2.21* наведено рейтинг деяких країн-членів ЄС та України за Індексом свободи преси в світі в 2014 р.

Як видно з *рис. 2.21*, Україна – єдина з аналізованих країн, що увійшла до групи невольних країн за Індексом свободи преси. Динаміку зміни рейтингу України та країн-членів ЄС за Індексом свободи преси наведена у додатку Д табл. Д.19. Більшість країн-членів ЄС входять до групи вільних країн, а такі країни як: Греція, Румунія, Болгарія, Угорщина та Італія – до групи частково вільних. Рейтинг України за 2010 – 2014 рр. погіршився з 53 до 63 балів через різке зростання переслідування та насильства проти журналістів, включаючи випадки цілеспрямованого переслідування журналістів правоохоронними органами і найнятими бандитами та погіршення економічної та політичної ситуації в країні.

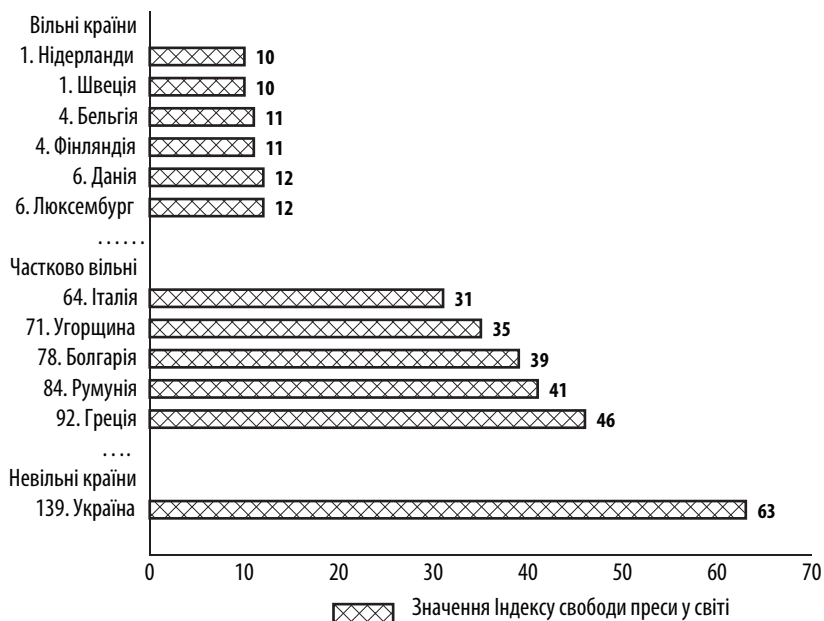

Рис. 2.21. Діаграма розподілу деяких країн-членів ЄС та України за Індексом свободи преси в світі у 2014 р.
(складено автором за даними [188; 189])

У табл. 2.77 наведено порівняння рейтингу України з деякими країнами ЄС за Індексом свободи преси у світі в 2009 – 2014 рр.

Таблиця 2.77

Відхилення рейтингу України від деяких країн-членів ЄС за Індексом свободи преси у світі в 2009 – 2014 рр.

Країна	Рік					
	2009	2010	2011	2012	2013	2014
1	2	3	4	5	6	7
Франція	38	40	40	43	35	33
Німеччина	18	19	17	16	19	18
Польща	49	47	48	47	47	48
Румунія	92	88	87	86	86	84

Закінчення табл. 2.77

1	2	3	4	5	6	7
Іспанія	49	47	40	43	52	53
Україна	115	108	121	130	131	139
Кількість країн	195	196	196	197	196	197

Складено автором за даними [189]

Як видно з табл. 2.77, протягом 2009 – 2014 рр. Україна займала низькі позиції в рейтингу свободи преси у порівнянні з близькими за розмірами країнами-членами ЄС.

Як видно з табл. 2.78, Україна відстає від країн-членів ЄС за всіма компонентами Індексу свободи преси в світі.

Таблиця 2.78

Порівняння рейтингу України з деякими країнами ЄС у 2014 рр.
за компонентами Індексу свободи преси у світі

Країни	Індекс свободи преси в світі		Компоненти, бали		
	бали	рейтинг	правова	політична	економічна
Франція	22	33	5	10	7
Німеччина	17	18	6	7	4
Польща	27	48	9	11	7
Румунія	41	84	12	15	14
Іспанія	28	53	6	14	8
Україна	63	139	19	24	20

Складено автором за даними [188; 189]

У табл. 2.79 наведено основні недоліки за складовими Індексу свободи преси в світі України у порівнянні з країнами-членами ЄС у 2014 р.

Як видно з табл. 2.79, суттєве відставання України від країн-членів ЄС свідчить про низький рівень свободи слова, високий ступінь урядового контролю над ЗМІ, складну економічну і політичну ситуацію в країні.

Таблиця 2.79

**Основні недоліки за компонентами Індексу свободи преси в світі
України та країн-членів ЄС у 2014 р.**

Показник	Україна, бали	Значення країни-лідера члена ЄС	
		країна	бали
Свобода преси в світі	63	Нідерланди, Швеція	10
Правова	19	Нідерланди	1
Політична	24	Фінляндія	3
Економічна	20	Швеція, Німеччина, Нідерланди	4

Складено автором за даними [189]

Всесвітній індекс свободи преси (Worldwide Press Freedom Index) [190] – щорічне дослідження і супроводжуючий його рейтинг про стан свободи преси в країнах світу. Випускається міжнародною неурядовою організацією «Репортери без кордонів» (Reporters Without Borders), яка являє собою співтовариство організацій, що діють в інтересах захисту свободи преси та прав журналістів. Організація є членом Міжнародної мережі обміну інформацією про стан свободи слова (Freedom of Expression Exchange Network, IFEX), яка покликає фіксувати порушення в даній сфері і вести роботу із захисту журналістів, письменників та інших осіб, які стикаються з обмеженнями свободи слова і самовираження. Індекс оцінює ступінь свободи, якою журналісти та інформаційні організації, включаючи друковані, мовні і онлайн-засоби масової інформації, користуються в тій чи іншій країні, а також зусилля влади поважати і забезпечувати повагу до цієї свободи.

Дослідження засноване на методології експертних оцінок. Висновки про стан свободи ЗМІ в тій чи іншій країні фахівці організації роблять на основі 43 ключових показників, включаючи такі критерії, як наявність різного роду порушень щодо журналістів (вбивства, позбавлення волі, фізичне насильство і погрози) та засобів масової інформації (цензура, заборони та конфіскації випусків видань, закриття видань), а також рівень самоцензури в ЗМІ, ступінь політичної та фінансової залежності ЗМІ, стан правового середовища у сфері ЗМІ (штрафи, державна монополія, існування регулюючого органу), можливість вільного доступу громадян

до Інтернету і так далі. До уваги береться не тільки позиція влади і політичних інститутів, а й діяльність збройних формувань, підпільних організацій або груп тиску, здатних здійснювати реальний негативний вплив на свободу ЗМІ (табл. 2.80).

Таблиця 2.80

Складові Всесвітнього індексу свободи преси в світі

Індекс	Складова	Категорія
Всесвітній індекс свободи преси	Плюралізм	Опитування. Оцінка від 0 до 100 балів
	Незалежність ЗМІ	Вимірює ступінь, в якому ЗМІ здатні функціонувати незалежно. Опитування. Оцінка від 0 до 100 балів
	Середовище, самоцензура	Наявність самоцензури. Оцінка середовища, де працюють журналісти. Опитування. Оцінка від 0 до 100 балів
	Законодавча база	Якість та ефективність законодавчої бази. Опитування. Оцінка від 0 до 100 балів
	Прозорість	Прозорість інститутів і процедур, які впливають на інформацію. Опитування. Оцінка від 0 до 100 балів
	Інфраструктура	Якість інфраструктури. Опитування. Оцінка від 0 до 100 балів

Складено автором за даними [190]

Експертна мережа дослідження включає кореспондентську мережу самої організації та інші міжнародні організації, з якими «Репортери без кордонів» підтримують партнерські відносини, а також відомих журналістів, соціологів, юристів, громадських діячів. При розрахунку Індексу враховуються тільки ті анкети, в яких містяться відповіді на всі питання, при цьому організація прагне в кожній країні отримати інформацію з кількох незалежних джерел. Якщо дані щодо якоїсь країни викликають сумніви, то країна до рейтингу не потрапляє.

Індекс розподіляє держави за ступенем свободи преси в балах – від нуля (кращий показник – відсутність будь-яких обмежень для роботи ЗМІ) і вище (найгірший показник). Експерти організації вважають, що Індекс може досить точно визначити стан свободи слова в кожній конкретній країні. Позиція країни в рейтингу залежить від того, наскільки вільні журналісти і ЗМІ в цілому, і від того, які заходи вживаються владою країни для створення комфортних умов для роботи преси.

На рис. 2.22 наведено рейтинг країн-членів ЄС та України за Всесвітнім індексом свободи преси в світі в 2014 р.

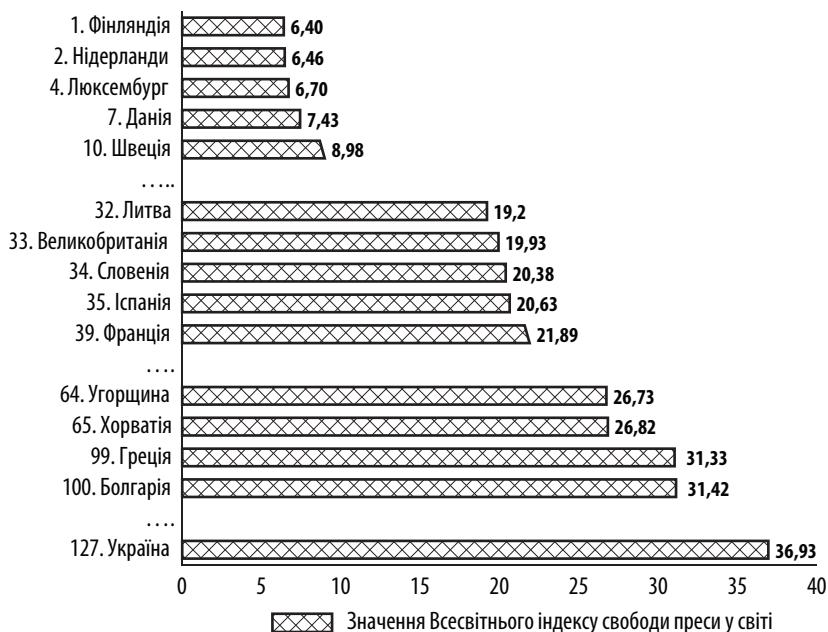

Рис. 2.22. Діаграма розподілу деяких країн-членів ЄС та України за Всесвітнім індексом свободи преси у світі в 2014 р.
(складено автором за даними [190])

Як видно з рис. 2.22, Україна відстає від країн-членів ЄС за Всесвітнім індексом свободи преси. Динаміка зміни рейтингу України та країн-членів ЄС у 2009 – 2014 рр. за Всесвітнім індексом свободи преси наведено у додатку Д табл. Д.20.

У табл. 2.81 наведено порівняння рейтингу України з деякими країнами ЄС у 2009 – 2014 рр. за Всесвітнім індексом свободи преси.

Як видно з табл. 2.81, хоча Україна більше ніж на 100 позицій в рейтингу відстає за Всесвітнім індексом свободи преси від країн-членів ЄС, її рейтинг за останні роки суттєво не змінився. В Україні спостерігається

зростаюча концентрація основних ЗМІ в руках олігархів, близьких до влади, все частіші і безкарні прояви насильства проти журналістів, спроби залякування незалежних журналістів.

Таблиця 2.81

Порівняння рейтингу України з деякими країнами ЄС у 2010 – 2014 рр. за Всесвітнім індексом свободи преси

Країна	Рік							
	2010		2011-2012		2013		2014	
	індекс	ранг	індекс	ранг	індекс	ранг	індекс	ранг
Франція	13,38	44	9,50	38	21,60	37	21,89	39
Німеччина	4,25	17	-3,00	16	10,24	17	10,23	14
Польща	8,88	32	-0,67	24	13,11	22	11,03	19
Румунія	16,00	52	14,00	47	23,05	42	23,48	45
Іспанія	12,25	39	9,75	39	20,50	36	20,63	35
Україна	46,81	131	54,00	116	36,79	126	36,93	127

Складено автором за даними [190]

В рамках Інноваційного проекту «Політичний атлас сучасності» [191] здійснено комплексний порівняльний аналіз 192 країн світу за Індексом інституціональних основ демократії. Індекс включає показники, що характеризують наявність і ступінь розвиненості абсолютно необхідних (але при цьому самих по собі недостатніх) підстав та умов для участі громадян у вирішенні питань, які зачіпають їх інтереси, тобто виникнення і розвитку демократичного правління (табл. 2.82).

Таблиця 2.82

Складові Індексу інституціональних основ демократії

Індекс	Складова	Категорія
1	2	3
Індекс інституціональних основ демократії	Характер конкуренції на президентських виборах	Оцінює традиції обмеження виконавчої влади
	Фактори укріплення / ослаблення інституціональних основ демократії	Непереривність демократичних традицій, відсутність або підриг конкуренції при формуванні виконавчої влади, неконституційні зміни влади, перевороти, вплив парламенту на формування уряду

Закінчення табл. 2.82

1	2	3
	Тривалість безперервної електоральної традиції	Вкоріненість в суспільстві інституційно-процедурних традицій, що сприяють демократичному розвитку
	Характер парламентській конкуренції	Оцінює конкурентні політичні практики
	Участь громадян у виборчому процесі	Оцінює активність участі громадян у виборчому процесі
	Питома вага жінок в парламенті	Питома вага жінок в парламенті

Складено автором за даними [191]

На рис. 2.23 наведено рейтинг країн-членів ЄС та України за Індексом інституціональних основ демократії у 2008 р.

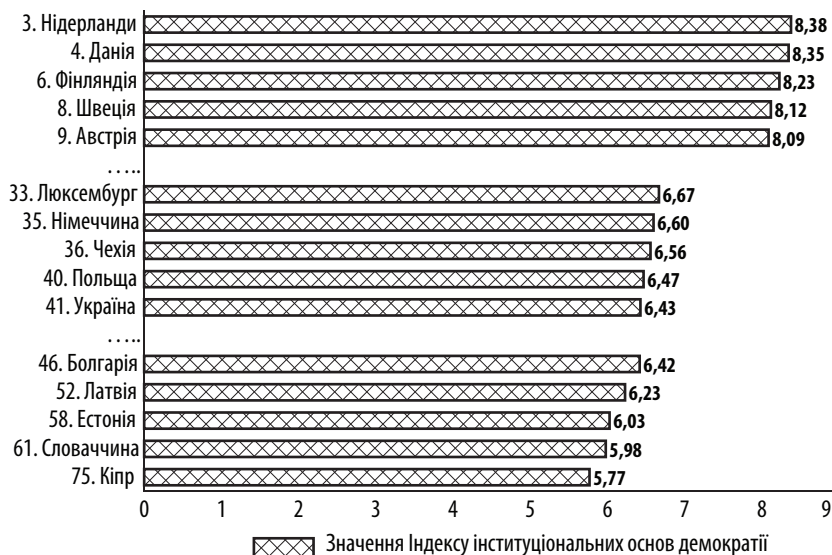

Рис. 2.23. Діаграма розподілу деяких країн-членів ЄС та України за Індексом інституціональних основ демократії у 2008 р.

(складено автором за даними [191])

Як видно з рис. 2.23, Україна у 2008 р. зайняла 41 позицію Рейтингу інституціональних основ демократії серед 192 країн світу. За рівнем інституціональних основ демократії Україна випередила такі країни-члени ЄС як: Португалія (44 позиція), Словенія (45), Болгарія (46), Латвія (52), Естонія (58), Словаччина (61), Кіпр (75).

Індекс демократії країн світу (The Democracy Index) [192] – це глобальне дослідження і супроводжуючий його рейтинг країн світу за показником рівня демократії. Розрахований за методикою британського дослідницького центру The Economist Intelligence Unit (аналітичний підрозділ британського журналу Economist) і заснований на комбінації експертних оцінок і результатів опитувань громадської думки з відповідних країн. Дослідження проводиться з 2006 року і публікується раз на два роки.

Індекс демократії вимірює рівень демократії всередині держави, він заснований на методології експертних оцінок і результатах опитувань громадської думки з відповідних країн, що характеризують стан 60 ключових показників, згрупованих у п'ять основних категорій: виборчий процес і плюралізм, діяльність уряду, політична участь, політична культура, громадянські свободи (табл. 2.83). Оцінка здійснюється за шкалою від 0 до 10. Загальний індекс демократії розраховується як середнє арифметичне п'яти категорій.

Таблиця 2.83

Складові Індексу демократії країн світу

Індекс	Складова	Категорія
Індекс демократії країн світу	Виборчий процес і плюралізм	Опитування
	Діяльність уряду	Опитування
	Політичне участь	Опитування
	Політична культура	Опитування
	Громадянські свободи	Опитування

Складено автором за даними [191]

У підсумковому рейтингу всі держави ранжуються на основі Індексу демократії і класифікуються за типом режиму влади чотирма категоріями: повна демократія, недостатня демократія, гібридний режим, авторитарний режим.

На рис. 2.24 наведено рейтинг країн-членів ЄС та України за Індексом демократії країн світу в 2013 р.

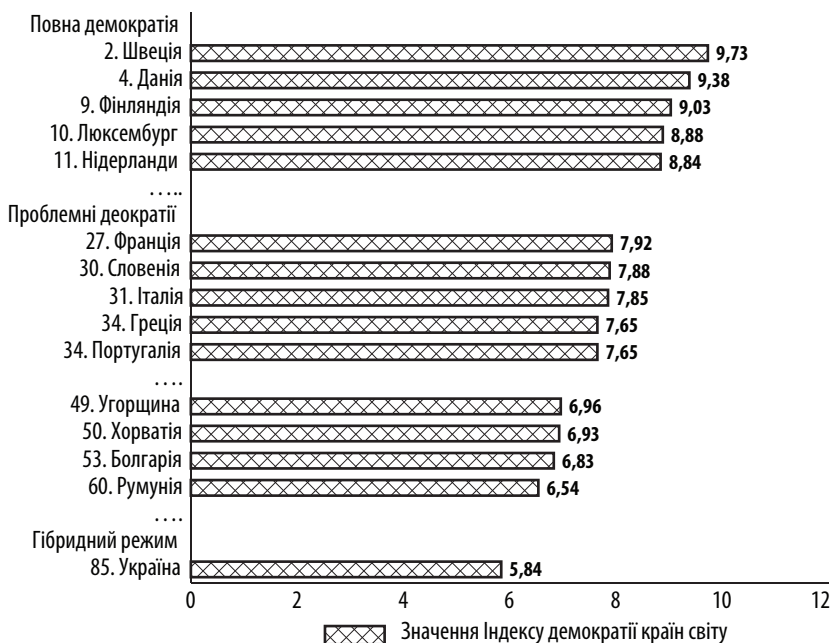

Рис. 2.24. Діаграма розподілу деяких країн-членів ЄС та України за Індексом демократії країн світу в 2013 р. (складено автором за даними [191])

Динаміка зміни рейтингу України та країн ЄС у 2010 – 2013 рр. за Індексом демократії країн світу наведено у додатку Д табл. Д.21.

Вільні і чесні вибори і громадянські свободи є необхідними умовами для демократії, але вони навряд чи будуть достатніми для повної та консолідованої демократії, якщо не супроводжуються прозорим і принаймні мінімально ефективним урядом, достатньою політичною участю та підтримкою демократичної політичної культури.

У табл. 2.84 наведено порівняння рейтингу України з деякими країнами ЄС у 2010 – 2013 рр. за Індексом демократії країн світу.

Таблиця 2.84

Порівняння рейтингу України з деякими країнами ЄС у 2010 – 2013 рр.
за Індексом демократії країн світу

Країна	Рік							
	2010		2011		2012		2013	
	індекс	ранг	індекс	ранг	індекс	ранг	індекс	ранг
Франція	7,77	31	7,77	29	7,88	28	7,92	27
Німеччина	8,38	14	8,34	14	8,34	14	8,31	15
Польща	7,05	48	7,12	45	7,12	44	7,12	44
Румунія	6,60	56	6,54	59	6,54	59	6,54	60
Іспанія	8,16	18	8,02	25	8,02	25	8,02	25
Україна	6,30	67	5,94	79	5,91	80	5,84	85

Складено автором за даними [191]

Як видно з табл. 2.84, Україна суттєво відстає від країн-членів ЄС за рівнем демократії. Україна в 2013 р. зайняла 85 позицію в рейтингу серед 167 країн, вона єдина з досліджених країн потрапила до групи країн з гібридним режимом. Гібридному режиму притаманно таке: вибори мають суттєві порушення, які часто заважають їм бути як вільними, так і справедливими, уряд здійснює тиск на опозиційні партії і кандидатів, є недоліки в політичній культурі, функціонуванні уряду і політичній участі, широко поширена корупція, верховенство закону є слабким, існує переслідування і тиск на журналістів, судова влада не є незалежною.

У табл. 2.85 наведено порівняння рейтингу України з деякими країнами ЄС у 2013 р. за компонентами Індексу демократії країн світу.

Як видно з табл. 2.85, Україна відстає від більшості країн-членів ЄС за всіма компонентами Індексу демократії країн світу. Серед досліджуваних країн Україна в 2013 р. випередила лише Румунію за компонентою «Політична участь», а за компонентою «Політична культура» знаходиться на одному рівні з Польщею та Румунією.

У табл. 2.86 наведено основні недоліки за компонентами Індексу демократії України у порівнянні з країнами-членами ЄС у 2013 р.

Таблиця 2.85

Порівняння рейтингу України з деякими країнами ЄС у 2013 р.
за компонентами Індексу демократії країн світу

Країни	Компоненти				
	виборчий процес і плюралізм	діяльність уряду	політична участь	політична культура	громадські свободи
Франція	9,58	6,79	7,22	7,50	8,53
Німеччина	9,58	7,50	7,22	8,13	9,12
Польща	9,58	6,43	6,11	4,38	9,12
Румунія	9,58	6,07	4,44	4,38	8,24
Іспанія	9,58	7,50	6,11	7,50	9,41
Україна	7,92	4,29	5,56	4,38	7,06

Складено автором за даними [191]

Таблиця 2.86

Основні недоліки за компонентами Індексу свободи преси в світі України та країн-членів ЄС у 2013 р.

Показник	Україна, бали	Значення країни-лідера члена ЄС	
		країна	бали
Виборчий процес і плюралізм	7,92	Люксембург	10,00
Діяльність уряду	4,29	Данія	9,86
Політична участь	5,56	Швеція	9,44
Політична культура	4,38	Швеція	10,00
Громадянські свободи	7,06	Швеція	10,00

Складено автором за даними [191]

Як видно з табл. 2.86, до основних недоліків забезпечення демократії в Україні можна віднести:

- ♦ діяльність уряду: низька відкритість діяльності уряду, високий рівень корупції, низька довіра до уряду, незадовільна здатність і бажання державної служби здійснювати державну політику тощо;
- ♦ політична демократична культура: недостатній ступінь суспільного консенсусу та згуртованості для підтримки стабільної, функціо-

нуючої демократії, несприйняття взаємозв'язку демократії та економічної системи;

- ♦ участь у політиці: низька активність виборців, недостатній відсоток жінок у парламенті, низька участь громадян у політиці, неготовність населення взяти участь у законних демонстраціях тощо).

Здійснимо порівняння сприйняття корупції в Україні та країнах-членах ЄС. У міжнародній практиці для оцінки рівня корупції в країнах світу використовують різноманітні індекси, які базуються на опитуваннях різних груп населення. Перелік індексів, що найчастіше використовуються в міжнародних співставленнях для оцінки рівня корупції в країнах світу наведено в *табл. 2.87*.

Таблиця 2.87

Індекси, що найчастіше використовуються в міжнародних співставленнях для оцінки корупції в країнах світу

Найменування індексу	Розробник / джерело	Складова індексу
Індекс сприйняття корупції	Transparency International [193]	Складений індекс, заснований на даних експертних опитувань і досліджень відносно корупції, що проводяться різними незалежними організаціями. Індекс ранжує країни за шкалою від 0 (найвищий рівень корупції) до 100 (найнижчий рівень корупції) на основі сприйняття рівня корумпованості державного сектора
Барометр корупції	Transparency International [194]	Вибіркове оцінювання динаміки зміни рівня корупції

Узагальнено автором

Найбільш відомим у світі є Індекс сприйняття корупції (ІСК), який розраховується міжнародною некомерційною громадською організацією «Transparency International» [193]. На сьогодні «Transparency International» є самою авторитетною організацією, яка вивчає прояви корупції в різних країнах світу. В основі методики визначення ІСК лежить опитування представників транснаціональних корпорацій, національних компаній, малого і середнього бізнесу. Метою визначення ІСК є оцінка уявлень експертів щодо рівня корупції в державному секторі різних країн

світу. «Transparency International» також розраховує Барометр глобальної корупції, який спрямовано на оцінку відношення громадян до корупції і випадків стикання з нею у повсякденному житті.

Індекс сприйняття корупції відображає сприйняття рівня корупції бізнесменами та аналітиками різних країн світу, у тому числі і експертів, які проживають у країні, рівень корупції якої досліджується. ІСК фокусує увагу на корупції в державному секторі і визначає її як зловживання службовим положенням в цілях особистої вигоди. Показник ІСК кожної країни оцінюється за 100 бальною шкалою, де 100 балів – повна відсутність корупції, 0 – максимальний ступінь корупції. Індекс дає можливість порівнювати корумпованість тих чи інших країн та слідкувати за зміною цього показника в залежності від проведення соціально-економічної політики.

У світі Україну сприймають як країну з надзвичайно високим рівнем корупції. Динаміка зміни ІСК свідчить про погіршення ситуації з корупцією в Україні. Так, за даними Transparency International, у рейтингу країн за рівнем корумпованості Україна в 2013 р. посіла 144-е місце. Це вказує на очевидну недостатність зусиль політичної влади в Україні та її силових структур у формуванні спільної, єдиної позиції щодо протидії корупції – 25 балів зі 100 можливих.

У табл. 2.88 наведено динаміку Індексу сприйняття корупції України за 2001 – 2014 рр.

Таблиця 2.88

Місце України серед країн світу за Індексом сприйняття корупції

Рік	Кількість обстежених країн	Місце в списку обстежених країн	Індекс сприйняття корупції
1	2	3	4
2001	91	83	2,1
2002	102	85	2,4
2003	133	106	2,3
2004	146	122	2,2
2005	159	107	2,6
2006	163	99	2,8

Закінчення табл. 2.88

1	2	3	4
2007	180	118	2,7
2008	180	134	2,5
2009	180	146	2,2
2010	178	141	2,4
2011	182	152	2,3
2012	176	144	26
2013	177	144	25
2014	175	142	26

Складено автором за даними [193]

Індекс сприйняття корупції нижче 30 балів необхідно вважати «національною ганьбою». Такий низький показник свідчить про те, що державні органи не бажають або не можуть визнати корупцію загрозою національній безпеці країни та особистій безпеці громадян, прийняти адекватні міри щодо мінімізації цієї загрози [193].

Динаміку зміни рейтингу України та країн-членів ЄС за Індексом сприйняття корупції у 2010 – 2014 рр. наведено у табл. Д.22 додатку Д.

У табл. 2.89 наведено порівняння рейтингу України з деякими країнами ЄС близькими за розмірами за Індексом сприйняття корупції.

Таблиця 2.89

Порівняння рейтингу України з деякими країнами ЄС у 2011 – 2014 рр.
за Індексом сприйняття корупції

Країни	Роки							
	2011		2012		2013		2014	
	індекс	ранг	індекс	ранг	індекс	ранг	індекс	ранг
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Франція	7	25	71	22	71	22	69	26
Німеччина	8	14	79	13	78	12	79	12
Польща	5,5	41	58	41	60	38	61	35
Румунія	3,6	75	44	66	43	69	43	69

Закінчення табл. 2.89

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Іспанія	6,2	31	65	30	59	40	60	37
Україна	2,3	152	26	144	25	144	26	142

Складено автором за даними [193]

Як видно з табл. 2.89 і табл. Д.21 додатку Д, у порівнянні з країнами-членами ЄС в Україні рівень корупції значно вищий.

Індекс сприйняття корупції дає уяву про поточний стан рівня корупції в країні, але його важко використовувати для виявлення довгострокових тенденцій.

Барометр глобальної корупції [194] є доповненням до Індексу сприйняття корупції – цей показник дозволяє оцінити зміни в рівні корупції за достатньо довгий проміжок часу. Дослідження, яке відображає думку суспільства відносно корупції, здійснювалося з 2003 р., у 2013 р. опитування було проведено у 107 країнах світу. Опитування спрямовано на визначення ступеню корумпованості у таких ключових секторах країни як: політичні партії, парламент, бізнес, засоби масової інформації, посадові особи / державні службовці, судова влада, освіта, медицина, армія.

Результати дослідження «Барометр Світової Корупції» (*Global Corruption Barometer*) від *Transparency International* та *Gallup International Association* свідчать про те, що кожен третій українець готовий вийти на вулицю для боротьби з корупцією. За даними відомого всесвітнього дослідження, протестувати проти корупції сьогодні готові 68 % українців. При цьому вийти на вулицю для цього згодні 36 %. Це обумовлено багатьма причинами: 43 % опитаних вважають, що за останні два роки рівень корупції в Україні значно збільшився, 74 % – впевнені, що державний сектор корумпований, 80 % – охарактеризували дії Уряду у боротьбі з корупцією як нерезультативні. Лише 4 % опитаних вважають, що державна антикорупційна боротьба має хоч якийсь результат. При цьому 83 % зазначили, що важливо мати особистий контакт під час вирішення питань у державному секторі, а 84 % – що Урядом країни керують організації, діючі у власних інтересах.

Порівняння України з країнами ЄС за сферами прояву корупції згідно з Барометром світової корупції у 2013 р. наведено у табл. Д.23 додатку Д.

Найкорумпованішою сферою українці визнали судову (66 %), за нею слідують: правоохоронні органи (64 %), державна служба (56 %), сфера охорони здоров'я (54 %), парламент (53 %), політичні партії (45 %), освітня система (43 %), бізнес (36 %), військова сфера (28 %), ЗМІ (22 %), релігійні інституції (21 %), громадські організації (20 %). Варто зазначити, що зростання недовіри до цих сфер підкріплене різкою тенденцією зростання хабарництва. Адаже найчастіше українці сплачували хабар при отриманні послуг в таких установах: в правоохоронних органах (49 %), медичних установах (41 %), освітніх закладах (33 %), земельних службах (25 %), реєстраційних та дозвільних службах (22 %), судах (21 %), податковій (18 %), комунальних підприємствах (6 %). Зізналися в тому, що в них вимагали хабар, 35 % опитаних, при цьому 53 % відмовилися його сплатити. Найпопулярнішою причиною сплати хабара назвали: неможливість отримати послугу іншим шляхом (33 %), на знак вдячності (33 %), для прискорення процесу (28 %), для здешевлення послуги (6 %). Не повідомляють про корупційні випадки – 74 %, адже бояться наслідків – 24 %, а вважають, що це нічого не змінить – 63 % (табл. 2.90).

Таблиця 2.90

Відсоток респондентів, що давали хабар протягом 2013 р. у країнах-членах ЄС та Україні

Менше 5%	5 – 9,9%	10 – 14,9%	15 – 19,9%	20 – 29,9%	30 – 39,9%
Бельгія, Хорватія, Данія, Фінляндія, Португалія, Іспанія	Болгарія, Естонія, Італія, Великобританія	Угорщина	Кіпр, Чехія, Латвія, Румунія	Греція, Литва, Словаччина	Україна

Складено автором за даними [194]

Оцінка корупції в Україні та країнах ЄС за індексами Свобода від корупції [155; 156] та Контроль корупції [183] наведено у підрозділах 2.1 та 2.3 даного дослідження.

В Україні рівень корупції можна оцінити за даними офіційної статистики Міністерства юстиції, а також за результатами опитування, що проводять різноманітні організації.

Згідно з антикорупційним звітом Міністерства юстиції України [195], в якому відображені відомості та статистичні дані про результати діяльності спеціально уповноважених суб'єктів у сфері протидії корупції, за результатами діяльності в 2013 р. спеціально уповноваженими суб'єктами у сфері протидії корупції до суду направлено 2168 протоколів про адміністративні правопорушення, у 2012 р. – 2438 протоколів, а у 2011 р. – 2830 протоколів. Органами внутрішніх справ у 2013 р. складено протоколи про адміністративні корупційні правопорушення щодо 634 осіб (605 осіб у 2012 р.), органами Служби безпеки України – щодо 603 осіб (769 осіб у 2012 р.), органами Військової служби правопорядку у Збройних Силах України – щодо 23 осіб (50 осіб у 2012 р.). За результатами направлених до суду протоколів про адміністративні корупційні правопорушення в 2013 р. до відповідальності притягнуто 1696 осіб, що на 291 особу менше ніж у 2012 р., на яких накладено штрафи на загальну суму 1 100 514 грн; у 2012 р. сума штрафів дорівнювала 2104 тис. грн (табл. 2.91).

Таблиця 2.91

Направлено до суду адміністративних протоколів про адміністративні корупційні правопорушення в 2011 – 2013 рр.

Спеціально уповноважені суб'єкти у сфері протидії корупції	Роки					
	2011		2012		2013	
	кількість осіб	питома вага, %	кількість осіб	питома вага, %	кількість осіб	питома вага, %
Прокуратура	850	55,5	916	38	874	39
Міністерство внутрішніх справ	293	19	616	25	668	31
Служба безпеки України	296	19	764	31	590	28
Державна податкова служба	71	5	92	4	13	1
Органи Військової служби правопорядку у Збройних Силах України	24	1,5	50	2	23	1

Складено автором за даними [195]

У табл. 2.92 наведено динаміку зміни кількості службовців, притягнутих до кримінальної відповідальності за вчинення корупційних злочинів органами прокуратури.

Таблиця 2.92

Категорії державних службовців, притягнутих до кримінальної відповідальності за вчинення корупційних злочинів органами прокуратури

Категорії службовців	Роки			
	2010	2011	2012	2013
Державні службовці 1 – 2 категорії	3	6	0	–
Народні депутати України	0	0	0	–
Депутати обласної ради	3	2	1	–
Посадові особи:				
місцевого самоврядування	545	624	284	–
райдержадміністрації	116	92	86	49
облдержадміністрації	30	40	33	14
прокуратури	11	20	9	–
служби безпеки України	2	6	12	–
державної податкової служби	145	118	71	97
податкової міліції	–	–	17	–
митної служби	34	37	69	–
органів внутрішніх справ	370	385	264	221
професійні судді	–	–	31	15

* данні відсутні

Складено автором за даними [195]

Як видно з табл. 2.92, кількість службовців, притягнутих до кримінальної відповідальності за вчинення корупційних злочинів органами прокуратури, має тенденцію до зниження, як і суми збитків, завданих корупційними правопорушеннями.

Загальна сума збитків, завданих корупційними правопорушеннями у 2013 р., відповідальність за які передбачена Кодексом України про адміністративні правопорушення, становила 635 716 грн, з них відшкодовано 448 961 грн, за позовами прокурора – 33461 грн.

Загальна сума збитків, завданих кримінальними корупційними правопорушеннями, становить 268,8 млн грн (у 2012 р. – 577 млн грн, у 2011 р. 518 млн грн), з них 233,4 млн грн – державним інтересам (у 2012 р. – 527,9 млн грн, у 2011 р. – 518 млн грн). Із загальної суми збитків відшкодовано в 2013 р. – 28,6 млн грн, у 2012 р. – 247,6 млн грн, у 2011 р. – 222,5 млн грн. З метою забезпечення відшкодування збитків було накладено арешт на майно на суму в 2013 р. – 285,1 млн грн, у 2012 р. – 550,7 млн грн, у 2011 р. – 304 млн грн.

Київським міжнародним інститутом соціології (КМІС) під керівництвом Менеджмент Системз Інтернешл (MSI) за фінансової підтримки Агентства США з міжнародного розвитку (USAID) проводилися загальнонаціональні дослідження корупції в Україні. Протягом 2007 – 2011 рр. в Україні були проведені чотири загальнонаціональні опитування громадської думки задля вимірювання ставлення громадян та їхнього досвіду зіткнення з корупцією [196].

Загальний рівень корупції в Україні залишається дуже високим, хоча дослідження 2009 та 2011 рр. фіксують певне його зниження. У 2011 р. 60,1 % респондентів заявили, що вони були втягнуті в корупційні стосунки з посадовцями протягом останніх 12 місяців проти 67 % у 2007 р. (рис. 2.25).

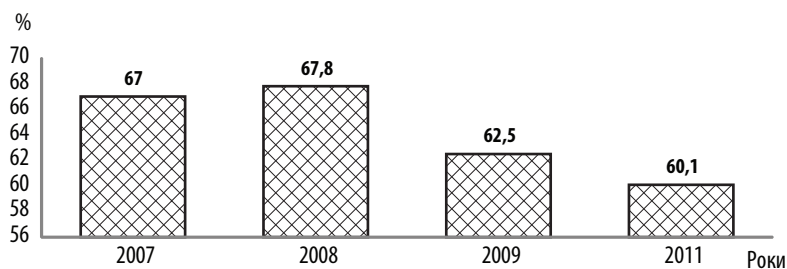

Рис. 2.25. Динаміка частки втягнутих в корупційні стосунки протягом року в Україні у 2007 – 2011 рр. [196]

Опитування в 2011 р. охоплювало доросле населення (віком від 18 років) з усіх областей України та АР Крим (10639 осіб). Головним завданням дослідження став моніторинг змін у сприйнятті та досвіді корупції насе-

лення України. Респонденти повинні були дати відповіді на такі питання: ставлення дорослого населення України до проблеми корупції, досвід населення щодо корупції, оцінка населенням достатності ефективності антикорупційних заходів, запроваджених органами влади та іншими групами задля подолання корупції, готовність населення долучитися до антикорупційної діяльності.

За результатами опитування було розраховано індекси сприйняття та досвіду корупції.

Індекс сприйняття корупції було обчислено на основі відповідей респондентів на запитання про те, наскільки, на їхню думку, корупція є поширеною у владних структурах України та серед державних службовців. Чим більше респондентів вважало, що корупція поширена у 20 різних функціях та секторах, тим вищим є середнє значення індексу (від 100 – найбільшого сприйняття до 0 – найменшого сприйняття корупції). Середнє значення Індексу сприйняття корупції, яке з 33 в 2007 р. зросло до 37 в 2008 р., відтоді не змінюється. Тобто в уявленнях населення за останні два роки ситуація з поширеністю корупції в країні не змінилась. І надалі в середньому більше третини всіх основних сфер та інституцій України розглядаються населенням як надто корумповані.

На основі результатів попередніх опитувань обраховувались два індекси, які підсумовували досвід зіткнення українців з корупцією в 17-ти державних секторах/установах. Перший із них – Індекс досвіду зіткнення з корупцією на вимогу – вимірює рівень поширеності хабарництва, ініційованого державними посадовими особами. Другий – Індекс досвіду зіткнення з корупцією на основі добровільності – вимірює рівень поширеності пропозиції хабарів з боку самого населення, котре звертається до держслужбовців. Обидва індекси мають значення від 0 до 100: чим більшою є кількість сфер, у яких респондент став жертвою вимагання або сам запропонував хабар, то вищим є значення відповідного індексу.

Третій індекс, який розроблявся лише за даними 2009 та 2011 рр., – це Індекс досвіду використання особистих зв'язків, «кумівства», блату при контактах з державними чиновниками. Цей індекс має ті самі характеристики, що й два попередні. Отримане медіанне значення цього індексу дорівнює 16,4, що перевищує відповідне значення 2009 р. Отже, до ви-

користання корисних знайомств українці вдаються частіше, ніж стикаються з вимоганням з боку чиновників, однак рідше, ніж пропонують хабар з власної ініціативи. Динаміка Індексів сприйняття та досвіду корупції наведена на *рис. 2.26*.

Вивчення окремих видів корупції показує, що вимогання хабарів повернулось до рівня 2007 р. (25,8 % у 2011 р. та 25,6 % у 2007 р.), попри те, що в 2009 р. воно скоротилось до 22,1 %. Добровільне пропонування хабара після скорочення з 13,1 % у 2007 р. до 9,9 % у 2009 р. тримається на тому ж рівні й досі – 10,0 % у 2011 р. Використання особистих зв'язків невідчутно зросло – з 13,7 % у 2009 р. до 15,3 % у 2011 р.

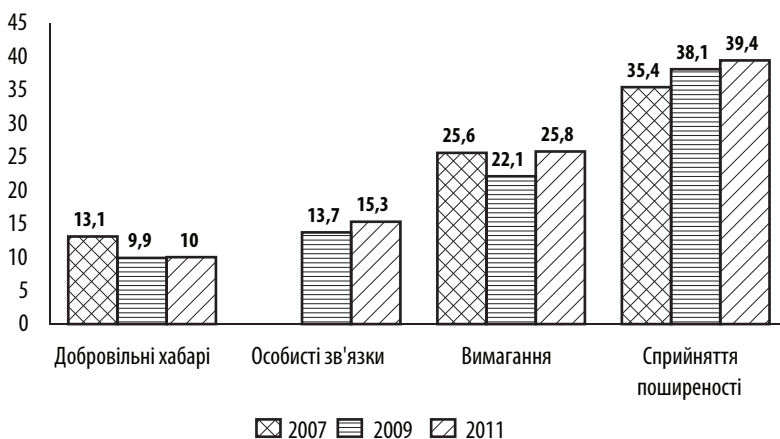

Рис. 2.26. Діаграма розподілу країн-членів ЄС та України за Індексом державності в 2009 р. (складено автором за даними [185])

До сфер, які найбільше потребують антикорупційних змін, віднесено: регламентацію підприємницької діяльності, судову систему, митний контроль, отримання дозволів в органах влади, приватизацію та користування землею, операції з нерухомістю, державних нотаріусів, вищі навчальні заклади.

Отже, загальна тенденція в Україні є такою: водночас зі сталим зростанням уявлення про поширеність корупції в різних сферах та невеличким скороченням частки громадян, які відчули на власному досвіді прояви

корупції, спостерігається певне поглиблення корупції – вона проявляється в дедалі більшій кількості сфер людського життя. Зазначимо, що це поглиблення відбувається за рахунок посилення саме вимог з боку чиновників, тоді як добровільна пропозиція хабарів та використання особистих зв'язків залишаються на рівні попередніх років.

В Україні також проводяться дослідження окремих видів корупції. Так, Український центр економічних і політичних досліджень імені О. Разумкова здійснював дослідження політичної корупції, основною метою якого було з'ясування особливостей і масштабу проявів політичної корупції в Україні, сфер і причин її поширення, що має стати основою для вироблення оптимальної стратегії протидії цьому явищу. В аналітичній доповіді «Політична корупція в Україні: суб'єкти, прояви, проблеми протидії» [197] наведено результати експертних оцінок щодо специфіки і масштабів політичної корупції в Україні, причин існування корупції, ефективні заходи для боротьби з політичною корупцією, діяльність влади у сфері боротьби з політичною корупцією, вплив окремих чинників на політичну корупцію. Соціологічною службою Центру з 30 вересня по 08 жовтня 2013 року проведено соціологічне дослідження на тему: «Якою мірою поширена корупція в кожній з наведених сфер?». Було опитано 2010 респондентів віком від 18 років у всіх областях України, Києві та АР Крим за вибіркою, що репрезентує доросле населення України за основними соціально-демографічними показниками. Вибірка опитування будувалася як багатоступенева, випадкова із квотним відбором респондентів на останньому етапі. Опитування здійснювалося у 137 населених пунктах (із них 82 міських та 55 сільських поселень). Теоретична похибка вибірки (без врахування дизайн-ефекту) не перевищує 2,3 % з імовірністю 0,95. Результати дослідження наведені у *табл. 2.93*.

Таблиця 2.93

Міра поширення корупції за сферами [197]

Сфери розповсюдження корупції	Все охоплене корупцією	Корупція досить поширена	Трапляються окремі випадки корупції	Корупції практично немає	Важко відповісти
1	2	3	4	5	6
Громадські організації	15,8	23,3	18,1	14,4	28,3

Закінчення табл. 2.93

1	2	3	4	5	6
Середня освіта	20,9	31,8	29,3	10,1	7,9
Митна служба	37,3	34,6	11,2	1,9	14,9
Збройні Сили України	19,6	27,2	22,8	8,1	22,4
Професійні спілки	18,7	26,5	18,4	9,7	26,8
Служба Безпеки України	30,4	27,6	14,3	3,2	24,4
Місцеве самоврядування в цілому	32,7	35,1	17,8	3,4	11
Економічна сфера, діяльність підприємств	30,2	37,1	15,2	1,8	15,7
Вища освіта	31,5	45,9	13,4	2	7,1
Органи прокуратури	41,5	35,2	8,7	1,8	12,7
Податкові органи	41,3	35,3	9	1,5	12,8
Правоохоронні органи	45,4	38,6	8,5	1,5	6
Медицина	40,6	44	10,9	1,3	3,2
Політичні партії	38,3	37,7	11,6	1,4	11
Судова система	47,3	36,1	7,7	1,8	7,1
Державна влада в цілому	44,9	37,4	8,4	1,1	8,2
Політична сфера в цілому	43,4	36,2	9,5	1,3	9,7

Як видно з табл. 2.93, респонденти до сфер, в яких найбільш поширена корупція, віднесли: судова система, правоохоронні органи, державна влада в цілому, політична сфера в цілому, органи прокуратури, податкові органи.

Соціологічною групою «Рейтинг» було проведено польові дослідження в рамках соціологічного дослідження Baltic Surveys/The Gallup Organization від імені The International Republican Institute (IRI) «Про-

блеми які турбують громадян» [195; 198]. Дослідження проводилось протягом 14 – 28 травня 2013 року, було опитано 1200 респондентів, віком старше 18 років. Статистична похибка для національної вибірки не перевищує 2,8 %. Більшість опитаних вважають, що **найважливішими проблемами для України** є безробіття (53 %), корупція у державних органах (51 %) та низький рівень виробництва (45 %). Крім того, респонденти зазначили контроль за ростом цін (26 %), соціальний захист бідних (25 %), некомпетентність уряду (22 %), політичну нестабільність (21 %) та злочинність (15 %). Порівняно з вереснем минулого року, найбільш відчутно зросла кількість опитаних, які серед основних проблем країни виділили корупцію в державних органах (з 37 до 51 %), низький рівень виробництва (з 40 до 45 %), некомпетентність уряду (з 13 до 22 %) та політичну нестабільність (з 16 до 21 %).

У 2013 році Американською торгівельною палатою в Україні було проведено дослідження на тему корупції серед представників бізнесу [195; 199]. Під час дослідження було опитано понад 100 представників приватних компаній, в переважній більшості представництв іноземних бізнес-структур. За даними опитування 91% респондентів стикалися з корупцією в процесі бізнес-діяльності в Україні, при цьому 81% опитаних доводилося стикатися з корупцією неодноразово. 73 % переконані, що упродовж 2013 року корупція в Україні зросла. Серед найбільш поширених корупційних практик бізнес виділив вимагання неправомірної вигоди за прийняття рішення/надання дозволу (66 %), на другому місці – зловживання владою з метою одержання неправомірної вигоди (49 %). 61 % опитаних переконаний, що приватним компаніям необхідно застосовувати корупційні практики аби досягти успіху у бізнесі. Серед основних причин участі в корупційних практиках респонденти визначили прискорення процедур (81 %), отримання доступу до певних послуг (64 %), одержання контрактів в рамках здійснення державних закупівель (46 %). Відповідаючи на запитання, на якому рівні посадовців корупція є більш поширеною, 83 % представників бізнесу вказали на те, що корупція є однаково характерною як для представників центральних, так і місцевих органів влади. При цьому 73 % опитаних зазначили, що українське антикорупційне законодавство узгоджується з міжнародними стандартами. Проте 96 % респондентів зазначили, що діяльність правоохоронних органів з проти-

дії корупції є неефективною, а 83 % вказали на відсутність у їх компаніях успішних практик співпраці з правоохоронцями у викритті корупційних проявів. Серед найбільш вражених корупцією опитані визначили суди (22 %) та центральні органи виконавчої влади (21 %).

Заслуговує на увагу проведене в 2012 – 2013 рр. Сумським державним університетом на замовлення Сумської обласної державної адміністрації соціологічне дослідження з питань поширення на території області корупції, з'ясування причин та умов, що їй сприяють [195]. Як показало проведене опитування, найчастіше вчиняють корупційні правопорушення: працівники ДАІ та представники правоохоронних та/або контролюючих органів (по 35,07 %); представники органів державної влади та/або органів місцевого самоврядування (32,68 %), працівники медичної галузі (31,41 %).

Найбільший відсоток опитаних вказують в якості найбільш поширеного варіанту зловживань призначення на посади в державних органах (самоврядуванні) родичів, друзів, знайомих тощо (39,86 %). Ще 35,63 % називають в якості поширеної форми зловживання в інтересах власного бізнесу чи бізнесу своїх членів сім'ї, близьких осіб, знайомих. Фактично кожний четвертий з опитаних вказує на поширеність таких зловживань державних службовців чи посадових осіб органів місцевого самоврядування як вимагання державними службовцями хабарів, «відкатів» тощо (26,2 %). Дещо рідше опитані вказують як поширену форму зловживання участь держслужбовців чи посадових осіб самоврядування у підприємницькій діяльності (19,58 %) та подання неправдивих відомостей у деклараціях про доходи і витрати (16,34 %).

Отже, наведені результати оцінки корупції в Україні та інших країнах світу, результати проведених соціологічних досліджень лише підтвердили наявну в державі проблему корупції та вказали на необхідність подальшого вдосконалення державного регулювання у сфері запобігання і протидії цьому явищу.

Проблемами в забезпеченні безпеки національної економіки України в духовній сфері було визначено такі:

- ♦ низький рівень свободи слова;
- ♦ високий ступінь урядового контролю над ЗМІ;

- ♦ зростаюча концентрація основних засобів масової інформації в руках олігархів, близьких до влади;
- ♦ безкарні прояви насильства проти журналістів, спроби залякування незалежних журналістів;
- ♦ низький рівень відкритості діяльності уряду;
- ♦ низька довіра до уряду;
- ♦ низький рівень політичної демократичної культури;
- ♦ високий рівень корупції.

На нашу думку, серед перелічених проблем найбільшу загрозу для забезпечення безпеки національної економіки становить корупція. Подальше поширення корупції в Україні загрожує її національній безпеці, оскільки знижує ефективність дій влади, підриває її суспільну легітимність, стимулює поширення у суспільстві правового нігілізму, зневіри у цінностях демократії та верховенства права. Це має своїм наслідком зниження рівня конкурентоспроможності країни на світовій арені, її здатності адекватно реагувати на внутрішні та зовнішні виклики.

Розділ 3

ОЦІНКА БЕЗПЕКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ КРАЇН-ЧЛЕНІВ ЄС ТА УКРАЇНИ

3.1. Методичний підхід до оцінки безпеки національної економіки з використанням міжнародних індексів

Об'єктивне оцінювання безпеки національної економіки та створення ефективного методичного підходу до її аналізу – один із пріоритетних напрямків дослідження на сучасному етапі.

Аналіз робіт вітчизняних та зарубіжних вчених-економістів: О. І. Барановського [68], З. С. Варналія [38], О. С. Власюка [30], В. М. Гейця [33; 72], Б. В. Губського [71], М. М. Єрмошенка [73], С. М. Єчмакова [10], Я. А. Жаліла [59], В. І. Мунтіяна [70], О. Ф. Новікової [48], Г. А. Пастернака-Таранушенка [58], В. М. Сенчагова [2], Г. П. Ситника [14], А. І. Сухорукова [69] та інш., а також чинного законодавства окремих країн, свідчить про відсутність єдиного підходу до вибору методичного підходу, складу показників та їх порогових значень для оцінки рівня безпеки національної економіки. Крім того, існуючі підходи в основному складні для використання і не дозволяють аналітикам на основі відкритої інформації співставляти країни за рівнем безпеки національної економіки та з достатнім ступенем достовірності давати об'єктивну оцінку загроз національним економічним інтересам.

Залишаються не достатньо розробленими методичні підходи та інструментарій, які б у загальному вигляді характеризували рівень економічної безпеки країн світу, давали можливість визначити місце (ранг), яке посідає країна у загальній сукупності країн, дозволяли виявляти проблемні компоненти розвитку безпеки національної економіки протягом певного періоду.

Науковцями пропонується для оцінки рівня економічної безпеки використовувати різноманітні методи, найбільш поширеними з яких є: ек-

спертні оцінки, метод таксономії, спостереження основних макропоказників та порівняння їх з пороговими значеннями (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Запропоновані вітчизняними та зарубіжними вченими методи для оцінки економічної безпеки

Методи оцінки	Автори /джерело											За-галом
	[2]	[8]	[33]	[42]	[48]	[70]	[117]	[139]	[146]	[200]	[201]	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Експертні оцінки	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	11
Інтегральний показник, таксономія		+	+		+	+	+	+	+	+		8
Спостереження основних макропоказників та порівняння їх з пороговими значеннями	+	+	+	+		+		+	+	+	+	9
Оцінка ризику країни		+						+				2
Метод аналізу та обробки сценаріїв		+	+					+	+			4
Теоретико-ігрові методи		+	+					+				3
Методи розпізнавання образів		+						+				2
Методи теорії нечітких систем		+	+					+				3
Методи багатомірного статистичного аналізу		+	+					+	+		+	5
Теорія катастроф									+			1
Системний аналіз			+									1
Методи оптимізації		+	+					+				3
Аналоговий (вибір показників в країнах-аналогах) підхід										+		1
Законодавчий (встановлення порогових значень на законодавчому рівні) підхід										+		1

Закінчення табл. 3.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Оцінка темпів економічного зростання країни за основними макроекономічними показниками та динаміка їх зміни											+	1
Використання економічних інструментів при оцінці наслідків загроз безпеці через кількісне визначення збитків											+	1

Узагальнено автором

Як видно з табл. 3.1, більшість авторів вважає, що економічна безпека має оцінюватися за допомогою кількісних показників, що мають граничні (порогові) значення, ігнорування яких перешкоджає нормальному розвитку економіки та соціальної сфери, призводить до формування руйнівних тенденцій в області виробництва і рівня життя населення, наближення до порогових значень свідчить про наявність кризових явищ в економіці країни. Найбільше поширення в деяких країнах отримали показники для оцінки економічної безпеки, розроблені С. Глазьевим. Для оцінки економічної безпеки ним були запропоновані 22 показники і їх порогові значення [2]. Однак, як зазначив А. Ілларіонов, дана методика оцінки не може бути використана для аналізу економічної безпеки країни, оскільки представлені С. Глазьевим величини порогових показників економічної безпеки є абсолютно довільними і не можуть точно охарактеризувати ситуацію в країні як передкризову або критичну, в світовій економічній науці нічого не відомо ні про які порогові значення, ні про країни, які при досягненні цих порогових значень виявилися «за критичною межею» [54].

Сутність безпеки національної економіки реалізується в системі критеріїв і показників. В Україні оцінка економічної безпеки проводиться відповідно до методики [200]. Дана методика не передбачає співставлення України з іншими країнами світу за рівнем економічної безпеки.

Офіційні методики оцінювання рівня економічної безпеки та рівня соціально-економічного розвитку України розроблені Міністерством економічного розвитку і торгівлі [200] (для макrorівня) та Держстатом України [202] (для мезорівня). Згідно з Методикою розрахунку економічної безпеки України [203] дослідимо стійкість економіки країни за 2004 – 2012 рр. Інтегральний індикатор рівня економічної безпеки (I_{EB}) свідчить, що економіка України знаходиться в нестійкому стані (рис. 3.1).

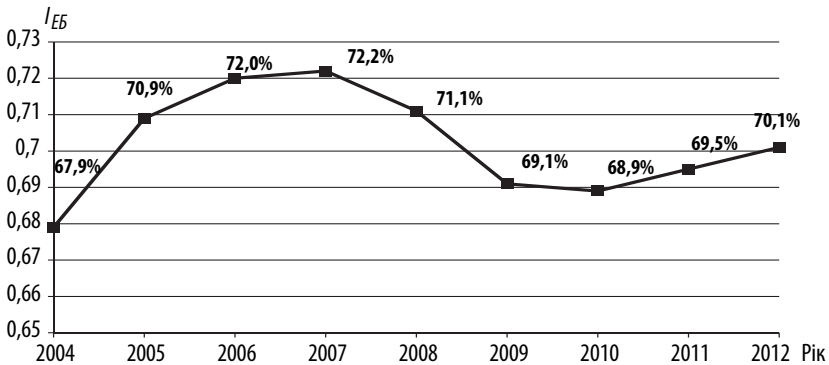

Рис. 3.1. Інтегральний показник рівня економічної безпеки України
(розраховано автором за даними [203 – 205])

Як видно з рис. 3.1, у 2004 – 2012 рр. інтегральний показник I_{EB} мав тенденцію до збільшення і в 2007 році досяг 72,2 %. Зменшення рівня безпеки національної економіки до 68,9 % у 2010 р. пов'язано зі впливом Світової кризи. Стабілізація ситуації в економіці країни призвела до збільшення інтегрального показника рівня економічної безпеки в 2012 р. до 70,1 %.

Для визначення проблем у забезпеченні економічної безпеки України необхідно дослідити динаміку розвитку її компонент та показників, які їх оцінюють. Складовими економічної безпеки країни є: макроекономічна безпека, фінансова, виробнича, інвестиційна, науково-технологічна, енергетична, зовнішньоекономічна, соціальна, демографічна і продовольча. Оцінювання стану економічної безпеки України здійснювалося за кожною складовою компонентою та показником, який її оцінює шляхом співставлення фактичних значень індикаторів безпеки, визначених у Ме-

тодиці [203], з їх пороговими значеннями – кількісними величинами, порушення яких викликає несприятливі або загрозливі тенденції в економіці. На рис. 3.2 подано оцінку компонент економічної безпеки України за 2012 р.

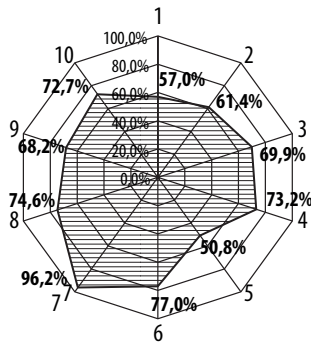

Рис. 3.2. Оцінка рівня компонент економічної безпеки України за 2012 рік:
 1 – макроекономічна; 2 – фінансова; 3 – виробнича; 4 – інвестиційна;
 5 – науково-технологічна; 6 – енергетична; 7 – зовнішньоекономічна;
 8 – соціальна; 9 – демографічна; 10 – продовольча
 (розраховано автором за даними [203 – 205])

Як видно з рис. 3.2, жодна з компонент економічної безпеки України не досягла безпечного порогового значення (100 %), найменший рівень розвитку мали компоненти: «Демографічна» (55,2 %), «Науково-технологічна» (50,8 %).

У табл. 3.2 наведено динаміку та темпи зростання інтегрального показника економічної безпеки України та її компонент.

Згідно з даними табл. 3.2 інтегральний показник економічної безпеки України протягом всього 9-річного періоду, що аналізувався, мав позитивний темп зростання і склав 12,9 %. Суттєвого зростання набула компонента «Соціальна безпека» (23,9 % за 9 років). Інші компоненти економічної безпеки України хоча й мали позитивну динаміку, але їх рівень розвитку майже не змінився за період, що аналізувався. Особливо низькими темпами зросли компоненти: «Зовнішньоекономічна» (1,4 %), «Енергетична» (8,0 %).

Таблиця 3.2

Динаміка та темпи зростання компонент економічної безпеки України
у 2004 – 2012 рр.

Компонента	Рік									
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	
	Динаміка зміни, %									
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
Макроекономічна	61,8	63,0	73,9	67,2	65,6	64,7	62,4	62,4	57,0	
Фінансова	71,9	73,9	71,3	70,6	68,3	54,2	51,4	50,4	61,4	
Виробнича	72,8	82,1	71,4	74,1	73,6	65,4	76,0	66,8	69,9	
Інвестиційна	78,1	87,6	86,9	93,1	85,4	71,0	60,4	66,3	73,2	
Науково-технологічна	56,7	55,0	57,8	59,1	58,5	68,2	71,8	75,5	50,8	
Енергетична	65,9	65,4	65,9	68,5	70,6	69,3	66,7	75,7	77,0	
Зовнішньоекономічна	80,8	93,7	94,3	92,5	86,2	97,9	94,9	84,9	96,2	
Соціальна	69,5	73,1	75,2	76,7	83,2	76,9	70,1	73,1	74,6	
Демографічна	52,2	53,4	56,3	56,0	55,2	74,7	68,7	71,7	68,2	
Продовольча	71,4	70,0	72,7	69,7	66,0	71,4	66,4	68,5	72,7	
Інтегральний показник економічної безпеки	67,9	70,9	72,0	72,2	71,1	69,1	68,9	69,5	70,1	
Компонента	Темпи зростання, %									
	Рік									
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	
Макроекономічна	1,3	1,2	10,9	-6,7	-1,6	-0,9	-2,3	0	-5,4	
Фінансова	2,0	-2,6	-0,7	-2,3	2,0	-14,1	-2,8	-1,0	11,0	
Виробнича	9,3	-10,7	2,7	-0,5	9,3	-8,2	10,6	-9,2	3,1	
Інвестиційна	9,5	-0,7	6,2	-7,7	9,5	-14,4	-10,6	5,9	6,9	
Науково-технологічна	-1,7	2,8	1,3	-0,6	-1,7	9,7	3,6	3,7	-24,7	
Енергетична	-0,5	0,5	2,6	2,1	-0,5	-1,3	-2,6	9,0	1,3	
Зовнішньоекономічна	12,9	0,6	-1,8	-6,3	12,9	11,7	-3,0	-10,0	11,3	
Соціальна	3,6	2,1	1,5	6,5	3,6	-6,3	-6,8	3,0	1,5	
Демографічна	1,2	2,9	-0,3	-0,8	1,2	19,5	-6,0	3,0	-3,5	

Закінчення табл. 3.2

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Продовольча	-1,4	2,7	-3,0	-3,7	-1,4	5,4	-5,0	2,1	4,2
Інтегральний показник економічної безпеки	3,0	1,1	0,2	-1,1	3,0	-2,0	-0,2	0,6	0,6

Складено автором за даними [203 – 205]

У табл. 3.3 визначено пріоритетність розвитку компонент економічної безпеки України в залежності від рівня та напрямку їх зміни. Пріоритетність визначено згідно з методикою [206] та наведено у додатку Е рис. Е.1.

Таблиця 3.3

Пріоритетність розвитку компонент економічної безпеки України

Компонента	Статична оцінка	Динамічна оцінка				Пріоритетність розвитку
	Досягнутий рівень на кінець періоду, %	Середньорічний темп змін, %	Характер змін			
			ступінь	прогресивність	напрямок	
Макроекономічна	57,0	-5,4	стагнація	негативна	зниження	2 черга
Фінансова	61,4	11,0	значний	позитивна	зростання	2 черга
Виробнича	69,9	3,1	незначний	позитивна	зростання	2 черга
Інвестиційна	73,2	6,9	незначний	позитивна	зростання	3 черга
Науково-технологічна	50,8	-24,7	значний	негативна	зниження	1 черга
Енергетична	77,0	1,3	стагнація	позитивна	зростання	2 черга
Зовнішньоекономічна	96,2	11,3	значний	позитивна	зростання	3 черга
Соціальна	74,6	1,5	незначний	позитивна	зростання	3 черга
Демографічна	68,2	-3,5	незначний	негативна	зниження	2 черга
Продовольча	72,7	4,2	незначний	позитивна	зростання	2 черга

Складено автором за даними [204; 205]

Як видно з даних табл. 3.3, пріоритетними компонентами економічної безпеки країни, які підлягають першочерговому розвитку, є такі: «Науково-технологічна», «Макроекономічна», та «Демографічна».

Для проведення діагностики проблем у сфері забезпечення безпеки національної економіки України було досліджено динаміку та темпи зростання часткових показників по кожній з її компонент.

Отже, основними проблемами економічної безпеки України в порядку їх пріоритетності вирішення є такі:

- а) у сфері макроекономічної безпеки: велике відношення сальдо поточного рахунку платіжного балансу України до ВВП; недостатнє відношення обсягу ВВП (ПКС) на одну особу до середнього значення у країнах ЄС;
- б) у сфері фінансової безпеки: великий обсяг державного внутрішнього боргу; дефіцит Державного бюджету; низьке покриття державними цінними паперами внутрішнього державного боргу; невелика питома вага довгострокового страхування; низька заборгованість уряду за державними цінними паперами; зростання загального обсягу державного боргу; низька частка премій, що належать перестраховикам-нерезидентам; великий обсяг готівки; низьке відношення обсягу державного зовнішнього боргу до ВВП; низьке проникнення страхування; велике відношення дефіциту / профіциту торговельного балансу до загального обсягу зовнішньої торгівлі;
- в) у сфері виробничої безпеки: низький коефіцієнт ліквідації промислових фондів;
- г) у сфері науково-технологічної безпеки: низька частка підприємств, що впроваджують інновації, в загальній кількості промислових підприємств; низький розмір видатків Державного бюджету на науку;
- д) у сфері соціальної безпеки: низьке співвідношення сукупних витрат: 10 % найбільш забезпеченого населення до 10 % найменш забезпеченого;
- є) у сфері демографічної безпеки: велика дитяча смертність; велике природне скорочення населення;
- ж) у сфері продовольчої безпеки: низьке споживання овочів та баштанних.

У 2013 р. Міністерством економічного розвитку і торгівлі України було удосконалено Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України [200], а саме: збільшено кількість індикаторів, об'єднано в Інвестиційно-інноваційну складову індикатори стану науково-технологічної та інвестиційної безпеки України, а у фінансовій складовій до складової Безпека небанківського фінансового ринку увійшли індикатори Безпеки фондового ринку та Безпеки страхового ринку; за кожним з індикаторів наведено джерела вхідної інформації за складовими економічної безпеки; удосконалено присвоєння характеристичних значень певній величині індикатора складової економічної безпеки, яке здійснюється за допомогою таких методів: аналогового методу (оптимальними вважаються значення індикатора в країнах, які визнані еталоном у цій сфері; визначення середніх значень, а саме «задовільного рівня» та «незадовільного рівня», здійснюється шляхом групування та узагальнення значень індикатора, які досягнуті в інших країнах світу); законодавчо-нормативний критерій (критичний або оптимальний рівень визначається відповідно до граничного рівня, закріпленого в національному законодавстві чи профільними міжнародними організаціями); експертної оцінки.

У табл. 3.4 наведено зміни в кількості індикаторів для оцінки економічної безпеки України.

Таблиця 3.4

Зміни в кількості індикаторів для оцінки економічної безпеки України

Складові	Кількість індикаторів		Кількість індикаторів, які не змінились
	2007 р.	2013 р.	
1	2	3	4
1. Виробнича безпека	6	16	2
2. Демографічна безпека	7	7	5
3. Енергетична безпека	9	10	5
4. Зовнішньоекономічна безпека	7	11	3
5. Інвестиційно-інноваційна безпека	14	14	6
6. Макроекономічна безпека	10	12	4
7. Продовольча безпека	13	11	10
8. Соціальна безпека	14	15	7

Закінчення табл. 3.4

1	2	3	4
9. Фінансова безпека	35	64	11
9.1. Банківська безпека	2	7	1
9.2. Безпека небанківського фінансового ринку	9	4	1
9.3. Боргова безпека	9	5	2
9.4. Бюджетна безпека	6	4	2
9.5. Валютна безпека	3	6	3
9.6. Грошово-кредитна безпека	6	6	2
Усього	115	160	53

Складено автором за даними [200; 203]

Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України мають інформаційний, рекомендаційний, роз'яснювальний характер та не є обов'язковими. Вони базуються на комплексному аналізі індикаторів економічної безпеки з виявленням потенційно можливих загроз економічній безпеці України і застосовуються Мінекономрозвитку для інтегральної оцінки рівня економічної безпеки України в цілому по економіці та за окремими сферами діяльності. Інші органи виконавчої влади, наукові інститути та інші установи в межах своїх повноважень можуть використовувати ці Методичні рекомендації та визначати рівень складових економічної безпеки для прийняття управлінських рішень щодо аналізу, запобігання та попередження реальних і потенційних загроз національним інтересам у відповідній сфері. Розрахунки здійснюються Мінекономрозвитку двічі на рік на підставі офіційних даних статистичного обліку Держстату, Нацкомфінпослуг, Міндоходів, Міненерговугілля, Мінфіну і Національного банку та експертних оцінок, у тому числі рейтингових звітів міжнародних неурядових організацій [200; 203].

Зазначена методика має такі недоліки:

- ♦ використання великої кількості індикаторів для постійного моніторингу економічної безпеки країни становить певну складність;

- ♦ методика має рекомендаційний характер, результати оцінки не враховуються при розробці стратегії соціально-економічного розвитку країни;
- ♦ не повною мірою враховується тіньова складова економіки, зокрема, не розраховуються, тіньова заробітна плата, тіньова зайнятість, тіньове проміжне споживання, втрачені бюджетні надходження;
- ♦ не враховується вплив корупції та неефективного державного управління на економічну безпеку країни;
- ♦ за наведеними індикаторами не можливо порівнювати рівень економічної безпеки України з іншими країнами світу.

З метою подолання наведених недоліків, для оцінки безпеки національної економіки пропонується методичний підхід, який, на відміну від існуючих, дозволяє оцінити рівень економічної безпеки країн світу і базується на використанні системи міжнародних індексів і рейтингів. Оцінювання рівня безпеки національної економіки пропонується за компонентами: економічною, соціальною, політичною та духовною, шляхом комплексного використання методу таксономії, кореляційного та кластерного аналізу (рис. 3.3).

Послідовність оцінки рівня безпеки національної економіки країн світу наведено на рис. 3.4.

Далі розглянемо кожен із етапів більш детально.

1 Етап – формування системи показників оцінки безпеки національної економіки включає:

1.1. Відбір показників, що характеризують рівень економічної безпеки країни в економічній, соціальній, політичній та духовній сферах на підставі дослідження точок зору авторів стосовно кількості ознак; попередня обробка даних;

1.2. Перевірка на мультіколінеарність та виключення корельованих ознак за допомогою розрахунку попарних коефіцієнтів кореляції між показниками за формулою [207]:

$$r_{ij} = \frac{x_i x_k - \overline{x_i x_k}}{S_{x_i} S_{x_k}} = \frac{\sum_{i=1}^{n_y} (x_i - \overline{x_i})(x_k - \overline{x_k})}{n_y S_{x_i} S_{x_k}}, \quad (3.1),$$

ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Рис.3.3. Загальна схема методичного підходу до оцінки рівня економічної безпеки України та країн-членів ЄС (розроблено автором)

де r_{ij} – парний коефіцієнт кореляції;

x_i, x_k – показники ($i \neq k$)

S_{x_i}, S_{x_k} – генеральне середньоквадратичне відхилення показників,

n_y – об'єм сукупності.

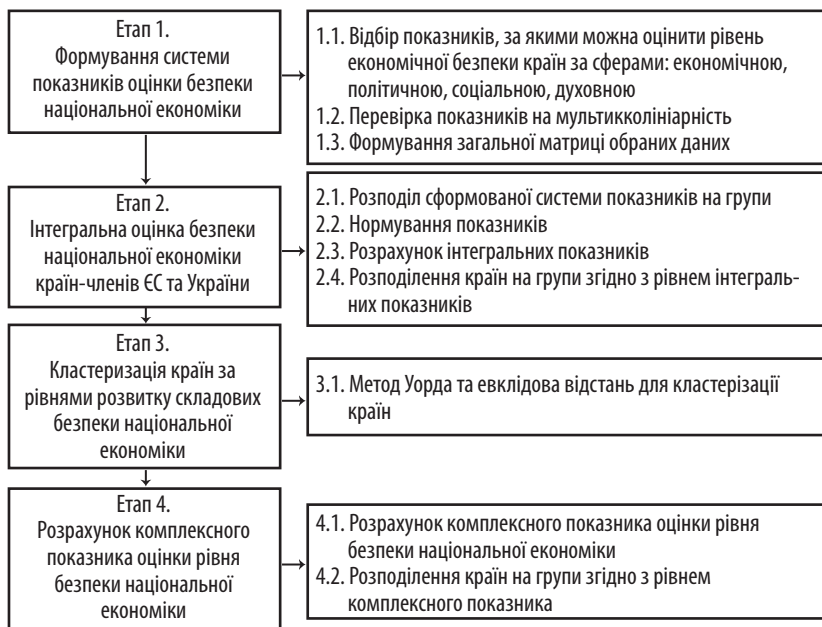

Рис. 3.4. Послідовність оцінки рівня безпеки національної економіки країн світу (розроблено автором)

Кореляція – це статистична взаємозв'язок двох або декількох випадкових величин (або величин, які можна з деякою допустимою ступенем точності вважати такими). При цьому зміни значень однієї або декількох з цих величин супроводжують систематичні зміни значень іншої або інших величин.

1.3. Формування загальної матриці обраних даних $X = \{x_{ij}\}$, де x_{ij} – значення j -х часткових показників для i -ої країни; $i = \overline{1, m}$; $j = \overline{1, n}$, $j \neq i$.

Формування системи показників здійснювалося з урахуванням методологічного принципу пізнання: статички й динаміки. Кожний окремий показник дозволяє оцінити стан елемента з різних сторін, але для порівняння рекомендується враховувати всі характеристики одночасно. Окрім того зіставлення має здійснюватися методами, що дозволяють порівнювати безліч елементів. Цим вимогам відповідає інтегральний показник розвитку.

2 Етап. Інтегральна оцінка безпеки національної економіки країн-членів ЄС та України.

Розподіл сформованої системи показників на групи згідно з метою дослідження.

Перша група – показники, що характеризують рівень економічної безпеки національної економіки (матриця $X_{ec} = \{x_{ij}\}$).

Друга група – показники, що характеризують рівень соціальної безпеки національної економіки (матриця $X_{cs} = \{x_{ij}\}$).

Третя група – показники, що характеризують рівень політичної безпеки національної економіки (матриця $X_{nc} = \{x_{ij}\}$).

Четверта група – показники, що характеризують рівень духовної безпеки національної економіки (матриця $X_{db} = \{x_{ij}\}$).

Нормування вихідних даних матриць, сформованих згідно з п. 2.1 за формулою [208]:

$$Z_{ij} = \frac{x_{ij} - \bar{x}_j}{S_j}, \quad j=1...5, \quad (3.2)$$

де \bar{x}_j – середнє арифметичне значення j -го показника;

S_j – середньоквадратичне відхилення j -го показника;

Z_{ij} – стандартизоване значення j -го показника для i -го об'єкта.

2.3. Розрахунок інтегральних показників.

Складність визначення інтегрального показника обумовлюється наступними факторами: вибір способу розрахунку інтегрального показника, вибір оптимальної кількості оцінних показників, що характеризують об'єкт дослідження (в нашому випадку країни-члени ЄС та Україна), наявність диспропорцій у їхньому розвитку.

Для розробки економіко-метричних моделей оцінки інтегрального показника безпеки національної економіки країни застосуємо адитивну модель [209] інтегрального показника.

При розрахунку інтегрального показника з використанням середньоарифметичного значення виникає можливість, що будь-яке погіршення однієї часткової оцінки компенсується таким же за абсолютною величиною покращенням іншої часткової оцінки [210]. Тому інтегральний показник розраховуємо як середнє геометричне зі значень, які входять до його складу, індивідуальних показників за формулою [210]:

$$I_{\text{коэф}} = \sqrt[n]{k_1 \times k_2 \times \dots \times k_n} = \sqrt[n]{\prod k_n}, \quad (3.3)$$

де $I_{\text{коэф}}$ – інтегральний показник безпеки національної економіки;

k_1, k_2, \dots, k_n – часткові коефіцієнти;

n – кількість часткових коефіцієнтів.

Основним недоліком даної формули, як зазначено у роботі [211], є те, що інтегральний коефіцієнт може мати нульове значення, якщо хоч один з часткових коефіцієнтів дорівнює нулю. Для усунення такого недоліку використовують модифіковану формулу [211]:

$$I_{\text{коэф}} = \sqrt{\prod (1 + k_n)} - 1. \quad (3.4)$$

Характерною властивістю таксономічного інтегрального показника є те, що його значення знаходиться в інтервалі від 0 до 1. Інтерпретація даного показника така: він приймає високі значення при близьких значеннях показників у системі до еталону і низькі значення – при далеких [208].

Для висновків було використано шкалу, розроблену на основі закону Фібоначчі. Згідно із законом Фібоначчі, зміни відбуваються на рівні 38,2 % і 61,8 % [26]. Значення різниці максимального та мінімального балів: у даному випадку $1 - 0 = 1$. Перемноживши цю різницю послідовно на 0,382 і 0,618 і віднявши кожну з отриманих сум від «максимуму», отримуємо значення шкали, при яких, за законом Фібоначчі, найбільш імовірно відбуваються зміни. Результати розрахунку значення діапазонів шкали подано в *табл. 3.5*.

Таблиця 3.5

Шкала оцінки рівня безпеки національної економіки країни [212]

Діапазон	0 – 0,38 балів	0,39 – 0,61 бали	0,62 – 1 бали
Результат	Низький	Середній	Високий

3 Етап. Кластеризація країн за рівнями розвитку складових безпеки національної економіки.

Кластерний аналіз є найбільш поширеним інструментом для проведення типологізації об'єктів. Метою кластерного аналізу є класифікація об'єктів на відносно гомогенні (однорідні) групи, враховуючи досліджувану кількість ознак (показників, змінних). Об'єкти в групі є відносно подібними з огляду на досліджувані показники і відрізняються від об'єктів у інших групах. Специфіка кластерного аналізу робить його незамінним при розробленні механізмів управління, що ґрунтуються на об'єднаннях економічних об'єктів різної функціональної спрямованості: формування кластерів секторів економіки, формування стійких територіальних структур, формування територіальних зон з різними рівнями індикативних ознак, формування інтегрованих економічних об'єднань [213 – 216]. Найбільш поширеним, завдяки доступності і наочності, є ієрархічний агломеративний аналіз, за допомогою якого послідовно об'єднуються окремі об'єкти в групи (кластери). Результати ієрархічної процедури представляють у вигляді дендрограми, в якій наведені номери об'єднаних об'єктів і значення міри схожості, за якою ці об'єкти були об'єднані, а також у вигляді таблиці. Об'єкти об'єднуються в кластери за мірою схожості (S_{ij}) між ними. Протилежне поняття до міри схожості – це відстань між об'єктами (d_{ij}). Вибір метрики є вузловим моментом кластерного аналізу, від якого залежить кінцевий варіант розподілу сукупності об'єктів на класи.

У ряді робіт вчених [214 – 216] як найкращу міру відстані рекомендується використовувати евклідову відстань. Її доцільно використовувати для аналізу кількісних даних. Тому для розрахунку відстані між об'єктами в дослідженні обрано саме евклідову відстань [215; 216]:

$$d_{ij} = \sqrt{\sum_{k=1}^n (x_{ik} - x_{jk})^2}, \quad i, j = \overline{1, m}, \quad k = \overline{1, n}, \quad (3.5)$$

де d_{ij} – відстань між i -м та j -м об'єктами;

x_i, x_j – вектори значень показників для i -го та j -го об'єктів;

x_{ik}, x_{jk} – значення k -го показника відповідно для i -го та j -го об'єктів;

Важливим моментом у проведенні кластерного аналізу є вибір відстані між кластерами. Відомо близько дванадцяти різних методів [215, с. 107]. Методи кластеризації знайшли своє відображення в роботах таких вчених як: О. Гейман [217], М. Кизим [33; 218], В. Тищенко [216; 231], Л. Малярець [208], В. Пономаренко [146; 214], В. Хаустова [219; 220].

Найбільш ефективним принципом відстані між кластерами вважається принцип Уорда, згідно з яким два кластери будуть найближчими, якщо в разі їх об'єднання мінімізується приріст загальної дисперсії. Цільова функція подається як групова сума квадратів чи сума квадратів відхилень (СКВ), що обчислюється за формулою [215, с. 108]:

$$СКВ = x_j^2 - \frac{\left(\sum_j x_j \right)^2}{m}, \quad (3.6)$$

де x_j – значення величини ознаки j -го об'єкта;

m – кількість об'єктів.

Метод Уорда передбачає знаходження кластерів майже однакових розмірів, відстань між об'єктами розраховується як середня евклідова.

Отже, проведене дослідження дозволило обрати при проведенні кластеризації країн за рівнем безпеки національної економіки у якості міри відстані між об'єктами евклідову відстань, міри відстані між кластерами – принцип Уорда.

4 Етап. Розрахунок комплексного показника оцінки рівня безпеки національної економіки.

Значення компонент комплексного показника оцінки рівня безпеки національної економіки розраховується як середнє арифметичне його елементів. Отже, утворюється певне згортання від часткових показників по елементах до комплексного показника по країні. За значеннями отриманих показників проводиться кластеризація. Формування кластерів за

рівнем безпеки національної економіки на підставі чотирьох складових її компонент: економічна, соціальна, політична, духовна проводимо із використанням декартової відстані. При кластеризації приймаємо припущення, що досліджувані країни – це точки у тривимірному просторі декартових координат. Суттєвою перевагою запропонованого методу є простота алгоритму розрахунку і реальна можливість забезпечення адекватності в моделюванні.

Отже, в роботі було запропоновано методичний підхід до оцінки рівня безпеки національної економіки країн світу, який, на відміну від існуючих:

- ♦ підтверджує тезис про те, що безпека національної економіки характеризується розвитком чотирьох її складових: економічної, соціальної, політичної, духовної, які взаємопов'язані між собою;
- ♦ передбачає формування трирівневої структури розрахунку інтегрального показника рівня економічної безпеки країни і дозволяє комплексно охарактеризувати її розвиток;
- ♦ характеризується науково обґрунтованою системою показників, сформованою з використанням міжнародних індексів та рейтингів, що дозволяє сформулювати підґрунтя для проведення кластеризації країн з метою оцінки та діагностики рівня безпеки національної економіки.

3.2. Формування системи показників для оцінки економічної безпеки країни

Безпечний розвиток національної економіки забезпечує сталий розвиток країни, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізацію реальних та потенційних загроз національним інтересам, що, у свою чергу, є запорукою реалізації макроекономічних цілей країни. Головними критеріями оцінки стану економічної безпеки країни є, в першу чергу, її економічна незалежність, а також макроекономічна стабільність, сприятливе середовище для розвитку бізнесу, спроможність самостійно реалізовувати і захищати національні економічні інтереси, вести ефективну інвестиційну та інноваційну політику, розвивати інтелектуальний і трудовий потенціал.

Огляд економічної літератури показав, що залишаються не достатньо розроблені методичні підходи та інструментарій, які б в загальному вигляді характеризували рівень економічної безпеки країни. У зв'язку з цим важливим науковим завданням є обґрунтування та застосування на практиці комплексного показника безпеки національної економіки, який включає до себе такі компоненти як: економічна, соціальна, політична та духовна і дає можливість ранжувати країни світу за рівнем економічної безпеки.

Запропонована методика оцінки рівня безпеки національної економіки (див. рис. 3.3) за складовими: економічною, соціальною, політичною та духовною, може слугувати орієнтиром державного управління для забезпечення економічної безпеки країни.

Комплексна оцінка рівня безпеки національної економіки передбачає, *по-перше* існування обґрунтованої системи показників-індикаторів розвитку, *по-друге* – наявність статистичної бази, що дозволить у подальшому передбачити розвиток країни та визначити проблеми в забезпеченні безпеки національної економіки.

Апробацію запропонованої методики оцінки безпеки національної економіки проведемо за 2011 – 2013 рр., використовуючи міжнародні індекси та рейтинги. Для проведення чисельних досліджень використано комп'ютерний статистичний пакет STATISTICA і табличний процесор MS Excel.

Першим етапом методики є відбір значущих показників безпеки національної економіки за сферами, які будуть у подальшому використані для розрахунку інтегральних показників.

Вибір системи показників безпеки національної економіки країни було проведено з урахуванням наступних вимог [221; 222]:

- ♦ система показників повинна бути придатна до економіко-статистичного і математичного аналізу;
- ♦ придатна для відображення зміни процесу або явища в часі;
- ♦ при інтерпретації може допускатися тільки одне тлумачення;
- ♦ піддається кількісному виміру;
- ♦ ґрунтується на достовірних даних;

- ♦ результат при застосуванні повинен перевищувати витрати, пов'язані з одержанням цього результату;
- ♦ максимально повно відображати складові безпеки національної економіки;
- ♦ показники повинні бути рівноцінними за своєю значущістю.

Слід зазначити, що на практиці не існує єдиного підходу щодо кількості індикаторів оцінки рівня безпеки національної економіки країни. З точки зору методів та мети аналізу, доступності інформації, частоти аналізу, компетентності фахівців і можливості вживання математичного апарата для обґрунтування висновків на цьому етапі дослідження, а також з урахуванням підходів авторів [216; 222 – 225] та даних міжнародних рейтингів та індексів сформуємо систему часткових показників-індикаторів, що характеризують рівень безпеки національної економіки.

Формування системи показників для оцінки безпеки національної економіки здійснюється за принципами репрезентативності (включені найбільш суттєві показники, що впливають на рівень економічної безпеки країни), достовірності (адекватно відображають стан складових безпеки) та інформаційної доступності (під час розрахунку використовуються міжнародні індекси та рейтинги).

В даному дослідженні для оцінювання рівня економічної безпеки країн світу були використані значення 122 міжнародних рейтингів та індексів за 2011 – 2013 рр., які характеризують безпеку національної економіки в економічній, політичній, соціальній та духовній сферах (додаток Е табл. Е.1). Відбір міжнародних рейтингів та індексів було здійснено за результатами аналізу наукових джерел та частотою згадування в мережі Інтернет.

Під час дослідження було визначено, що деякі міжнародні індекси відрізняються методикою розрахунку, але однакові за економічним змістом, серед індексів зустрічається дублювання складових та окремих показників. У табл. 3.6 наведено результати аналізу компонентного складу міжнародних індексів та рейтингів.

Як видно з табл. 3.6, компонентами при формуванні міжнародних індексів виступають як окремі міжнародні рейтинги, так і субіндекси, що призводить до дублювання компонент та часткових показників.

Таблиця 3.6

Аналіз компонентного складу міжнародних індексів та рейтингів

Міжнародний індекс	Використано як компоненту	Входить як компонента
1	2	3
Глобальний індекс конкурентоспроможності		Індекс сталого розвитку Рейтинг інвестиційної привабливості
Індекс крихкості держави	Боротьба з корупцією Ефективність уряду Політична стабільність Право голосу та підзвітність Індекс свободи преси	Індекс сталого розвитку
Індекс економіки знань	Якість регулювання Верховенство закону Ефективність уряду Право голосу та підзвітність Політична стабільність Боротьба з корупцією Індекс свободи преси	Індекс розвитку людського потенціалу
Індекс економічної свободи	Індекс сприйняття корупції Індекс ведення бізнесу	Індекс сталого розвитку Рейтинг інвестиційної привабливості
Рейтинг інвестиційної привабливості країн світу	Якість державного управління Індекс економічної свободи Індекс легкості ведення бізнесу Індекс глобальної конкурентоспроможності Індекс розвитку людського потенціалу Індекс процвітання країн світу Індекс сприйняття корупції Всесвітній індекс свободи преси Індекс демократії	
Індекс демократії країн світу		Рейтинг інвестиційної привабливості країн світу Якість державного управління
Індекс легкості ведення бізнесу		Рейтинг інвестиційної привабливості

Продовження табл. 3.6

1	2	3
Індекс політичної не-стабільності		Індекс сталого розвитку Індекс стійкого суспільства
Індекс свободи преси у світі		Рейтинг інвестиційної привабливості країн світу Індекс крижкості держави Якість державного управління
Індекс якості життя		Індекс сталого розвитку
Індекс розвитку людського потенціалу		Рейтинг інвестиційної привабливості країн світу
Індекс процвітання країн світу	Ефективність уряду Верховенство закону Політична стабільність	Рейтинг інвестиційної привабливості
Індекс сталого розвитку	Індекс сприйняття корупції Індекс якості життя Індекс економічної свободи Індекс глобальної конкурентоспроможності Індекс державної крижкості Політична стабільність Ефективність уряду	
Індекс стійкого суспільства	Якість регулювання Верховенство закону Ефективність уряду Право голосу та підзвітність Політична стабільність Боротьба з корупцією	
Підзвітність державних органів	Індекс державної крижкості Індекс залучення до міжнародної торгівлі Індекс демократії країн світу Індекс свободи преси	Рейтинг інвестиційної привабливості країн світу Індекс крижкості держави Індекс економіки знань Індекс стійкого суспільства
Політична стабільність і відсутність насильства	Індекс процвітання Індекс сталого розвитку Індекс державної крижкості	Рейтинг інвестиційної привабливості країн світу Індекс крижкості держави Індекс економіки знань

Закінчення табл. 3.6

1	2	3
		Індекс процвітання країн світу Індекс сталого розвитку Індекс стійкого суспільства
Ефективність роботи уряду	Індекс процвітання Індекс сталого розвитку Індекс державної крихкості	Рейтинг інвестиційної привабливості країн світу Індекс крихкості держави Індекс економіки знань Індекс процвітання країн світу Індекс сталого розвитку Індекс стійкого суспільства
Якість регулювання	Індекс процвітання	Рейтинг інвестиційної привабливості країн світу Індекс економіки знань Індекс стійкого суспільства
Верховенство закону		Рейтинг інвестиційної привабливості країн світу Індекс економіки знань Індекс процвітання країн світу Індекс стійкого суспільства
Боротьба з корупцією		Рейтинг інвестиційної привабливості країн світу Індекс крихкості держави Індекс економіки знань Індекс стійкого суспільства

Узагальнено автором за даними [151 – 194]

Так, наприклад, Глобальний індекс конкурентоспроможності [151] входить як компонента до Індексу сталого розвитку [152] та Рейтингу інвестиційної привабливості країн світу [164], у свою чергу, при його розрахунку використано показники, що входять до міжнародних індексів та рейтингів, таких як: Індекс залучення в міжнародну торгівлю [157; 158], Індекс економіки знань [162; 163], Індекс державної крихкості [184], Індекс політичної нестабільності [180], Якість державного управління [183], Індекс економічної свободи [154 – 156], Індекс стійкого суспільства [165], Індекс якості життя [177], Рейтинг країн за індексом якості

державності [185], Індекс розвитку людського потенціалу [172; 173], Індекс податкового тягара [159], Індекс ведення бізнесу [181; 182].

Або Індекс крихкості держави [184] входить як компонента до Індексу сталого розвитку [152], а при його розрахунку в якості часткових показників використано Індокси якості державного управління [183].

Комплексний рейтинг інвестиційної привабливості країн світу взагалі складається з 9 міжнародних індексів: Якість державного управління [183], Індекс економічної свободи [154 – 156], Індекс легкості ведення бізнесу [181; 182], Індекс глобальної конкурентоспроможності [151], Індекс розвитку людського потенціалу [172; 173], Індекс процвітання країн світу [168], Індекс сприйняття корупції [193], Всесвітній індекс свободи преси [190], Індекс демократії країн світу [192].

Отже, на нашу думку, доцільно для проведення подальшого дослідження використовувати не комплексні міжнародні індекси та рейтинги, а часткові показники, що їх формують. Відібрані показники було згруповано за сферами: економічною, політичною, соціальною, духовною. Причому, у зв'язку з різною періодичністю міжнародних індексів і рейтингів, а також з існуванням часового лагу в їх оприлюдненні, припиненням оновлення чи появою нових індексів та рейтингів пропонується в рамках даного дослідження відібрати показники за період 2011 – 2013 рр., а в подальшому здійснювати відбір і групування показників щороку.

У процесі дослідження було відібрано показники, за допомогою яких можна оцінити рівень безпеки національної економіки в економічній сфері: сталий економічний розвиток, інфраструктура, економічна глобалізація, нерівномірність економічного розвитку, рівень економічної нестабільності, економічне процвітання, макроекономічна стабільність, ефективність товарних ринків, ефективність робочої сили, рівень розвитку фінансового ринку, технологічна готовність, розмір ринку, конкурентоспроможність бізнесу, інновації.

Для оцінки рівня безпеки національної економіки в соціальній сфері було відібрано такі показники: соціальна глобалізація, соціальний капітал, рівень розвитку людського потенціалу, гендерна нерівність, рівень бідності, гендерний розвиток, охорона здоров'я, соціальна підтримка, рівень здоров'я, безпека, споживчі ціни, купівельна спроможність, демо-

графічний тиск, рівень міграції біженців, наявність незадоволених, стійка перманентна еміграція, соціально-інституціональний розвиток.

Рівень економічної безпеки країни в політичній сфері можна оцінити за такими показниками: політична глобалізація, виборчий процес і плюралізм, діяльність уряду, підприємництво, управління, інституції, свобода від корупції, право власності, фіскальна свобода, участь уряду, свобода бізнесу, монетарна свобода, свобода торгівлі, свобода інвестицій, фінансова свобода, доступ до ринку, адміністрування кордону, ділове середовище, реєстрація підприємства, отримання дозволів на будівництво, підключення до системи електропостачання, реєстрація власності, кредитування, захист інвесторів, оподаткування, міжнародна торгівля, забезпечення виконання контрактів, ліквідація підприємства, рівень делегітимізації та криміналізації державних структур, наявність і якість суспільних послуг, рівень впливу апарату державної безпеки в якості «держави в державі», рівень впливу групових або кланових еліт, ступінь втручання інших держав, соціально-інституціональний розвиток.

Для оцінки рівня економічної безпеки в духовній сфері було відібрано такі показники: політична участь, політична культура, громадська свобода, сприйняття корупції, рівень корупції, рівень порушення прав людини, свобода преси, особиста свобода.

Отже, відібрані показники дозволять комплексно оцінити рівень економічної безпеки країни.

При відборі показників для подальшого аналізу було виявлено, що різними організаціями розраховуються міжнародні рейтинги та індекси, які мають однаковий зміст та назву, а відрізняються лише методикою розрахунку та кількістю країн, що беруть участь у дослідженні, наприклад, Індекс свободи преси у світі (Freedom of the Press) [189] та Всесвітній індекс свободи преси (Worldwide Press Freedom Index) [190] або Індекс якості життя, що надається Міжнародною базою даних Numbeo [176] та Індекс якості життя, що розраховується в рамках Інноваційного проекту «Політичний атлас сучасності» [177].

Проблемою також є визначення сфери, до якої доцільно включити той чи інший показник. Наприклад, корупція – це явище, яке проявляється у всіх сферах суспільства. Для оцінки рівня корупції в країні в міжнарод-

ній практиці найчастіше використовується Індекс сприйняття корупції [193], який презентує міжнародна некомерційна громадська організація «Transparency International». Метою визначення даного індексу є оцінка уявлень експертів щодо рівня корупції в державному секторі різних країн світу. Результати опитування щодо сприйняття корупції в країнах використовуються Світовим банком при розрахунку індикаторів якості державного управління [183] та Індексу легкості ведення бізнесу [181; 182], а також американським дослідницьким центром «The Heritage Foundation» спільно з газетою The Wall Street Journal при розрахунку Індексу економічної свободи [155; 156] та Глобального індексу конкурентоспроможності [151].

Як зазначив М. І. Мельник: «Корупція – це складне багатоаспектне (економічне, політичне, правове, морально-психологічне) соціальне явище. Її соціальна сутність проявляється у тому, що вона: має соціальну обумовленість (є продуктом соціального життя); має свою соціальну ціну, яку платить суспільство за існування корупції; здійснює суттєвий вплив на найважливіші соціальні процеси; має історичні витоки і глобальний характер; є економічним, політичним, правовим, психологічним і моральним явищем; має властивості пристосовуватися до соціальних реалій, постійно мімікрувати та видозмінюватися» [226 с. 28]. Тому показники, що характеризують рівень корупції в державному секторі країни було віднесено до політичної сфери, а показники, що характеризують сприйняття корупції населенням, – до духовної сфери безпеки національної економіки.

З метою уникнення посиленого ефекту під час розрахунку інтегрального показника безпеки національної економіки, за допомогою кореляційного аналізу була перевірена щільність статистичних зв'язків між числовими рядами за відібраними показниками, які можуть бути використані для оцінки безпеки національної економіки за кожною зі сфер: економічною, політичною, соціальною та духовною. Результати кореляційного аналізу наведено в *табл. 3.7* та додатку Е *табл. Е.2 – Е.4*.

Як видно з *табл. 3.7* та додатку Е *табл. Е.2 – Е.4*, при формуванні системи показників для оцінки рівня економічної безпеки країн світу були відібрані тільки ті показники, коефіцієнт кореляції між якими не переви-

Таблиця 3.7

Матриця коефіцієнтів кореляції між показниками, що характеризують економічну сферу безпеки національної економіки в 2013 р.

	Сталий економічний розвиток	Економічна глобалізація	Нерівномірність економічного розвитку	Рівень економічної нестійкості	Макроекономічна нестабільність	Інфраструктура	Ефективність робочої сили	Рівень розвитку фінансового ринку	Розмір ринку
Сталий економічний розвиток	1,00	0,23	-0,43	-0,55	0,38	0,53	0,55	0,54	0,40
Економічна глобалізація	0,23	1,00	-0,42	-0,35	0,14	0,23	0,45	0,36	-0,46
Нерівномірність економічного розвитку	-0,43	-0,42	1,00	0,71	-0,29	-0,60	-0,38	-0,52	-0,21
Рівень економічної нестабільності	-0,55	-0,35	0,71	1,00	-0,68	-0,54	-0,62	-0,68	-0,05
Макроекономічна нестабільність	0,38	0,14	-0,29	-0,68	1,00	0,01	0,41	0,62	-0,16
Інфраструктура	0,53	0,23	-0,60	-0,54	0,01	1,00	0,33	0,37	0,45
Ефективність робочої сили	0,55	0,45	-0,38	-0,62	0,41	0,33	1,00	0,75	-0,15
Рівень розвитку фінансового ринку	0,54	0,36	-0,52	-0,68	0,62	0,37	0,75	1,00	0,05
Розмір ринку	0,40	-0,46	-0,21	-0,05	-0,16	0,45	-0,15	0,05	1,00

Розраховано автором

ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

щує 0,7, адже при значенні коефіцієнта кореляції більше 0,7 зв'язок між показниками за шкалою Чеддока [227] може бути оцінений як високий.

У результаті проведення кореляційного аналізу кількість показників, що можуть бути використані для оцінки економічної безпеки країни, скоротилася до 38 (табл. 3.8).

Таблиця 3.8

Показники для оцінки безпеки національної економіки країн світу

Групи показників	Склад групи
1	2
Економічна сфера	Економічний сталий розвиток
	Економічна глобалізація
	Нерівномірність економічного розвитку
	Рівень економічної нестабільності
	Макроекономічне середовище
	Інфраструктура
	Ефективність робочої сили
	Рівень розвитку фінансового ринку
Соціальна сфера	Розмір ринку
	Соціальний капітал
	Гендерна нерівність
	Рівень освіти
	Рівень міграції біженців
	Соціальна глобалізація
	Демографічний тиск
Рівень здоров'я	
Політична сфера	Політична глобалізація
	Виборчий процес і плюралізм
	Фіскальна свобода
	Участь уряду
	Монетарна свобода
	Свобода торгівлі

Закінчення табл. 3.8

1	2
	Фінансова свобода
	Реєстрація підприємства
	Отримання дозволів на будівництво
	Підключення до системи енергопостачання
	Реєстрація власності
	Кредитування
	Захист інвесторів
	Оподаткування
	Забезпечення виконання контрактів
	Рівень впливу апарату державної безпеки
	Рівень впливу групових або кланових еліт
	Ступінь втручання інших держав
	Свобода бізнесу
	Ліквідація підприємства
Духовна сфера	Політична участь
	Політична культура
	Свобода преси
	Особиста свобода

Складено автором

Як видно з табл. 3.8, сформована система показників дозволяє оцінити рівень економічної безпеки національної економіки країн світу в економічній, соціальній, політичній та духовній сферах та виявляти проблеми в кожній з них. Виявлення проблем у забезпеченні економічної безпеки національної економіки і прогнозування їх наслідків відбувається на основі моніторингу, систематичного співставлення дійсного стану безпеки національної економіки країни з бажаним рівнем безпеки.

У зв'язку з цим дуже важливим є наукове обґрунтування та застосування на практиці інтегрального показника безпеки національної економіки,

який комплексно відображатиме стан безпеки в економічній, соціальній, політичній і духовній сферах і допоможе оперативно відслідковувати тенденції його зміни та здійснювати ранжування країн світу за рівнем безпеки.

3.3. Оцінка економічної безпеки України та країн-членів ЄС

Як показало проведене дослідження, протягом останніх років в Україні існують, а з часом посилюються проблеми економічного, соціального, політичного, духовного характеру, які з різною силою впливають на стан безпеки національної економіки, зокрема: макроекономічна нестабільність, високий рівень корупції, зубожіння населення, погіршення демографічної ситуації, неефективне державне управління, високий рівень тінізації економіки. У зв'язку з цим, в умовах посилення інтеграційних процесів, набуває актуальності питання оцінки рівня економічної безпеки країни, визначення і прогнозування загроз в економічній, соціальній, політичній та духовній сферах, а також порівняння рівня безпеки національної економіки України з країнами-членами ЄС.

Питання методології оцінки національної безпеки знайшли відображення в роботах багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців. Питання методології і розробки різних аспектів застосування кількісних методів для конкретних досліджень з проблем економічної безпеки, оцінки рівня економічної безпеки у різному ступені деталізації знайшли відображення у дослідженнях О. І. Барановського [68], З. С. Варналія [38; 148], О. С. Власюка [30], В. М. Гейця [33,72], Б. В. Губського [71], М. М. Єрмошенка [73], С. М. Єчмакова [10], Я. А. Жаліло [59], М. О. Кизима [71], В. І. Мунтіяна [70], О. Ф. Новікової [48], Г. А. Пастернака-Таранушенка [58], В. М. Сенчагова [2], Г. П. Ситника [14,138], А. І. Сухорукова [69] та інших

Отже, у науковій літературі існують різні погляди на проблему виміру рівня безпеки національної економіки і, незважаючи на значне надбання з розв'язання даного питання, є необхідність в удосконаленні існуючих методичних підходів до оцінки економічної безпеки країни шляхом розрахунку інтегрального показника.

Під інтегральним показником безпеки національної економіки слід розуміти узагальнюючий макроекономічний показник, який комплексно характеризує сучасний стан економічної безпеки країни в економічній, соціальній, політичній та духовній сферах.

Існує багато методів побудови агрегованих, інтегральних, узагальнюючих або синтетичних показників, які розрізняються за способами редукції показників – ознак. Так, для розрахунку узагальнюючих, комплексних показників успішно застосовуються таксономічні методи, факторний аналіз, евристичні методи зниження розмірності, побудова зведеного (інтегрального) латентного показника якості (або ефективності функціонування) складної системи, багатомірне шкалювання й інші [228]. Для повної редукції числа ознак безпеки економічної національної економіки країни (одержання тільки одного узагальнюючого інтегрального показника) можна успішно використовувати всі ці методи, оскільки кожний з них має безсумнівні специфічні особливості, які складають його переваги. Запропоновано, для побудови узагальнюючого інтегрального показника економічної безпеки країни, застосувати метод таксономічного показника розвитку, який дозволяє звести сукупність ознак досліджуваного явища до однієї синтетичної ознаки.

Інтегральний показник економічної безпеки країни було розраховано за сферами: економічною, політичною, соціальною та духовною для України та країн-членів ЄС. Побудований таксономічний показник синтетично характеризує значення факторних ознак досліджуваних результуючих показників. Високі значення цього показника свідчать про високі значення ознак, низькі – навпаки. Найважливішою його перевагою є те, що цей синтетичний показник може показувати розходження в процесах, що характеризують рівень безпеки національної економіки. По його величині можна судити про наявний потенціал росту для окремих країн у контексті ключових факторів, і, відповідно, про доцільність застосування до них управлінських впливів.

У додатку Е табл. Е.5 – Е.7 наведено результати розрахунку інтегральних показників безпеки національної економіки України та країн-членів ЄС у 2011 – 2013 рр. в економічній, соціальній, політичній та духовній сферах.

Посилення інтеграційних процесів оказує вплив на економічну безпеку країни, тому при обґрунтуванні інтеграційної стратегії дуже важливо не тільки оцінити рівень безпеки національної економіки, а і визначити групу країн для інтегрування. Кожна країна має свої особливості, але в однорідних групах діють близькі за змістом закономірності розвитку. З метою ранжування та виділення однорідної сукупності країн за рівнем безпеки національної економіки було застосовано кластерний аналіз.

Кластерний аналіз – метод багатомірної класифікації об'єктів, який призначений для розбивки безлічі об'єктів на задане чи невідоме число класів (cluster – гроно, пучок, скупчення, група елементів, що характеризуються якоюсь загальною властивістю) [207; 229].

Важливим питанням при проведенні кластерного аналізу є вибір оптимальної кількості кластерів. При цьому слід враховувати таке:

- ♦ процесу угруповання повинно відповідати поступове мінімальне зростання значення критерію (в нашому випадку це евклідова відстань);
- ♦ наявність різкого стрибка можна інтерпретувати як характеристику кількості кластерів, що об'єктивно існують у досліджуваній сукупності, тобто на кроці, де значення коефіцієнта збільшується стрибкоподібно, процес об'єднання в нові кластери необхідно зупинити, оскільки інакше були б об'єднані кластери, що знаходяться на відносно великій відстані один від одного;
- ♦ оптимальною вважається кількість кластерів рівна різниці кількості спостережень і кількості кроків, після яких значення коефіцієнта збільшується стрибкоподібно.

Дендограми (рис. Е.2 – Е.13 додатку Е) дозволяють стверджувати про існування деякої усталеності у структурі кластерів. Отже, враховуючи вищеперелічені моменти визначимо кількість кластерів для досліджуваної сукупності: виходячи з аналізу дендрограм протягом досліджуваного періоду спостерігається різкий стрибок зростання відстані між групами після 21 ітерації, отже оптимальна кількість кластерів в нашому випадку – $(25 - 21 = 4)$ 4.

Отже, проведене дослідження рівня розвитку безпеки національної економіки України та країн-членів ЄС в економічній сфері дало змогу ви-

ділити чотири кластери, між якими спостерігаються істотні відмінності у тенденціях розвитку (табл. 3.9).

Таблиця 3.9

Упорядковані класи за рівнями безпеки національної економіки в економічній сфері з переліком країн, що увійшли до них

Клас	Розшарування країн		
	2011 р.	2012 р.	2013 р.
1	Австрія, Бельгія, Данія, Естонія, Ірландія, Люксембург, Нідерланди, Фінляндія, Чехія, Швеція	Австрія, Данія, Естонія, Люксембург, Нідерланди, Фінляндія, Швеція	Австрія, Великобританія, Данія, Люксембург, Нідерланди, Німеччина, Фінляндія, Швеція
2	Великобританія, Німеччина, Франція	Великобританія, Німеччина, Франція	Естонія, Латвія, Мальта
3	Болгарія, Кіпр, Латвія, Литва, Мальта, Польща, Словаччина, Словенія, Угорщина	Бельгія, Ірландія, Іспанія, Італія, Польща, Португалія, Словаччина, Угорщина, Чехія	Бельгія, Ірландія, Іспанія, Італія, Португалія, Франція, Чехія
4	Греція, Іспанія, Італія, Португалія, Румунія, Хорватія, Україна	Болгарія, Греція, Кіпр, Латвія, Литва, Мальта, Румунія, Словенія, Хорватія, Україна	Болгарія, Греція, Кіпр, Литва, Польща, Румунія, Словаччина, Словенія, Угорщина, Хорватія, Україна

Складено автором

Для перевірки достовірності рішень кластерного аналізу перевіримо усталеність класифікації в динаміці, аналізуючи зміни розшарування їх у кожен момент часу протягом 3 років (табл. 3.10). Кількість груп при класифікації за часовим зрізом встановлювалася одна і та сама – 4.

Таблиця 3.10

Структура сукупності об'єктів (країн) за класами

Країна	Період		
	2011	2012	2013
1	2	3	4
Австрія	1	1	1
Бельгія	1	3	3
Болгарія	3	4	4

Закінчення табл. 3.10

1	2	3	4
Великобританія	2	2	1
Греція	4	4	4
Данія	1	1	1
Естонія	1	1	2
Ірландія	1	3	3
Іспанія	4	3	3
Італія	4	3	3
Кіпр	3	4	4
Латвія	3	4	2
Литва	3	4	4
Люксембург	1	1	1
Мальта	3	4	2
Нідерланди	1	1	1
Німеччина	2	2	1
Польща	3	3	4
Португалія	4	3	3
Румунія	4	4	4
Словацьчина	3	3	4
Словенія	3	4	4
Угорщина	3	3	4
Фінляндія	1	1	1
Франція	2	2	3
Хорватія	4	4	4
Чехія	1	3	3
Швеція	1	1	1
Україна	4	4	4

Складено автором

Найусталенішою за складом кластерів є четверта група; динаміка свідчить, що структуроутворюючими елементами у ній є Україна, Хор-

ватія, Румунія, Греція. До цієї групи увійшли країни, що мають суттєві проблеми у забезпеченні безпеки національної економіки в економічній сфері. Ці країни мають найнижчі значення інтегрального показника безпеки національної економіки в економічній сфері (0,12 – 0,27) та таких показників як інфраструктура і сталий економічний розвиток. У цих країн найвищий рівень економічної нестабільності та нерівномірності економічного розвитку.

В першій групі структуроутворюючим елементом стала Австрія. До цієї групи увійшли країни-лідери із забезпечення безпеки національної економіки в економічній сфері: Данія, Фінляндія, Швеція. Той факт, що ці країни протягом досліджуваного періоду створювали 1-й кластер, є очікуваним, бо вони домінують по цілому ряду показників: найвищі значення інтегрального показника безпеки національної економіки в економічній сфері (0,60 – 0,76) та таких показників як: економічний сталий розвиток, інфраструктура, рівень розвитку фінансового ринку. Найнижчі показники нерівномірності економічного розвитку та економічної нестабільності.

Склад другої та третьої груп протягом досліджуваного періоду постійно змінюється і тому їх неможна вважати усталеними за складом кластерів.

Отже, за результатами проведеного дослідження можна зазначити, що позиції країн у забезпеченні безпеки національної економіки в економічній сфері є неоднорідними. Формування кластерів розшарування країн за показниками безпеки національної економіки в економічній сфері країн-членів ЄС та України за період 2011 – 2013 рр. пов'язане із неоднорідністю рівнів розвитку економіки та різним ступенем впливу Світової фінансової кризи. Ефективність результатів функціонування кластера залежить від забезпечення безпеки національної економіки країн в умовах посилення інтеграційних процесів. Проведене дослідження дасть змогу сформувати територіальні зони країн з високим економічним потенціалом та рівнем безпеки національної економіки, а також сприятимуть відокремленню тих груп країн, що потребують більшої уваги з боку державної влади з метою підвищення їх рівня безпеки національної економіки.

Другою складовою безпеки національної економіки є соціальна сфера. Проведене дослідження рівня розвитку безпеки національної економіки України та країн-членів ЄС в соціальній сфері дало змогу виділити

чотири кластери, між якими спостерігаються істотні відмінності у тенденціях розвитку безпеки національної економіки (табл. 3.11). З огляду на мету нашого дослідження усю сукупність досліджуваних об'єктів (29 країн) було розбито на чотири кластери (виходячи з аналізу дендрограм): спостерігається різкий стрибок зростання відстані між групами після 21 ітерації, отже оптимальна кількість кластерів в нашому випадку – $25 - 21 = 4$.

Таблиця 3.11

Упорядковані класи за рівнями економічної безпеки національної економіки в соціальній сфері з переліком країн, що увійшли до них

Клас	Розшарування країн		
	2011 р.	2012 р.	2013 р.
1	Австрія, Бельгія, Великобританія, Данія, Ірландія, Люксембург, Нідерланди, Німеччина, Фінляндія, Франція, Швеція	Австрія, Бельгія, Данія, Ірландія, Іспанія, Німеччина, Словенія, Фінляндія, Франція, Швеція	Австрія, Бельгія, Данія, Ірландія, Іспанія, Нідерланди, Німеччина, Словенія, Фінляндія, Швеція
2	Естонія, Італія, Кіпр, Латвія, Мальта, Польща, Хорватія	Нідерланди	Естонія, Італія, Кіпр, Мальта, Польща
3	Греція, Іспанія, Литва, Португалія, Словаччина, Словенія, Угорщина, Чехія	Великобританія, Греція, Естонія, Італія, Кіпр, Литва, Люксембург, Мальта, Польща, Португалія, Словаччина, Угорщина, Чехія	Великобританія, Греція, Люксембург, Португалія, Словаччина, Угорщина, Франція, Чехія
4	Болгарія, Румунія, Україна	Болгарія, Латвія, Румунія, Хорватія, Україна	Болгарія, Латвія, Литва, Румунія, Хорватія, Україна

Складено автором

Для перевірки достовірності рішень кластерного аналізу перевіримо усталеність класифікації в динаміці, аналізуючи зміни розшарування їх у кожен момент часу протягом 3 років (табл. 3.12). Кількість груп при класифікації за часовим зрізом установлювалась одна і та сама – 4.

Як видно з табл. 3.10 – 3.11, найусталенішою за складом кластерів є перша група; динаміка свідчить, що структуроутворюючими елементами у ній є Австрія, Бельгія, Данія, Ірландія, Німеччина, Фінляндія, Швеція.

Країни з високим рівнем безпеки національної економіки в соціальній сфері.

Таблиця 3.12

Структура сукупності об'єктів (країн) за класами

Країна	Період		
	2011	2012	2013
1	2	3	4
Австрія	1	1	1
Бельгія	1	1	1
Болгарія	4	4	4
Великобританія	1	3	3
Греція	3	3	3
Данія	1	1	1
Естонія	2	3	2
Ірландія	1	1	1
Іспанія	3	1	1
Італія	2	3	3
Кіпр	2	3	2
Латвія	2	4	4
Литва	3	3	4
Люксембург	1	3	3
Мальта	2	3	2
Нідерланди	1	2	1
Німеччина	1	1	1
Польща	2	3	2
Португалія	3	3	3
Румунія	4	4	4
Словаччина	3	3	3
Словенія	3	1	1
Угорщина	3	3	3
Фінляндія	1	1	1

Закінчення табл. 3.12

1	2	3	4
Франція	1	1	3
Хорватія	2	4	4
Чехія	3	3	3
Швеція	1	1	1
Україна	4	4	4

Складено автором

В другій групі у 2012 р. структуроутворюючим елементом було визначено Нідерланди. Згідно зі звітом про перспективи розвитку європейських країн до 2020-го року [171], що надав Всесвітній економічний форум, Нідерланди стали 3-ми серед країн Євросоюзу за конкурентоспроможністю економіки і перспективам розвитку до 2020-го року. Головними досягненнями країни були названі сучасна система освіти, науково-технічний прогрес і ефективна соціальна політика. Але в 2012 р. Інтегральний показник безпеки національної економіки в соціальній сфері Нідерландів знизився з 0,81 у 2011 р. до 0,43 у 2012 р. Це було пов'язано зі зниженням таких показників як: гендерна нерівність, рівень міграції біженців та здоров'я. У 2013 р. згладжування гендерної нерівності, зростання рівня соціальної глобалізації та покращення показників якості здоров'я призвело до зростання Інтегрального показника безпеки національної економіки в соціальній сфері до 0,68 і повернення Нідерландів до 1 класу країн. Завдяки таким різким коливанням в рівні безпеки національної економіки Нідерландів в соціальній сфері структуру 2 класу неможна вважати усталеною за складом.

Структуроутворюючими елементами 3 кластера є Греція, Португалія, Угорщина, Чехія. Ці країни мають значення інтегрального показника безпеки національної економіки в соціальній сфері (0,35 – 0,55), які можна охарактеризувати як стабільно невисокі. Ці країни мають проблеми у забезпеченні безпеки національної економіки в соціальній сфері, а саме: забезпечення соціальним капіталом населення та якість освіти.

Такі країни, як Болгарія, Румунія, Україна, є структуроутворюючими елементами 4 кластера. Ці країни мають значення інтегрального показника безпеки національної економіки в соціальній сфері (0,12 – 0,02), які

можна охарактеризувати як стабільно низькі, що свідчить про наявність суттєвих проблем у забезпеченні безпеки національної економіки в соціальної сфері.

Отже, за результатами проведеного дослідження можна зазначити, що позиції країн у забезпеченні безпеки національної економіки в соціальної сфері є неоднорідними.

Наступною складовою безпеки національної економіки є політична сфера. Проведене дослідження рівня розвитку безпеки національної економіки України та країн-членів ЄС у політичній сфері дало змогу виділити чотири кластери, між якими спостерігаються істотні відмінності у тенденціях розвитку безпеки національної економіки (табл. 3.13). З огляду на мету нашого дослідження уся сукупність досліджуваних об'єктів (29 країн) було розбито на чотири кластери (виходячи з аналізу дендрограм): спостерігається різкий стрибок зростання відстані між групами після 21 ітерації, отже оптимальна кількість кластерів в нашому випадку – $25 - 21 = 4$.

Таблиця 3.13

Упорядковані класи за рівнями економічної безпеки національної економіки в політичній сфері з переліком країн, що увійшли до них

Клас	Розшарування країн		
	2011 р.	2012 р.	2013 р.
1	2	3	4
1	Австрія, Бельгія, Нідерланди, Німеччина, Португалія, Словенія, Фінляндія, Франція, Швеція	Австрія, Бельгія, Великобританія, Данія, Ірландія, Нідерланди, Німеччина, Португалія, Словенія, Фінляндія, Франція, Швеція	Австрія, Бельгія, Великобританія, Данія, Ірландія, Нідерланди, Німеччина, Португалія, Словенія, Фінляндія, Франція, Швеція
2	Великобританія, Данія, Ірландія, Мальта	Естонія, Іспанія, Латвія, Литва, Люксембург, Польща, Словаччина, Угорщина, Хорватія, Чехія	Естонія, Іспанія, Італія, Латвія, Литва, Люксембург, Мальта, Польща, Словаччина, Угорщина, Чехія
3	Греція, Естонія, Іспанія, Італія, Кіпр, Литва, Люксембург, Словаччина, Угорщина, Чехія	Греція, Італія, Кіпр, Мальта	Греція, Кіпр

Закінчення табл. 3.13

1	2	3	4
4	Болгарія, Латвія, Польща, Румунія, Хорватія, Україна	Болгарія, Румунія, Україна	Болгарія, Румунія, Хорватія, Україна

Складено автором

Для перевірки достовірності рішень кластерного аналізу перевіriamo усталеність класифікації в динаміці, аналізуючи зміни розшарування їх у кожен момент часу протягом 3 років (табл. 3.14). Кількість груп при класифікації за часовим зрізом установлювалась одна і та сама – 4.

Таблиця 3.14

Структура сукупності об'єктів (країн) за класами

Країна	Період		
	2011	2012	2013
1	2	3	4
Австрія	1	1	1
Бельгія	1	1	1
Болгарія	4	4	4
Великобританія	2	1	1
Греція	3	3	3
Данія	2	1	1
Естонія	3	2	2
Ірландія	2	1	1
Іспанія	3	2	2
Італія	3	3	2
Кіпр	3	3	3
Латвія	4	2	2
Литва	3	2	2
Люксембург	3	2	2
Мальта	2	3	2
Нідерланди	1	1	1

Закінчення табл. 3.14

1	2	3	4
Німеччина	1	1	1
Польща	4	2	2
Португалія	1	1	1
Румунія	4	4	4
Словаччина	3	2	2
Словенія	1	1	1
Угорщина	3	2	2
Фінляндія	1	1	1
Франція	1	1	1
Хорватія	4	2	4
Чехія	3	2	2
Швеція	1	1	1
Україна	4	4	4

Складено автором

Як видно з табл. 3.12 – 3.13, найусталенішою за складом кластерів є перша група; динаміка свідчить, що структуроутворюючими елементами у ній є Австрія, Бельгія, Нідерланди, Німеччина, Словенія, Швеція. Країни з високим рівнем безпеки національної економіки в політичній сфері.

Усталеною за складом кластерів є четверта група. Динаміка свідчить, що структуроутворюючими елементами у ній є: Болгарія, Україна, Румунія. До цієї групи увійшли країни, що мають суттєві проблеми у забезпеченні безпеки національної економіки в політичній сфері. Ці країни мають найнижчі значення інтегрального показника безпеки національної економіки в політичній сфері (0,15-0,10) та таких показників як: низький рівень фіскальної та фінансової свободи, складність ведення бізнесу, високий рівень впливу апарату державної безпеки в якості «держави в державі» та групових чи кланових еліт, високий ступінь втручання інших держав або зовнішніх політичних суб'єктів.

Склад другої та третьої груп протягом досліджуваного періоду постійно змінюється і тому їх неможна вважати усталеними за складом кластерів.

Четвертою складовою безпеки національної економіки є духовна сфера. Проведене дослідження рівня розвитку безпеки національної економіки України та країн-членів ЄС в духовній сфері дало змогу виділити чотири кластери, між якими спостерігаються істотні відмінності у тенденціях розвитку безпеки національної економіки (табл. 3.15). З огляду на мету нашого дослідження усю сукупність досліджуваних об'єктів (29 країн) було розбито на чотири кластери (виходячи з аналізу дендрограм): спостерігається різкий стрибок зростання відстані між групами після 21 ітерації, отже оптимальна кількість кластерів в нашому випадку – $25 - 21 = 4$.

Таблиця 3.15

Упорядковані класи за рівнями економічної безпеки національної економіки в духовній сфері з переліком країн, що увійшли до них

Клас	Розшарування країн		
	2011 р.	2012 р.	2013 р.
1	Австрія, Данія, Ірландія, Нідерланди, Фінляндія, Швеція	Австрія, Данія, Ірландія, Люксембург, Нідерланди, Фінляндія, Швеція	Австрія, Данія, Ірландія, Люксембург, Нідерланди, Німеччина, Фінляндія, Швеція
2	Бельгія, Великобританія, Іспанія, Італія, Люксембург, Мальта, Німеччина, Португалія, Словенія, Франція, Чехія	Бельгія, Великобританія, Іспанія, Італія, Мальта, Німеччина, Португалія, Словенія, Франція, Чехія	Бельгія, Великобританія, Іспанія, Італія, Мальта, Португалія, Словенія, Франція
3	Естонія, Кіпр, Латвія, Литва, Польща, Словаччина, Угорщина	Естонія, Кіпр, Польща, Словаччина	Естонія, Кіпр, Польща, Словаччина, Чехія
4	Болгарія, Греція, Румунія, Хорватія, Україна	Болгарія, Греція, Латвія, Литва, Румунія, Угорщина, Хорватія, Україна	Болгарія, Греція, Латвія, Литва, Румунія, Угорщина, Хорватія, Україна

Складено автором

Для перевірки достовірності рішень кластерного аналізу перевіримо усталеність класифікації в динаміці, аналізуючи зміни розшарування їх у кожен момент часу протягом 3 років (табл. 3.16). Кількість груп при класифікації за часовим зрізом установлювалась одна і та сама – 4.

Таблиця 3.16

Структура сукупності об'єктів (країн) за класами

Країна	Період		
	2011	2012	2013
1	2	3	4
Австрія	1	1	1
Бельгія	2	2	2
Болгарія	4	4	4
Великобританія	2	2	2
Греція	4	4	4
Данія	1	1	1
Естонія	3	3	3
Ірландія	1	1	1
Іспанія	2	2	2
Італія	2	2	2
Кіпр	3	3	3
Латвія	3	4	4
Литва	3	4	4
Люксембург	2	1	1
Мальта	2	2	2
Нідерланди	1	1	1
Німеччина	2	2	1
Польща	3	3	3
Португалія	2	2	2
Румунія	4	4	4
Словаччина	3	3	3
Словенія	2	2	2
Угорщина	3	4	4
Фінляндія	1	1	1
Франція	2	2	2
Хорватія	4	4	4

Закінчення табл. 3.16

1	2	3	4
Чехія	2	2	3
Швеція	1	1	1
Україна	4	4	4

Складено автором

Як видно з табл. 3.15 – 3.16, усталеність класифікації в динаміці найбільша за рівнем безпеки національної економіки в духовній сфері.

До першого кластера увійшли країни з високим рівнем безпеки національної економіки в духовній сфері. Динаміка свідчить, що структуроутворюючими елементами у ній є: Австрія, Данія, Ірландія, Швеція, Фінляндія. Ці країни відрізняються високим рівнем політичної участі та політичної культури, свободою преси та особистою свободи. Інтегральний показник безпеки національної економіки в духовній сфері знаходиться в інтервалі 0,66 – 0,96.

Структуроутворюючими елементами 2 групи є: Бельгія, Великобританія, Іспанія, Італія, Мальта, Португалія, Словенія, Франція, Чехія. В цій групі спостерігається розшарування серед країн за окремими показниками, що характеризують рівень демократії та свободи в країні. Інтегральний показник безпеки національної економіки в духовній сфері знаходиться в інтервалі 0,44 – 0,56.

Структуроутворюючими елементами 3 кластера є: Естонія, Кіпр, Польща, Словаччина. Ці країни мають значення інтегрального показника безпеки національної економіки в соціальній сфері (0,32 – 0,56), які можна охарактеризувати як стабільно невисокі. Ці країни мають проблеми у забезпеченні безпеки національної економіки в духовній сфері.

Усталеною за складом кластерів є четверта група. Динаміка свідчить, що структуроутворюючими елементами у ній є: Болгарія, Україна, Хорватія, Румунія. До цієї групи увійшли країни, що мають суттєві проблеми у забезпеченні безпеки національної економіки в духовній сфері. Ці країни мають найнижчі значення інтегрального показника безпеки національної економіки в духовній сфері (0,04 – 0,23) та таких показників як: політична культура, свобода преси та особиста свобода.

Отже, за результатами проведеного дослідження можна зазначити, що позиції країн у забезпеченні безпеки національної економіки в духовній сфері є неоднорідними. Формування кластерів розширення країн у часовому розрізі за період 2011 – 2013 рр. пов'язане із неоднорідністю рівнів розвитку демократії та свободи у досліджених країнах.

Проведене дослідження показало, що країни, які мають однаковий рівень економічного розвитку, схожі за рівнем безпеки національної економіки в соціальній, політичній, духовній сферах, і тому вони можуть бути віднесені до одного економічного кластера. Отримані значення інтегральних показників безпеки національної економіки в економічній, соціальній, політичній, духовній сферах країн-членів ЄС та України дозволили виділити потужні та найбільш перспективні країни-лідери (Австрія, Фінляндія, Швеція) та аутсайдерів (Болгарія, Румунія, Україна).

Неоднорідність розвитку окремих країн зумовлена впливом географічних, історичних, економічних і соціальних чинників. Наявність значних розбіжностей серед країн у соціально-економічному розвитку потребує впровадження ефективного механізму реалізації політики забезпечення безпеки національної економіки України, враховуючи всі можливі переваги інтеграції.

Отже, було удосконалено методику оцінки рівня безпеки національної економіки, алгоритм розрахунку якої включає три взаємопов'язаних етапи, має наукову обґрунтованість і об'єктивність, простоту та доступність розрахунків, конкретність і однозначність тлумачення отриманих результатів і може бути застосований органами державної влади у процесі забезпечення безпеки національної економіки.

Проведене дослідження з використанням методики оцінки рівнів розвитку економічної, соціальної, політичної та духовної сфер показало, що досліджувані країни не можуть бути віднесені до одного економічного кластера.

Отримані значення інтегральних показників економічного, соціального, політичного та духовного розвитку України та країн-членів ЄС дозволили виділити країни-лідери (Швеція, Фінляндія, Данія) із забезпечення безпеки національної економіки.

Використання удосконаленої методики оцінки рівня безпеки національної економіки країни із застосуванням сучасних методів аналізу (кореляційний, кластерний аналіз і метод таксономії) дозволяє провести об'єктивну оцінку їх рівнів розвитку, визначити диспропорції розвитку і може слугувати основою для розробки заходів забезпечення безпеки національної економіки країни, що особливо актуально в умовах посилення інтеграційних процесів.

3.4. Визначення загального стану та тенденцій розвитку економічної безпеки України та країн-членів ЄС

У світі питанням забезпечення безпеки національної економіки країни приділяється значна увага. Проте будь-якій країні притаманна певна нерівномірність економічного розвитку та ефективність державного управління, рівень впливу зовнішніх та внутрішніх загроз безпеці національної економіки, що негативно впливає на її становище в цілому. В умовах посилення інтеграційних процесів, з метою подолання диференціації окремих країн за рівнем безпеки національної економіки, уряди країн змушені досліджувати її динаміку та розробляти відповідні заходи щодо її подолання.

Враховуючи вищенаведене, поглиблення досліджень, пов'язаних із удосконаленням механізмів оцінки рівня економічної безпеки країни, є актуальним.

Саме ці проблемні моменти і враховувалися при розробці методичного підходу до оцінки рівня безпеки національної економіки, послідовність розрахунків якого наведено у п. 3.2.

Комплексну оцінку рівня безпеки національної економіки країни за її компонентами (рис. 3.4) та їх елементами проведемо по 28 країнам-членам ЄС та Україні за період 2011 – 2013 рр. Отримані інтегральні значення кожної з компонент безпеки національної економіки та їх ранг наведені у табл. Е.8.

Беручи до уваги те, що отримані інтегральні значення самі по собі не мають всебічної економічної інтерпретації, пропонуємо виконувати співставлення країн за ранговими значеннями кожного конкретної країни на єдиній шкалі (рис. 3.5).

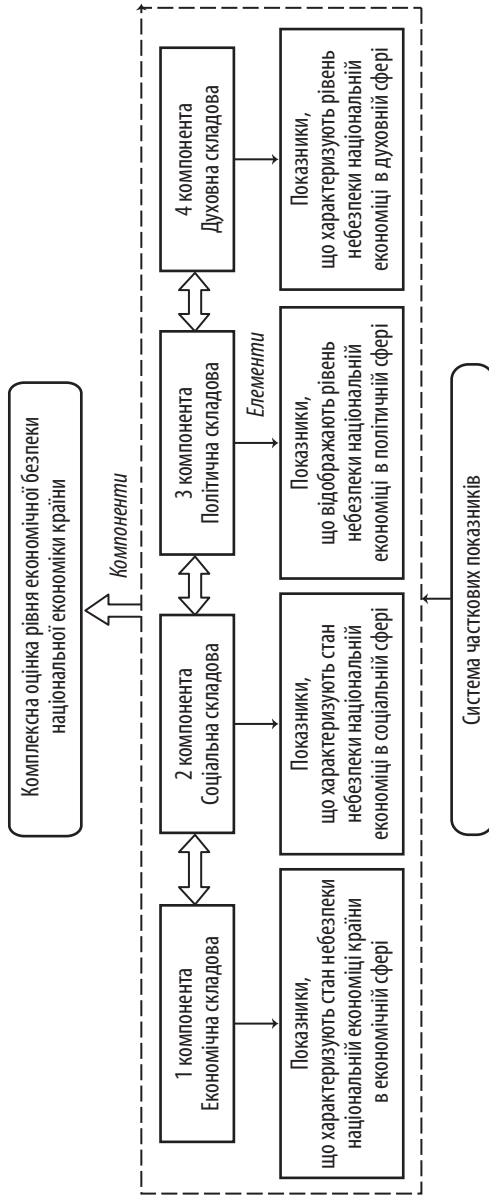

Рис.3.5. Сформована система показників оцінки рівня економічної безпеки національної економіки України та країн-членів ЄС (складено автором)

На рис. 3.6 наведено розподілення за комплексним показником безпеки національної економіки країн-членів ЄС та України в 2013 р.

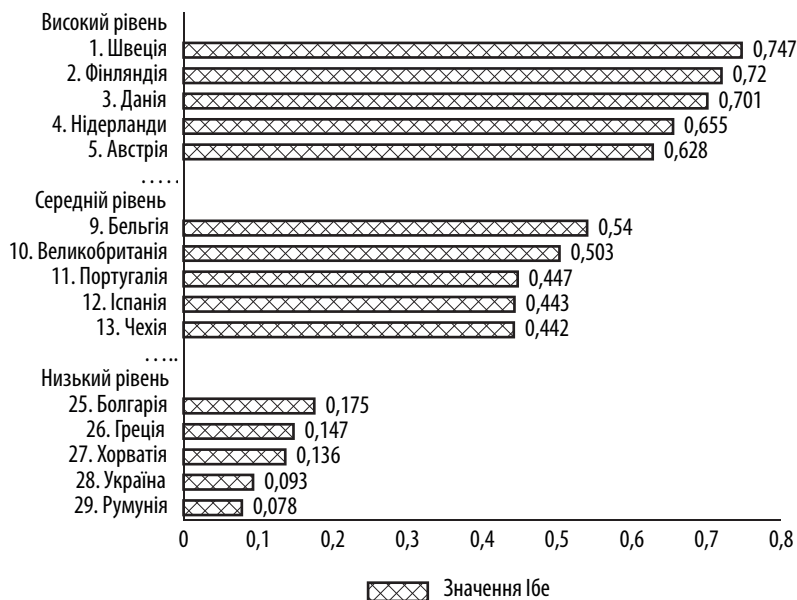

Рис. 3.6. Діаграма розподілу деяких країн-членів ЄС та України за комплексним показником безпеки національної економіки у 2013 р. (розраховано автором)

Як видно з рис. 3.6, Україна значно відстає від країн-членів ЄС за рівнем безпеки національної економіки, випереджаючи лише Румунію.

У табл. 3.17 наведено групування України та країн-членів ЄС за рівнем економічної безпеки національної економіки.

Як видно з табл. 3.17, високого рівня безпеки національної економіки досягли серед досліджених країн лише 5, а саме: Швеція, Данія, Фінляндія, Нідерланди та Австрія. Середнього рівня безпеки досягли 11 з аналізованих країн. У найбільшу за чисельністю (14 країн) групу країн з низьким рівнем безпеки національної економіки потрапили окрім України Франція, Італія, Мальта, а також наймолодші країни-члени ЄС.

Таблиця 3.17

Групування України та країн-членів ЄС за рівнем безпеки національної економіки

Низький рівень безпеки національної економіки	Середній рівень безпеки національної економіки	Високий рівень безпеки національної економіки
0 – 0,38 балів	0,39 – 0,61 бали	0,62 – 1 бали
Франція, Італія, Словаччина, Польща, Литва, Угорщина, Латвія, Мальта, Кіпр, Болгарія, Греція, Хорватія, Україна, Румунія	Німеччина, Ірландія, Бельгія, Люксембург, Великобританія, Іспанія, Португалія, Словенія, Чехія, Естонія	Швеція, Фінляндія, Данія, Нідерланди, Австрія

Складено автором

У табл. 3.18 наведено порівняння України з деякими країнами ЄС, які близькі за розмірами, в 2013 р. за комплексним показником безпеки національної економіки та його компонентами.

Таблиця 3.18

Порівняння України з деякими країнами ЄС у 2013 р. за комплексним показником економічної безпеки національної економіки та його компонентами

Країна	Інтегральний показник безпеки національної економіки		Компонента							
			економічна		соціальна		політична		духовна	
	індекс	ранг	індекс	ранг	індекс	ранг	індекс	ранг	індекс	ранг
Франція	0,379	16	0,424	12	0,252	25	0,345	14	0,558	10
Німеччина	0,579	6	0,532	7	0,611	10	0,625	5	0,679	7
Польща	0,343	19	0,376	14	0,376	19	0,306	20	0,320	20
Румунія	0,078	29	0,137	26	0,020	29	0,102	28	0,130	28
Іспанія	0,443	12	0,321	17	0,625	9	0,402	11	0,478	15
Україна	0,093	28	0,126	27	0,119	26	0,120	27	0,042	29

Складено автором

На рис. 3.7 подано оцінку компонент безпеки національної економіки України та деяких країн-членів ЄС у 2013 р.

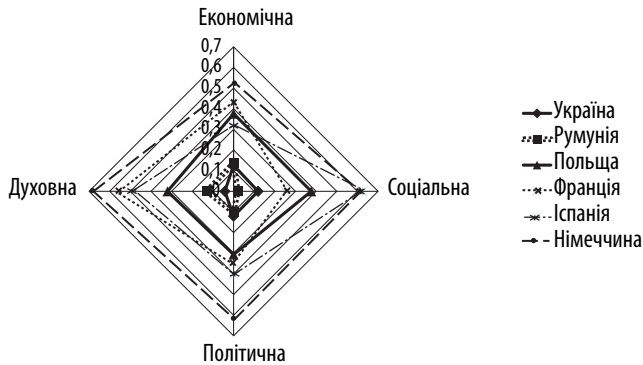

Рис. 3.7. Оцінка компонент рівня безпеки національної економіки України в 2013 р. у порівнянні з деякими країнами-членами ЄС: 1 – економічна; 2 – соціальна; 3 – політична; 4 – духовна (складено автором)

Як видно з рис. 3.7, жодна з компонент безпеки національної економіки України та аналізованих країн-членів ЄС не досягла безпечного порогового значення (100 %). Найвищий рівень розвитку за всіма компонентами має Німеччина. Україна має найнижчий рівень розвитку безпеки національної економіки за всіма компонентами, випереджаючи лише Румунію в соціальній та політичній сферах.

У табл. 3.19 наведено основні проблеми за складовими комплексного показника безпеки національної економіки України у порівнянні з країнами-членами ЄС.

Як видно з табл. 3.19, в Україні, у порівнянні з країнами-членами ЄС, спостерігається суттєве відставання за всіма компонентами безпеки національної економіки.

На рис. 3.8 наведено зміни рейтингової оцінки країн за динамічними змінами значень комплексного показника рівня безпеки національної економіки України та країн-членів ЄС.

Як видно з рис. 3.8, до країн-лідерів віднесено Швецію, Фінляндію та Данію. Група стабільних країн включає як країни зі стабільним розвитком національної безпеки, так і країни-аутсайтери (Болгарія, Хорватія, Румунія, Україна), що може свідчити про відсутність уваги з боку державних

органів влади щодо стимулювання розвитку усіх складових безпеки національної економіки до останніх.

Таблиця 3.19

Основні проблеми України за складовими комплексного показника економічної безпеки національної економіки в 2013 р.

Показник	Україна		Значення країни-лідера члена ЄС		
	бали	місце	країна	бали	місце
Комплексний показник безпеки національної економіки	0,093	28	Швеція	0,747	1
1. Економічна сфера	0,126	27	Швеція	0,758	1
2. Соціальна сфера	0,119	26	Фінляндія	0,881	1
3. Політична сфера	0,120	27	Швеція	0,621	1
4. Духовна сфера	0,042	29	Швеція	0,956	1

Складено автором

До групи країн, рейтинги яких істотно поліпшились, увійшли чотири країни – Словенія, Німеччина, Португалія, Греція, в цих країнах послідовно впроваджують заходи, націлені на стимулювання розвитку складових безпеки національної економіки.

Особливої уваги вимагають Франція та Бельгія, рейтинги яких істотно погіршились на кінець 2013 року.

Рейтинги Нідерландів істотно змінювались протягом усього періоду дослідження, тому цю країну можна вважати найбільш нестабільною та зробити припущення про певну стихійність та некерованість і відсутність централізованих важелів впливу на розвиток складових безпеки національної економіки. Відмінності за значеннями складових елементів комплексного показника безпеки національної економіки в 2013 р. наведено на *рис. 3.9*.

Наведені на *рис. 3.9* дані підтверджують наявність значних розбіжностей у рівнях розвитку чотирьох складових безпеки національної економіки досліджуваних країн і свідчать про наявність нерівномірностей у розвитку країн-членів ЄС та України.

Для оцінки нерівномірності розвитку країн було використано коефіцієнт варіації, запропонований І. Новаком [230] (табл. Е.9 додатку Е):

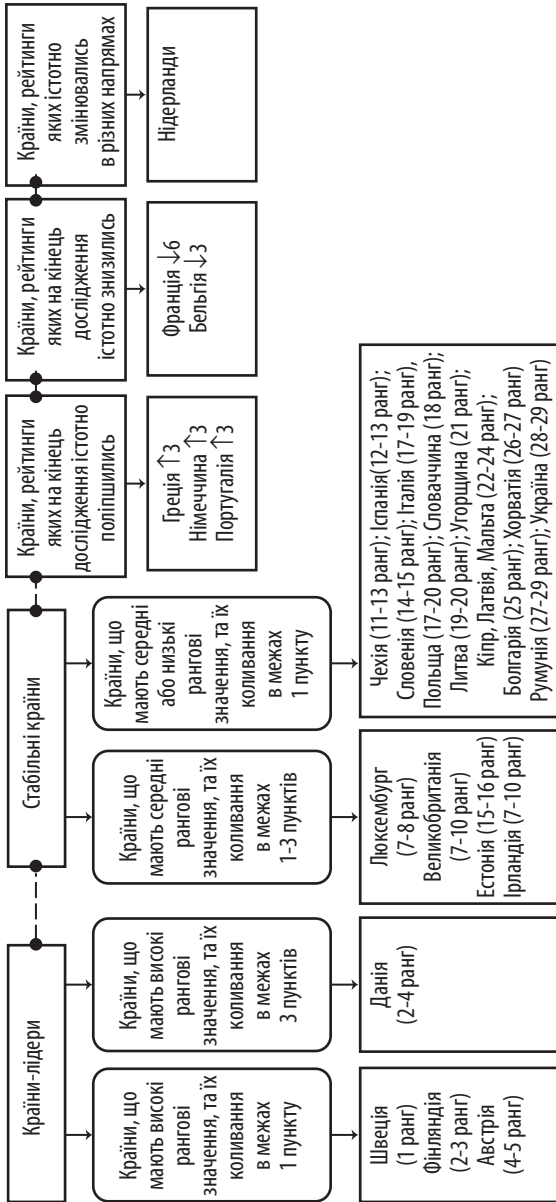

Рис. 3.8. Рейтингова оцінка країн за динамічними змінами значень комплексного показника рівня безпеки національної економіки України та країн-членів ЄС

Рис. 3.9. Відмінності у розвитку складових безпеки національної економіки країн-членів ЄС та України в 2013 р.

$$CV = \sqrt{\frac{n \sum x^2 - (\sum x)^2}{n^2}} \div \bar{x} \times 100, \quad (3.7)$$

де CV – коефіцієнт варіації;

n – кількість варіантів;

x – величина ознаки (варіанти);

\bar{x} – середня величина ознаки (варіанти).

Отримані в результаті проведених розрахунків значення коефіцієнта варіації для комплексного показника рівня розвитку безпеки національної економіки за 3 роки свідчать про неоднорідність та диспропорційність в їх розвитку (табл. 3.20).

Дані, наведені у табл.3.20, свідчать, що протягом 2011 – 2013 рр. за компонентою «Економічна складова» спостерігається найбільша нерівномірність та диспропорційність у розвитку країн. Слід зазначити, що отримані доволі високі значення коефіцієнтів варіації за всіма складовими в 2013 р. практично унеможливають встановлення однозначного висновку про тенденції розвитку усієї сукупності країн у зазначений період. Тож, вважаємо доцільним провести їх класифікацію за компонентами

комплексного показника оцінки рівня безпеки національної економіки, згідно з методикою, наведеною в [231].

Таблиця 3.20

Динаміка зміни коефіцієнта варіації комплексного показника оцінки рівня розвитку безпеки національної економіки та його складових у країнах-членах ЄС та Україні в 2011 – 2013 рр.

Показник	Роки		
	2011	2012	2013
Коефіцієнт варіації комплексного показника оцінки рівня розвитку безпеки національної економіки	34,4	35,81	46,48
<i>Коефіцієнт варіації в розрізі складових компонент:</i>			
Економічна складова	49,13	49,13	49,13
Соціальна складова	32,75	32,75	49,15
Політична складова	28,07	28,07	42,81
Духовна складова	34,4	32,72	49,13

Складено автором

Згідно з метою нашого дослідження, розіб'ємо усю сукупність досліджуваних об'єктів (країн) на три кластери, які мають:

1 кластер – максимальні значення компонент комплексного показника безпеки національної економіки ($I - 0,612 - 0,997$)

2 кластер – середні значення компонент комплексного показника безпеки національної економіки ($I - 0,350 : 0,606$)

3 кластер – мінімальні значення компонент комплексного показника безпеки національної економіки ($I - 0,002 : 0,219$).

Отримані кластери в залежності від рівня розвитку безпеки національної економіки наведено в *табл. 3.21*.

Проведені розрахунки дозволили виділити країн-лідерів із забезпечення безпеки національної економіки: Швеція, Фінляндія, Данія, Австрія. Головним і практично єдиним представником першого кластера, який має найвищі значення інтегральних показників за всіма трьома аналізованими складовим, є Швеція (*рис. 3.10*).

Таблиця 3.21

Групування країн за кластерами в залежності від рівня розвитку безпеки національної економіки

Кластер	Граничні значення інтегральних показників	Розшарування країн		
		2011	2012	2013
1	0,612 – 0,997	Австрія, Бельгія, Данія, Нідерланди, Фінляндія, Швеція	Австрія, Бельгія, Данія, Люксембург, Німеччина, Фінляндія, Швеція	Австрія, Данія, Нідерланди, Фінляндія, Швеція,
2	0,350 : 0,606	Естонія, Ірландія, Іспанія, Італія, Кіпр, Литва, Польща, Португалія, Словаччина, Словенія, Угорщина, Франція, Чехія	Великобританія, Естонія, Іспанія, Італія, Кіпр, Латвія, Литва, Нідерланди, Польща, Португалія, Словаччина, Словенія, Угорщина, Франція, Чехія	Великобританія, Естонія, Ірландія, Іспанія, Італія, Німеччина, Португалія, Словаччина, Словенія, Франція, Чехія
3	0,002 : 0,219	Румунія, Україна	Греція, Румунія, Україна	Болгарія, Греція, Кіпр, Румунія, Хорватія, Україна

Складено автором

Значення інтегральних показників

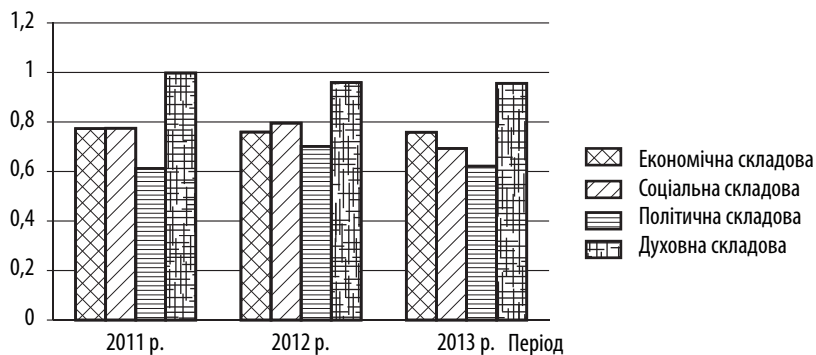

Рис. 3.10. Динаміка розподілу складових безпеки національної економіки за рівнями розвитку Швеції (складено автором)

Як видно з рис. 3.10, всі компоненти безпеки національної економіки Швеції мають високий рівень розвитку.

Другий кластер (50 % серед загальної кількості країн) становлять країни, що мають середні значення інтегральних показників у розрізі компонент безпеки національної економіки, які не перевищують 0,61. Це найбільш численний кластер, до якого увійшли економічно розвинуті країни, такі як Великобританія, Німеччина, Франція, а також наймолодші країни-члени ЄС: Чехія, Словенія, Угорщина, Польща.

Третій кластер (20 % серед загальної кількості країн) сформовано країнами, що мають низькі значення інтегральних показників, які характеризують рівень розвитку безпеки національної економіки. Саме до цього кластера протягом аналізованого періоду входить Україна. Необхідно зазначити, що кількість країн, які входять до 3 кластера, збільшилася з двох країн у 2011 р. до шести в 2013 р., що свідчить про погіршення рівня безпеки національної економіки. Динаміка розподілу складових безпеки національної економіки за рівнями розвитку України наведено на рис. 3.11.

Значення інтегральних показників

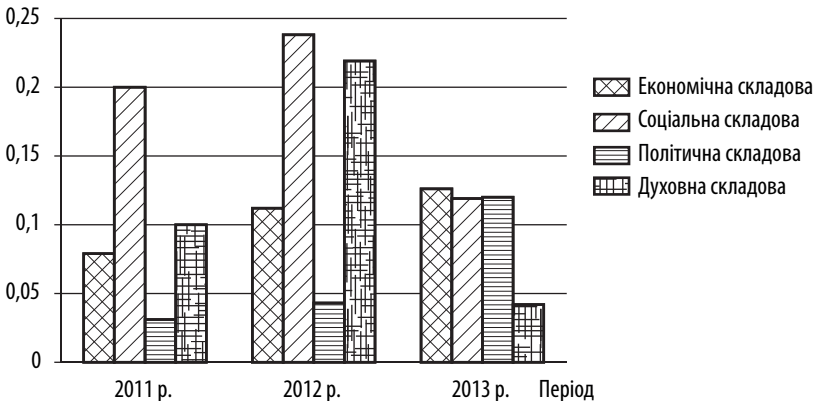

Рис. 3.11. Динаміка розподілу складових безпеки національної економіки за рівнями розвитку в Україні (складено автором)

Як видно з рис. 3.11, значення інтегральних показників за всіма компонентами безпеки національної економіки залишаються протягом аналі-

зованого періоду заниженими, компоненти безпеки розвинуті негармонійно, під впливом зовнішніх та внутрішніх загроз спостерігаються суттєві їх коливання.

Для зміцнення позицій України та її переходу до 2 кластера необхідно, на нашу думку, знизити в першу чергу рівень корупції, що в підсумку приведе до зростання рівня безпеки національної економіки, оскільки саме корупція є тим негативним чинником, що оказує вплив на всі її компоненти.

Проведемо діагностику рівня розвитку безпеки національної економіки в розрізі компонент її комплексного показника. Середні значення компонент комплексного показника рівня розвитку безпеки національної економіки країн-членів ЄС та України наведено в *табл. 3.22*.

Таблиця 3.22

Середні значення компонент комплексного показника рівня розвитку безпеки національної економіки країн-членів ЄС та України в кожному кластері за період 2011 – 2013 рр.

№ кластера	Компонента «Економічна складова»	Компонента «Соціальна складова»	Компонента «Політична складова»	Компонента «Духовна складова»
I Кластер	0,67	0,77	0,58	0,82
II Кластер	0,37	0,57	0,44	0,55
III Кластер	0,12	0,22	0,18	0,24

Складено автором

Дані *табл. 3.22* свідчать, що в 1 кластері всі компоненти знаходяться на високому рівні розвитку, хоча присутні деякі проблеми в політичній сфері. Головними проблемами в сфері забезпечення безпеки національної економіки для 2 і 3 кластерів є економічна сфера.

У *табл. 3.23* наведено характеристику кластерів за період 2011 – 2013 рр. Компоненти рівня розвитку безпеки національної економіки у кожному кластері ранжувалися від більшого значення до найнижчого.

Виділимо головного представника в рамках кожного з отриманих кластерів – країну-репрезентант, яка за значеннями інтегральних показників за кожною з компонент комплексного показника оцінки рівня роз-

витку безпеки національної економіки найбільш приближений до середніх значень кластера (табл. 3.24).

Таблиця 3.23

Характеристика кластерів з точки зору проблемних компонент, визначених протягом 2011-2013 рр.

Кластер	Ранжування компонент рівня безпеки національної економіки	Проблемна компонента
I Кластер	1. Духовна складова (0,82) 2. Соціальна складова (0,77) 3. Економічна складова (0,67) 4. Політична складова (0,58)	–
II Кластер	1. Соціальна складова (0,57) 2. Духовна складова (0,55) 3. Політична складова (0,44) 4. Економічна складова (0,37)	Економічна складова
III Кластер	1. Духовна складова (0,24) 2. Соціальна складова (0,22) 3. Політична складова (0,18) 4. Економічна складова (0,12)	Економічна складова

Складено ав ором

Таблиця 3.24

Країна-репрезентант в рамках кожного кластера

Кластер	Граничні значення інтегральних показників	Роки		
		2011	2012	2013
1	Максимальні значення 0,612 – 0,997	Фінляндія	Австрія	Фінляндія
2	Середні значення 0,350 : 0,606	Словаччина	Словаччина	Словаччина
3	Мінімальні значення 0,002 : 0,219	Україна	Україна	Кіпр

Складено автором

Отже, головним представником першого кластера, окрім 2012 р., стала Фінляндія, другого – Словаччина, а третього – Україна, окрім 2013 р.

З огляду на те, що до першого кластера увійшли країни, які не мають суттєвих проблем у забезпеченні безпеки національної економіки, подальший аналіз пропонується здійснити для репрезентантів 2 і 3 кластерів.

Далі проведемо детальну діагностику виявлених раніше проблемних компонент комплексного показника оцінки рівня розвитку безпеки національної економіки (компонента «Економічна складова») в рамках отриманих кластерів на прикладі виділених країн-репрезентантів. Аналіз динаміки часткових показників Економічної складової для країн-репрезентантів 2 і 3 кластерів наведено у *табл. 3.25 – 3.26*.

Таблиця 3.25

Часткові показники проблемної компоненти «Економічна складова» в розрізі країн-репрезентантів з негативною динамікою та значенням нижче за середнє по групі, Словаччина (2 кластер)

Часткові показники	Роки		
	2011	2012	2013
Економічний сталий розвиток	x	x	x
Економічна глобалізація			
Нерівномірність економічного розвитку	x	x	x
Рівень економічної нестабільності	x	x	x
Макроекономічне середовище			
Інфраструктура	x	x	x
Ефективність робочої сили		x	x
Рівень розвитку фінансового ринку			
Розмір ринку	x	x	x

Складено автором

Отже, проведений аналіз дозволив виявити найбільш проблемні часткові показники складових елементів комплексного показника оцінки рівня безпеки національної економіки для країни-репрезентанта другого кластера – Словаччини: економічний сталий розвиток, нерівномірність економічного розвитку, економічна нестабільність, інфраструктура, ефективність ринку робочої сили, розмір ринку.

Таблиця 3.26

Часткові показники проблемної компоненти «Економічна складова» в розрізі країн-репрезентантів з негативною динамікою та значенням нижче за середнє по групі, Україна (3 кластер)

Часткові показники	Роки		
	2011	2012	2013
Економічний сталий розвиток	x	x	x
Економічна глобалізація		x	x
Нерівномірність економічного розвитку		x	x
Рівень економічної нестабільності			
Макроекономічне середовище	x	x	x
Інфраструктура			x
Ефективність робочої сили			
Рівень розвитку фінансового ринку	x	x	x
Розмір ринку			

Складено автором

Ці показники мають стабільну негативну динаміку та тенденції до зниження, що потребує негайного втручання державних органів з метою забезпечення безпеки національної економіки країни.

Аналогічний аналіз України, як головного представника третього кластера, також дозволив виявити найбільш проблемні часткові показники складових елементів комплексного показника оцінки рівня безпеки національної економіки: економічний сталий розвиток, економічна глобалізація, нерівномірність економічного розвитку, макроекономічне середовище, інфраструктура, рівень розвитку фінансового ринку.

Характерною особливістю країн, що потрапили до третього кластера, є низькі значення усіх трьох складових компонент комплексного показника рівня безпеки національної економіки. Виявлені проблемні компоненти в кожному з кластерів повинні розглядатися як пріоритетні напрями регулювання при формуванні державної економічної політики.

Отже, проведений аналіз загального рівня розвитку економічної безпеки країн у розрізі чотирьох складових: економічної, соціальної, політичної, духовної – підтвердив наявність соціально-економічних диспропорцій.

Таким чином, було удосконалено методика оцінки рівня розвитку безпеки національної економіки, алгоритм розрахунку якої включає чотири взаємопов'язаних компоненти, має наукову обґрунтованість і об'єктивність, простоту та доступність розрахунків, конкретність і однозначність тлумачення отриманих результатів і може бути застосований органами державного влади у процесі формування і забезпечення економічної безпеки України.

Слід зазначити, що такий підхід до оцінки рівня розвитку безпеки національної економіки дає можливість визначити місце (ранг), яке посідає країна у загальній сукупності країн, динаміку зміни рангів за певний проміжок часу, виявити проблемні компоненти та зробити висновки про тенденції розвитку безпеки національної економіки протягом певного періоду.

Наявність значних відмінностей в економічній, соціальній, політичній, духовній сферах країн-членів ЄС та України вимагає впровадження ефективного механізму реалізації стратегії її інтеграції, враховуючи загрози безпеці національної економіці.

Розділ 4

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ ШЛЯХОМ ЗНИЖЕННЯ РІВНЯ КОРУПЦІЇ

4.1. Інституційні засади запобігання і протидії корупції в Україні та країнах світу

Корупція – досить складне соціально-економічне явище, наслідки якого проявляються у всіх сферах життєдіяльності суспільства.

Сьогодні у світі, з урахуванням особливостей історичного розвитку країн, склалися кілька моделей сприйняття, запобігання і протидії корупції.

Найпоширеніша з них пов'язана з географією. «Географічна» класифікація узагальнює багато спостережень і висновків досліджень феномену корупції.

Е. В. Невмержицький [232] розкрив особливості розуміння сутності корупції у різних регіонах світу. Так, для західноєвропейської моделі характерний низький рівень корупції. Вона сприймається суспільством як явна аномалія, пов'язана з порушенням закону, цьому сприяють традиції, у яких велика доля цивільної культури та правосвідомості. В азіатській моделі корупція пов'язана з історією, культурою, традиціями, що обумовили функціонування держави. Цей різновид корупції можна назвати соціальним – корупційні відносини найтісніше переплітаються з іншими соціальними відносинами: сімейними, земельними, етнічними, корпоративними та ін. Для африканської моделі характерна ситуація, коли влада продається групі основних економічних кланів, що домовилися між собою, або політичними засобами забезпечує надійність їх існування. При цьому в країні демократичні процедури використовуються як камуфляж; економіка примітивізується, задовольняючи тільки найголовніші потреби населення з метою уникнення соціальних потрясінь і забезпечуючи інтереси вузької олігархічної групи. При латиноамериканській моделі уряд надає

можливість «тіншовим» і криміналізованим секторам економіки досягти могутності, яка дорівнює державній. З цим явищем, яке стало державою у державі, боротися найважче.

Отже, як зазначено в роботі [233], сьогодні не існує чітко визначених для всіх правових систем єдиного розуміння сутності та змісту корупції. Те, що у християнській цивілізації сприймається як корупція, у мусульман може бути складовою їх культури. Але міжнародна спільнота все одно шукає щось спільне для країн з різним рівнем розвитку і культури, відокремлюючи найбільш характерні і загальні ознаки й особливості. Саме це було зроблено в правових актах міжнародних і регіональних організацій. Для більшості держав гострота цієї проблеми стала загальновизнаною.

Корупція не має єдиного загальноприйнятого визначення. Більшість авторів трактують корупцію як підкуп і продажність державних чиновників, представників структур влади й інших службових осіб, які використовують обіймане ними положення, службові права і владні повноваження для незаконного збагачення, отримання матеріальних та інших благ і переваг як в особистих, так і в групових інтересах. Зарубіжні автори [234; 235] розглядають корупцію як девіантну або протиправну поведінку, що відхиляється від формальних обов'язків публічної ролі під дією приватних матеріальних чи статусних цілей або порушує правила, які забороняють окремі види стосовно приватного впливу. У роботах [236 – 239] корупція розглядається в першу чергу як злочинна діяльність, як елемент (ознака) або різновид організованої злочинності.

На сьогоднішній день становить складність визначення поняття «корупція», адекватного сучасному рівню розвитку світового законодавства.

Аналіз міжнародно-правових документів також свідчить про наявність різних підходів до визначення поняття «корупція». У Довідковому документі ООН про міжнародну боротьбу з корупцією це поняття трактується таким чином: «Корупція – це зловживання державною владою для отримання вигоди в особистих цілях» [240]. У керівництві, яке було підготовлено секретаріатом ООН, поняття «корупція» включає: 1) крадіжку, розкрадання і привласнення державної власності посадовими особами; 2) зловживання службовим становищем для отримання невинновиправда-

них особистих вигод у результаті неофіційного використання офіційного статусу; 3) конфлікт інтересів між громадським обов'язком і особистою користю [240]. З цих визначень видно, що корупція виходить за межі хабарництва.

Експерти Ради Європи дають таке визначення поняття «корупція»: «Корупція – це хабарництво, підкуп та інша поведінка особи, яке наділено відповідальністю в публічному та приватному секторі, яке порушує свої обов'язки, виходячи з його публічного статусу як публічної особи, приватного найманого робітника, незалежного агента або іншого статусу подібного роду, і спрямовано на отримання неправомірних переваг будь-якого роду для себе або іншої особи» [241]. Таким чином, експерти Ради Європи розглядають проблему корупції не тільки в державному, а і в приватному секторі, а до суб'єктів корупційних правопорушень віднесено ще й незалежних агентів.

Україна підписала низку важливих міжнародних антикорупційних угод, зокрема Конвенцію ООН проти корупції [242], Цивільну конвенцію про боротьбу з корупцією [243], Кримінальну конвенцію про боротьбу з корупцією [244], Додатковий протокол до Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією [245], але слід зазначити, що жодна з вищеназваних конвенцій не визначає саме поняття «корупція», а містить лише перелік діянь, які визнаються корупційними.

У законодавчих актах країн СНД також не існує єдиного визначення поняття «корупція». У додатку табл. Ж.1 – Ж.2 [240; 246 – 255] представлені порівняння визначення поняття «корупція», наданих різними авторами, а також наведених в міжнародно-правових актах та законодавстві деяких країн. Представлені визначення поняття «корупція» відображають єдність та розбіжності в трактуванні, що необхідно враховувати при удосконаленні українського антикорупційного законодавства. Крім того, вони відповідають кримінально-правовій і кримінологічній науці, що розглядає корупцію як корисливе службове зловживання. При всьому різноманітті поглядів на поняття «корупція», які представлено в законодавстві різних країн, не можна не помітити, що в законодавстві окремих країн, наприклад у Молдові, це поняття дається досить вузько, без деталізації суб'єктів корупційних проявів, у законодавстві Киргизстану поняття

«корупція» поєднано з поняттям «корупційне правопорушення», що не відповідає міжнародним нормам.

У свою чергу, в деяких країнах взагалі відсутнє загальне визначення поняття «корупція».

Так, у Німеччині відсутнє загальне визначення корупції, проте німецькі науковці і практики не вважають це істотним недоліком законодавства. На їх думку, корупція – це суспільно небезпечне явище, яке складається з конкретних корупційних діянь, за які законом передбачено юридичну відповідальність. Правоохоронні органи Німеччини у своїй діяльності користуються робочим визначенням цього поняття, сформульованим спеціально створеною групою фахівців Міністерства внутрішніх справ і Міністерства юстиції, відповідно до якого під корупцією розуміють дії, під час вчинення яких державні службовці використовують своє посадове становище, щоб збагатитися матеріально чи нематеріально або збагатити третіх осіб. На практиці під корупцією німецькі правоохоронці розуміють хабарництво, розкрадання з використанням посадового становища, нецільове витрачання коштів, інші дії, вчинені державним службовцем всупереч службі з метою збагачення, розголошення службової таємниці, дії, вчинені з дотриманням службових приписів, але в інтересах певних фірм, а також будь-які вчинки, несумісні зі статусом державного службовця [256].

Відповідно до англійського права, корупційні діяння об'єднуються в окрему групу кримінальних злочинів, які вчиняються посадовими особами або пов'язані з їх діяльністю. Англійське право також не містить визначень таких понять, як «корупція», «корупційне діяння» тощо. Фактично корупція ототожнюється з хабарництвом [257].

На *рис. 4.1* наведено форми корупції та їх ознаки, згідно із Законом України «Про запобігання корупції» [247].

Масштаби корупції, сфера її розповсюдження та характер наслідків, з *одного боку*, чинять суттєвий вплив на стан та розвиток тієї чи іншої економічної системи, з *іншої* – слугують об'єктивним індикатором благополуччя суспільної системи та її безпеки. Аналіз вітчизняної та зарубіжної літератури за проблемою показав, що первісні причини прояву, розповсюдження, а також шляхи подолання (регулювання, зниження) коруп-

ції та зменшення негативних наслідків для суспільства необхідно шукати в характері управління суспільством, и насамперед в державному управлінні [258].

Економічні наслідки корупції, як зазначив М. І. Мельник [226], проявляються в тому, що вона: підриває економічну систему держави; дискредитує економічні реформи; порушує основні засади господарської діяльності; перешкоджає надходженню внутрішніх та зовнішніх інвестицій; є причиною фінансових криз; порушує конкурентні засади економіки, сприяє розвитку недобросовісної конкуренції; сприяє монополізації економіки; перешкоджає розвитку ринкових відносин, передусім середнього та малого підприємництва; дискримінує підприємців з боку корумпованих чиновників; сприяє криміналізації та тінізації економіки, легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом; призводить до необґрунтованого підвищення собівартості продукції; викривляє принципи проведення приватизації; скорочує надходження до бюджету; ускладнює економічні відносини з іншими державами.

Подальше поширення корупції в Україні загрожуватиме її національній безпеці, оскільки знижує ефективність дій влади, підриває її суспільну легітимність, стимулює поширення у суспільстві правового нігілізму, зневіри у цінностях демократії та верховенства права. Це має своїм наслідком зниження рівня конкурентоспроможності країни на світовій арені, її здатності адекватно реагувати на внутрішні та зовнішні виклики.

Про негативний та руйнівний вплив корупції на національну безпеку говориться в концептуальних документах (Стратегіях та Концепціях національної безпеки) таких країн як Україна, Російська Федерація, Киргизстан.

У ряді країн СНД ухвалені спеціалізовані закони про боротьбу з корупцією: Закон України «Про запобігання корупції» [247], Федеральний закон Російської Федерації «Про протидію корупції» [253], Закон Республіки Білорусь «Про боротьбу з корупцією» [249], Закон Азербайджанської Республіки від «Про боротьбу з корупцією» [248]; Закон Республіки Казахстан «Про боротьбу з корупцією» [250]; Закон Республіки Молдова «Про попередження корупції та боротьбу з нею» [252]; Закон Киргизької Республіки «Про боротьбу з корупцією» [251].

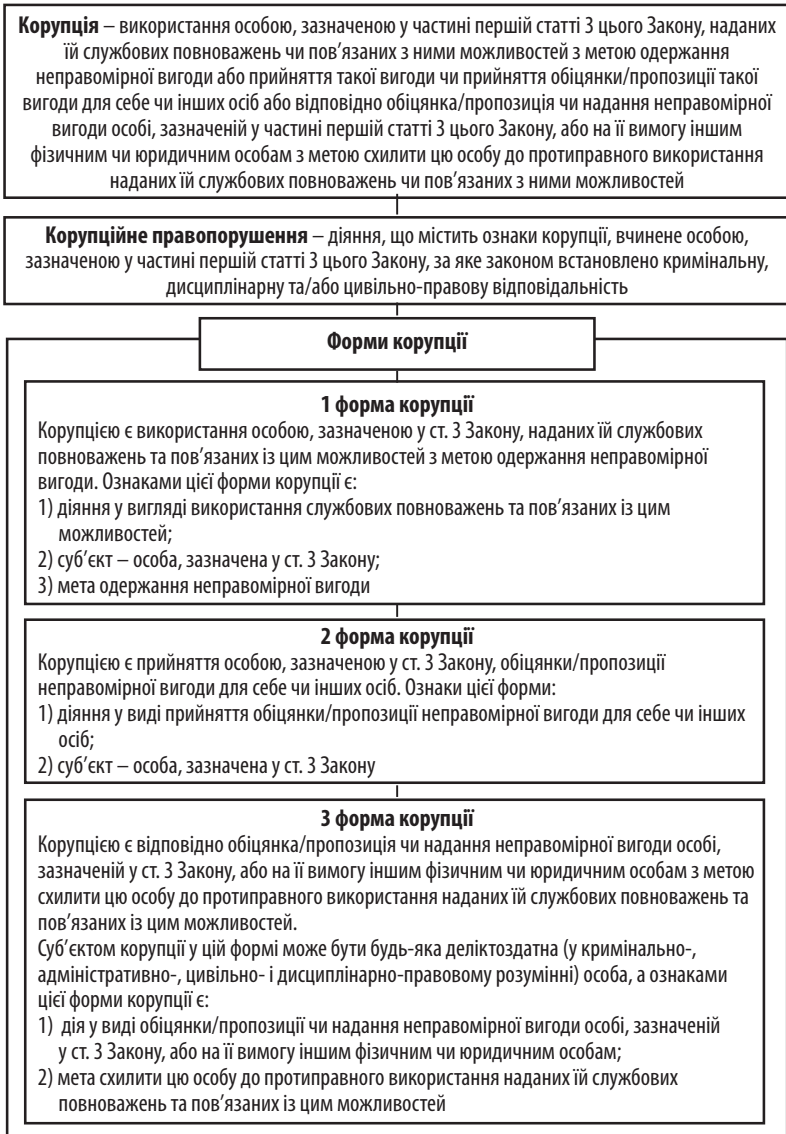

Рис. 4.1. Форми корупції та їх ознаки

(складено автором за матеріалами [247])

В окремих країнах прийнято відповідні концепції, стратегії боротьби з корупцією. В Україні в 2006 р. Указом Президента України була схвалена Концепція подолання корупції в Україні «На шляху до доброчесності» [259], в 2011 р. – Національна антикорупційна стратегія на 2011 – 2015 рр. [260], а в 2014 р. Засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014 – 2017 роки [261]. В Азербайджані прийнято Національну стратегію по підвищенню прозорості і боротьби з корупцією [262], у Киргизстані – Національну стратегію боротьби з корупцією [263].

Заслуговує на увагу досвід Киргизстану в розробці антикорупційного законодавства, аналіз якого наведено в [264]. Законодавчі акти в сфері протидії корупції Киргизстану становлять логічно пов'язаний ланцюг нормативно-правових актів: Національна стратегія боротьби з корупцією в Киргизькій Республіці [263], Закон Киргизької Республіки «Про боротьбу з корупцією» [251], норми Кримінального кодексу Киргизстану, на яких базується діяльність державних органів, в тому числі і органів національної безпеки, по боротьбі з корупцією.

Антикорупційне законодавство почало формуватися в Україні відразу після набуття державою незалежності в 1991 р. Аналіз чинного законодавства України показує, що нормативно-правову базу протидії корупції становлять відповідні положення Конституції України, законів, постанов Верховної Ради України, указів і розпоряджень Президента, постанов і розпоряджень Кабінету Міністрів України, відомчих нормативних актів. Але при створенні антикорупційного законодавства була порушена логіка її формування, яка мала здійснюватися за схемою: Концепція – стратегія – закон – програма – підзаконні акти. Окремі нормативні акти приймалися в різний час за відсутності єдиної науково обґрунтованої концепції протидії корупції. Так, Закон України «Про боротьбу з корупцією» був прийнятий у 1995 р., він містив визначення корупції і адміністративну процедуру про звітування про це явище, і тільки у 1998 р. була представлена Президентська стратегія (антикорупційна концепція) [232].

У 2003 р. Україна приєдналася до Антикорупційної мережі для Східної Європи і Центральної Азії (АСН) ОЕСР (ОECD). Відповідно до оцінного звіту АСН, у січні 2004 р. Україна потребувала оновленої На-

ціональної антикорупційної стратегії, між іншим, з більшим акцентом на попередження корупції з метою визначення системних недоліків, які створюють сприятливе для корупції середовище, та кращого зосередження законодавства на боротьбі з корупцією [265].

У 2005 – 2006 рр. Верховна Рада України ратифікувала міжнародні антикорупційні конвенції і протоколи. Це зокрема: Кримінальна конвенція РЄ про боротьбу з корупцією від 27 січня 1999 р., ратифікована із заявою Законом № 252-V від 18.10.2006 р.; Додатковий протокол до Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією від 15 травня 2003 р., ратифікований Законом № 253-V від 18.10.2006 р.; цивільна конвенція РЄ про боротьбу з корупцією від 4 листопада 1999 р., ратифікована Законом № 2476-IV від 16.03.2005 р.; Конвенція ООН проти корупції від 11 грудня 2003 р., ратифікована згідно із Законом № 251-V від 18.10.2006 р.; Конвенція Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму, ратифікована із заявами і застереженнями Законом від 17 листопада 2010 року № 2698-VI. [266]

У 2006 р. Указом Президента України було ухвалено Концепцію подолання корупції в Україні «На шляху до доброчесності» [259]. У Концепції визначено, що в Україні корупція є однією з проблем, які потребують невідкладного розв'язання. Вона становить значну загрозу демократії, реалізації принципу верховенства права, соціальному прогресу, національній безпеці, становленню громадянського суспільства. Тому створення дієвої системи запобігання корупції, розроблення комплексних заходів для протидії цьому явищу, виявлення та подолання її соціальних передумов і наслідків є одним із пріоритетів держави. У Концепції стверджується, що корупція перетворилася на соціальне явище, яке набуває рис системного явища, що проникло у життєво важливі соціальні інститути і забезпечує їх функціонування. У Концепції також зазначаються політичні неефективні заходи, які вживаються проти корупції в Україні, і зростання толерантності суспільства до корупції. Хабарництво державних службовців описується як найбільш розповсюджена форма корупції, однак є також ряд прихованих форм, у тому числі непотизм у державному управлінні. З прийняттям у 2011 р. Національної антикорупційної стратегії Концеп-

ція подолання корупції в Україні «На шляху до доброчесності» втратила чинність.

Важливим кроком у формуванні системи антикорупційного законодавства стало затвердження Указом Президента України рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про заходи щодо реалізації національної антикорупційної стратегії та інституційного забезпечення цілісної антикорупційної політики» [267]. У цьому документі відзначено, що масштаби криміналізації та корумпованості влади мають тенденцію до неспинного зростання, сягаючи критичної межі, за якою настає втрата важелів управління державою з боку легітимної влади, розпад державних інститутів та припинення демократичного розвитку держави. Причинами такої ситуації є неефективність державної політики у сфері протидії злочинності та корупції, відсутність реальних кроків, спрямованих на реформування правоохоронних органів та судової гілки влади.

У 2009 р. було ухвалено ряд антикорупційних законів: Закон України «Про засади запобігання та протидії корупції» [268], який визначив основні засади запобігання та протидії корупції в публічній і приватній сферах суспільних відносин, відшкодування завданої внаслідок вчинення корупційних правопорушень шкоди, поновлення порушених прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав чи інтересів юридичних осіб, інтересів держави; Закон України «Про відповідальність юридичних осіб за вчинення корупційних правопорушень» [269], який встановлює відповідальність юридичних осіб за вчинення їх уповноваженими особами корупційних правопорушень, а також визначає порядок притягнення їх до відповідальності; Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення» [270], яким внесено зміни щодо притягнення до кримінальної відповідальності за заявою юридичної особи, корупційні адміністративні правопорушення, злочини у сфері службової діяльності в юридичних особах приватного права та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг.

Відповідно до Концепції [259] Кабінетом Міністрів України було розроблено план заходів щодо її реалізації на період до 2010 р. і реалізації державної антикорупційної політики [271; 272]. Але діяльність Ка-

бінету Міністрів України щодо реалізації передбачених указами Президента України заходів, спрямованих на протидію корупції, було визнано РНБОУ повільною і неефективною. Із 24 завдань, визначених рішенням Ради національної безпеки і оборони України «Про стан протидії корупції в Україні» [273], виконано менше третини. Не здійснюються вкрай важливі реформи у сфері кримінальної юстиції. До цього часу Кабінетом Міністрів України не внесено на розгляд Верховної Ради України проект Кримінального процесуального кодексу України. У державі відсутня єдина скоординована політика запобігання та протидії злочинності. Законотворча діяльність є безсистемною, непослідовною і має у більшості випадків репресивну спрямованість. В Україні всупереч світовим тенденціям щодо декриміналізації збільшується кількість діянь, що караються в порядку кримінального судочинства, та посилюється кримінальна відповідальність за їх вчинення (інколи з ігноруванням принципу індивідуалізації покарання). Більшість основних заходів, передбачених Комплексною програмою профілактики правопорушень на 2007 – 2009 рр., яка затверджена постановою Кабінету Міністрів України, не реалізовано [264].

У 2011 р. було прийнято Національну антикорупційну стратегію на 2011 – 2015 рр. [260], в якій визначено, що реформування вітчизняного антикорупційного законодавства є незавершеним. Законодавчого врегулювання потребують такі питання, як: упорядкування адміністративних процедур і надання адміністративних та інших публічних послуг; притягнення до відповідальності юридичних осіб за вчинення їх уповноваженими особами корупційних правопорушень; удосконалення інституту конфіскації; притягнення до відповідальності за вчинення корупційних правопорушень осіб, які користуються недоторканністю. Національна антикорупційна стратегія реалізовуватиметься шляхом розроблення та ухвалення Державної програми щодо запобігання і протидії корупції на 2011 – 2015 рр., яка за структурою відповідатиме Національній антикорупційній стратегії та міститиме перелік заходів, обсягів і джерел фінансування, очікуваних результатів, індикаторів, строків, відповідальних виконавців, а також партнерів із реалізації заходів.

З метою реалізації затвердженої Президентом України Національної антикорупційної стратегії на 2011 – 2015 роки була впроваджена

в 2011 р. Державна програма щодо запобігання і протидії корупції на 2011 – 2015 рр. [274].

Під впливом євроінтеграційних процесів українське антикорупційне законодавство зазнало суттєвих змін. 2013 р. став знаковим у приведенні вітчизняного антикорупційного законодавства до міжнародних стандартів. Верховною Радою було прийнято пакет антикорупційних законів («Про засади запобігання та протидії корупції», «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо відповідальності за корупційні правопорушення» та «Про відповідальність юридичних осіб за вчинення корупційних правопорушень»), якими переглядаються превентивні антикорупційні механізми і процедури конфіскації у відповідності з міжнародними стандартами, а також врегульовано питання відповідальності за корупційні правопорушення та введена відповідальність юридичних осіб за скоєння в їх інтересах або від їх імені корупційних злочинів. Цими законами розширюється перелік суб'єктів корупції, встановлюються антикорупційні обмеження на державній службі, запроваджуються перевірки при вступі на державну службу, забороняється отримувати подарунки, пов'язані із службою, передбачається декларування майнового стану службовців та близьких родичів, запроваджується антикорупційна експертиза тощо. Також запроваджується кримінальна відповідальність за торгівлю впливом, незаконне збагачення, комерційний підкуп; поширюється відповідальність на осіб, які виконують делеговані їм державою публічні функції влади – аудитор, експерт, арбітражний керуючий, а також на посадових осіб міжнародних організацій та іноземних держав. Важливим є чітке розмежування кримінальної та адміністративної відповідальності за корупцію, відсутність якого сьогодні призводить до уникнення відповідальності за корупційні правопорушення; встановлення відповідальності юридичних осіб за корупцію та визначення порядку притягнення їх до відповідальності [275].

У 2014 р. було прийнято ряд антикорупційних законів: Засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014 – 2017 роки [261]; Закон «Про запобігання корупції» [247], Закон «Про Національне антикорупційне бюро» [276].

Необхідно відзначити, що у Прикінцевих положеннях нового Закону України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 р. зазначено: цей Закон набирає чинності з дня, наступного за днем його опублікування, та вводиться в дію через шість місяців з дня набрання ним чинності; визнати такими, що втратили чинність, Закон України «Про засади запобігання і протидії корупції», Закон України «Про правила етичної поведінки». Така схожа правова ситуація з антикорупційним законодавством спостерігалася в Україні в 2009 р. та 2011 р. [266].

Так, у 2009 р., згідно з прикінцевими положеннями усіх трьох прийнятих тоді антикорупційних законів кожен з них набрав чинності з дня опублікування і вводився в дію з 1 січня 2010 року. За такого підходу закони, які фактично відповідно до Конституції набули чинності, не набули обов'язкового характеру. Тобто вони стали чинними, але не діючими. Упродовж півроку одночасно чинними стали два різні Закони України – «Про боротьбу з корупцією» та «Про засади запобігання та протидії корупції», – які регламентували одні й ті самі суспільні відносини в антикорупційній сфері, але по-різному. З 1 січня 2011 р. втратив чинність Закон «Про боротьбу з корупцією» 1995 р., а новий – тоді – Закон «Про засади запобігання і протидії корупції» набрав чинності лише з 1 липня 2011 року. Отже, рівно півроку жодний антикорупційний закон не діяв. Така правова невизначеність призводить до формального декларування запобігання і протидії корупції в країні.

Основним чинником, який характеризував стан проблеми корупції в Україні, є відсутність політичної волі протидіяти корупції. Незважаючи на ухвалення антикорупційної стратегії та плану дій, а також низки законів, зміни до антикорупційного законодавства щодо криміналізації корупції, встановлення відповідальності юридичних осіб, щодо конфлікту інтересів, владі не вдалося вибудувати цілісної антикорупційної інфраструктури: ані в аспекті формування політики, ані в частині законодавства, ані щодо інституційного забезпечення. Основним рушієм антикорупційних реформ були вимоги чи рекомендації міжнародних організацій, а не усвідомлення владою необхідності відповідних дій. Так, ухвалення КПК мотивувалося зобов'язаннями України перед Радою Європи, а прийняття антикорупційних законів – імплементацією Плану дій з лібералізації візового режиму з ЄС [277].

ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Інституційні засади розвитку запобігання і протидії корупції наведено на рис. 4.2.

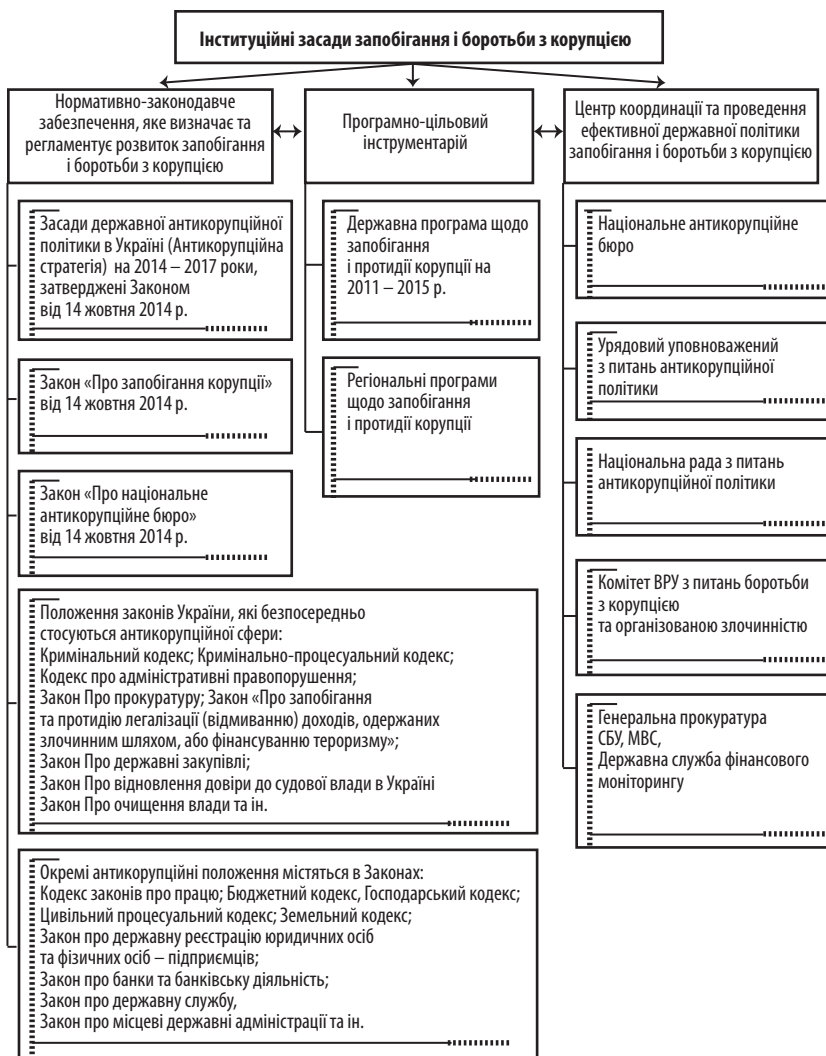

Рис. 4.2. Інституційні засади запобігання і протидії корупції в Україні

(складено автором)

Як видно з рис. 4.2, інституційну основу запобігання і протидії корупції в Україні складають нормативно-законодавче забезпечення, яке визначає та регламентує розвиток запобігання і боротьби з корупцією; програмно-цільовий інструментарій та центр координації та проведення ефективної державної політики запобігання і боротьби з корупцією.

До спеціальних антикорупційних законів треба віднести: Засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014 – 2017 роки, затверджені Законом від 14 жовтня 2014 р.; Закон «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 р.; Закон «Про Національне антикорупційне бюро» від 14 жовтня 2014 р.

Крім того, антикорупційної сфери безпосередньо стосується багато положень інших законів України. Насамперед: Кримінальний кодекс України (зокрема статті 45, 96-1–96-11, Розділ XVII Особливої частини); Кримінальний процесуальний кодекс України (зокрема Глава 24-1); Кодекс України про адміністративні правопорушення (зокрема Глава 13-А); Закон «Про прокуратуру» від 14 жовтня 2014 р.; Закон «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму», від 11 серпня 2013 р.; Закон «Про доступ до публічної інформації» від 13 січня 2011 р.; Закон «Про здійснення державних закупівель» від 10 квітня 2014 р.; Закон «Про відновлення довіри до судової влади в Україні» від 8 квітня 2014 р.; Закон «Про очищення влади» від 16 вересня 2014 р.

Окремі антикорупційні положення містяться також в деяких інших законах, зокрема: Кодекс законів про працю України (статті 36, 41, 235); Бюджетний кодекс України (пункт 9 Прикінцевих та перехідних положень); Господарський кодекс України (статті 22, 64-1); Цивільний процесуальний кодекс України (статті 35, 60); Кодекс адміністративного судочинства України (ст. 53); Земельний кодекс України (статті 135–139); Закон «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців» (статті 1, 17, 19, 24, 27); Закон «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» (ст. 28); Закон «Про банки і банківську діяльність» (статті 59–65); Закон «Про статус народного депутата України» (ст. 8); Закон «Про державну службу» (статті 9, 12, 13–16-1, 22, 30, 37); Закон «Про Конституційний Суд України»

(статті 16, 19-1); Закон «Про місцеве самоврядування в Україні» (статті 55, 59-1, 79); Закон «Про вибори Президента України» (статті 48, 50); Закон «Про місцеві державні адміністрації» (ст. 44); Закон «Про банки і банківську діяльність» (ст. 62); Закон «Про службу в органах місцевого самоврядування» (статті 5, 12–13); Закон «Про статус депутатів місцевих рад» (ст. 5); Закон «Про судоустрій і статус суддів» (статті 54, 56, 67, 75, 83, 127); Закон «Про центральні органи виконавчої влади» (статті 11, 19, 20); Закон «Про вибори народних депутатів України» (статті 7, 57); Закон «Про Кабінет Міністрів України» (статті 7, 45-1); Регламент Верховної Ради України (статті 31-1, 37, 85, 87, 93, 173).

Отже, як показав проведений аналіз, в Україні створено систему антикорупційного законодавства, але вона потребує удосконалення. Особливо це стосується формування логічно пов'язаного ланцюга нормативно-правових актів. У зв'язку з цим є нагальна потреба окреслити напрями дії в сфері запобігання і протидії корупції, які необхідно врахувати при формуванні державної стратегії та програм запобігання і протидії корупції в Україні в системі забезпечення економічної безпеки національної економіки.

Відсутність політичної волі тягне за собою відсутність чіткого бачення проблеми та плану дій з її вирішення. Про це свідчать, зокрема, такі суперечливі кроки Уряду як ліквідація в 2011 р. інституту Урядового уповноваженого з питань антикорупційної політики та його відновлення у 2013 р.[277] Незважаючи на визнання важливості проблеми подолання корупції, в Україні залишаються не вирішеними питання зі створення структури координації та моніторингу діяльності органів державної влади у сфері протидії корупції.

В різні часи в нашій державі були створені спеціальні антикорупційні органи, такі як: Координаційний комітет по боротьбі з корупцією й організованою злочинністю при Президентові України (2003 – 2005 рр.); Національне бюро розслідувань України (2005 р.); Урядовий уповноважений з питань антикорупційної політики (2009 – 2010 рр., 2013 р.).

Створення нової централізованої антикорупційної структури часто зводилося до централізації функцій правоохоронних органів, а має бути чіткий розподіл між реалізацією загальних превентивних реформ, з одного боку,

та тим, як підвищити ефективність правосуддя, з *іншого* боку. Ці дві функції є відокремленими, тому їх не потрібно змішувати [265].

Так, у 2003 р. було створено Координаційний комітет по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю при Президентові України [278]. У 2005 р. Координаційний комітет по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю при Президентові України було ліквідовано, його функції, фінансове та матеріально-технічне забезпечення передали Раді національної безпеки і оборони України. Замість Координаційного комітету Указом Президента України була створена Міжвідомча Комісія при Раді національної безпеки і оборони. Указом Президента «Про Міжвідомчу робочу групу з питань протидії корупції» [279] була створена міжвідомча робоча група, яка є допоміжним органом, утвореним Президентом України. Міжвідомчій комісії була надана провідна роль у розробці нової антикорупційної політики. Також до її завдань входив аналіз різних державних органів, відповідальних за боротьбу з корупцією, та розробка політики, тактики та координації, з урахуванням статусу корупції у державі, а також міжнародних норм і стандартів.

У 2009 р. Указом Президента України Про рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про стан злочинності у державі та координацію діяльності органів державної влади у протидії злочинним проявам та корупції» [280] було визначено за доцільне утворити Координаційну раду із запобігання і протидії злочинності та корупції як робочий орган Ради національної безпеки і оборони України.

У 2010 р. Указом Президента України було утворено Національний антикорупційний комітет як консультативно-дорадчий орган при Президентові України і затверджено його склад. У 2011 р. було затверджене Положення про Національний антикорупційний комітет, яким визначені його основні завдання (а також обов'язки і права). Основним завданням Національного антикорупційного комітету було визначено формування антикорупційної політики та контроль за її реалізацією. Протягом 2011 – 2013 рр. вносилися зміни до організації його діяльності, але з червня 2011 р. комітет не проводив своїх засідань, інформація щодо результатів його діяльності відсутня. У 2014 р. Національний антикорупційний комітет було ліквідовано і утворено Національну раду з питань антикорупційної політики.

Національна рада з питань антикорупційної політики є консультативно-дорадчим органом при Президентові України. Основними завданнями Національної ради є: підготовка та подання Президентові України пропозицій щодо визначення, актуалізації та вдосконалення антикорупційної стратегії; здійснення системного аналізу стану запобігання і протидії корупції в Україні, ефективності реалізації антикорупційної стратегії, заходів, що вживаються для запобігання і протидії корупції; підготовка та надання Президентові України узгоджених пропозицій щодо поліпшення координації та взаємодії між суб'єктами, які здійснюють заходи у сфері запобігання і протидії корупції; оцінка стану та сприяння реалізації рекомендацій Групи держав проти корупції (GRECO), Організації економічної співпраці і розвитку (ОЕСР), інших провідних міжнародних організацій щодо запобігання і протидії корупції, підвищення ефективності міжнародного співробітництва України у цій сфері; сприяння науково-методичному забезпеченню з питань запобігання і протидії корупції [281].

Національне антикорупційне бюро України, яке на сьогодні не розпочало свою роботу, є державним правоохоронним органом, на який покладається попередження, виявлення, припинення, розслідування та розкриття корупційних правопорушень, віднесених до його підслідності, а також запобігання вчиненню нових. Завданням Національного бюро є протидія кримінальним корупційним правопорушенням, які вчинені вищими посадовими особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та становлять загрозу національній безпеці [276].

В Україні практично кожний правоохоронний орган має боротьбу з корупцією в числі своїх завдань. У сфері правопорядку за викриття і розслідування корупційних злочинів відповідають спеціальні підрозділи з боротьби із організованою злочинністю Міністерства внутрішніх справ України, податкової міліції, з боротьби із корупцією та організованою злочинністю Служби безпеки України, Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, якщо інше не передбачено законом: Служба безпеки України (Головне управління по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю); Міністерство внутрішніх справ (Голо-

вне управління по боротьбі з організованою злочинністю); департамент внутрішньої безпеки МВС, Головне управління внутрішньої безпеки Міністерства доходів і зборів; Державна служба внутрішнього фінансового моніторингу. Координацію діяльності правоохоронних органів з питань протидії корупції здійснюють в межах наданих повноважень, визначених законами, Генеральний прокурор України та підпорядковані йому прокурори [265].

Проведений аналіз організації запобігання і протидії корупції в Україні дозволив зробити такі узагальнення:

- ♦ на нашу думку, надавати на підрозділи внутрішньої безпеки функції боротьби з корупцією не дієво, інформація про виявлення корупції відправляється по адміністративній вертикалі влади, тому необхідним є зовнішній контроль, який може розслідувати хабарництво на всіх рівнях;
- ♦ підрозділи МВС більше націлені на боротьбу з організованою злочинністю, а не з корупцією;
- ♦ посилення взаємозв'язку Державної служби внутрішнього фінансового моніторингу з МВС та СБУ дасть можливість силовим органам розпочати розслідування на базі отриманої інформації щодо підозрілих трансакцій;
- ♦ на цей час не визначено механізму моніторингу та контролю за реалізацією антикорупційної політики.

Створення Національного антикорупційного бюро є важливим кроком в удосконаленні організації боротьби з корупцією в судах, Верховній Раді, Кабінеті Міністрів, Генеральній прокуратурі, які на даний момент ніхто не контролює, але дуже важко оцінити, яким чином буде створено взаємозв'язок з антикорупційними підрозділами, контролюючи в тому числі і їх дії.

Антикорупційні заходи в Україні були спрямовані на корупцію як окреме явище, з використанням викриття та покарання як інструментів, а основним питанням боротьби з корупцією стало підвищення ефективності саме цих інструментів за допомогою централізованої правоохоронної структури. На нашу думку, антикорупційні заходи повинні спря-

мовуватися більше на попередження корупції і бути довгостроковими. Національною антикорупційною стратегією [261] визнано, що корупція в Україні набула ознак системного явища, яке поширює свій негативний вплив на всі сфери суспільного життя, все глибше укорінюючись у повсякденному житті як основний, швидкий та найбільш дієвий протиправний засіб вирішення питань, досягнення певних цілей; масштаби поширення корупції загрожують національній безпеці України, тому пріоритетними напрямами антикорупційної політики мають стати виявлення та усунення умов, що сприяють або можуть сприяти виникненню корупції, а також заходи із запобігання спробам їх створити, але на теперішні час відсутній перелік системних та послідовних заходів щодо подолання та профілактики корупції в Україні та зниження її впливу на національну безпеку.

4.2. Механізм державного регулювання запобігання і протидії корупції в системі забезпечення економічної безпеки України

Державне регулювання економіки є невід'ємною складовою сучасних ринкових відносин, оскільки поряд із забезпеченням ефективного функціонування та розвитку національного ринку товарів і послуг не менш важливими є заходи щодо мінімізації негативних дій нерегульованих ринкових механізмів в умовах світової економічної кризи та гармонізації національних умов і торгових режимів внутрішнього ринку до вимог світових ринків на підставі міждержавних угод та з урахуванням національних виробів як на внутрішньому, так і на світовому ринках [282].

Розробками методологічних засад державного регулювання економіки займалися такі зарубіжних науковці, як І. Ансофф [283], С. Брю [284], Дж. М. Кейнс [285], К. Макконнелл [284], А. Маршалл [286], Н. Менкью [287], Л. Абалкін [288], а також українські учені-економісти: В. Бабич [289], І. Благун [290], В. Геєць [291], В. Гриньова [292], М. Гуревич [293], Б. Данилишин [294], Ю. Іванов [295], М. Кизим [296], І. Михасюк [297], С. Мочерний [298], В. Пономаренко [299; 300] та ін.

У сучасних ринкових умовах господарювання система державного регулювання економіки використовує різноманітні форми й методи, які

спрямовані на вирішення конкретних цілей соціально-економічного розвитку країни та поліпшення її макроекономічних показників.

У науковій літературі вчені по-різному виділяють форми і методи державного регулювання економіки.

Методи державного управління – це різні способи, прийоми та засоби цілеспрямованого, організуючого впливу суб'єктів управління на об'єкти, які віднесені до їх ведення. Саме методи управління виражають змістовий бік управлінського впливу. Вони й є волею держави, конкретизованою відповідним управлінським органом у межах наданих йому юридично-владних повноважень [301]. Форма управління – це зовнішній вияв конкретних дій, які здійснюють органи виконавчої влади для реалізації поставлених перед ними завдань. Форми державного управління органічно пов'язано з правовими формами діяльності взагалі: правовстановлюючою, правовиконавчою та правоохоронною [302].

Російські вчені О. Альохін, А. Кармолицький та Ю. Козлов виділяють зміст і механізм здійснення державного регулювання як функції державного управління, що передбачає: а) нормативне регулювання шляхом встановлення загальних правил; б) оперативне корегування відповідно до реальних задач, які має вирішити управління; в) контроль за виконанням правових норм, що регулюють ті чи інші відносини; г) державний захист прав та інтересів учасників суспільних відносин, врегульованих відповідними правилами; д) координацію і загальне спрямування їх діяльності; е) сприяння її успішному здійсненню; ж) визначення пріоритетів у структурній політиці [303, с. 393].

Різноманітність конкретно використовуваних у державному управлінні засобів (методів) реалізації завдань і функцій державних органів роблять актуальною проблему їх класифікації [301].

Так, В. Гриньова та М. Новікова [292], А. Стельмащук [304] поділяють методи державного управління на дві групи: позаекономічного (прямого) й економічного (непрямого) впливу. Ю. Козлов [303] поділяє їх на організаційні (здійснення певних управлінських дій по відношенню до об'єктів управління, не пов'язаних із вирішенням того чи іншого питання); адміністративні (прийняття рішень, обов'язкових для об'єктів управління); економічні (вплив керування на економічний стан об'єктів управління).

А. Лунев [305] пропонує поділяти їх на: морально-політичні, економічні, організаційні, адміністративно-директивні, а Г. Атаманчук [306] – на: морально-ідеологічні, соціально-політичні, економічні, адміністративні.

Обґрунтованими класифікаційними критеріями сучасних методів державного управління В. Я. Малиновський [307] вважає адміністративно-управлінські дії в основних сферах управлінської діяльності, котрі здійснюються за допомогою відповідних механізмів активізації. Вони включають різноманітні за функціональним змістом, спрямованістю, організаційними формами, характером впливу методи і прийоми (процедури). Виходячи із запропонованого підходу, управлінські методи систематизовано таким чином:

- а) за функціональним змістом методи управління розглядають з позицій відображення вимог законів управління, специфіки державно-управлінських відносин, принципів управління, об'єктивних закономірностей, у розкритті яких реалізується метод. За цим підходом можна визначити такі групи методів: адміністративні (організаційно-розпорядчі), економічні, правові, соціально-психологічні.
- б) за спрямованістю впливу методи управління розглядаються залежно від джерела (чи рівня) керівного впливу та за об'єктом управління. Відповідно розрізняють три групи методів: орієнтовані на загальнодержавний рівень; різноманітні структури (галузі, регіони, установи, організації тощо); окремих працівників.
- в) за організаційними формами методи управління реалізуються у різних видах: тип впливу (акт, норма); спосіб здійснення впливу (одноособовий, колективний, колегіальний); часова характеристика впливу (разові та періодичні, тактичні та стратегічні, довготермінові та короткотермінові); особливості впливу (виправляти результати або запобігати їм, активно втручатися чи вичікувати).
- г) за характером управлінського впливу методи бувають прямої чи непрямой дії. До першої групи належать методи правового регулювання, публічного адміністрування, що передбачають досягнення конкретного результату. Непрямий вплив (демократизація, оптимізація управління, оподаткування тощо) передбачає створення сукупності умов для досягнення кінцевих результатів.

У роботі [292] автори запропонували класифікацію методів державного регулювання за двома ознаками: прямого та непрямого регулювання. За способами впливу методи державного регулювання є: правовими, адміністративними, економічними та пропагандистськими. До основних інструментів прямих методів державного регулювання економіки автори відносять: різні нормативно-правові акти; державні замовлення; плани соціально-економічного розвитку; цільові комплексні програми; Державний бюджет. І навпаки, методи непрямого регулювання реалізуються через інструменти бюджетно-фінансової, грошово-кредитної, інвестиційної, інноваційної, амортизаційної та інших напрямів економічної політики держави.

А. Стельмашук за характером впливу на господарські суб'єкти державне регулювання економіки поділяє на дві форми: пряме, коли вплив держави на економічні процеси здійснюється за допомогою безпосереднього використання відповідних регуляторів та адміністративних важелів, які регламентують конкретні завдання та обмеження господарської діяльності, та непряме (опосередковане), де вплив держави на господарську діяльність досягається через внесення відповідних змін в умови функціонування ринкового механізму за допомогою правових та економічних інструментів [304].

Як зазначив Д. М. Стеченко [308], прямі методи державного регулювання економіки не передбачають створення додаткового стимулу, не загрожують фінансовими збитками і спираються на силу державної влади. До методів прямого державного впливу належать такі: визначення стратегічних цілей розвитку економіки та їх відображення в індикативних та інших планах, цільових програмах; державні замовлення і контракти на поставки певних видів продукції, виконання робіт, надання послуг; державна підтримка програм, замовлень і контрактів; нормативні вимоги до якості та сертифікації технології та продукції; правові й адміністративні обмеження та заборони щодо виробництва певних видів продукції; ліцензування операцій з експорту та імпорту товарів. Методи непрямого (опосередкованого) державного регулювання економічних процесів ґрунтуються переважно на товарно-грошових важелях, визначають правила гри в ринковому господарстві та впливають на економічні інтереси суб'єктів господарської діяльності. До цих методів належать: оподаткування, рівень

оподаткування та система податкових пільг; регулювання цін, їх рівні та співвідношення; плата за ресурси, відсоткові ставки за кредит і кредитні пільги; митне регулювання експорту й імпорту, валютні курси та умови обміну валют.

У роботах [309; 310] зазначено, що основними інструментами прямого державного регулювання є: нормативно-правові акти, обов'язкові для виконання завдання макроекономічних планів і державних цільових програм, державні замовлення, централізовано встановлені ціни, нормативи, стандарти, ліцензії, квоти, державні бюджетні витрати, ліміти.

Отже, складовою державного регулювання є державна підтримка, аналітичне забезпечення якої розглядається як втручання держави в процеси здійснення господарчої діяльності як окремими суб'єктами, так і їх об'єднаннями за різними ознаками. Незважаючи на значне теоретичне надбання в галузі державного управління, у вітчизняній науці залишаються поза увагою питання механізму державного регулювання та державної підтримки профілактики та боротьби з корупцією.

На *рис. 4.3* наведено механізм державного регулювання запобігання і протидії корупції в системі забезпечення економічної безпеки країни. Механізм державного регулювання боротьби і запобігання корупції в системі забезпечення безпеки національної економіки країни охоплює три групи складових.

Подібне структурування важливе для розроблення шляхів зменшення проблемності в забезпеченні економічної безпеки України. *По-перше*, це слугує визначенню найбільш важливих сфер впливу державного регулювання на економічну безпеку. *По-друге*, у цій схемі виокремлено комплекс інструментів державного регулювання, які, у свою чергу, можна згрупувати за напрямками реалізації (заходи інформаційного забезпечення, нормативно-правового забезпечення, фінансування, територіальної організації). Третью важливою складовою впливу, як видно з наведеної схеми, є концептуальні засади державного регулювання економіки, що визначаються низкою методів і функцій. Розроблення теоретико-методичних засад державного регулювання протидії корупції є надзвичайно важливим завданням, а його розв'язання – об'єктивна передумова забезпечення економічної безпеки країни.

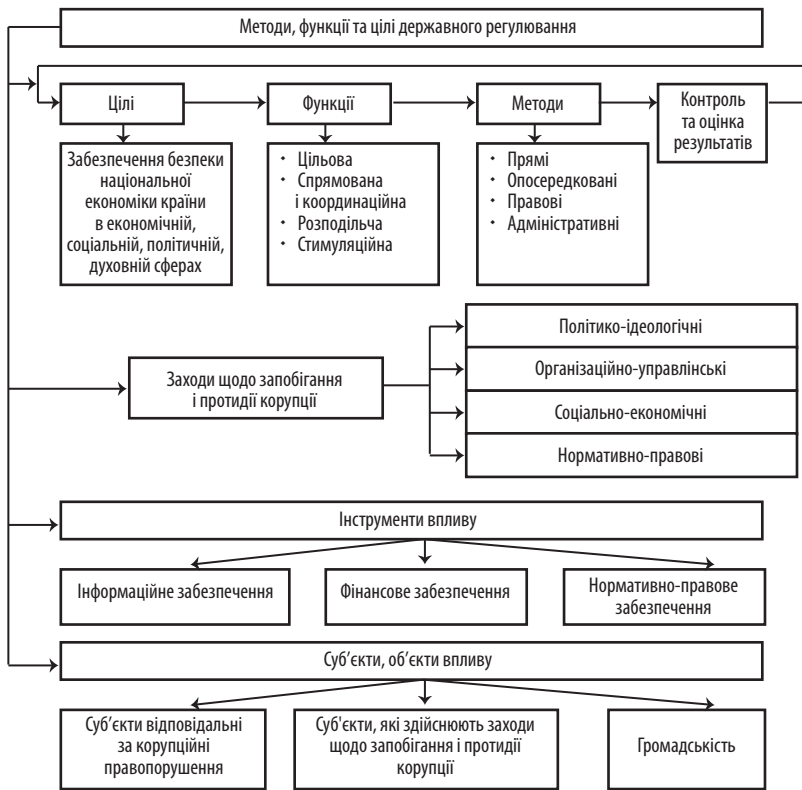

Рис. 4.3. Складові механізми державного регулювання запобігання і протидії корупції в системі забезпечення безпеки національної економіки України [311]

В першому блоці рис. 4.3 наведено одну з головних цілей державного регулювання – забезпечення безпеки національної економіки в економічній, соціальній, політичній, духовній сферах, яку можна в подальшому деталізувати.

Необхідність і межі використання окремих форм державного регулювання визначаються обраною концепцією державного втручання. Стосовно боротьби з корупцією це відображено в Концепції подолання корупції в Україні «На шляху до доброчесності» [259], Концепції Дер-

жавної програми профілактики правопорушень на період до 2015 р. [312] та Концепції державної політики у сфері боротьби з організованою злочинністю [313].

До методів прямого державного впливу належать такі:

- ♦ визначення стратегічних цілей розвитку економіки та їх відображення в індикативних та інших планах, цільових програмах;
- ♦ державні замовлення й контракти на постачання певних видів продукції, виконання робіт, надання послуг;
- ♦ державна підтримка програм, замовлень і контрактів;
- ♦ нормативні вимоги до якості й сертифікації технології та продукції;
- ♦ правові й адміністративні обмеження та заборони щодо виробництва певних видів продукції;
- ♦ ліцензування операцій з експорту та імпорту товарів [314].

Методи непрямого державного регулювання ґрунтуються переважно на товарно-грошових важелях. До цих методів належать: оподаткування, рівень оподаткування; регулювання цін, їх рівні та співвідношення; плата за ресурси, відсоткові ставки за кредит і кредитні пільги; митне регулювання експорту й імпорту (протекціонізм – політика захисту внутрішнього ринку від іноземної конкуренції через систему визначених обмежень), валютні курси та умови обміну валют [314].

Стосовно подолання корупції в Україні використання прямих методів є неефективним, а окремі методи не можуть бути застосовані в цій сфері.

У залежності від засобів впливу розрізняють правові, адміністративні та економічні методи [292; 298; 304]:

- ♦ *правові* методи регулювання передбачають прийняття законів і законодавчих актів Верховної Ради України, видання указів Президента, а також вироблення механізму їх реалізації та контролю;
- ♦ *адміністративні* методи регулювання галуззю виражають, по суті, пряме управління з боку держави;
- ♦ *економічні* методи регулювання – система прийомів і способів прямого впливу та його спрямування на суспільно-господарський

розвиток з дотриманням вимог економічних законів за певних товарно-грошових відносин і з використанням інших економічних важелів задля створення умов, що забезпечують досягнення високих економічних результатів. До економічних методів регулювання належать прогнозування, програмування, матеріальне стимулювання та санкції, фінансування й кредитування.

Другий блок схеми державної підтримки подолання корупції відтворює заходи щодо запобігання та протидії корупції. Ефективне запобігання і протидія корупції потребують використання системи економічних, політичних, у тому числі, правових, організаційно-управлінських заходів. Отже, механізм протидії корупції потребує застосування усіх технологій боротьби з корупцією, що має носити комплексний характер, тобто повинно включати комплекс заходів: політико-ідеологічних, правових, організаційно-управлінських, соціально-економічних.

Третій блок схеми включає інструменти впливу (інформаційне забезпечення, нормативно-правове забезпечення, фінансове забезпечення).

У **четвертому блоці** показані суб'єкти та об'єкти впливу: суб'єкти, відповідальні за корупційні правопорушення, суб'єкти, які здійснюють заходи щодо запобігання і протидії корупції, громадськість.

На сьогоднішній день в Україні відсутній повноцінний механізм запобігання і протидії корупції. Незважаючи на прийняття в 2014 р. національної стратегії та програми боротьби з корупцією, дієвість антикорупційної діяльності залишається низькою. У табл. Ж.3 [315 – 322] наведено порівняння сучасного стану нормативно-правового та організаційного забезпечення протидії корупції в Україні, Вірменії, Азербайджані, Білорусі, Грузії, Молдови та Росії.

Як видно з табл. Ж.3, в основу нормативно-правової бази запобігання і боротьби з корупцією в більшості досліджених країнах покладено систему: національна стратегія, закон, національний план, плани відповідних органів виконавчої влади. На доцільність офіційного закріплення саме такої системи заходів з протидії корупції націлює одна з рекомендацій Групи держав проти корупції (ГРЕКО).

Кожна з досліджених країн має свої особливості у формуванні нормативно-правової бази в сфері боротьби з корупцією. Так, в Білорусі

корупцію в першу чергу розглядають як злочин, тому органом, який відповідальний за підготовку стратегії протидії корупції та плану дій, координацію та моніторинг виконання стратегії, визначено генеральну прокуратуру. В Росії національну стратегію протидії корупції визначає Президент, а для координації створено Раду при Президенті РФ щодо протидії корупції та Управління Президента РФ з питань протидії корупції.

Оголошення в стратегії запобігання та протидії корупції органу, відповідального за її реалізацію, координацію дій та моніторинг, є важливою умовою досягнення ефективності від впровадження. В Молдові це незалежний орган боротьби з корупцією (Національний центр боротьби з корупцією в Республіці Молдова), який поєднує ведення розслідувань, профілактичну та просвітницьку роботу, у Вірменії, Азербайджані, Грузії, Україні – це міжвідомчий орган, координуючий дії міністерств. В Азербайджані та Грузії орган запобігання і боротьби з корупцією відповідає одночасно і за координування та моніторинг, а в Молдові – це два окремих органа: Парламентська комісія – для координації, а Група моніторингу Центру боротьби з економічною злочинністю та корупцією – для моніторингу.

В Україні, з прийняттям пакету антикорупційних законів у 2014 р., функцію координації покладено на Національне агентство з питань запобігання корупції, яке, згідно із Законом «Про запобігання корупції», є центральним органом виконавчої влади зі спеціальним статусом, який забезпечує формування та реалізує державну антикорупційну політику. Національне агентство, у межах, визначених цим та іншими законами, є відповідальним перед Верховною Радою України і підконтрольним їй та підзвітний Кабінету Міністрів України. Таким чином, не зовсім чітко визначено механізм моніторингу реалізації антикорупційної стратегії.

Заслуговує на увагу досвід застосування програмно-цільового підходу в державному управлінні запобігання і протидії корупції в Росії.

Національний план протидії корупції, затверджений Президентом Російської Федерації [323], разом з конкретними антикорупційними заходами містив ряд заходів загального стратегічного характеру. Аналіз роботи державних і громадських інститутів по виконанню цього Національного плану протидії корупції показав необхідність наявності двох

самостійних документів: Національної стратегії протидії корупції, яка визначає основні напрями державної антикорупційної політики на середньострокову перспективу і етапи її реалізації, і Національного плану протидії корупції, що оновлюється кожні два роки та є інструментом втілення в життя Національної стратегії протидії корупції. Національна стратегія протидії корупції є загальним програмним документом, положення якого спрямовані на усунення корінних причин корупції в суспільстві і повинні послідовно конкретизуватися з урахуванням вимог часу в Національному плані протидії корупції на відповідний період, а також в планах по протидії корупції федеральних державних органів, органів державної влади суб'єктів Російської Федерації і муніципальних утворень.

У свою чергу, Національний план протидії корупції на 2014 – 2015 рр. [324], що є інструментом втілення в життя Національної стратегії протидії корупції [323], закріплює систематизований перелік заходів антикорупційного характеру, визначає їх виконавців, форми, засоби і терміни їх реалізації, параметри очікуваних результатів.

Указом Президента Російської Федерації визначається, що положення Національної стратегії протидії корупції і Національного плану протидії корупції на відповідний період повинні реалізовуватися федеральними державними органами, органами державної влади суб'єктів Російської Федерації, муніципальними утвореннями, інститутами громадянського суспільства, організаціями і фізичними особами, зокрема при формуванні і виконанні бюджетів усіх рівнів, вирішенні кадрових питань, а також в ході реалізації права законодавчої ініціативи і прийняття законодавчих (нормативних правових) актів Російської Федерації, муніципальних правових актів і шляхом активного залучення до роботи з протидії корупції політичних партій, громадських об'єднань та інших інститутів громадянського суспільства.

Отже, Національна стратегія протидії корупції, Національний план протидії корупції на відповідний період, плани з протидії корупції федеральних державних органів державної влади суб'єктів Російської Федерації і муніципальних утворень складають динамічну, постійно поновлювану відповідно до вимог часу і з урахуванням федерального облаштування Російської Федерації систему заходів з протидії корупції.

Програмно-цільовий метод отримав широке розповсюдження в управлінні економічними об'єктами, процесами, відносинами на міждержавному, державному, регіональному, галузевому рівнях та на рівні організацій, підприємств, корпорацій багатьох країн. Саме тому, при формуванні в Україні механізму запобігання і протидії корупції, слід застосовувати саме цей метод. До того ж державне регулювання протидії корупції повинно базуватися на таких елементах, як довгострокове прогнозування, програмування та індикативне планування, саме вони визначають відповідні пріоритети розвитку, можливі джерела інвестування і ресурсного забезпечення.

Питаннями програмно-цільового планування та управління, дослідженнями й методичними розробками в цій галузі знань займалися такі провідні вчені, як: О. Амоша [291,325], В. Геєць [291], Д. Зубаков [296], А. Кисельников [327], М. Кизим [296], В. Кондратьєв [328], Б. Мільнер [329], Н. Полторак [330], Б. Райзберг [331] та інші автори.

Згідно із Законом України «Про державні цільові програми» [332] цільову програму розробляють за таких умов: існування проблеми; «відповідність мети пріоритетним напрямам державної політики»; необхідність «забезпечення міжгалузевих і міжрегіональних зв'язків»; наявність ресурсного забезпечення виконання програми.

Згідно із зазначеним Законом [332] слід розглядати класифікацію цільових програм за своєю спрямованістю. За підтримкою наданих систематизувань цільових програм можна визначити загальні закономірності у процесі їх формування і здійснення. Класифікаційні ознаки відбивають зміст проблеми, ефективність фінансування, особливості управління програмами тощо. Впровадження запропонованих класифікаційних властивостей за джерелами та ефективністю фінансування програми надає можливість визначитися з реальними різновидами фінансового забезпечення заходів програм.

Особливістю програмно-цільового методу є «пошук ефективних, економічних варіантів проблемних рішень у процесі взаємного узгодження цілей, програмних заходів і ресурсів». Існують такі принципи програмно-цільового методу: цілеспрямованість; облік взаємозв'язків і взаємодій; ресурсозабезпеченість; системний підхід [329].

Технологія програмно-цільового управління надає змогу вирішити такі завдання: мотивацію та необхідність вирішення проблем економічної та соціальної сфер; фіксацію вихідного стану існуючої проблеми; формулювання та обґрунтування системної сукупності структурованих, ранжируваних за масштабом, вагомістю цілей та їх завдань; формулювання комплексу альтернативних заходів, взаємне ув'язування з виконавцями; вибір можливих стратегій програм щодо вирішення існуючої проблеми; визначення джерел фінансових та матеріально-технічних ресурсів; створення та впровадження в дію організаційно-економічних механізмів управління реалізацією програмних заходів, контроль за виконанням, регулювання та координацію [327,329].

Аналіз теорії програмно-цільового методу дозволив встановити доцільність його використання під час формування державних програм запобігання і протидії корупції в Україні.

Підсумовуючи теоретичне підґрунтя програмно-цільового методу, цільову програму запобігання і протидії корупції можна охарактеризувати як «ув'язаний за ресурсами, термінами виконання та фінансування, виконавцями комплексу погоджених за змістом заходів», цілеспрямованих на вирішення проблем боротьби з корупцією і забезпечення безпеки національної економіки України.

Отже, цільова програма запобігання і протидії корупції – це захід забезпечення безпеки національної економіки держави, яке, на відміну від існуючих, ґрунтується на погодженості усіх елементів за змістом, що дає змогу запобігати зовнішнім та внутрішнім загрозам в економічній, соціальній, політичній та духовній сферах, з метою забезпечення незалежності національної економіки її стабільності, стійкості та спроможності до постійного оновлення й саморозвитку.

На *рис. 4.4* наведено схему державного регулювання боротьби з корупцією в Україні.

Ураховуючи вищезазначене та використовуючи технологію програмно-цільового програмування, посилаючись на Закон України «Про державні цільові програми» [332], який наводить детальну структуру та зміст цільової програми, а також «Порядок розроблення та виконання державних цільових програм» [333], автори пропонують за необхідне за-

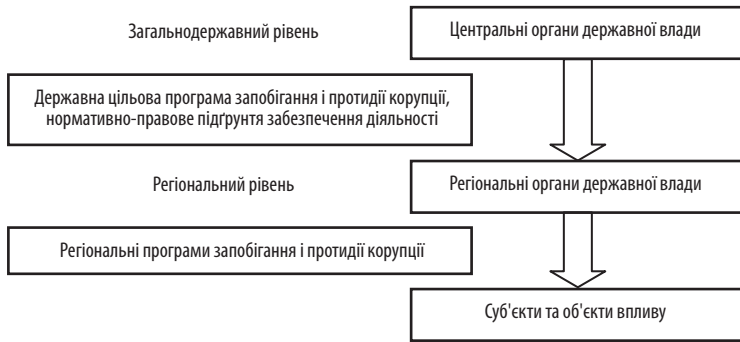

Рис. 4.4. Державне регулювання запобігання і протидії корупції в Україні [311]

значити, що основними вимогами до змісту цільової програми є такі [327; 329; 334]: стислий виклад основних даних у вигляді паспорту програми; визначення та аналіз проблем у системі запобігання і протидії корупції, а також обґрунтування шляхів їх розв'язання програмним методом; визначення мети програми, обґрунтування вибору цілей та завдань програми, які повинні вирішити проблеми зниження рівня корупції; обґрунтування складу заходів підтримки, планування термінів їх виконання, оцінки передбачуваних результатів, встановлення виконавців; «планування обсягів ресурсного забезпечення програми за джерелами й обґрунтування його реалістичності»; аналіз ефективності реалізації програми, прогнозування передбачуваних результатів програми; «розподіл відповідальності за реалізацію програми та її частин, побудови механізмів контролю, аналіз тривання робіт за програмою, а також прийняття рішень з коректування програми у разі необхідності».

Отже, змістовну структуру цільової програми можна подати у вигляді окремих блоків: цільовий (містить характеристику головної мети програми); функціональний (містить «комплекс погоджених за змістом та ув'язаних у часі функціональних заходів, спрямованих на досягнення мети програми»); виконавчий (формують для «прив'язування» заходів програми до їх виконавців); ресурсний (характеризує сукупність ресурсного забезпечення та джерела їх надходження); організаційний («містить організацію розроблення програми, склад та функції органів, що розро-

бляють програму, структуру та права органів, які управляють реалізацією програми, особливості господарчого механізму управління розробленням та реалізацією програми» [331].

Спираючись на основні засади програмно-цільового підходу для розроблення цільової програми, доцільно скористатися наступною організаційною схемою порядку реалізації цільової програми запобігання корупції, яку наведено на *рис. 4.5*.

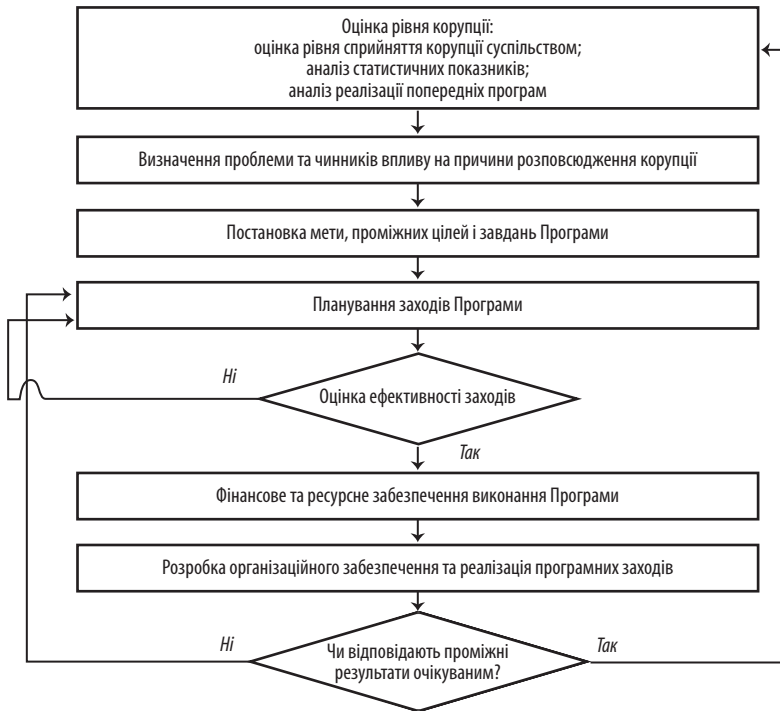

Рис. 4.5. Схема порядку реалізації цільової програми запобігання і протидії корупції в Україні (розроблено автором)

Щодо структури програми, то вона повинна відповідати схемі порядку реалізації цільової програми підтримки запобігання корупції в Україні та визначати: логічну послідовність процедур формування програми

і системи управління її реалізацією; методи здійснення; критерії оцінки результатів.

Після встановлення проблем у запобіганні і протидії корупції реалізують стратегічне планування, яке неодмінно повинно враховувати принципи програмно-цільового методу. У ході цього етапу виконання повинен бути сформульований «комплекс цілей, завдань і заходів, що утворюють загальну мету програми» і будують підґрунтя для формування заходів запобігання корупції [333].

Унаслідок виконання етапу стратегічного планування мають бути визначені «цільові орієнтири програми», а саме: «початковий варіант цілей програми», пріоритетні напрямки підтримки, а також заходи сприяння за цими напрямками, умови розподілу ресурсів [329].

Метою програми є зменшення рівня корупції в Україні, очікуване внаслідок виконання запланованих заходів. Щодо стрижневих вимог при визначенні цілей програми, то вони мають бути відповідними проблемам, на які зорієнтовано програму, подані у вигляді «очікуваних змін тих параметрів структури, потенціалу й результативності», які на «стадії стратегічного планування було обрано як цільові орієнтири контрольовані і реалістичні» [329; 333].

Заходи з реалізації програми державної підтримки запобігання корупції, встановлюються згідно з технологією програмно-цільового управління, повинні бути «скоординовані, зорієнтовані в часі, взаємопов'язані та прив'язані до конкретних виконавців, обсягів і термінів фінансування» [327]. Планування заходів програми підтримки є головним під час розроблення програми. «Очікувані результати виконання цільової програми мають бути обґрунтовані та представлені в якісній та кількісних формах» [329].

Введення у дію цільової програми державної підтримки запобігання корупції даватиме наслідки за умови, якщо вона буде «повною мірою забезпечена ресурсами, насамперед фінансовими. Визначення потреб у ресурсах і джерел їхнього одержання – одна з першорядних сторін розробки програми державної підтримки». Головним джерелом фінансування цільової програми мають бути цільові бюджетні кошти [325].

Також необхідно зазначити, що під час розроблення програми має бути детально пророблена система контролю за її виконанням.

Отже, результати проведеного дослідження підтвердили, що зниження рівня корупції має державну значущість, тому розробка цільової програми запобігання і протидії корупції сприятиме: забезпеченню безпеки національної економіки; підвищенню рівня конкурентоспроможності країни; підвищенню ефективності державного регулювання.

Щодо формування та реалізації регіональних програм, спочатку необхідно окреслити першочергові напрямки діяльності, далі з «урахуванням принципів стратегічного планування формують загальний план дій з підбору конкретних заходів для досягнення основної програмної мети й об'єднання їх в єдине ціле» [333; 334]. Під час розв'язування завдань програмного планування необхідно оцінити якість програм протидії та запобігання корупції та розробити рекомендації щодо їх удосконалення для забезпечення безпеки національної економіки країни.

4.3. Методичне забезпечення оцінки якості цільових програм запобігання і протидії корупції

Для більш детального аналізу пропонується методика оцінки якості програм протидії і запобігання корупції за такими напрямками: узгодженість із нормативними актами; структура, зміст і комплексність; якість, а також здатність вирішити проблеми (реалізованість), на які вона націлена. Згідно з принципами, технологією проведення та логікою програмно-цільового методу [311; 330], пропонується здійснювати оцінку якості державних цільових програм за шістьма критеріями: цілісність, узгодженість, порядок прийняття, структурна відповідність, наукова обґрунтованість та практична реалізованість (рис. 4.6).

Згідно з рис. 4.6, **першим етапом** оцінки якості регіональних програм запобігання і протидії корупції є оцінка програм за цілісністю, яка включає оцінку за двома напрямками.

Першим напрямом є оцінка наявності окремої програми запобігання і протидії корупції, а *другим* – оцінка наявності питань боротьби з коруп-

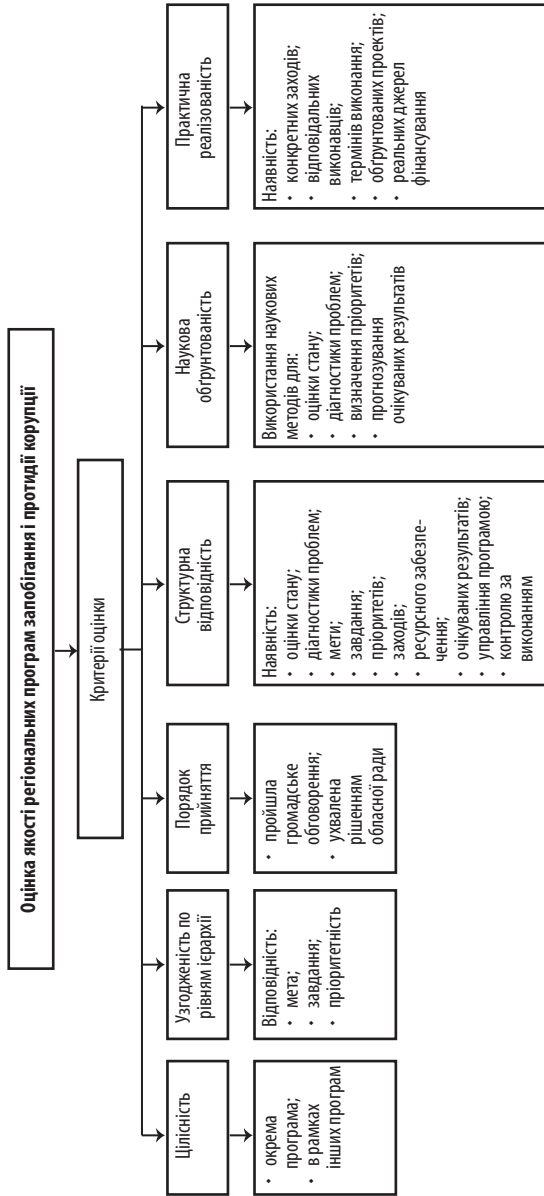

Рис. 4.6. Оцінка якості програм запобігання і протидії корупції

цією в інших програмах. Оцінювання регіональних програм за цілісністю проводиться експертами відповідно до *табл. 4.1*.

Таблиця 4.1

Оцінка програм за цілісністю

Оцінка	Кількість балів
Не відповідає	1
Відповідає	2

На **другому етапі** проводиться оцінка програм за узгодженістю за рівнями ієрархії.

Оцінка програм за узгодженістю проходить у два кроки: оцінка Державної програми щодо запобігання і протидії корупції на 2011 – 2015 роки [274] за відповідністю цілям, пріоритетами та завданням Національної антикорупційної стратегії [260] (*рис. 4.7*). Оскільки в 2015 р. Державна програма щодо реалізації засад державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційної стратегії) на 2015 – 2017 роки не затверджена, на громадське обговорення було представлено лише попередній перелік завдань і заходів із її виконання [335], для аналізу було обрано Національну антикорупційну стратегію [260], відповідно до якої були розроблені регіональні цільові програми запобігання і боротьби з корупцією.

Далі, при умові, що державна програма відповідає стратегії, проводиться оцінка програм за відповідністю та недублюванням цілей і завдань державної програми запобігання і протидії корупції.

За основні критерії на першому кроці оцінки взято ціль та завдання Національної антикорупційної стратегії на 2011 – 2015 рр. [260] (*рис. 4.3*). Згідно з *рис. 4.3*, оцінка проводиться за трьома напрямками: оцінка відповідності змісту національної програми меті, завданням і пріоритетам антикорупційної стратегії.

Оцінювання національної програми за відповідністю цілям, пріоритетам та завданням Національної антикорупційної стратегії проводиться експертами аналогічно *табл. 4.2*.

Другим напрямом оцінки є відповідність змісту Державної програми запобігання і протидії корупції завданням стратегії. Якщо Державна

ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

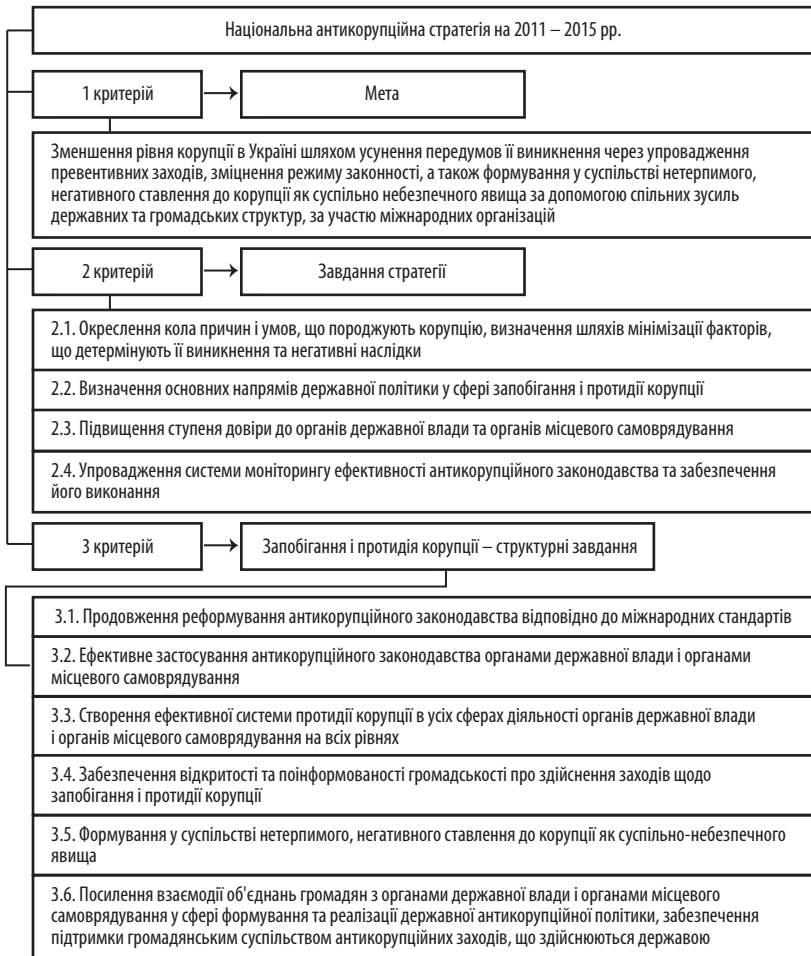

Рис. 4.7. Структура аналізу Державної програми щодо запобігання і протидії корупції [274] цілям, пріоритетам та завданням Національної антикорупційної стратегії України 2011 – 2015 рр.[260] (складено автором)

програма відповідає завданням стратегії, тобто спрямована на забезпечення зниження корупції, – отримує два бали. Якщо в Державній програмі це не передбачається, то програма отримує один бал (табл. 4.1).

Таблиця 4.2

Оцінка програм за відповідністю та недублюванням

Оцінка	Кількість балів
Не відповідає	1
Відповідає	2
Дублюються	1
Не дублюються	2

Наступним напрямком є оцінка відповідності завдань Державної програми завданням Національної антикорупційної стратегії в напрямку запобігання і протії корупції. Отже, якщо кожне із завдань Державної програми відповідає встановленим стратегією завданням запобігання і протидії корупції, то Державна програма по завданню, що аналізується, отримує два бали. Завдання Державної програми отримує один бал, якщо це завдання не відповідає завданням запобігання і протидії корупції, зазначеним у Національній антикорупційній стратегії. За результатами експертної оцінки робиться висновок, чи є Державна програма запобігання і протидії корупції узгодженою з Національною антикорупційною стратегією, тобто чи відповідає вона цілям та завданням стратегії. Далі, при умові, що Державна програма запобігання і протидії корупції відповідає Національній антикорупційній стратегії, другим кроком є проведення оцінки відповідності та недублювання цілей та завдань регіональних програм запобігання і протидії корупції цілям, завданням і пріоритетам Державної програми. Для оцінки в цьому напрямку критеріями обрані цілі та завдання Державної програми щодо запобігання і протидії корупції на 2011 – 2015 роки [274] (рис. 4.8).

Оцінка проводиться згідно з даними, наведеними в табл. 4.2. Таким чином, якщо мета програми відповідає меті Державної програми, така програма отримує два бали. Якщо зміст мети програми, що аналізується, не дублює мету національної програми, програма отримує два бали. Інакше, при невідповідності цілей програми цілям національної програми, –

ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

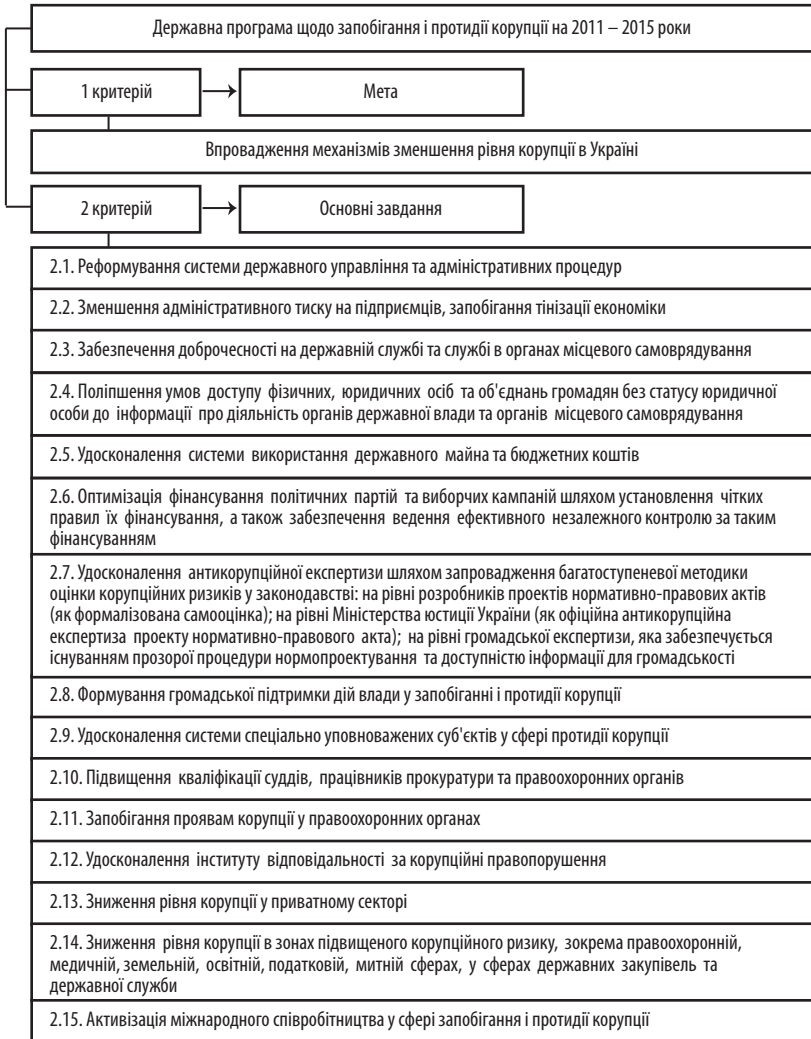

Рис. 4.8. Структура аналізу відповідності та недублювання змісту програм
(розроблено автором)

один бал, та якщо ціль програми дублює ціль національної програми, програма отримує один бал.

Аналогічно проводиться оцінка відповідності та недублювання завдань програми завданням національної програми профілактики правопорушень.

Для висновків за всіма етапами та підетапам оцінки якості програм використовується шкала, розроблена на основі закону Фібоначчі [212]. Мінімальне значення шкали дорівнює 1 балу, як мінімальна кількість балів, що може отримати програма за критерієм від одного експерта, максимальне значення – 2 бали, як максимальна кількість балів, що може отримати програма за критерієм від одного експерта. Згідно із законом Фібоначчі, зміни відбуваються на рівні 38,2 % і 61,8 % [212]. Значення різниці максимального та мінімального балів: у даному випадку $2 - 1 = 1$. Перемноживши цю різницю послідовно на 0,382 і 0,618 і віднявши кожен з отриманих сум від «максимуму», отримуємо значення шкали, при яких, за законом Фібоначчі, найімовірніше відбуваються зміни. Результати розрахунку значення діапазонів шкали подано в *табл. 4.3*.

Таблиця 4.3

Шкала оцінки якості програм запобігання і протидії корупції

Діапазон	1 – 1,38 балів	1,39 – 1,62 бали	1,63 – 2 бали
Результат	Переробити	Доробити	Впроваджувати

Третім етапом оцінки якості регіональних програм запобігання і протидії корупції є оцінка їх за порядком прийняття. Оцінка розробки та порядок затвердження програм проводиться за двома критеріями: проект програми пройшов громадське обговорення; програма ухвалена рішенням обласної ради (або відповідно органами республіканського рівня для Автономної Республіки Крим, або міського для міст Києва та Севастополя) (*рис. 4.9*).

Оцінка за структурною відповідністю проводиться за таким алгоритмом: i – кількість критеріїв оцінки програми за структурою (частин цільової програми) (*рис. 4.10*).

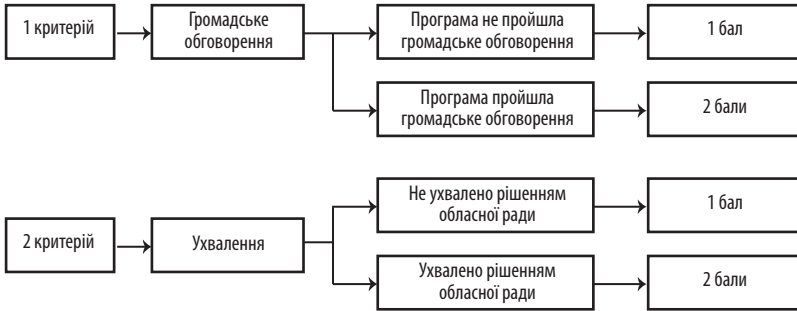

Рис. 4.9. Оцінка програм запобігання і протидії корупції за порядком прийняття (складено автором)

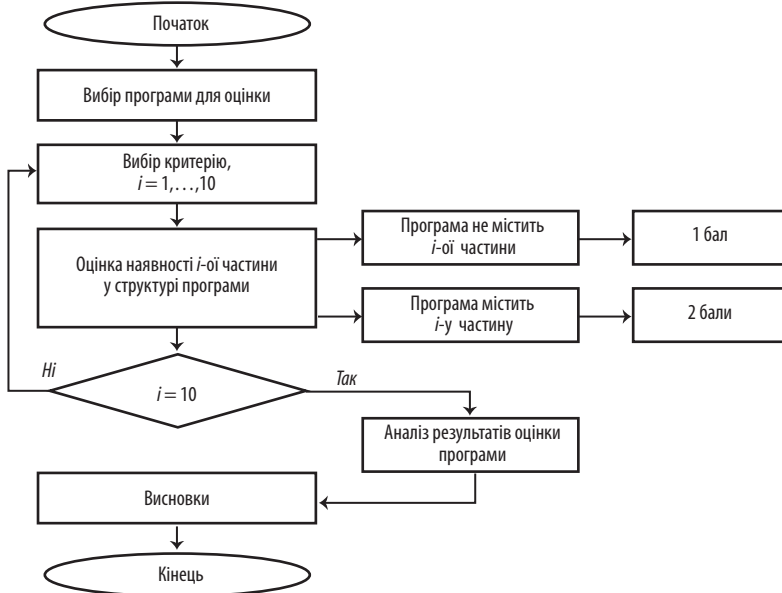

Рис. 4.10. Алгоритм оцінки програм протидії та запобігання корупції за структурною відповідністю [311]

За структурною відповідністю експертам пропонується проводити експертизу програм протидії та запобігання корупції за десятьма критеріями (рис. 4.11).

Критеріями виступають наявність елементів у структурі програм. Наявність: оцінки стану; діагностика проблем; мета; завдання; пріоритети; заходи; ресурсне забезпечення; очікувані результати; управління програмою; контроль за виконанням, що аналізуються, відповідно до розробленої структури цільової програми.

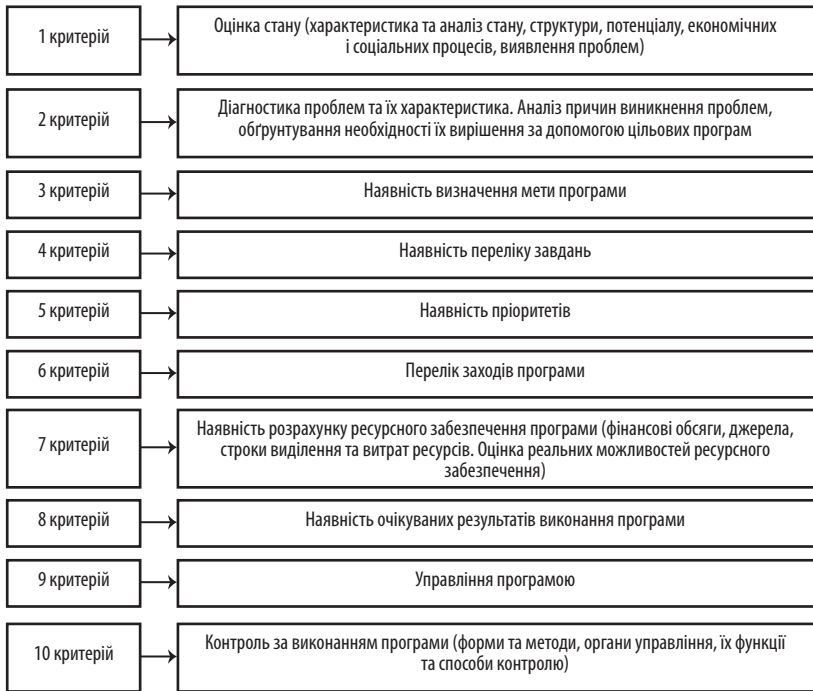

Рис. 4.11. Оцінка програм запобігання і протидії корупції за структурною відповідністю [311]

На етапі оцінки програм запобігання і протидії корупції за структурною відповідністю експерти оцінюють наявність структурної частини у програмі. Якщо за визначеним критерієм програма не містить частини, відповідної критерію, то така програма повинна отримати один бал. Якщо за обраним критерієм програма містить відповідну частину, вона отримує два бали.

Наступним етапом експертної оцінки програм запобігання і протидії корупції є оцінка програм за науковістю обґрунтування (рис. 4.12). Критерії сформовані відповідно до засад законодавства щодо цільових програм та принципів програмно-цільового методу.

Рис. 4.12. Структура оцінки державних програм запобігання і протидії корупції за науковою обґрунтованістю [311]

Відповідно до рис. 4.12, першим критерієм оцінки програм запобігання і протидії корупції є критерій «оцінка стану», за яким вона містить лише аналіз основних статистичних показників, висвітлює динаміку цих показників порівняно із аналогічними показниками інших країн світу або областей України, попередніх років.

Такий аналіз боротьби з корупцією є неглибоким, не дає комплексної оцінки стану, не виявляє специфіки його розвитку та, головне, його про-

блеми. Отже, за *першим критерієм* їй слід дати один бал. Програма, що, окрім зазначеного аналізу, вміщує рейтингові оцінки, кластерний аналіз, анкетування, визначення інтегральних показників, аналіз результатів дії попередніх програм тощо, містить дійсно комплексну оцінку стану профілактики правопорушень і боротьби з корупцією, що дає змогу виявити проблеми та специфіку розвитку певної області, позитивний вплив та недоліки дії попередніх програм, тому за *першим критерієм* вона отримує два бали.

За *другим критерієм* «Діагностика проблем з рівнем корупції в області», якщо проблеми, на вирішення яких спрямована програма, не мають чіткого формулювання, не обґрунтовані у попередньому аналізі стану запобігання і протидії корупції, то вона отримує один бал. Навпаки, якщо програма містить чітко встановлені проблеми, що витікають із проведеного аналізу та аналізу причин виникнення зазначених проблем, відповідає програмно-цільовому підходу і повинна отримати два бали.

Наступним, *третьим критерієм* є критерій «Визначення пріоритетів». Програма, пріоритети якої сформульовані нечітко, не містять аргументації, не відповідають проблемам, на вирішення яких вона спрямована, має отримати один бал. Якщо програма містить пріоритети, спрямовані на вирішення зазначених проблем, то вона має отримати два бали.

Четвертим критерієм етапу оцінки програм за науковою обґрунтованістю є «Визначення цілей програми». Якщо в програмі цілі сформульовані не чітко, не містять аргументації, не відповідають проблемам, на вирішення яких вона спрямована, тобто не просліджується ланцюжок «проблеми – цілі», має отримати один бал. Якщо програма містить чітко встановлені цілі, спрямовані на вирішення зазначених проблем, що відповідає програмно-цільовому методу, то вона має отримати два бали.

П'ятим критерієм етапу оцінки програм за науковою обґрунтованістю є критерій «Прогнозування отриманих результатів». Програма, що взагалі не містить або містить визначення очікуваних результатів після її впровадження лише у якісній формі, тобто не має розрахунку прогностичних показників результату дії заходів програми, то вона отримує один бал. Якщо в ній очікувані результати стану проблеми від впровадження заходів підтримки подані в якісній та кількісній формах, то програма отримує два бали.

П'ятим, останнім етапом оцінки якості програм запобігання і протидії корупції є оцінка за практичною реалізованістю, де експертам пропонується проводити оцінювання програм за методикою, основою якої є їх оцінка за п'ятьма критеріями (рис. 4.13).

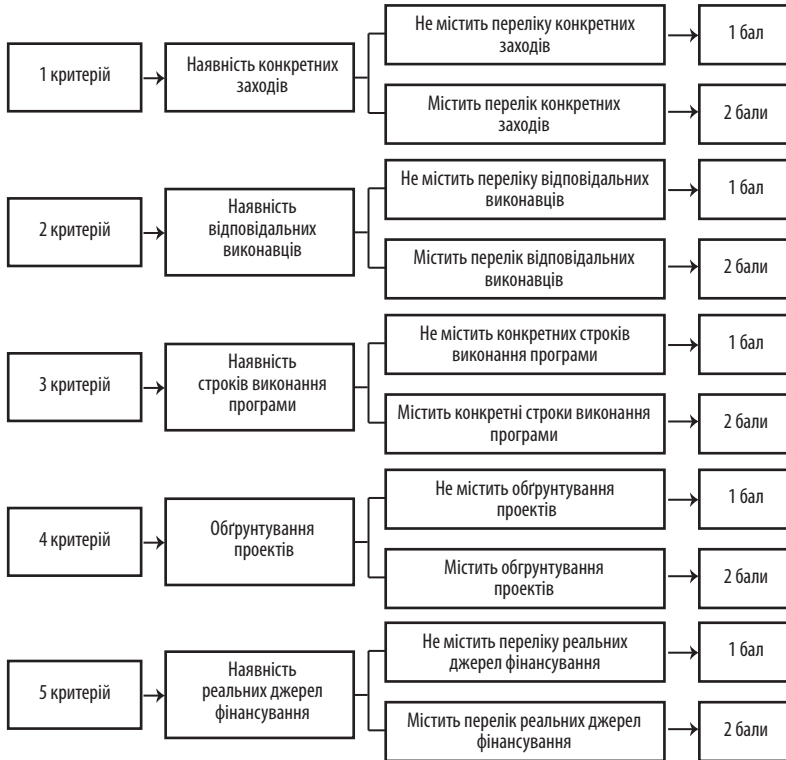

Рис. 4.13. Структура оцінки державних програм запобігання і протидії корупції за практичною реалізованістю [311]

Відповідно до рис. 4.13, реалізованість програм запобігання і протидії корупції оцінюється за п'ятьма критеріями:

перший критерій – наявність конкретних заходів щодо реалізації програми: якщо в програмі вони наведені, то отримує два бали, якщо ні – один бал.

другий критерій – наявність відповідальних виконавців: якщо в програмі представлено перелік виконавців, їх функції, форми контролю та відповідальність, то програма отримує два бали, якщо ні – один бал;

третій критерій – термін виконання: у програмі наведено конкретні терміни для виконання окремих розділів та всієї програми, програма отримує два бали, якщо ні – один бал;

четвертий критерій – наявність обґрунтованих проектів: проекти обґрунтовані – два бали, обґрунтування відсутнє – один бал;

п'ятий критерій – реальність передбачених у програмі джерел її фінансування. Якщо визначене джерело фінансування є, на думку експертів, реальним, програма, що аналізується, отримує два бали; якщо, за висновком експертів, джерело не є реальним – один бал.

Наступним етапом експертної оцінки програм є безпосереднє проведення експертизи.

Для проведення експертизи пропонується використовувати Метод «Дельфі», який припускає повторення декількох кроків проведення опитування. Для здійснення першого тура експертам пропонуються питання, відповіді повинні бути подані у вигляді кількісних оцінок і обґрунтовані експертом [336].

Аналітична група проводить статистичну обробку отриманої від всіх експертів інформації. Для цього розраховується середнє та середньозважене значення параметра, що досліджується, визначається медіана як середній член загального ряду чисел, отриманих від експертів, і показник квартиль. Слід розглянути алгоритми обробки результатів експертного оцінювання безлічі об'єктів. Нехай m експертів зробили оцінку n об'єктів по L показникам. Результати оцінки представлені у вигляді величин x_{ij}^h , де j – номер експерта, i – номер об'єкта, h – номер показника (ознаки) порівняння. Величини x_{ij}^h ($i=1, \dots, n; j=1, 2, \dots, m; h=1, 2, \dots, l$) отримані методом безпосередньої оцінки, тобто x_{ij}^h є числами або балами. Для одержання групової оцінки об'єктів можна скористатися середнім значенням оцінки для кожного об'єкта [336; 337].

$$x_i = \frac{1}{m} \sum_{h=1}^l \sum_{j=1}^m q_h x_{ij}^h k_j \quad (i=1, 2, \dots, n), \quad (4.1)$$

де q_h – коефіцієнти ваг показників порівняння об'єктів;

k_j – коефіцієнти компетентності експертів. Коефіцієнти ваг показників і компетентності об'єктів є нормованими величинами.

$$\sum_{h=1}^l q_h = 1; \sum_{j=1}^m k_j = 1. \quad (4.2)$$

Медіана (Me) в цьому випадку при парному числі експертів розраховується як середньоарифметичне значення між серединними оцінками [336; 337].

Експерти повинні обов'язково ознайомитися з результатами й висновками аналітиків, після чого проводиться другий (черговий) тур. Експерти за результатами представлених розрахунків можуть побачити, як кореспондується їх думка з думкою всієї групи експертів. Вони можуть змінити свої думки або залишити попередні, але в цьому випадку висунути контраргументи на свою користь. При цьому суворо дотримується принцип анонімності. У такий спосіб проводяться 2 – 3 тури. У підсумку одержуємо досить точну групову оцінку.

Завершальним етапом експертизи є етап «Підведення підсумків, визначення результату», на якому, за результатами експертної оцінки, робиться висновок про те, чи слід програму запобігання і протидії корупції, що аналізується, впроваджувати або вона повинна бути дороблена, чи її зовсім необхідно переробити. Для висновків про якість програми використовуємо шкалу, розроблену на основі закону Фібоначчі, наведену вище.

Отже, програми, що у сумі отримали від 1 до 1,38 балів, взагалі не відповідають програмно-цільовому підходу, та відповідно до запропонованої методики їх слід повністю переробити. Якщо за висновками експертизи програма отримала від 1,39 балів до 1,62 балів, її необхідно частково доробити, згідно з критеріями методики, за якими вона отримала найменшу

кількість балів. Програма, яка відповідно до експертної оцінки отримала від 1,63 до 2,0 балів, є найкращою та має бути впроваджена в дію.

На сьогодні ціла низка питань щодо оцінки якості цільових програм запобігання і протидії корупції не вирішені як в теоретичному, так і в практичному аспектах. Тому виникає об'єктивна необхідність в їх подальшому дослідженні, вдосконалюванні методичних підходів щодо оцінки впливу корупції на економічну безпеку країни, формування програм запобігання і протидії корупції, впровадженні нових підходів до оцінки їх якості.

Запропонований методичний підхід до оцінки якості державних програм запобігання і протидії корупції, заснований на програмно-цільовому методі, законодавчій базі щодо цільового програмування, досвіді країн світу, дозволить підвищити якість цільових державних програм профілактики та боротьби з корупцією, а також ефективність реалізації механізму державного регулювання.

4.4. Організаційний підхід до формування державних програм запобігання і протидії корупції в Україні

Відповідно до викладеної методики в роботі проведено оцінку якості сукупності програм запобігання і протидії корупції.

Як емпірична база в дослідженні використовувалися 28 документів, що характеризують стан запобігання і протидії корупції в Україні в цілому і по областях, з них 1 антикорупційна стратегія, 1 державна програма щодо запобігання і протидії корупції, вибірково 26 обласних програм запобігання і протидії корупції та профілактики правопорушень за період 2008 – 2014 рр. У здійсненні експертизи брали участь 12 експертів.

Першим етапом є оцінка програм за цілісністю, що проходить за двома напрямками: оцінка наявності окремої програми запобігання і протидії корупції та наявності окремих розділів профілактики та боротьби з корупцією в рамках інших програм (*табл. 4.4*).

Як видно з табл. 4.4, серед аналізованих програм до самостійних програм, які безпосередньо спрямовані на профілактику та боротьбу з корупцією, можна віднести Державну програму запобігання і протидії корупції [274], та 18 обласних програм, серед яких Регіональна програма

протидії корупції в органах виконавчої влади та місцевого самоврядування Чернівецької області на 2008 – 2010 рр. [362], яка була прийнята однією з перших серед регіональних програм, але на момент оцінки втратила чинність.

Таблиця 4.4

Оцінка державних програм запобігання і протидії корупції в областях України за цілісністю

Програма	Середня оцінка
1	2
Державна програма щодо запобігання і протидії корупції на 2011 – 2015 рр. [274]	2,0
Програма забезпечення громадської безпеки в АРК на 2011 – 2013 рр. [338]	1,0
Єдина комплексна правоохоронна програма Вінницької області на 2010 – 2014 рр. [339]	1,0
Програма запобігання і протидії корупції у Волинській області на 2013 – 2015 рр. [340]	2,0
Програма запобігання та протидії корупції у Дніпропетровській області на 2013 – 2015 рр. [341]	2,0
Регіональна програма щодо запобігання і протидії корупції на 2013 – 2015 рр. у Донецької області [342]	2,0
Програма щодо запобігання і протидії корупції на 2013 – 2015 рр. у Житомирській області [343]	2,0
Програма запобігання і протидії корупції на 2013 – 2015 рр. у Закарпатській області [344]	2,0
Програма щодо запобігання і протидії корупції у Запорізькій області на 2013 – 2017 рр. [345]	2,0
Регіональна цільова програма профілактики злочинності на 2011 – 2015 рр. в Івано-Франківській області [346]	1,0
Програма щодо запобігання і протидії корупції на 2013 – 2015 рр. у Київській області [347]	2,0
Регіональна комплексна Програма профілактики правопорушень на 2012 – 2015 рр. у Луганській області [348]	1,0
Програма запобігання та протидії корупції у Львівській області на 2013 – 2015 рр. [349]	2,0
Обласна Програма запобігання і протидії корупції на 2013 – 2015 рр. у Миколаївській області [350]	2,0

Закінчення табл 4.4

1	2
Заходи щодо запобігання та протидії корупції на 2013 – 2015 р. в Одеській області [351]	1,0
Комплексна програма профілактики правопорушень на 2011 – 2015 рр. у Полтавській області [352]	1,0
Обласна Програма щодо запобігання і протидії корупції на 2012 – 2015 рр. у Рівненській області [353]	2,0
Обласна Програма запобігання і протидії корупції на 2013-2015 рр. у Сумській області [354]	2,0
Обласної Програми запобігання і протидії корупції на 2013 – 2014 рр. у Тернопільській області [355]	2,0
Регіональна Програма щодо запобігання і протидії корупції в Харківській області на 2013 – 2015 рр. [356]	2,0
Програма запобігання і протидії корупції у Херсонській області на 2013 – 2015 рр. [357]	2,0
Обласна програма запобігання і протидії корупції на період до 2015 року у Хмельницькій області [358]	2,0
Програму профілактики злочинності в області на 2011 – 2015 рр.у Черкаській області [359]	1,0
Обласна програма запобігання і протидії корупції на 2013 – 2015 рр. у Чернігівській області [360]	2,0
Комплексна програма профілактики правопорушень в Чернівецькій області на період до 2015 року [361]	1,0
Регіональна програма протидії корупції в органах виконавчої влади та місцевого самоврядування Чернівецької області на 2008 – 2010 рр. [362]	2,0
Міська цільова програма протидії та запобігання корупції у місті Києві на 2013 – 2016 рр. «Свідома громадськість – добросчесна влада» [363]	2,0

Складено автором

У 8 з аналізованих документах питання боротьби з корупцією передбачені в рамках інших програм. Низка областей не приймала Програм щодо запобігання і протидії корупції, а затвердила такі заходи в рамках інших програм (здебільшого комплексних програм профілактики правопорушень). Так, зокрема, в Автономній Республіці Крим окремі заходи з протидії корупції передбачені в рамках Програми забезпечення громад-

ської безпеки в АРК на 2011 – 2013 роки. У Вінницькій області такі заходи заплановані в рамках «Єдиної комплексної правоохоронної програми Вінницької області на 2010 – 2014 роки», у Кіровоградській, Луганській, Чернівецькій областях – в рамках Комплексної програми профілактики правопорушень в області, а в Черкаській області – в рамках «Програми профілактики злочинності в області на 2011 – 2015 роки». Таке комбінування, тобто включення заходів із запобігання та протидії корупції в інші програми, не можна вважати доцільним та ефективним [364].

У Полтавській області прийнятий «План заходів щодо попередження корупції на 2013 рік», який обласна державна адміністрація вважає Регіональною програмою запобігання та протидії корупції. В той же час, затверджений план, хоча і містить заходи, спрямовані на протидію корупції, за своїм завданням, структурою, строками реалізації, відсутністю визначеного фінансування, підходами щодо впровадження не відповідає вимогам щодо регіональних програм та не може вважатися Регіональною програмою запобігання та протидії корупції. В Полтавській області прийнято Комплексну Програму профілактики правопорушень на 2011 – 2015 роки, в якій присутній розділ «Протидія корупційним діянням та хабарництву», тому саме цю регіональну програму було включено до аналізу. В Одеській області розпорядженням голови обласної адміністрації затверджені «Заходи щодо запобігання та протидії корупції на 2013 – 2015 роки». Ці заходи не є Регіональною програмою запобігання та протидії корупції, хоча напрями запропонованих заходів загалом відповідають основним напрямкам реалізації Стратегії.

У процесі дослідження було виявлено, що у Кіровоградській області в «Обласній комплексній Програмі профілактики злочинності і правопорушень на 2012 – 2015 роки» [365] не має розділу спрямованого на боротьбу з корупцією, а також в цьому регіоні відсутня цільова програма запобігання і протидії корупції.

Другим етапом є оцінка програм за узгодженістю за рівнями ієрархії, що проходить у дві стадії:

- 1) оцінка Державної програми запобігання і протидії корупції [274] за відповідністю цілям, пріоритетам та завданням Національної антикорупційної стратегії України [260];

- 2) оцінка програм областей за недублюванням та відповідністю цілям, завданням і пріоритетам Державної програми запобігання і протидії корупції.

Результати оцінки Державної програми запобігання і протидії корупції за відповідністю цілям, пріоритетам та завданням Національної антикорупційної стратегії України наведені в *табл. 4.5*.

Таблиця 4.5

Оцінка відповідності змісту Державної програми запобігання і протидії корупції Національній антикорупційній стратегії України

Критерії	Номер експерта												Загальна оцінка
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
<i>1. Мета</i>													
Зменшення рівня корупції в Україні шляхом усунення передумов її виникнення через упровадження превентивних заходів, зміцнення режиму законності, а також формування у суспільстві нетерпимого, негативного ставлення до корупції як суспільно небезпечного явища за допомогою спільних зусиль державних та громадських структур, за участю міжнародних організацій	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
<i>2. Завдання стратегії</i>													
2.1. Окреслення кола причин і умов, що породжують корупцію, визначення шляхів мінімізації факторів, що детермінують її виникнення та негативні наслідки;	1	1	1	2	1	1	1	2	1	1	1	1	1,17
2.2. Визначення основних напрямів державної політики у сфері запобігання і протидії корупції;	1	2	2	2	1	2	2	2	1	2	2	1	1,67

ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Закінчення табл 4.5

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
2.3. Підвищення ступеня довіри до органів державної влади та органів місцевого самоврядування;	2	2	2	1	2	2	2	1	2	2	2	2	1,83
2.4. Упровадження системи моніторингу ефективності антикорупційного законодавства та забезпечення його виконання	2	2	2	2	1	2	2	2	1	2	2	1	1,67
<i>3. Запобігання і протидія корупції – структурні завдання</i>													
3.1. Продовження реформування антикорупційного законодавства відповідно до міжнародних стандартів;	1	2	1	2	2	2	2	2	2	2	2	1	1,75
3.2. Ефективне застосування антикорупційного законодавства органами державної влади і органами місцевого самоврядування;	2	2	2	2	1	2	2	2	1	2	2	2	1,83
3.3. Створення ефективної системи протидії корупції в усіх сферах діяльності органів державної влади і органів місцевого самоврядування на всіх рівнях;	2	2	2	2	1	2	2	2	1	2	2	2	1,83
3.4. Забезпечення відкритості та поінформованості громадськості про здійснення заходів щодо запобігання і протидії корупції;	2	2	2	1	2	2	1	2	2	2	2	2	1,83
3.5. Формування у суспільстві нетерпимого, негативного ставлення до корупції як суспільно-небезпечного явища;	1	2	2	2	2	1	1	2	1	2	2	2	1,67
3.6. Посилення взаємодії об'єднань громадян з органами державної влади і органами місцевого самоврядування у сфері формування та реалізації державної антикорупційної політики, забезпечення підтримки громадянським суспільством антикорупційних заходів, що здійснюються державою	1	2	2	2	2	1	1	2	1	2	2	2	1,67
Середня оцінка національної програми	1,72												

Розраховано автором

Відповідно до табл. 4.5, інтегральний результат оцінки Державної програми запобігання і протидії корупції за узгодженістю із Національною антикорупційною стратегією дорівнює 1,72 бали, тобто згідно зі шкалою (табл. 4.3) Державна програма відповідає цілям, завданням та напрямам реалізації стратегії, не має необхідності її доробляти.

Другою стадією оцінки програм за узгодженістю рівням ієрархії є оцінювання програм областей України за відповідністю та недублюванням цілей, завдань і пріоритетів Державній програмі запобігання і протидії корупції. Для експертної оцінки було відібрано 26 обласних програм запобігання і протидії корупції та профілактики правопорушень. Середня оцінка державних програм запобігання і протидії корупції і профілактики правопорушень в областях України за узгодженістю представлена у табл. 4.6.

Серед розглянутих документів не всі мають данні про дату і номер стверджувального рішення відповідного законодавчого (адміністративного) органу, паспорт програми, мету.

На першому етапі оцінки, відповідно до шкали (табл. 4.1), видно, що з 26 обласних програм, 15 програм є неузгодженими за цілями та завданнями з Державною програмою (програми АРК [338], Вінницької [339], Донецької [342], Івано-Франківської [346], Луганської [348], Одеської [351], Полтавської [352], Тернопільської [355], Херсонської [357], Хмельницької [358], Черкаської [359], Чернігівської [360], Чернівецької [361], Чернівецької [362] областей та м. Київ [363]), 10 програм є частково узгодженими, лише програма Житомирської [343] області відповідає цілям та завданням Державної програми, отже і цілям, пріоритетам та завданням Національної антикорупційної стратегії. 9 програм не відповідають цілям Державної програми щодо запобігання і протидії корупції, або ціль в них відсутня взагалі (АРК [338], Вінницька [339], Івано-Франківська [346], Луганська [348], Одеська [351], Полтавська [352], Херсонська [357], Черкаська [359], Чернівецька [361]). Зміст завдань 4 програм практично повністю дублюється із цілями та завданнями Державної програми щодо запобігання і протидії корупції (Волинської [340], Житомирської [343], Запорізької [345], Рівненської [353] областей). У програмі Житомирської області продубльовано 9 з 15 завдань Державної програми щодо

Таблиця 4.6

Інтегральна оцінка державних програм запобігання і протидії корупції в областях України за узгодженістю за рівнями ієрархії

Програма запобігання і протидії корупції	Критерії																Інтегральна оцінка
	1. Мета	2. Основні завдання															
		2.1	2.2	2.3	2.4	2.5	2.6	2.7	2.8	2.9	2.10	2.11	2.12	2.13	2.14	2.15	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	
АРК [338]	1,08	1,75	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,75	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,75	1,00	1,15
	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00
Вінницька [339]	1,08	2,00	1,00	2,00	2,00	1,00	1,00	2,00	2,00	1,75	1,75	1,00	1,75	1,00	1,00	1,00	1,15
	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00
Волинська [340]	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	1,00	1,00	2,00	2,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,50
	2,00	1,00	1,00	1,00	1,00	2,00	2,00	1,00	1,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	1,56
Дніпропетровська [341]	2,00	2,00	1,00	2,00	2,00	1,00	1,00	1,75	2,00	1,75	2,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,47
	1,75	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	1,99
Донецька [342]	2,00	1,08	1,00	1,08	1,08	1,00	1,00	1,00	2,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,19
	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00

Продовження табл. 4.6

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
Житомирська [343]	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	1,00	2,00	2,00	1,00	1,00	1,00	1,00	2,00	2,00	1,63
	2,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	2,00	1,00	1,00	2,00	2,00	2,00	2,00	1,00	1,00	1,44
Закарпатська [344]	2,00	2,00	1,00	1,75	1,75	1,00	1,00	1,00	2,00	1,75	2,00	1,75	1,08	1,00	1,00	1,44
	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00
Запорізька [345]	2,00	2,00	1,00	2,00	2,00	2,00	1,00	2,00	2,00	1,00	1,00	1,00	1,00	2,00	1,00	1,50
	2,00	1,00	2,00	1,00	1,00	1,00	2,00	1,00	1,00	2,00	2,00	2,00	2,00	1,00	2,00	1,56
Івано-Франківська [346]	1,08	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,01
	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00
Київська [347]	2,00	2,00	1,75	2,00	1,00	1,00	1,00	2,00	2,00	1,75	2,00	1,75	1,75	1,00	1,75	1,61
	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00
Луганська [348]	1,08	1,75	1,00	1,75	1,00	1,00	1,00	1,00	1,08	1,00	1,08	1,00	1,00	1,00	1,00	1,11
	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00
Львівська [349]	2,00	2,00	1,00	1,00	2,00	2,00	1,00	2,00	2,00	1,75	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,42
	2,00	1,00	2,00	2,00	1,00	1,00	2,00	1,00	1,00	1,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	1,63
Миколаївська [350]	2,00	2,00	2,00	2,00	1,00	2,00	1,00	2,00	2,00	1,08	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,44
	2,00	1,00	1,00	1,00	2,00	1,00	2,00	1,00	1,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	1,63
Одеська [351]	1,00	2,00	1,00	2,00	2,00	2,00	1,00	1,00	2,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,38
	2,00	1,00	2,00	1,00	1,00	1,00	2,00	2,00	1,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	1,63

Продовження табл. 4.6

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	
Полтавська [352]	1,00	2,00	2,00	2,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,19
	2,00	2,00	1,75	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	1,99
Рівненська [353]	2,00	2,00	1,00	2,00	2,00	2,00	1,00	2,00	2,00	1,00	1,00	1,00	1,00	2,00	1,00	1,00	1,50
	1,75	1,00	2,00	1,00	1,00	1,00	2,00	1,00	1,00	2,00	2,00	2,00	2,00	1,00	2,00	2,00	1,55
Сумська [354]	2,00	1,00	1,00	2,00	2,00	2,00	1,00	2,00	2,00	1,00	1,00	1,00	1,00	2,00	1,00	1,00	1,44
	2,00	2,00	2,00	1,00	1,00	1,00	2,00	1,00	1,75	2,00	2,00	2,00	2,00	1,75	2,00	2,00	1,72
Тернопільська [355]	2,00	2,00	2,00	1,00	1,00	2,00	1,00	2,00	2,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,38
	2,00	1,00	1,00	2,00	2,00	1,00	2,00	1,00	1,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	1,69
Харківська [356]	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	1,00	1,00	2,00	2,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,44
	2,00	1,75	1,00	1,00	1,00	2,00	2,00	1,00	1,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	1,68
Херсонська [357]	1,00	1,00	2,00	2,00	2,00	2,00	1,00	2,00	2,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,38
	2,00	2,00	1,00	1,00	1,00	1,00	2,00	1,00	1,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	1,63
Хмельницька [358]	2,00	2,00	1,00	2,00	2,00	2,00	1,00	1,00	2,00	1,00	2,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,38
	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	1,08	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	1,94
Черкаська [359]	1,75	1,75	1,00	1,75	1,00	2,00	1,00	1,00	1,75	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	2,00	1,00	1,31
	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00
Чернігівська [360]	2,00	2,00	1,00	1,00	2,00	2,00	1,00	1,00	2,00	1,00	1,00	1,00	1,00	2,00	1,00	1,00	1,38
	2,00	1,00	2,00	2,00	1,00	1,00	2,00	2,00	1,00	2,00	2,00	2,00	2,00	1,00	2,00	2,00	1,69

Закінчення табл. 4.6

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
Чернівецька [361]	1,75	1,08	1,00	1,75	1,00	1,00	1,00	1,00	1,75	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,15
	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00
Чернівецька [362]	2,00	1,75	1,00	1,75	1,75	1,00	1,00	1,08	2,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,08	1,28
	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00
м. Київ [363]	2,00	1,75	1,00	1,75	2,00	1,00	1,00	1,00	1,75	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,27
	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00

Складено автором

запобігання і протидії корупції. У 7 програмах завдання дублюються частково (Львівській [349], Миколаївській [350], Одеській [351], Тернопільській [355], Харківській [356], Херсонській [357], Чернігівській [360] областях).

Третім етапом оцінки якості програм запобігання і протидії корупції є оцінка програм за порядком прийняття. Інтегральна оцінка програм запобігання і протидії корупції за порядком прийняття подана у табл. 4.7.

Таблиця 4.7

Інтегральна оцінка програм запобігання і протидії корупції за порядком прийняття

Програми	Критерії		Інтегральна оцінка
	громадське обговорення	ухвалена рішенням обласної ради	
1	2	3	4
Державна програма [274]	2	2	2
<i>Програми областей</i>			
АРК [338]	1	2	1,5
Вінницька [339]	2	2	2
Волинська [340]	1	1	1
Дніпропетровська [341]	2	2	2
Донецька [342]	1	1	1,5
Житомирська [343]	2	2	2
Закарпатська [344]	2	1	1,5
Запорізька [345]	1	2	1,5
Івано-Франківська [346]	1	2	1,5
Київська [347]	2	1	1,5
Луганська [348]	1	1	1
Львівська [349]	2	1	1,5
Миколаївська [350]	1	1	1
Одеська [351]	1	1	1
Полтавська [352]	1	2	1,5

Закінчення табл. 4.7

1	2	3	4
Рівненська [353]	1	2	1,5
Сумська[354]	2	2	2
Тернопільська[355]	2	1	1,5
Харківська[356]	2	2	2
Херсонська [357]	2	2	2
Хмельницька[358]	2	2	2
Черкаська [359]	1	2	1,5
Чернігівська [360]	1	1	1
Чернівецька [361]	1	2	1,5
Чернівецька [362]	1	2	1,5
м. Київ [363]	2	1	1,5

Складено автором

Як видно з табл. 4.7, регіональні програми запобігання і протидії корупції не прийняті належним чином у 11 суб'єктах адміністративного поділу, з них: у чотирьох областях (Волинській [340], Луганській [348], Львівській [349], Миколаївській [350]) Регіональні програми запобігання і протидії корупції підготовлені та схвалені обласними державними адміністраціями, проте не затверджені обласними радами. У 6 областях (Донецькій [342], Закарпатській [344], Київській [347], Одеській [351], Тернопільській [355], Чернігівській [360]) регіональні програми затверджені розпорядженнями голів Обласних державних адміністрацій, а в м. Києві засіданням робочої групи Київської міської державної адміністрації. Хоча, згідно з Методичними рекомендаціями щодо порядку розроблення регіональних цільових програм, моніторингу та звітності про їх виконання [366], регіональні цільові програми за поданням облдержадміністрації підлягають затвердженню обласною радою. Порушення процедури при затвердженні програм, відсутність відповідних рішень обласних рад ставить під питання легітимність вже прийнятих програм. Отже, можна констатувати незадовільний стан прийняття регіональних програм.

Згідно з Планом заходів з впровадження в Україні ініціативи «Партнерство «Відкритий Уряд» [367] розроблення регіональних програм запобігання і протидії корупції з урахуванням вітчизняного та міжнародного досвіду повинно здійснюватися за участю громадськості. Громадськість при розробці програм була залучена в 12 областях. Так, наприклад, громадські організації були співрозробниками Регіональної програми протидії корупції в органах виконавчої влади та місцевого самоврядування Чернівецької області на 2008 – 2010 рр. [362] та Програми щодо запобігання і протидії корупції у Волинській області на 2013 – 2015 роки [340], а в Львівській області громадська рада при обласній державній адміністрації безпосередньо та через її відповідні комісії здійснює громадський супровід виконання програми. В таких областях як: Вінницька [339], Дніпропетровська [341], Запорізька [345], Тернопільська [355], Харківська [356], Херсонська [357], Хмельницька [358] області та м. Київ [363] залучали громадськість не тільки для представлення вже розробленого проекту програми, а і для обговорення ще на стадії процесу підготовки проекту програми. Таким чином, можна зазначити, що у більшості випадків громадськість була залучена формально, або лише проінформована шляхом розміщення інформації на сайті Обласної державної адміністрації. Тому громадськість мала змогу лише коментувати запропонований проект, який пройшов певні стадії погодження.

Четвертим етапом оцінки якості програм запобігання і протидії корупції є оцінка програм за структурною відповідністю. Інтегральна оцінка програм запобігання і протидії корупції за структурою подана в *табл. 4.8*.

За результатами експертизи програм запобігання і протидії корупції за структурною відповідністю 5 програм не відповідають програмно-цільовому методу та визначеній законодавством структурі: Програма запобігання і протидії корупції на 2013 – 2015 роки Закарпатської області [344], Регіональна цільова програма профілактики злочинності на 2011 – 2015 роки Івано-Франківської області [346], Заходи щодо запобігання та протидії корупції на 2013 – 2015 роки Одеської області [351], Обласна програма запобігання і протидії корупції на період до 2015 року Хмельницької області [358] та Обласна програма запобігання і протидії корупції на 2013 – 2015 роки Чернігівської області [360].

Таблиця 4.8

Інтегральна оцінка державних програм запобігання і протидії корупції областей України за структурною відповідністю

Програми	Критерії												Інтегральна оцінка
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	1,69	
Державна програма [274]	1,75	1,08	2,00	2,00	2,00	1,75	1,08	1,75	1,75	1,75	1,75	1,69	
<i>Програми областей</i>													
АРК [338]	1,00	1,00	1,75	2,00	2,00	2,00	1,00	2,00	1,08	2,00	2,00	1,58	
Вінницька [339]	1,00	1,00	1,75	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	1,00	2,00	2,00	1,68	
Волинська [340]	1,00	1,00	2,00	2,00	1,75	2,00	1,00	2,00	1,00	1,08	1,48	1,48	
Дніпропетровська [341]	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	
Донецька [342]	2,00	1,75	2,00	2,00	1,75	2,00	1,00	1,75	1,00	1,75	1,70	1,70	
Житомирська [343]	2,00	2,00	2,00	2,00	1,75	2,00	1,75	2,00	1,08	2,00	1,86	1,86	
Закарпатська [344]	1,00	1,00	2,00	1,08	1,08	2,00	1,00	1,75	1,00	1,00	1,29	1,29	
Запорізька [345]	1,00	2,00	2,00	1,75	1,75	2,00	1,00	1,75	1,00	1,00	1,53	1,53	
Івано-Франківська [346]	1,00	1,00	2,00	1,08	1,00	1,08	1,00	1,92	1,00	1,00	1,21	1,21	
Київська [347]	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	1,75	2,00	1,75	2,00	1,95	1,95	
Луганська [348]	2,00	1,75	1,75	1,75	1,08	2,00	1,00	1,75	1,75	1,08	1,59	1,59	
Львівська [349]	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	1,00	2,00	1,75	2,00	1,88	1,88	

Закінчення табл. 4.8

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Миколаївська [350]	1,00	1,00	2,00	2,00	1,75	2,00	1,00	2,00	1,00	2,00	1,58
Одеська [351]	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	2,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,10
Полтавська [352]	2,00	1,75	2,00	2,00	2,00	2,00	1,00	1,75	1,75	1,83	1,81
Рівненська [353]	1,00	1,00	2,00	2,00	1,08	1,00	1,75	1,75	1,00	1,00	1,36
Сумська [354]	2,00	2,00	1,75	2,00	1,75	2,00	2,00	2,00	1,75	2,00	1,93
Тернопільська [355]	2,00	2,00	2,00	2,00	1,75	2,00	2,00	2,00	1,75	2,00	1,95
Харківська [356]	1,00	1,75	2,00	2,00	1,75	2,00	2,00	2,00	1,75	1,75	1,80
Херсонська [357]	1,00	1,00	1,00	2,00	2,00	2,00	1,75	2,00	1,75	2,00	1,65
Хмельницька [358]	1,00	1,00	2,00	1,75	1,00	2,00	1,08	1,00	1,00	1,00	1,28
Черкаська [359]	1,75	1,08	2,00	2,00	1,08	2,00	1,75	2,00	2,00	2,00	1,77
Чернігівська [360]	1,00	1,00	1,75	1,08	1,00	2,00	1,08	1,08	1,00	1,00	1,20
Чернівецька [361]	1,00	1,00	1,75	1,75	1,00	1,75	1,75	2,00	1,75	1,00	1,48
Чернівецька [362]	2,00	2,00	2,00	2,00	1,92	2,00	1,75	1,75	1,75	1,75	1,89
м. Київ [363]	1,75	1,75	2,00	2,00	1,75	2,00	2,00	2,00	1,75	1,75	1,88

Складено автором

Структура 6 програм, що аналізувалися, частково відповідає встановленим критеріям та потребує доробки. Останні 15 програм, на думку експертів, відповідають критеріям оцінки. Експерти дуже високо оцінили структурну відповідність Програми запобігання та протидії корупції у Дніпропетровській області на 2013 – 2015 роки [341].

Наступним етапом є оцінка програм запобігання і протидії корупції за науковою обґрунтованістю.

З 27 програм, що аналізувалися за якістю, 14 отримали за шкалою найнижчу оцінку та повинні перероблятися повністю. У таких програмах відсутній комплексний підхід до вирішення проблем, на які вони спрямовані, в них не міститься детальна оцінка стану злочинності, відсутній аналіз причин виникнення проблем з корупцією, часто встановлені цілі не містять чіткого формулювання, завдання не відповідають цілям, заходи таких програм не носять системного характеру, можуть бути не визначені строки проведення заходів, обсяги та джерела фінансування не конкретизовані. Державна програма щодо запобігання і протидії корупції та 9 обласних програм отримали середні оцінки, вони за деякими критеріями повинні бути дороблені, 3 програми (Дніпропетровської [341], Львівської [349] та Сумської [354] областей) не потребують доробки.

Інтегральна оцінка програм запобігання і протидії корупції за четвертим етапом наведена в *табл. 4.9*.

Таблиця 4.9

Інтегральна оцінка програм за науковою обґрунтованістю

Програми	Критерії				Інтегральна оцінка
	1	2	3	4	
1	2	3	4	5	6
Державна програма [274]	1,00	1,75	1,75	1,08	1,40
<i>Програми областей</i>					
АРК [338]	1,00	1,00	1,00	1,08	1,02
Вінницька [339]	1,00	1,00	1,75	1,75	1,38
Волинська [340]	1,00	1,00	1,08	1,75	1,21
Дніпропетровська [341]	1,00	2,00	2,00	2,00	1,75
Донецька [342]	1,75	1,75	1,08	1,00	1,40

Закінчення табл. 4.9

1	2	3	4	5	6
Житомирська [343]	1,08	2,00	2,00	1,00	1,52
Закарпатська [344]	1,00	1,00	1,08	1,75	1,21
Запорізька[345]	1,00	1,75	1,08	1,08	1,23
Івано-Франківська [346]	1,00	1,00	1,08	1,00	1,02
Київська [347]	1,75	2,00	1,08	1,00	1,46
Луганська [348]	1,08	1,00	1,08	1,75	1,23
Львівська [349]	1,75	2,00	1,83	1,00	1,65
Миколаївська[350]	1,00	1,75	2,00	1,00	1,44
Одеська [351]	1,00	1,00	1,08	1,00	1,02
Полтавська [352]	1,75	1,75	1,75	1,00	1,57
Рівненська [353]	1,00	1,00	1,08	1,00	1,02
Сумська[354]	1,75	2,00	1,75	1,00	1,63
Тернопільська[355]	1,08	1,75	1,75	1,00	1,40
Харківська[356]	1,00	1,08	2,00	1,00	1,27
Херсонська [357]	1,00	1,00	2,00	1,00	1,25
Хмельницька[358]	1,00	1,08	1,00	1,00	1,02
Черкаська [359]	1,08	1,00	1,08	1,00	1,04
Чернігівська [360]	1,00	1,00	1,08	1,08	1,04
Чернівецька [361]	1,00	1,08	1,75	1,75	1,40
Чернівецька [362]	1,75	1,75	1,75	1,00	1,56
м. Київ [363]	1,75	1,75	1,75	1,00	1,56

Складено автором

Завершальним етапом оцінки якості програм запобігання і протидії корупції є оцінка їх за реалізованістю. Інтегральна оцінка програм за реалізованістю наведена у *табл. 4.10*.

За висновком експертів, 8 обласних програм, що аналізувалися, не можуть бути реалізовані, оскільки здебільшого не мають реальних джерел та визначених обсягів фінансування.

Таблиця 4.10

**Інтегральна оцінка програм запобігання і протидії корупції
за практичною реалізованістю**

Програми	Критерії					Інтегральна оцінка
	1	2	3	4	5	
1	2	3	4	5	6	7
Державна програма [274]	2,00	2,00	1,75	1,00	1,75	1,70
<i>Обласні програми</i>						
АРК [338]	2,00	2,00	1,75	1,00	1,00	1,55
Вінницька [339]	2,00	2,00	2,00	1,00	2,00	1,80
Волинська [340]	2,00	2,00	2,00	1,00	1,00	1,60
Дніпропетровська [341]	2,00	2,00	2,00	1,00	2,00	1,80
Донецька[342]	1,75	2,00	2,00	1,00	1,00	1,55
Житомирська [343]	2,00	2,00	2,00	1,00	2,00	1,80
Закарпатська [344]	2,00	2,00	2,00	1,00	1,00	1,60
Запорізька[345]	2,00	2,00	2,00	1,00	1,00	1,60
Івано-Франківська [346]	2,00	2,00	2,00	1,00	1,00	1,60
Київська [347]	2,00	2,00	2,00	1,00	2,00	1,80
Луганська [348]	2,00	2,00	2,00	1,00	1,08	1,62
Львівська [349]	2,00	2,00	2,00	1,00	1,00	1,60
Миколаївська[350]	2,00	2,00	2,00	1,00	1,75	1,75
Одеська [351]	2,00	2,00	2,00	1,00	1,00	1,60
Полтавська [352]	1,75	2,00	2,00	1,00	2,00	1,75
Рівненська [353]	2,00	2,00	1,00	1,00	1,75	1,55
Сумська[354]	2,00	2,00	2,00	1,00	2,00	1,80
Тернопільська[355]	2,00	2,00	2,00	1,00	2,00	1,80
Харківська[356]	2,00	2,00	2,00	1,00	2,00	1,80
Херсонська [357]	2,00	2,00	2,00	1,00	1,75	1,75
Хмельницька[358]	2,00	2,00	2,00	1,00	1,08	1,62
Черкаська [359]	2,00	2,00	2,00	1,00	1,08	1,62
Чернігівська [360]	2,00	2,00	2,00	1,00	1,75	1,75

Закінчення табл. 4.10

1	2	3	4	5	6	7
Чернівецька [361]	2,00	2,00	2,00	1,00	2,00	1,80
Чернівецька [362]	2,00	2,00	2,00	1,00	2,00	1,80
м. Київ [363]	2,00	2,00	2,00	1,00	2,00	1,80

Складено автором

Належне фінансування запропонованих заходів є запорукою їх успішного впровадження. Аналіз цього аспекту програм дозволив виявити декілька тенденцій. По-перше, низка програм не передбачає фінансування взагалі (це програми Волинської [340], Донецької [342], Запорізької [345], Львівської [349] областей). Низка програм щодо запобігання і протидії корупції має визначене фінансування за рахунок обласного, місцевих бюджетів та інших джерел (це програми Дніпропетровської [341], Рівненської [353], Сумської [354], Тернопільської [355], Харківської [356], Херсонської [357], Хмельницької [358] областей та м. Київ [363]). У деяких областях, а саме у Житомирській [343], Закарпатській [344] та Чернігівській [360] фінансування передбачене розпорядженнями голів Обласної державної адміністрації або рішенням обласної ради, проте обсяг цього фінансування буде визначатися щороку при формуванні та затвердженні відповідних бюджетів. Отже, ці три суб'єкти мають лише потенційне фінансування на антикорупційні заходи.

Не можна вважати належним такий підхід, коли фінансування передбачене, проте його обсяги не визначені (Закарпатська [344], Житомирська [343], Чернігівська [360] обл.). Це фактично означатиме фінансування «за залишковим принципом». Крім того, при такому підході порушується сама логіка процесу планування діяльності, коли спочатку формулюються заходи, необхідні для досягнення цілей, а тоді під них визначається рівень необхідного фінансування.

Аналіз також показав несиметричність розподілу визначених коштів між напрямками та за окремими заходами. Фінансування на найбільшу кількість заходів (11) передбачене у Дніпропетровській обл., а на найменшу (1) – у Чернівецькій обл. Найменші обсяги фінансування заплановані

і у Чернівецькій обл. (64500 грн на 2013 – 2016 роки), в той час, як найбільші – в м. Києві (8025000 грн. на 2013 – 2016 роки) [364].

За результатами проведення п'ятих етапів оцінки якості програм запобігання і протидії корупції за допомогою середнього показника (формула 4.1) визначено їх інтегральну експертну оцінку якості (табл. 4.11).

Таблиця 4.11

Інтегральна оцінка якості програм

Програми	Компоненти						Інтегральна оцінка
	цілісність	узгодженість за рівнями ієрархії	порядок прийняття	структурна відповідність	наукова обґрунтованість	практична реалізованість	
1	2	3	4	5	6	7	8
Державна програма [274]	2,00	–	2,00	1,69	1,40	1,70	1,76
<i>Обласні програми</i>							
АРК [338]	1,00	1,58	1,50	1,58	1,02	1,55	1,37
Вінницька [339]	1,00	1,58	2,00	1,68	1,38	1,80	1,57
Волинська [340]	2,00	1,53	1,00	1,48	1,21	1,60	1,47
Дніпропетровська [341]	2,00	1,73	2,00	2,00	1,75	1,80	1,88
Донецька [342]	2,00	1,60	1,50	1,70	1,40	1,55	1,63
Житомирська [343]	2,00	1,54	2,00	1,86	1,52	1,80	1,79
Закарпатська [344]	2,00	1,72	1,50	1,29	1,21	1,60	1,55
Запорізька [345]	2,00	1,53	1,50	1,53	1,23	1,60	1,57
Івано-Франківська [346]	1,00	1,51	1,50	1,21	1,02	1,60	1,31
Київська [347]	2,00	1,81	1,50	1,95	1,46	1,80	1,75
Луганська [348]	1,00	1,56	1,00	1,59	1,23	1,62	1,33
Львівська [349]	2,00	1,53	1,50	1,88	1,65	1,60	1,69
Миколаївська [350]	2,00	1,54	1,00	1,58	1,44	1,75	1,55
Одеська [351]	1,00	1,51	1,00	1,10	1,02	1,60	1,21

Закінчення табл. 4.11

1	2	3	4	5	6	7	8
Полтавська [352]	1,00	1,59	1,50	1,81	1,57	1,75	1,54
Рівненська [353]	2,00	1,53	1,50	1,36	1,02	1,55	1,49
Сумська[354]	2,00	1,58	2,00	1,93	1,63	1,80	1,82
Тернопільська[355]	2,00	1,54	1,50	1,95	1,40	1,80	1,70
Харківська[356]	2,00	1,56	2,00	1,80	1,27	1,80	1,74
Херсонська [357]	2,00	1,51	2,00	1,65	1,25	1,75	1,69
Хмельницька[358]	2,00	1,66	2,00	1,28	1,02	1,62	1,60
Черкаська [359]	1,00	1,66	1,50	1,77	1,04	1,62	1,43
Чернігівська [360]	2,0	1,54	1,00	1,20	1,04	1,75	1,42
Чернівецька [361]	1,0	1,58	1,50	1,48	1,40	1,80	1,46
Чернівецька [362]	2,0	1,64	1,50	1,89	1,56	1,80	1,73
м. Київ [363]	2,0	1,64	1,50	1,88	1,56	1,80	1,73

Складено автором

Медіана середнього значення між серединними оцінками дорівнює 1,525. Показник кватиль для даного випадку дорівнює:

$$K_1 = 1,42, \quad K_3 = 1,75,$$

де K_1 – перша кватиль (25-та процентиль);

K_3 – третя кватиль (75-та процентиль).

Тобто, 25% експертних оцінок якості програм попадають нижче показника 1,45, а 75% значень – нижче показника 1,75.

Отже, за результатами проведення експертної оцінки якості програм запобігання і протидії корупції України видно, що з 26 обласних програм, які аналізувалися, 5 не повинні були впроваджуватися, адже вони не відповідають цілям Державної програми запобігання і протидії корупції, структурі і встановленим критеріям якості програм та за визначеною шкалою не можуть бути впровадженні або їх слід переробити повністю. 16 програм мають бути частково дороблені за тими критеріями, за яким вони отримали найнижчі оцінки, а потім можуть бути впровадженні у дію. Слід зазначити, що із загальної кількості обласних програм запо-

бігання і протидії корупції, які підлягали експертному аналізу, 6 програм відповідають чинному законодавству і мають велику вірогідність повної реалізації.

Отже, проведений аналіз виявив незадовільну якість програм в структурному, змістовному плані, ресурсному забезпеченні, механізмах реалізації та контролю, що негативно впливає на результативність впровадження механізму запобігання і протидії корупції. Така ситуація призводить до того, що в Україні в останні роки спостерігається тенденція до збільшення рівня злочинності та рівня корупції у порівнянні з іншими країнами. Все це свідчить про недостатню дієвість заходів щодо профілактики правопорушень та боротьби з корупцією.

Розрахуємо інтегральний показник, що дасть можливість на основі інтегральних експертних оцінок визначити рівень якості програм та ранжувати їх за формулою:

$$I = \sum_{i=1}^m \alpha_i K_i, \quad (4.3)$$

де I – інтегральний показник з урахуванням компонент;

α_i – ваги компонент, отримані за результатами експертної оцінки;

K_i – компоненти для оцінки якості державних програм запобігання та боротьби з корупцією.

Експерти встановили такі ваги для кожної компоненти: цілісність – 0,10, узгодженість за рівнями ієрархії – 0,15, порядок прийняття – 0,10, структурна відповідність – 0,15, наукова обґрунтованість – 0,20, практична реалізованість – 0,30. У *табл. 4.12* наведено ранжування програм за рівнем якості.

У *табл. 4.13* наведено результати оцінки якості регіональних програм боротьби з корупцією.

За результатами ранжування програм за інтегральним показником рівня якості програм запобігання і протидії корупції у трійку лідерів увійшли програми Дніпропетровської [341], Київської [347] та Сумської [354] областей, найгірший рівень якості та нижчі ранги отримали програми Луганської [348] та Одеської [351] областей.

Таблиця 4.12

Ранжирування програм за рівнем якості

Програми областей	Компоненти						Інтегральна оцінка	Ранг
	цілісність	узгодженість за рівнями ієрархії	порядок прийняття	структурна відповідність	наукова обґрунтованість	практична реалізованість		
1	2	3	4	5	6	7	8	9
АРК [338]	0,1	0,237	1,50	0,237	0,204	0,465	0,457	20
Вінницька [339]	0,1	0,237	2,00	0,252	0,276	0,540	0,568	6
Волинська [340]	0,2	0,230	1,00	0,222	0,242	0,480	0,396	23
Дніпропетровська [341]	0,2	0,259	2,00	0,300	0,350	0,540	0,608	1
Донецька[342]	0,2	0,240	1,50	0,255	0,280	0,465	0,490	14
Житомирська [343]	0,2	0,231	2,00	0,279	0,304	0,540	0,592	3
Закарпатська [344]	0,2	0,258	1,50	0,194	0,242	0,480	0,479	17
Запорізька [345]	0,2	0,229	1,50	0,230	0,246	0,480	0,481	15
Івано-Франківська [346]	0,1	0,226	1,50	0,182	0,204	0,480	0,449	21
Київська [347]	0,2	0,271	1,50	0,293	0,292	0,540	0,516	8
Луганська [348]	0,1	0,234	1,00	0,239	0,246	0,486	0,384	25
Львівська [349]	0,2	0,230	1,50	0,282	0,330	0,480	0,504	12
Миколаївська[350]	0,2	0,231	1,00	0,237	0,288	0,525	0,414	22
Одеська [351]	0,1	0,227	1,00	0,165	0,204	0,480	0,363	26
Полтавська [352]	0,1	0,239	1,50	0,272	0,314	0,525	0,492	13
Рівненська [353]	0,2	0,230	1,50	0,204	0,204	0,465	0,467	19
Сумська[354]	0,2	0,237	2,00	0,290	0,326	0,540	0,599	2
Тернопільська[355]	0,2	0,231	1,50	0,293	0,280	0,540	0,507	11
Харківська [356]	0,2	0,234	2,00	0,270	0,254	0,540	0,583	4
Херсонська [357]	0,2	0,227	2,00	0,248	0,250	0,525	0,575	5

Закінчення табл. 4.12

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Хмельницька[358]	0,2	0,249	2,00	0,192	0,204	0,486	0,555	7
Черкаська [359]	0,1	0,249	1,50	0,266	0,208	0,486	0,468	18
Чернігівська [360]	0,2	0,231	1,00	0,180	0,208	0,525	0,391	24
Чернівецька [361]	0,1	0,237	1,50	0,222	0,280	0,540	0,480	16
Чернівецька [362]	0,2	0,246	1,50	0,284	0,312	0,54	0,514	9
м. Київ [363]	0,2	0,246	1,50	0,282	0,312	0,540	0,513	10

Складено автором

Таблиця 4.13

Результати оцінки якості обласних програм боротьби з корупцією

Регіон	Компоненти						Інтегральна оцінка	Ранг
	цілісність	узгодженість	порядок прийняття	структурна відповідність	наукова обґрунтованість	практична реалізованість		
1	2	3	4	5	6	7	8	9
<i>Програми, які необхідно впроваджувати</i>								
Дніпропетровська [341]	0,2	0,259	2,00	0,300	0,350	0,540	0,608	1
Сумська[354]	0,2	0,237	2,00	0,290	0,326	0,540	0,599	2
Житомирська [343]	0,2	0,231	2,00	0,279	0,304	0,540	0,592	3
Харківська[356]	0,2	0,234	2,00	0,270	0,254	0,540	0,583	4
Херсонська [357]	0,2	0,227	2,00	0,248	0,250	0,525	0,575	5
<i>Програми, які необхідно доробити</i>								
Вінницька [339]	0,1	0,237	2,00	0,252	0,276	0,540	0,568	6
Хмельницька[358]	0,2	0,249	2,00	0,192	0,204	0,486	0,555	7
Київська [347]	0,2	0,271	1,50	0,293	0,292	0,540	0,516	8
Чернівецька [362]	0,2	0,246	1,50	0,284	0,312	0,54	0,514	9
м. Київ [363]	0,2	0,246	1,50	0,282	0,312	0,540	0,513	10
Тернопільська[355]	0,2	0,231	1,50	0,293	0,280	0,540	0,507	11

Закінчення табл. 4.13

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Львівська [349]	0,2	0,230	1,50	0,282	0,330	0,480	0,504	12
Полтавська [352]	0,1	0,239	1,50	0,272	0,314	0,525	0,492	13
Донецька[342]	0,2	0,240	1,50	0,255	0,280	0,465	0,490	14
Запорізька[345]	0,2	0,229	1,50	0,230	0,246	0,480	0,481	15
Чернівецька [361]	0,1	0,237	1,50	0,222	0,280	0,540	0,480	16
Закарпатська [344]	0,2	0,258	1,50	0,194	0,242	0,480	0,479	17
Черкаська [359]	0,1	0,249	1,50	0,266	0,208	0,486	0,468	18
Рівненська [353]	0,2	0,230	1,50	0,204	0,204	0,465	0,467	19
АРК [338]	0,1	0,237	1,50	0,237	0,204	0,465	0,457	20
Івано-Франківська [346]	0,1	0,226	1,50	0,182	0,204	0,480	0,449	21
Миколаївська [350]	0,2	0,231	1,00	0,237	0,288	0,525	0,414	22
Волинська [340]	0,2	0,230	1,00	0,222	0,242	0,480	0,396	23
Чернігівська [360]	0,2	0,231	1,00	0,180	0,208	0,525	0,391	24
<i>Програми, які необхідно повністю переробити</i>								
Луганська [348]	0,1	0,234	1,00	0,239	0,246	0,486	0,384	25
Одеська [351]	0,1	0,227	1,00	0,165	0,204	0,480	0,363	26

Складено автором

Інтегральна оцінка програм за рівнем якості підтвердила, що «Заходи щодо запобігання та протидії корупції на 2013 – 2015 роки» Одеської області [351] не можна вважати регіональною програмою запобігання та протидії корупції, хоча напрями запропонованих заходів загалом відповідають основним напрямкам реалізації Національної антикорупційної стратегії.

Інтегральний показник визначає напрямки, за якими програми слід доробити. Так, практично всі програми, що аналізуються, мають бути перероблені у змістовному плані та в плані ресурсного забезпечення.

Отже, проведена оцінка якості цільових програм запобігання і протидії корупції в Україні на основі розробленого методичного підходу під-

твердила недовіру сучасного програмного підходу до вирішення проблем запобігання і боротьби з корупцією.

Державним і регіональним органам влади слід активізувати та сконцентрувати зусилля для розробки ефективних механізмів запобігання і протидії корупції, профілактики правопорушень на методах програмно-цільового підходу з урахуванням досвіду зарубіжних країн світу, специфіки злочинності в областях України.

Впровадження запропонованого методичного підходу до оцінки якості цільових програм запобігання і протидії корупції сприятиме підвищенню дієвості державного управління у сфері забезпечення економічної безпеки національної економіки.

ВИСНОВКИ

Проведене у роботі дослідження дозволило отримати цілу низку взаємопов'язаних наукових та практичних результатів теоретичного, інструментального та емпіричного характеру, а саме:

1. Відсутність єдності думок вчених та їх позицій щодо розкриття сутності та змісту поняття «безпека національної економіки» дало змогу дійти висновку про необхідність визначати цю категорію. В результаті проведення системного аналізу термінологічного апарату теорії безпекознавства було уточнено на цій основі економічну сутність категорії «безпека національної економіки», яке, на відміну від існуючих, ґрунтується на погодженості усіх елементів за змістом, що дає змогу запобігати загрозам в економічній, політичній, соціальній та духовній сферах, з метою забезпечення незалежності національної економіки, її стабільності, стійкості та спроможності до постійного оновлення й саморозвитку.

У процесі дослідження виділено складові компоненти економічної безпеки країни; розглянуто існуючі методи для її оцінки; уточнено класифікацію загроз національним економічним інтересам країни.

2. У роботі узагальнено законодавчі основи та практику світового досвіду стратегічного управління економічною безпекою національної економіки та визначено проблеми у забезпеченні безпеки національної економіки України та країн – членів ЄС.
3. Оцінювання рівня економічної безпеки країни з використанням запропонованих в теорії і практиці індикаторів та їх порогових значень не дає змоги визначити місце України серед інших країн світу, у зв'язку з цим було запропоновано використовувати міжнародні рейтинги та індекси для порівняння стану економічної безпеки держав світу.

Запропоноване методичне забезпечення до оцінки рівня розвитку безпеки національної економіки країн світу, на відміну від існуючих, до-

зволяє не тільки комплексно охарактеризувати рівень розвитку безпеки національної економіки за її складовими, а й сформуванати кластери країн за рівнем економічної безпеки та виявити проблемні компоненти. Такий підхід до оцінки рівня розвитку безпеки національної економіки дає можливість визначити місце (ранг), яке посідає країна у загальній сукупності країн, динаміку зміни рангів за певний проміжок часу, виявити проблемні компоненти та зробити висновки про тенденції розвитку безпеки національної економіки протягом певного періоду.

4. Проведений у роботі аналіз існуючого порядку боротьби з корупцією в Україні дозволив довести доцільність використання цільового програмування як методу організації заходів запобігання виникнення та розповсюдження корупції, а також вибору напрямів та форм боротьби з нею.

Представлений методичний підхід до визначення якості регіональних програм запобігання і протидії корупції, який, на відміну від існуючих, сполучає методи цільового програмування, експертної оцінки і таксономічного аналізу, дає змогу комплексно оцінити регіональні програми за критеріями: цілісність, узгодженість за рівнями ієрархії, порядок затвердження, структурна відповідність, наукова обґрунтованість та практична реалізованість.

5. Проведений аналіз виявив низьку якість регіональних програм у структурному, змістовному плані, ресурсному забезпеченні, механізмах реалізації та контролю, що негативно впливає на результативність впровадження механізму боротьби з корупцією. Така ситуація призводить до того, що в Україні в останні роки спостерігається тенденція до збільшення рівня корупції у порівнянні з іншими країнами. Усе це свідчить про недостатню дієвість заходів щодо запобігання і протидії корупції. Так, практично всі програми, що аналізувалися, мають бути перероблені у змістовному плані та в плані ресурсного забезпечення. Отже, проведена оцінка якості цільових регіональних програм боротьби з корупцією в Україні на основі розробленого методичного підходу підтвердила неадекватність сучасного програмного підходу до вирішення проблем зниження рівня корупції в країні.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає у можливості використання теоретичних положень, методичних розробок і практичних рекомендацій при формуванні державної політики забезпечення економічної безпеки країни, у роботі державних органів при оцінці та моніторингу стану економічної безпеки, розробці стратегій і програм.

Монографія є результатом наукових досліджень, містить авторський погляд на сучасний стан та проблеми розвитку формування економічної безпеки України і може бути цікавою широкій науковій громадськості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Розанов А. А. Безопасность: подходы запада / А. А. Розанов, А. В. Шапиро. – Минск: Універсітэцкае. – 1994. – 125 с.
2. Экономическая безопасность России: общий курс: Ученик / Под ред. В. К. Сенчагова, – М.: Дело, 2005. – 896 с.
3. Предборський В. А. Детинізація економіки у контексті трансформаційних процесів: Питання теорії і методології: монографія / В. А. Предборський. – К. : Кондор, 2005. – 614 с.
4. Ліпкан В. А. Національна безпека України: навчальний посібник / В. А. Ліпкан. – К.: Кондор. – 2008. – 552 с.
5. Пендюра М. М. Національна безпека України в контексті сучасних європейських геополітичних трансформацій: автореф. дис.... на здобуття канд. юр. наук:12.00.01 – теорія та історія держави і права: історія політичних і правових учень / М. М. Пендюра. К., 2006. – 20 с.
6. Чернодід І. С. Економічна безпека як категорія економічної теорії / І. С. Чернодід // Актуальні проблеми економіки. – 2003. – №11. – С. 13 – 20.
7. Толковый словарь. Под ред. С. И. Ожегова, Н. Ю. Шведовой [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http:// http://www.ozhegov.ru/mbukva](http://www.ozhegov.ru/mbukva)
8. Экономическая и национальная безопасность: Учебник / Под ред. Е. А. Олейникова. – М.: Изд. «Экзамен». – 2004. – 768 с.
9. Грунин О. Экономическая безопасность организации / О. Грунин, С. Грунин. – СПб.: Питер, 2002. – 160 с.
10. Ечмаков С. М. Теневая экономика: анализ и моделирование / С. М. Ечмаков – М.: Финансы и статистика, 2004. – 506 с.
11. Дацків Р. Економічна безпека у глобальному вимірі / Р. Дацків // Актуальні проблеми економіки. – 2004. – №7. – С. 143 – 153.

12. Коженювські Л. Управління безпекою / Л. Коженювські // Актуальні проблеми економіки. – 2004. – №1. – С. 147 – 154.
13. Кунев Ю. Д. Безпека митної служби як складова безпеки держави / Ю. Д. Кунев // Митна справа. – 2007. – №2. – С. 3 – 8.
14. Ситник Г. Оцінка небезпек щодо реалізації національних інтересів у процесі державного управління / Г. Ситник // Вісник НАДУ. – 2005. – №2. – С. 495 – 503.
15. О безопасности: Закон Российской Федерации № 2446-І от 05.03.1992 г. (втратив чинність) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.scrf.gov.ru/documents/sections/parent/
16. Зинченко В. А. Сущность дефиниций конкуренции и модель конкурентной борьбы: Соціально-економічний розвиток України та її регіонів: проблеми науки та практики / В. А. Зинченко. – Х.: ВД «ІНЖЕК», 2008. – 456 с.
17. Економічна енциклопедія. У трьох томах. Т3. К.: «Академія», 2002. – С. 637.
18. Петрів І. Конституційно-правове поняття національної безпеки / І. Петрів // Право України. – 2005. – №5. – С. 105 – 107.
19. Максименко Ю. Є. Теоретико-правові засади забезпечення інформаційної безпеки України: автореф. дис.... канд. юр. наук: 12.00.01 – теорія та історія держави і права: історія політичних і правових учень / Ю. Є. Максименко. – К. – 2007. – 20 с.
20. Богданович В. Метод реагування на виклики, небезпеки та загрози національній безпеці держави / В. Богданович // Вісник Національної академії державного управління. – 2006. – №2. – С. 22 – 27.
21. Ліпкан В. Адміністративно-правова природа національної безпеки / В. Ліпкан // Право України. – 2007. – №3. – С. 9 – 12.
22. Дацків Р. М. Економічна безпека держави в умовах глобальної конкуренції / Р. М. Дацків. – Львів: Центр Європи, 2006. – 160 с.
23. Моргентау Г. Политические отношения между нациями: борьба за власть и мир / Г. Моргентау // Теория международных отношений: Хрестоматия. / Сост., науч.ред. и коммент. П. А. Цыганков. – М., 2002. – С. 78.

24. Про основи національної безпеки України: Закон України №964-IV від 19.06.2003 р. (зі змінами і доповненнями) [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/964-15>

25. Концепція (основи державної політики) національної безпеки України: Постанова Верховної Ради України № 3/97-ВР від 16.01.1997 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.

26. Хилько О. Л. Теоретичні засади визначення загроз національній безпеці України та шляхів її забезпечення: автореф. дис... канд. політ. наук: 23.00.01 – теорія та історія політичної науки / О. Л. Хилько. – К. – 2004. – 20 с.

27. Губський Б. В. Євроатлантична інтеграція України / Б. В. Губський. – К.: Логос, 2003. – 328 с.

28. Чуйко З. Д. Конституційні основи національної безпеки України: автореф. дис... канд. юр.: 12.00.02 / З. Д. Чуйко. – Х. – 2008. – 20 с.

29. Левицька М. Б. Теоретично-правові аспекти забезпечення національної безпеки органами внутрішніх справ України: автореф. дис... канд. юр. наук: 12.00.01 – теорія та історія держави і права: історія політичних і правових учень / М. Б. Левицька. – К. – 2002. – 20 с.

30. Власюк О. С. Теорія і практика економічної безпеки в системі науки про економіку / О. С. Власюк; Нац. ін-т пробл. міжнар. безпеки при Раді нац. безпеки і оборони України. – К., 2008. – 48 с.

31. Абалкин Л. И. Экономическая безопасность России: угрозы и их отражение / Л. И. Абалкин // Вопросы экономики. – 1994. – № 12.

32. Архипов А. Экономическая безопасность: оценки, проблемы, способы обеспечения / А. Архипов, А. Городецкий, Б. Михайлов // Вопросы экономики. – 1994. – № 12. – С. 36 – 44.

33. Модулювання економічної безпеки: держава, регіон, підприємство / В. М. Геєць, М. О. Кизим, Т. С. Клебанова, О. І. Черняк та ін.; за ред. Гейця В. М.: Монографія. – ВД «ІНЖЕК», 2006. – 240 с.

34. Алмаев М. Сущность и угрозы экономической безопасности / М. Алмаев, Н. Мехед, А. Фомин // Власть. – 1996. – № 12

35. Колупаев В. А. Формирование концепции национальной экономической безопасности в зарубежных странах / В. А. Колупаев // Бело-

русская экономика: анализ, прогноз, регулирование. – 2002. – №12. – С. 2 – 9.

36. Дудін М. М. Формування економічної безпеки підприємницької діяльності в умовах тінізації економіки України / М. М. Дудін / Дис. на здобуття наукового ступеня к.е.н. за спец. 08.00.03 – економіка та управління національним господарством. Х. – 2012. – НДЦІПР НАН України. – 215 с.

37. Жук М. Г. Криминалистические аспекты экономической безопасности государства: Монография / М. Г. Жук; Под ред. Г. А. Зорина. – Гродно: ГрГУ, 2003. – 115 с.

38. Варналій З. С. Економічна безпека України: проблеми та пріоритети зміцнення / З. С. Варналій, Д. Д. Буркальцева, О. С. Саєнко. – К.: Знання України, 2011. – 299 с.

39. Раздина Е. В. Угроза как составляющая социальных отношений в глобализированном обществе / Е. В. Раздина // Гуманітарний часопис. – 2012. – № 2. – С. 96 – 105.

40. Амітан В. Н. Экономическая безопасность: концепция и основные модели / В. Н. Амітан // Економічна кібернетика. – 2000. – №3 – 4. – С. 13 – 20.

41. Шлемко В. І. Економічна безпека України: сутність та напрямки забезпечення / В. І. Шлемко, І. Ф. Білько. – К.: НІСД, 1997. – 120 с.

42. Богомолов В. А. Экономическая безопасность: уч. пособие / В. А. Богомолов. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2006. – 303 с.

43. Кузьменко В. В. Держава як інститут економічної безпеки / В. В. Кузьменко // Наукові праці Дон НТУ. Економіка. – 2004. – №69. – С. 136 – 142.

44. Коковський Л. О. Географічний вимір економічної безпеки України: автореф. дис... канд. географ. наук: 11.00.02 – економічна і соціальна географія. К., 2008. – 18 с.

45. Камлик М. І. Економічна безпека підприємницької діяльності. Економіко-правовий аспект: Навчальний посібник / М. І. Камлик. – К.: Атака, 2005. – 432 с.

46. Городецкий А. Вопросы безопасности экономики России / А. Городецкий // Экономист. – 1995. – №10. – С. 46.
47. Савин В. Некоторые аспекты экономической безопасности России / В. Савин // Международный бизнес России. – 1995. – №9. – С. 14 – 16.
48. Новікова О. Ф. Економічна безпека: концептуальні визначення та механізми забезпечення: Монографія / О. Ф. Новікова, Р. В. Покотиленко / НАН України. Ін-т економіки промисловості. – Д. – 2006. – 408 с.
49. Покотиленко Р. В. Механізм формування та забезпечення економічної безпеки: автореф. дис... канд. екон. наук: 18.02.03. – Організація управління, планування і регулювання економіки. – 2003. – 20 с.
50. Славин Г. Б. Энергетическая безопасность: термины и лозунги / Г. Б. Славин, М. Б. Чельцов. Под ред. М. И. Воропая/ ИСЭМ. Предпр. № 4. – Иркутск, 1999. – С. 31.
51. Дем'яненко Г. Є. Економічна безпека торговельного підприємства: автореф. дис.... канд. екон. наук: 08.07.05 – економіка торгівлі та послуг / Г. Є. Дем'яненко. – 2003. – 16 с.
52. Шнипко О. С. Види і чинники безпеки ієрархічних економічних систем: теоретико-методологічний аспект / О. С. Шнипко // Актуальні проблеми економіки. – 2006. – № 5. – С. 78 – 85.
53. Александров І. О. Кластеризація територіальних утворень України за рівнем економічної безпеки / І. О. Александров, О. В. Половян // Економічна кібернетика. – 2000. – № 5-6. – С. 40 – 47.
54. Илларионов А. Критерии экономической безопасности / А. Илларионов // Вопросы экономики. – 1998. – №10. – С. 35 – 58
55. Аналітична доповідь Українського центру економічних і політичних досліджень до засідання круглого столу «Актуальні проблеми економічної безпеки України». Проблеми економічної безпеки в Україні. – УЦЕПД, 1997.
56. Тамбовцев В. Объект экономической безопасности России / В. Тамбовцев // Вопросы экономики. – 1994. – №12. – С. 45 – 53.
57. Сундук А. М. Економічна безпека України в регіональному вимірі. автореф. дис.... канд. екон. наук: 08.10.01 – розміщення продуктивних сил і регіональна економіка / А. М. Сундук. – 2006. – 20 с.

58. Пастернак-Таранушенко Г. А. Економічна безпека держави. Підручник / Г. А. Пастернак-Таранушенко. Під ред. проф. Б. Кравченка. – К.: Інститут державного управління і самоврядування при Кабінеті Міністрів України. – 1994. – 140 с.

59. Жаліло Я. А. До формування категоріального апарату науки про економічну безпеку / Я. А. Жаліло // Стратегічна панорама. – 2004. – № 3. – С. 12 – 16.

60. Грунин О. Экономическая безопасность организации / О. Грунин, С. Грунин. – СПб.: Питер, 2002. – 160 с.

61. Лепіхов О. Технологічна незалежність як елемент економічної безпеки / О. Лепіхов // Економіка України. – 1994. – №11. – С. 80.

62. Бухвальд Е. Макроаспекты экономической безопасности: факторы, критерии и показатели / Е. Бухвальд, Н. Гловацкая, С. Лазуренко // Вопросы экономики. – 1994. – №12. – С. 25 – 35.

63. Локшин С. Развитие России и ее реструктуризация как гарантия экономической безопасности / С. Локшин, А. Свынарченко // Вопросы экономики. – 1994. – №12. – С. 116.

64. Богданов И. Я. Экономическая безопасность России: теория и практика / И. Я. Богданов. – М.: ИСПИ РАН, 2001. – 348 с.

65. Дарнопих Г. Ю. Економічна безпека держави в умовах трансформаційної економіки: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.01.01 – економічна теорія / Г. Ю. Дарнопих. – 1999. – 16 с.

66. Чесноков А. В. Зовнішньоекономічна безпека держави в умовах європейської інтеграції України: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.05.01 – світове господарство і міжнародні економічні відносини / А. В. Чесноков. – 2006. – 18 с.

67. Забродский В. А. Теоретические основы оценки экономической безопасности отрасли и фирмы / В. А. Забродский, Н. М. Капустин // Бизнес Информ. – 1999. – №15 – 16. – С. 35 – 37.

68. Барановський О. І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення): Монографія / О. І. Барановський. – К.: Київ. нац. торг.- екон. ун-т, 2004. – 759 с.

69. Методичні рекомендації щодо оцінки рівня економічної безпеки України / Національний інститут проблем міжнародної безпеки / за ред. Сухорукова А. І. – К., 2003. – 64 с.

70. Мунтіян В. І. Економічна безпека України / В. І. Мунтіян. – К.: КВІЦ, 1999. – 462 с.

71. Губський Б. В. Економічна безпека України: методологія вимру, стан і стратегія забезпечення / Б. В. Губський. – К.: Укрархбудінформ, 2001. – 121 с.

72. Геєць В. М. Концепція економічної безпеки України / Інст екон. прогнозування; [Кер. проекту В. М. Геєць]. – К.: Логос, 1999. – 112 с.

73. Єрмошенко М. М. Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення / М. М. Єрмошенко. – К.: КНТЕУ, 2001. – 309 с.

74. Медвідь Ф. Економічна безпека: небезпеки і загрози національним та національно-державним інтересам України / Ф. Медвідь // Вісник УАДУ. – №2. – 2003. – С. 129 – 135.

75. Полов'ян О. В. Механізм забезпечення економіко-екологічної безпеки господарських систем: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.02.03 – організація управління, планування та регулювання економікою / О. В. Полов'ян. – 2005. – 18 с.

76. Ипполитов К. Х. Экономическая безопасность: стратегия возрождения России / К. Х. Ипполитов. – М.: РСПБ, 1996. – 30 с.

77. Загашвили В. С. Экономическая безопасность России / В. С. Загашвили. – М.: «Гардарика», 1997.

78. Комаров С. М. Политическая стабильность в системе факторов обеспечения национальной безопасности России / С. М. Комаров // Научные доклады. – 1999. – М.: Изд-во РАГС, 1999.

79. Паньков В. Экономическая безопасность / В. Паньков // Интерлинк. – 1992. – № 3.

80. Вуль В. А. Семантический анализ текстов [Електронний ресурс] / В. А. Вуль // Информационные технологии. – 2003. – № 11. – Режим доступу: <http://www.bibliograf.ru/issues/2003/11/23/2/150/>

81. Харламов А. Автоматический структурный анализ текстов [Электронный ресурс] / А. Харламов // Открытые системы. – 2002. – № 10. – Режим доступа: <http://www.osp.ru/os/2002/10/182010/>

82. Бельский А. Текстомайнинг. Извлечение информации из неструктурированных текстов [Электронный ресурс] / А. Бельский // КомпьютерПресс. – 2008. – №10. – Режим доступа: <http://www.compress.ru/article.aspx?id=19605&iid=905>.

83. Малькова Е.Г. Автоматизация процесса рецензирования учебно-методических заданий на основе семантического анализа текста / Е. Г. Малькова, Ю. Е. Усачёв, Е. Н. Яшина // Вестник АГТУ. Сер.: Управление, вычислительная техника и информатика. – 2012. – № 1. – С. 186 – 192.

84. Каран Низами оглы Гасанов Современные европейские теории и концепции национальной безопасности [Электронный ресурс] / К. Н. Гасанов. – Режим доступа: <http://www.csef.ru/index.php/ru/politica-i-geopolitica/project/500-nastoyashchee-i-budushchee-evropy/1-stati/4624-sovremennye-evropejskie-teorii-i-kontseptsii-natsionalnoj-bezopasnosti>

85. Rita Floyd & Stuart Croft. European non-traditional security theory. EU GRASP Working Paper №1, February 2010. Seventh Framework Programme. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.eugrasp.eu/wp1-european-non-traditional-security-theory-by-rita-floyd-stuart-croft>

86. Buzan B., Wæver O., Wilde J. de. 1998. Security: a New Framework for Analysis. Boulder, London: Lynnie Rienner.

87. Buzan B., Wæver O. 2003. Regions and Powers: The Structure of International Security. Cambridge: Cambridge University Press.

88. К. Агапеева Теория секьюритизации Бари Бузана [Электронный ресурс] /К. Агапеева – Режим доступа: <http://www.geopolitica.ru/node/144#.UzKbkhJqeMY>

89. Peter Hough – «Understanding Global Security», Routledge, 2004

90. Barry Buzan – «People, States and Fear», ECPR, 2007

91. William Bain – «The Empire of Security», Routledge, 2006.

92. Bigo, D., 2001. The Mobius Ribbon of Internal and External Security(ies). In M. Albert, D. Jacobsen & Y. Lapid, eds. Identities, Borders,

Orders –Rethinking International Relations Theory. London: University of Minnesota Press, pp. 91-136.

93. Bigo, D. (2008), 'International Political Sociology' in Security Studies: An Introduction, P. Williams (ed), Routledge: Abingdon.

94. Javier Solana. Secure Europe in a better world. EU High Representative for the common foreign and security policy. European Council, Thessaloniki, 20/06/2003 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ue.eu.int/ueDocs/cms_Data/docs/pressdata/en/reports/76255.pdf.

95. Bericht uber die Umsetzung der Europaischen Sicherheitsstrategie – Sicherheit schaffen in einer Welt im Wandel –Zusammenfassung. Brussel, den 11. Dezember 2008, S407/08 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressdata/DE/reports/104634.pdf.

96. Draft Internal Security Strategy for the European Union: “Towards a European Security Model”. Council of the European Union. Brussels, 23 February 2010. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://register.consilium.europa.eu/pdf/en/10/st05/st05842-re02.en10.pdf>

97. Осеpek A. Economic Security and European Dream / Antony Louis Осеpek. – Marquette University [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.anslem.edu/Documents/NHIOP/Global%20Topic/2010_Osepek-paper.pdf

98. Перевалова Ж. А. Стратегия обеспечения экономической безопасности государства (теоретико-методологический аспект) [Електронний ресурс] / Ж. А. Перевалова // Известия РГПУ им. А.И. Герцена. – выпуск №32. – том 11. – 2007. – С. 169. –Режим доступу: <http://cyberleninka.ru/article/n/strategiya-obespecheniya-ekonomicheskoy-bezopasnosti-gosudarstva-teoretiko-metodologicheskij-aspekt>

99. National security strategy of the United States. May 2010. Washington states [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.whitehouse.gov/sites/default/files/rss_viewer/national_security_strategy.pdf

100. A Strong Britain in Age of Uncertainty: The National Security Strategy//Офіційний сайт Міністерства оборони Великобританії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // www.official-documents.gov.

uk http://www.direct.gov.uk/prod_consum_dg/groups/dg_digitalassets/@dg/@en/documents/digitalasset/dg_191639.pdf

101. Великобританія Звіт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/83775/121128-Annual-Report-to-Parliament-on-NSS-and-SDSR.pdf

102. Белая книга 2006 о политике безопасности Германии и будущем бундесвера [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.milpol.ru/data/2008/27_10_08/Weissbuch2006_Summ_russisch_.pdf

103. 10 лет устойчивого развития «made in Germany» Национальная стратегия устойчивого развития [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.nationale-nachhaltigkeitsstrategie.de

104. Мехед Н. Концептуальные подходы к проблеме экономической безопасности / Н. Мехед, М. Алмаев // Безопасность. – 1997. – №10-12 (40). – С. 155 – 161.

105. Юхименко П. И. Экономическая история: уч. пособие / П. И. Юхименко. – К.: Вікар, 2004. – 341 с.

106. Прилепский А. И. Формирование механизма обеспечения экономической безопасности в народнохозяйственном комплексе: дис. канд. экон. наук: 08.00.05/ А. И. Прилепский. – М., 1992. – 222 с.

107. Моисеенко Е. Г. Экономическая безопасность государства / Е. Г. Моисеенко. – Минск, 2001. – 120 с.

108. Про Національний банк України: Закон України №679-XIV від 20.05.1999 зі змінами і доповненнями // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/679-14/page>

109. Про прокуратуру: Закон України №1789-XII від 05.11.1991, зі змінами і доповненнями // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1789-12/page>

110. Про Раду національної безпеки і оборони України: Закон України № 183/98-ВР від 05.03.1998, зі змінами і доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/183/98-вр>

111. Ліпкан В. А. Національна безпека і національні інтереси України / В. А. Ліпкан. – К.: КНТ, 2006. – 68 с.

112. Конституція України № 254к/96-ВР від 28.06.1996 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>

113. Райзберг Б. А. Современный экономический словарь. 5-е изд., перераб. и доп. / Б. А. Райзберг, Л. Ш. Лозовский, Е. Б. Стародубцева. – М.: ИНФРА-М, 2007. – 495 с.

114. Даренуца А. С. Анализ опыта стран Европейского Союза в сфере обеспечения национальной экономической безопасности: тезисы доповіді II-ої Міжнародної науково-практичної конференції «Сучасні тенденції розвитку наукової думки» 31.01.2011-14.02.2011 гг. м. Лондон, м. Київ / А.С. Даренуца [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://gisar.eu/ru/analiz-opyta-stran-evropeiskogo-soyuza-v-sfere-obespecheniya-natsionalnoi-ekonomicheskoi-bezopasnost>

115. Доктрины и концепции национальной безопасности США, Франции и Японии // Актуальные проблемы национальной безопасности России на современном этапе / Информационно-аналитическое управление Аппарата Совета Федерации ФС РФ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.budgetrf.ru/Publications/Magazines/VestnikSF/2000/vestniksf117-05/vestniksf117-05030.htm>

116. О Государственной стратегии экономической безопасности Российской Федерации (Основных положениях): Указ Президента РФ № 608 от 29.04.1996 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://base.garant.ru/106503/#ixzz3SeOmKOKO>

117. Стратегія економічного і соціального розвитку України (2004 – 2015 роки) «Шляхом Європейської інтеграції» / авт. кол.: А. С. Гальчинський, В.М. Геєць та ін.; Нац. ін-т стратег. дослідж., Ін-т екон. прогнозування НАН України, М-во економіки та з питань європ. інтегр. України. – К.: ІВЦ Держкомстату України, 2004. – 416 с.

118. Стратегія національної безпеки України «Україна у світі, що змінюється»: Указ Президента України № 105 від 12.02.2007 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/105/2007>

119. Про державний кордон України: Закон України № 1777-ХІІ від 04.11.1991 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1777-12>

120. Про засади запобігання і протидії корупції: Закон України № 3206-VI від 07.04.2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3206-17>

121. Про державні цільові програми: Закон України № 1621-IV від 18.03.2004 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1621-15>

122. Про державну службу: Закон України № 3723-ХІІ від 16.12.1993 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3723-12>

123. Про державну податкову службу в Україні: Закон України № 509-ХІІ від 04.12.1990 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/509-12>

124. Про Службу безпеки України: Закон України № 2229-ХІІ від 25.03.1992 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2229-12>

125. Митний кодекс України № 4495-VI від 13.03.2012 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4495A-17>

126. Бюджетний кодекс України № 2456-VI від 08.07.2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>

127. Податковий кодекс України № 2755-VI від 02.12.2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>

128. Господарський кодекс України № 436-IV від 16.01.2003 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/436-15>

129. Про затвердження стратегії інтеграції України до Європейського союзу: Указ Президента України № 615/98 від 11.06.1998 [Електрон-

ний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/615/98>

130. Про Національну антикорупційну стратегію на 2011–2015 роки: Указ Президента України № 1001/2011 від 21.10.2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1001/2011>

131. Стратегія реформ-2020 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/news/31289.html>

132. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та європейським Союзом, європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=246581344

133. Гончаренко О. М. Пріоритети та засади формування інтегральної стратегії національної безпеки на перспективу: тези доповіді / О. М. Гончаренко // Матеріали семінару «Стратегія національної безпеки». – К. – 2000. – №3. – С. 75 – 99.

134. Концепция национальной безопасности Республики Беларусь: Указ Президента Республики Беларусь № 390 от 17.07.2001 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pravo.by/webnpa/text.asp?RN=P30100390>

135. О безопасности: Федеральный закон № 390-ФЗ. Принят Государственной Думой 07.12.2010 г. Одобрено Советом Федерации 15.12.2010 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // <http://www.scrf.gov.ru/documents/1/111.html>

136. Стратегия национальной безопасности Российской Федерации до 2020 года: Указ Президента Российской Федерации № 537 от 12.05.2009 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.scrf.gov.ru/documents/1/99.html>

137. О национальной безопасности Республики Казахстан: Закон Республики Казахстан № 233-1 от 26.06.1998 г. (с изменениями и дополнениями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon.kz>

138. Ситник Г. П. Національна безпека України: теорія і практика: Навчальний посібник. / За загальною ред. Г. П. Ситника. – Хмельницький; Київ: Вид «Кондор», 2007. – 616 с.

139. Гончаренко Л.П. Экономическая и национальная безопасность: Учебник / Под ред. Л.П. Гончаренко. – М.: ЗАО «Издательство «Экономика», 2007. – 543 с.

140. В. В. Мартиненко Загрози економічній безпеці України в контексті викликів глобалізації / В.В. Мартиненко // Економічний часопис XXI. – 2011. – №7-8. – С. 40 – 43.

141. Юрій С. І. Фінанси: Підручник. – 2-ге вид, перероб. і доп. / За ред. С. І. Юрія, В. М. Федосова. – К., 2012. – 687 с.

142. Самойлов А. Н. Экономическая безопасность Украины / А. Н. Самойлов [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.msu.kharkov.ua/gu/downloads/ekon_bezop12.doc.

143. Орлова А. В. Угрозы экономической безопасности / А. В. Орлова [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.sworld.com.ua/konfer30/783.pdf>

144. Орлова А. В. Экономическая безопасность: региональный аспект: монографія / А. В. Орлова, Е. В. Никулина – AV Akademikerverlag GmbH & Co. KG Deutschland / Германия: LAP Lambert Academic Publishing. – 121 с.

145. Берлач А. І. Основи економічної безпеки України: Навчальний посібник / А. І. Берлач, Т. В. Філіпенко. – Донецьк: Донецький юридичний інститут ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2007. – 324 с.

146. Пономаренко В. С. Экономическая безопасность региона: анализ, оценка, прогнозирование: Монографія / В. С. Пономаренко, Т. С. Клебанова, Н. Л. Чернова. – Х.: ИНЖЭК, 2004. – 364 с.

147. Аналітична доповідь Національного інституту стратегічних досліджень до позачергового Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України у сфері національної безпеки». – К.: НІСД, 2014. – 148 с.

148. Варналій З. С. Економічна безпека : навч. посіб. / [З. С. Варналій, П. В. Мельник, Л.Л. Тарангул та ін.] ; за ред. З. С. Варналія. – К. : Знання, 2009. – 647 с.

149. Семенченко А. І. Комплексна модель стратегічного планування у державному управлінні сферою національної безпеки / А. І. Семенченко// Стратегічна панорама №1, 2009. – С. 56 – 66.

150. Похилок В. В. Держава в транзитивній економіці: регулювання економіки, аналіз та стан економічної безпеки. Монографія / В. В. Похилок. – Полтава: РВВ ПУСКУ, 2008. – 403 с.

151. Індекс глобальної конкурентоспроможності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.weforum.org/issues/global-competitiveness>

152. Індекс сталого розвитку країни. Профілі країн [Електронний ресурс] / Світовий центр даних з геоінформатики та сталого розвитку. – Режим доступу: <http://wdc.org.ua/uk/services/country-profiles-visualization>

153. Аналіз сталого розвитку: глобальний і регіональний контексти. Частина 1. Глобальний аналіз якості та безпеки життя людей [Електронний ресурс] / Світовий центр даних з геоінформатики та сталого розвитку – Режим доступу: <http://wdc.org.ua/uk/sustainable-development/reports>

154. Report Economic Freedom of the World: 2013 [Електронний ресурс] / Cato Institute. – Режим доступу: <http://www.cato.org/pubs/efw/map/index.php>

155. Індекс економічної свободи [Електронний ресурс] / Центр гуманитарних технологій. – Режим доступу: <http://gtmarket.ru/ratings/index-of-economic-freedom/index-of-economic-freedom-info>

156. Economic Freedom of the World: 2013 Annual Report [Електронний ресурс] / The Fraser Institute. – Режим доступу: <http://www.freetheworld.com/release.html>

157. Індекс залучення в міжнародну торгівлю [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://gtmarket.ru/news/2012/05/24/4419>

158. Global Enabling Trade Report 2012. [Електронний ресурс]. / WEF. – Режим доступу: <http://reports.weforum.org/global-enabling-trade-report-2012/>

159. Індекс податкового тягаря і реформ. Tax Misery & Reform Index 2009 [Електронний ресурс] / Forbes Magazine. – Режим доступу: <http://www.forbes.com/global/2009/0413/034-tax-misery-reform-index.html>

160. Податок на прибуток [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kpmg.com/Global/en/IssuesAndInsights/ArticlesPublications/Documents/corporate-indirect-tax-rate-survey-2014.pdf>

161. Індекс складності податків [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pwc.com/gx/en/paying-taxes/data-tables.jhtml>

162. Індекс економіки знань [Електронний ресурс] / Центр гуманитарних технологій. – Режим доступу: <http://gtmarket.ru/ratings/knowledge-economy-index/knowledge-economy-index-info>

163. Індекс економіки знань [Електронний ресурс] / Worldbank. – Режим доступу: http://info.worldbank.org/etools/kam2/KAM_page5.asp

164. Рейтинг інвестиційної привабливості країн світу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ra-national.ru/ratings/world-raatings/index-raiting/>

165. Індекс стійкого суспільства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ssfindex.com/results-2012/ranking-all-countries/>

166. Індекс глобалізації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://globalization.kof.ethz.ch>

167. Індекс глобалізації [Електронний ресурс] / Центр гуманитарних технологій. – Режим доступу: <http://gtmarket.ru/ratings/kofglobalization-index/info>

168. Індекс процвітання країн світу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.prosperity.com/#!/ranking>

169. Size and Development of the Shadow Economy of 31 European and 5 other OECD Countries from 2003 to 2012: Some New Facts [Electronic source]. – Mode of access : <http://www.econ.jku.at/members/Schneider/files/publications/2012/ShadEcEurope31.pdf>.

170. Vynnychuk, S. Ziukow Shadow Economy in Ukraine: modeling and analysis BUSINESS SYSTEMS and ECONOMICS Vol. 3 (2), 2013

171. The Europe 2020 Competitiveness Report. [Електронний ресурс] / WEF. – Режим доступу: www.weforum.org/reports/europe-2020-competitiveness-report-building-more-competitive-europe

172. Human Development Report 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hdr.undp.org/en/content/human-development-report-2013>

173. Индекс развития человеческого потенциала [Электронный ресурс] / Центр гуманитарных технологий. – Режим доступа: <http://gtmarket.ru/ratings/human-development-index/human-development-index-info>

174. Индекс щаслива планета (The Happy Planet Index) [Электронный ресурс] / The New Economics Foundation. – Режим доступа: http://www.neweconomics.org/sites/neweconomics.org/files/The_Happy_Planet_Index_1.pdf <http://www.happyplanetindex.org/data/>

175. Рейтинг країн світу за рівнем щастя (World Happiness) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://unsdsn.org/resources/publications/world-happiness-report-2013/>

176. Индекс якості життя [Електронний ресурс] / NUMBEO. – Режим доступу: http://www.numbeo.com/quality-of-life/rankings_by_country.jsp

177. Индекс якості життя. [Електронний ресурс] / Політичний атлас сучасності. – Режим доступу: http://worldpolities.org/index.php?option=com_content&task=view&id=17&Itemid=311

178. The World's Happiest Countries [Електронний ресурс] / Gallup International. – Режим доступу: <http://www.wingia.com>

179. Исследование Gallup International: глобальный индекс счастья в 2012 году. [Электронный ресурс] / Центр гуманитарных технологий. – Режим доступа: <http://gtmarket.ru/news/state/2010/07/31/2592>

180. Political Instability Index 2009/2010 [Електронний ресурс] / The Economist. – Режим доступу: http://viewswire.eiu.com/site_info.asp?info_name=social_unrest_table&page=noads&rf=0

181. Индекс «Ведення бізнесу» Doing Business [Електронний ресурс] / Doing Business – The World Bank Group. – Режим доступу: <http://www.doingbusiness.org/Downloads/>

182. Индекс «Ведення бізнесу» 2014 [Електронний ресурс] / Центр гуманитарных технологий. – Режим доступу: <http://gtmarket.ru/news/2013/10/29/6340>

183. The Worldwide Governance Indicators 2013 [Електронний ресурс] / The World Bank. – Режим доступу: <http://info.worldbank.org/governance/wgi/index.asp>

184. Індекс крихкості держави [Електронний ресурс] /The Fund for Peace – Режим доступу: <http://ffp.statesindex.org>

185. Рейтинг стран по индексу качества государственности [Електронний ресурс] / Инновационный проект «Политический атлас современности». – Режим доступу: http://worldpolities.org/index.php?option=com_content&task=view&id=14&Itemid=30

186. Барулин В. С. Соціальна філософія: Підручник / В. С. Барулин. – Вид 3-е. М.: ФАИР-ПРЕСС. – 2002. – 560 с.

187. Горлач М. І. Філософія / М. І. Горлач, В. Г. Кремень, В. К. Рибалка: Підручник. – К.: Консум, 2000. – 670 с.

188. Свобода преси у світі (Freedom of the Press) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://freedomhouse.org/>

189. Свобода преси у світі (Freedom of the Press) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.freedomhouse.org/report/freedom-press/freedom-press-2014>

190. Всесвітній індекс свободи преси (Worldwide Press Freedom Index) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rsf.org/http://en.rsf.org/press-freedom-index-2013,1054.html>

191. Індекс інституціональних основ демократії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://worldpolities.org/index.php?option=com_content&task=view&id=18&Itemid=312

192. Індекс демократії країн світу (The Democracy Index) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.eiu.com/> <http://gtmarket.ru/ratings/democracy-index/info>

193. Індекс сприйняття корупції [Електронний ресурс] / Transparency International. – Режим доступу: <http://ti-ukraine.org/corruption-perceptions-index-2014>

194. The Global Corruption Barometer 2013 is the Biggest ever Survey World-Widepublic opinion on corruption [Електронний ресурс] / Transparency International. – Режим доступу: <http://www.transparency.org/gcb2013>

195. Звіт про результати проведення заходів щодо запобігання і протидії корупції у 2013 році [Електронний ресурс] / Містерство юстиції України. – Режим доступу: <http://www.minjust.gov.ua/section/421>

196. Стан корупції в Україні. Порівняльний аналіз загальнонаціональних досліджень: 2007 – 2009, 2011. Звіт за результатами соціологічних досліджень. – Київ, 2011. – 47с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://kiis.com.ua/img/pr_img/20110920_korup/Corruption%20in%20Ukraine_2007-2009_2011_Ukr.pdf

197. Політична корупція в Україні: суб'єкти, прояви, проблеми протидії (аналітична доповідь Центру Разумкова) // Національна безпека і оборона. – 2009. – №7(111). – С. 2 – 67.

198. Соціологічна група «Рейтинг» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ratinggroup.com.ua>

199. Американська торгівельна палата в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.chamber.ua/?lang=ua>

200. Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України: наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України № 1277 від 29.10.2013 р. [Електронний ресурс] / Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. – Режим доступу: <http://me.gov.ua>.

201. Новикова И. В. Индикаторы экономической безопасности региона / И. В. Новикова, Н. И. Красников // Вестник томского государственного университета. – 2001. – № 1. – С. 132 – 138.

202. Методика розрахунку інтегральних регіональних індексів економічного розвитку: наказ № 114 від 15.04.2003 р. [Електронний ресурс] / Державний комітет статистики України. – Режим доступу: uazakon.com/documents/date_1a/pg_ibcnoq/

203. Методика розрахунку економічної безпеки України: наказ Міністерства економіки України № 60 від 02.03.2007 г. [Електронний ресурс] / Міністерство економіки і торгівлі України. – Режим доступу: http://www.uazakon.com/documents/date_6s/pg_gewqwi/index.htm

204. Стан економічної безпеки України в 1 півріччі 2008 року. Випуск 10 [Електронний ресурс] / Міністерство економіки і торгівлі України. – Режим доступу: <http://me.gov.ua>

205. Статистичний збірник. Україна у цифрах 2013. [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – Режим доступу: http://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/publ1_u.htm

206. Стратегія сталого розвитку Харківської області до 2020 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www-rada.univer.kharkov.ua/files/strategy.pdf>

207. Буреєва Н. Н. Многомерный статистический анализ с использованием ППП «STATISTICA». Учебно-методический материал по программе повышения квалификации «Применение программных средств в научных исследованиях и преподавании математики и механики» / Н. Н. Буреєва // Нижний Новгород. – 2007. – 112 с.

208. Малярець Л. М. Вимірювання ознак об'єктів в економіці: методологія і практика. Наукове видання / Л. М. Малярець. – Харків: Вид. ХНЕУ, 2006. – 384 с.

209. Бородич С. А. Вводный курс эконометрики / С. А. Бородич. – Минск: БГУ, 2000. – 350 с.

210. Дрейпер Н. Прикладной регрессионный анализ / Н. Дрейпер, Г. Смит. – М.: Вильямс, 2007. – 912 с.

211. Гавура В. О. Інструментарій оцінки конкурентоспроможності регіонів / В. О. Гавура // Економічний форум. – 2011. – №4 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/ekfor/2011_4/116.pdf

212. Метод Фибоначчи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://math.semestr.ru/optim/fibonacci.php>.

213. Миркин Б. Г. Группировки в социально-экономических исследованиях: Методы построения и анализа / Б. Г. Миркин. – М.: Финансы и статистика, 1985. – 223 с.

214. Пономаренко В. С. Аналіз даних у дослідженнях соціально-економічних систем: Монографія / В. С. Пономаренко, Л. М. Малярець – Х.: ВД «ИНЖЕК», 2009. – 432 с.

215. Ким Дж.-О. Факторный, дискриминантный и кластерный анализ: / Дж.-О. Ким, Ч. У. Мьюллер, У. Р. Клекка и др. под ред. И. С. Енюкова. – М.: Финансы и статистика, 1989. – 216 с.

216. Иванов Ю. Б. Развитие регионов Украины в условиях формирования экономики знаний: Монография / Ю. Б. Иванов, В. Ф. Тищенко, В. М. Остапенко. – Х.: ВД «Инжек», 2012. – с. 240.

217. Гейман О. А. Нелинейность экономики и неравномерность развития регионов: Монография / О. А. Гейман – Х.: ФЛП Либуркина Л. М.; ИД «ИНЖЭК», 2009. – 428 с.

218. Кизим М. О. Аналіз теоретичних передумов нерівномірності розвитку регіональних утворень у рамках концепції конвергенції [Електронний ресурс] / М. О. Кизим, О. А. Гейман. – Режим доступу: www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_gum/Modre/208/8_2/2.pdf

219. Хаустова В. Є. Інтегральна оцінка рівня життя населення регіонів України методом ентропії / В. Є. Хаустова, О. І. Омельченко // Актуальні проблеми економіки. – № 2(116). – 2011. – С.137 – 146.

220. Хаустова В. Є. Оцінка вартості бізнесу суб'єктів господарювання (на прикладі металургійної галузі України): Монографія / В. Є. Хаустова, І. Г. Курочкіна – Х.: ВД «ИНЖЕК», 2009. – 268 с.

221. Шеремет А.Д. Финансовый анализ в коммерческом банке / А.Д. Шеремет, Г. Н. Щербакова. – М.: Финансы и статистика, 2000. – 256 с.

222. Штаер О. М. Оцінка рівня економічної безпеки банку / О. М. Штаер // Управління розвитком: збірник наукових статей. – Х. : ХНЕУ, 2011. – №5(102). – С. 21.

223. Бахтизин В. В. Структурный анализ и моделирование в среде CASE-средства VРwin. Учебное пособие. / В. В. Бахтизин, Л. А. Глухова. – Минск: «Белорусский государственный университет информатики и радиоэлектроники». – 2002. – 158с.

224. Желіховська М. В. Моніторинг результатів і перспектив розвитку підприємств галузі зв'язку / М. В. Желіховська, Н. А. Хрущ // Вісник Хмельницького національного університету. – 2010. – № 3. – Т. 3. – С. 30 – 34.

225. Левченко Н. М. Прогнозування розвитку інноваційної діяльності підприємств регіону на основі економіко-математичних моделей

/Н. М. Левченко, Д. К. Носенко // Наука і економіка. – 2010. – №1 (17). – С. 253 – 257.

226. Мельник М. І. Корупція – корозія влади (соціальна сутність, тенденції та наслідки, заходи протидії): Монографія / М. І. Мельник. – К.: Юридична думка, 2004. – 400 с.

227. Шкала Чеддока [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://math.semestr.ru/corel/cheddok.php>.

228. Жаворонкова Г. Методичні підходи до визначення інтегрального показника економічної безпеки аграрної сфери на регіональному рівні / Г. Жаворонкова, В. Жмуденко // Економічний аналіз. – 2010 р. – Випуск 7. – С. 42 - 44.

229. Куліков П. М. Економіко-математичне моделювання фінансового стану підприємства. Навч. посібник / П. М. Куліков, Г. А. Іващенко. – Харків: Вид. ХНЕУ, 2009. – 178 с.

230. Новак І. М. Соціальний розвиток регіонів України: оцінка та напрями зменшення диспропорцій: Монографія / І. М. Новак; Ін-т економіки пром-ті, Ін-т демографії та соціальних досліджень НАН України. – Донецьк; Київ, 2008. – 196 с.

231. Тищенко В. Ф. Економіка знань як актуальна основа сучасного розвитку України та її регіонів: монографія / В. Ф. Тищенко. – Х.: Вид. ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2014. – 272 с.

232. Невмержицький Е. В. Корупція в Україні: причини, наслідки, механізми протидії: Монографія / Е. В. Невмержицький. – К.: КНТ, 2008. – 368 с.

233. Невмержицький Е. В. Корупція як соціально-політичне явище: особливості проявів і механізми подолання в сучасній Україні: автореф. дис.... на здобуття канд. політ. наук: 23.00.02 / Е. В. Невмержицький. – Ін.-т держ. і права НАН України. – К., 1999. – 19 с.

234. Nye J. Corruption and political development: a cost-benefit analysis // American Political Science. 1967. № и (61). – Р. 417.

235. Лаптеакру В. Д. Борьба с коррупцией в республике Молдова (социальные, уголовные и криминологические аспекты): автореф. дис... канд. юр. наук: 12.00.08 / В.Д. Лаптеакру. – Междунар. независ. ун-т Респуб. Молдова. – Кишинэу, 1998. – 22 с.

236. Тихомиров М. Ю. Юридическая энциклопедия. 3-е изд., перераб и доп./ М. Ю. Тихомиров – М.: Юринформцентр, 1995. – 365 с.

237. Охотнікова О. М. Посилення кримінальної відповідальності за посадові злочини / О. М. Охотнікова // Вісник Запорізького юридичного інституту. – 1998. – №3. – С. 143 – 148.

238. Терещук О. В. Адміністративна відповідальність за корупційні правопорушення): автореф. дис.... канд. юр. наук: 12.00.08 / Одес. нац юрид. акад. – Одеса, 2000. – 20 с.

239. Гальперин И. М. Организованная преступность, коррупция и уголовный закон / И. М. Гальперин // Социалистическая законность. – 1989. – №4. – С. 37.

240. Овчинский В. С. Конвенция Организации Объединенных Наций против коррупции // Международно-правовые основы борьбы с коррупцией и отмыванием преступных доходов: Сборник документов / В. С. Овчинский. – М., 2004.

241. Овчинский В. С. Конвенция Совета Европы о гражданско-правовой ответственности за коррупцию // Международно-правовые основы борьбы с коррупцией и отмыванием преступных доходов: Сборник документов. / В. С. Овчинский. – М., 2004.

242. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції від 31.10.2003 р. // Офіційний вісник України. – 2010. – № 10. – Ст. 506.

243. Цивільна конвенція про боротьбу з корупцією ETS № 174 від 04.11.1999 р. // Офіційний вісник України. – 2006. – №9. – Ст. 592.

244. Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією ETS № 173 від 27.01.1999 р. // Офіційний вісник України. – 2010. – № 15. – Ст. 717.

245. Додатковий протокол до Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією ETS № 191 від 15.05.2003 р. // Офіційний вісник України. – 2010. – № 15. – Ст. 718.

246. Волошина А. В. Корупція – виклики для України: за матеріалами шостого «Київського Діалогу» 28 – 30 жовтня 2010 року «Корупція в політиці, економіці та управлінні – стратегії громадського суспільства та світової спільноти щодо її подолання» / А. В. Волошина. – Кіровоград. – 2011. – 79 с.

247. Про запобігання корупції: Закон України № 1700-VII від 14.10.2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>

248. Про боротьбу з корупцією: Закон Азербайджанської Республіки № 580-III від 13 січні 2004 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.azeri.ru>

249. Про боротьбу з корупцією: Закон Республіки Білорусь № 165-3 від 20.07.2006 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mvd.gov.by>

250. Про боротьбу з корупцією: Закон Республіки Казахстан № 267-1 від 02.07.1998 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mvd.kz>

251. Про боротьбу з корупцією: Закон Киргизької Республіки № 51 від 06.03.2003 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gov.kg>

252. Про попередження корупції та боротьби з нею: Закон Республіки Молдова №90 від 25 квітня 2008 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mai.gov.md>

253. Про протидію корупції: Федеральний закон Російської Федерації № 273-ФЗ від 25.12.2008 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.scrf.gov.ru>

254. О предотвращении конфликта интересов в деятельности государственных должностных лиц: Закон Латвии от 10.05.2002 г. [Електронний ресурс] / Режим доступу:<http://www.knab.lv/ru/>

255. О предотвращении конфликта интересов и коррупции на государственной службе: Закон Грузии № 1157 от 27.03.2009. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.napr.gov.ge/uploads/law/konstit.pdf>

256. Manzetti L. Economic Reform and Corruption // North-South Center, University of Miami. – 1994. – № 3. – P. 51.

257. Панфілов О. Є. Щодо визначення поняття «корупція» в міжнародно-правових актах та законодавстві інших країн / О. Є. Панфілов//

Актуальні проблеми держави і права [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://apdp.in.ua/v62/39.pdf>

258. Сурков К. В. О понятии коррупции и возможностях правового воздействия на неё / К. В. Сурков // Методологические проблемы воспитательной и кадровой работы в органах внутренних дел внутренних войск. – СПб., 1991. – С. 33 – 37.

259. Концепція подолання корупції в Україні «На шляху до доброчесності»: Указ Президента України № 742/2006 від 11.09.2006 р. [Електронний ресурс] / Режим доступу: // www.rada.gov.ua

260. Національна антикорупційна стратегія на 2011 – 2015 рр.: Указ Президента України № 1001/2011 від 21.10.2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // www.rada.gov.ua

261. Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014 – 2017 роки: Закон України № 1699-VII від 14.10.2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1699-18>

262. Об утверждении Национальной стратегии по повышению прозрачности и борьбе с коррупцией: Распоряжение Президента Азербайджанской Республики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.consulting.minimax.az/cgi-bin/users/showdoc?doc=ra_072292

263. Национальная стратегия борьбы с коррупцией в Кыргызской Республике: Указ Президента Кыргызской Республики № 155 от 11.03.2009 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.adc.kg/index.php?option=com_content&view=article&id=15

264. Редкоус В. М. Правовое регулирование противодействия коррупции в государствах-участниках СНГ в контексте обеспечения национальной безопасности / В. М. Редкоус // Право и государство: теория и практика. – 2008. – № 5 (41). – С. 87 – 93.

265. Оціночний звіт по Україні. Затверджено GRECO на 32-му пленарному засіданні, 19 – 23 березня 2007 року [Електронний ресурс]. – GRECO. – Режим доступу: www.coe.int/

266. Хавронюк М. І. Науково-практичний коментар до Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції» / М. І. Хавронюк – К.:

Атіка, 2012.– 424 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pravo.org.ua/publications/monohrafi-ekspertiv.html>

267. Про заходи щодо реалізації Національної антикорупційної стратегії та інституційного забезпечення цілісної антикорупційної політики: Рішення Ради національної безпеки і оборони України. Указ Президента України №414/2008 від 21.04.2008 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [// www.rada.gov.ua](http://www.rada.gov.ua).

268. Про засади запобігання та протидії корупції: Закон України № 3206-VI від 07.04.2011 р. (зі змінами і доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>

269. Про відповідальність юридичних осіб за вчинення корупційних правопорушень: Закон України № 1507-VI від 11.06.2009 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>

270. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення: Закон України №1508-VI від 11.06.2009 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>

271. Питання реалізації державної антикорупційної політики: Постанова Кабінету Міністрів України № 1057 від 16.09.2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>

272. Про затвердження плану заходів щодо реалізації Концепції подолання корупції в Україні «На шляху до доброчесності» на період до 2010 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України № 657-р від 15.08.07 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua>

273. Про стан протидії корупції: Рішення Ради національної безпеки і оборони України. Указ Президента № 1101/2008 від 27.11.2008 [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>

274. Державна програма щодо запобігання і протидії корупції на 2011 – 2015 рр.: постанова Кабінету Міністрів України № 1240 від 28.11.2011 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: [// www.rada.gov.ua](http://www.rada.gov.ua)

275. Всеукраїнська спеціальна колегія с питань боротьби з корупцією та організованою злочинністю [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // <http://vsk.kiev.ua/index.php?lang=ua>

276. Про Національне антикорупційне бюро: Закон України № 1698-VII від 14.10.2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1698-18>

277. Альтернативний (тіньовий) звіт про виконання Україною рекомендацій, наданих за результатами третього раунду оцінювання в рамках Стамбульського плану дій Антикорупційної мережі ОЕСР для країн Східної Європи та Центральної Азії. Результати громадської оцінки станом на лютий 2014. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // <http://pravo.org.ua/protydiiakoruptsii/praktykazapobihanniaiprotydiiakoruptsii/1662-tinovyi-zvit-shchodovykonanniaukrainoiu-antikoruptsiinykh-rekomen-datsii.html>

278. Положення про Координаційний комітет по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю при Президентові України: Указ Президента України № 402 від 13.05.2003 р. (Указ втратив чинність на підставі Указу Президента № 208/2005 від 08.02.2005) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>

279. Про Міжвідомчу робочу групу з питань протидії корупції: Указ Президента України № 370/2008 від 17.04.2008 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>

280. Про стан злочинності у державі та координацію діяльності органів державної влади у протидії злочинним проявам та корупції: рішення Ради національної безпеки і оборони України. Указ Президента України № 870/2009 від 11.09.2009 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: // <http://www.rada.gov.ua>

281. Про Національну раду з питань антикорупційної політики: Указ Президента України № 808/2014 від 14.10.2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/808/2014>

282. Тінтулов Ю. В. Державне регулювання розвитку виноградарства та виноробства в Україні : автореф. дис... канд. екон. наук: спец. 08.02.03 «Організація управління, планування і регулювання економікою» / Ю. В. Тінтулов. — Київ, 2004. – 21 с.

283. Ансофф И. Стратегическое управление : [сокр. пер. с англ.]; [науч. ред. и автор предисл. Л. И. Евенко] / И. Ансофф. – М. : Экономика, 1989. – 519 с.

284. Макконнелл Кэмпбелл Р. Экономикс: Принципы, проблемы и политика : [учебн. : пер. с англ.]. – 14. Узд / Макконнелл Кэмпбелл Р., Брю Стенли Л. – М. : ИНФРА-М, 2003. – 972 с.

285. Кейнс Дж. М. Трактат про грошову реформу. Загальна теорія зайнятості, процента та грошей: Реферат – дайджест / Асоціація українських банків; реф.-уклад. / В. М. Фещенко. – К., 1999. – 189 с.

286. Маршалл Альфред. Основы экономической науки : [пер. с англ. В. И. Бомкин]; [предисл. Дж. М. Кейнс] / А. Маршалл. – М. : Эксмо, 2007. – 832 с.

287. Мэнкью Н. Грегори. Макроэкономика ; [ред. Р. Г. Емцова, И. М. Адбеговой, Т. Г. Леонова] / Мэнкью Н. Грегори. – М. : Экономика, 1993. – 320 с.

288. Абалкин Л. И. Государственное регулирование в условиях перехода к рынку: опыт России и Узбекистана / Институт экономики РАН; Институт экономики АН Республики Узбекистан / [ред. Л. И. Абалкин]. – М. : ИЭ РАН, 2003. – 531 с.

289. Бабич Д. В. Державне регулювання економіки в умовах ринку / Д. В. Бабич. – Х. : Основа, 1997. – 407 с.

290. І. С. Благун Моделювання соціально-економічного розвитку регіону в ринкових умовах / Благун І. С., Дмитришин Л. І. [та ін.] // Макро-економічна політика в Україні: проблеми науки та практики : Монографія. – Х.: ВД «ІНЖЕК», 2007. – С. 255 – 273.

291. Геєць В.М. Державні цільові програми та упорядкування програмного процесу в бюджетній сфері / В. М. Геєць, О. І. Амоша, Т. І. Приходько, В. П. Александрова, В. В. Близнюк. – НАН України; Інститут економіки та прогнозування / [ред. В. М. Геєць]. – К. : Наукова думка, 2008. – 384 с.

292. Гриньова В. М. Державне регулювання економіки: Підручник / Гриньова В. М., Новікова М. М. – Х.: ВД «ІНЖЕК», 2007. – 736 с.

293. Гуревич М. Государственное регулирование в условиях рыночной экономики / М. Гуревич. – Х. : Основа, 1993. – 127 с.

294. Шостак Л. Б. Регулирование экономического роста в условиях природоресурсных ограничений ; [ред. Б. М. Данилишина]. – К. : Техника, 1998. – 227 с.

295. Кизим М. О. Деретулювання економіки: проблеми та перспективи: Монографія: Кизим М. О., Іванов Ю. Б., Зінченко В. А., Іванова О. Ю., Чечетова-Терашвілі Т. М. та ін., під заг. ред. проф. Кизима М. О. і проф. Іванова Ю. Б. – Х: ВД «Інжек», 2014. – 288 с.

296. Кизим Н. А. Программно-целевой подход к государственному управлению социальной напряженностью в регионах страны: Монография / Н. А. Кизим, В. В. Узунов/. – Х.: ИД «ИНЖЭК», 2007. – 204 с.

297. Державне регулювання економіки: [підруч. для студ. екон. спец. вищ. закл. освіти] / І. Р. Михасюк, А. Ф. Мельник, М. І. Крупка, З. М. Залога. – Львів : НВФ «Українські технології», 1999. – 640 с.

298. Мочерний С. В. Економічна теорія: [посіб. для вузів] / С. В. Мочерний. – К. : Наукова думка, – 1999. – 493 с.

299. Современные проблемы моделирования социально-экономических систем: Монография / Под ред. В. С. Пономаренко, Н. А. Кизима, Т. С. Клебановой. – Х.: ИД «ИНЖЭК», 2009. – 428 с.

300. Концептуальні основи економічної безпеки: Монографія / В. С. Пономаренко, С. В. Кавун. – Х.: ХНЕУ, 2008. – 255 с.

301. Колпаков В. К. Адміністративне право України / В. К. Колпаков, О. В. Кузьменко: Підручник. — К.: Юрінком Інтер, 2003. – 544 с.

302. Адміністративне право України: Підручник / за ред. Ю. П. Битяка. – К.: Юрінком Інтер, 2007. – 544 с.

303. Административное право Российской Федерации: Учебное пособие / А. П. Алехин, А. А. Кармолицкий, Ю. М. Козлов. – М. : Зерцало-М, 2003. – 608 с.

304. Стельмашук А. М. Державне регулювання економіки : Навчальний посібник / А. М. Стельмашук. – Тернопіль : ТАНГ, 2000. – 315 с.

305. Лунев А. Е. Теоретические проблемы государственного управления / А. Е. Лунев. – М., 1974.

306. Атаманчук Г. В. Теория государственного управления. Курс лекций [Текст] / Г. В. Атаманчук – М. : Юрид. лит., 1997. – 400 с.

307. Малиновський В. Я. // Державне управління: Навчальний посібник.- Вид. 2-ге, доп. та перероб / В. Я. Малиновський. – К.: Атіка, 2003. – 576 с.

308. Стеченко Д. М. Державне регулювання економіки: Навч. посібник. – К.: МАУП, 2000. – 176 с.

309. Чистов С. М. Державне регулювання економіки: Навч. посіб. / С. М. Чистов, А. Є. Никифоров, Т. Ф. Куценко та ін. [Вид. 2-ге, доопрац. і допов]. – К.: КНЕУ, 2004. – 440 с.

310. Морозова Т. Г. Государственное регулирование экономики: Учеб. пособие для вузов / Т. Г. Морозова, Ю. М. Дурдыев, В. Ф. Тихонов и др.; Под ред. проф. Т. Г. Морозовой. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2002. – 255 с.

311. Кизим М. О. Забезпечення економічної безпеки України за рахунок зниження рівня корупції: Монографія/ М. О. Кизим, П. Й. Бернацький, І. О. Губарева. за заг. ред. М. О. Кизима – Х.: ВД «ІНЖЕК», 2014. – 184 с.

312. Концепція Державної програми профілактики правопорушень на період до 2015 року: розпорядження Кабінету Міністрів України № 1911-р від 29.09.2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua/>.

313. Концепція Державної політики у сфері боротьби з організованою злочинністю [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua/>

314. Стеченко Д. М. Державне регулювання економіки: Навч. посіб. / Д. М. Стеченко. – К. : 2007. – 271 с.

315. Разработка и реализация политики противодействия коррупции. Практическое пособие. Совет Европы, 2013 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // http://sartraccs.ru/Pub_inter/eurorecouncvscorr.pdf

316. Офіційний сайт уряду Республіки Вірменія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gov.am/en/anticorruption/>

317. Офіційний сайт Комісії боротьби з корупцією Республіки Азербайджан [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http:// www. antikorrupsiya.gov.az/](http://www.antikorrupsiya.gov.az/)

318. Офіційний сайт Генеральної прокуратури Республіки Білорусь [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http:// www.pro kuratura.gov. by/sm.aspx?guid=10789](http://www.prokuratura.gov.by/sm.aspx?guid=10789)

319. Офіційний сайт Міністерства юстиції Грузії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http:// www.justice.gov.ge](http://www.justice.gov.ge)

320. Офіційний сайт Національного антикорупційного центру Республіки Молдова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://sna. md](http://sna.md)

321. Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http:// rada.gov.ua](http://rada.gov.ua)

322. Офіційний сайт Президента Російської Федерації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http:// state.kremlin.ru/council](http://state.kremlin.ru/council)

323. Национальная стратегия противодействия коррупции: Указ Президента Российской Федерации №460 от 13.04.2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http:// президент.рф/документы](http://президент.рф/документы).

324. О Национальном плане противодействия коррупции на 2014 – 2015 годы: Указ Президента Российской Федерации №226 от 11.04.2014 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http:// text.document.kremlin. ru/SESSION/PILOT/main.htm](http://text.document.kremlin.ru/SESSION/PILOT/main.htm)

325. Програмно-цільовий метод у бюджетному процесі / М. Я. Азаров, Ф. О. Ярошенко, О. І. Амоша (кер. авт. кол.). – Т4. – К.: НДФІ, 2004. – 368 с.

326. Зубаков В. Д. Програмно-целевое планирование / В. Д. Зубаков, Г. С. Гладков; Под ред. проф. В. Д. Зубакова. – М.: Сов. Радио, 1980. – 48 с.

327. Кисельников А. А. Моделирование структуры и процесса реализации комплексных региональных программ / А. А. Кисельников – Новосибирск : Наука, 1984. – 176 с.

328. Кондратьев В. В. Технологии формирования целевых программ. Структурное описание / В. В. Кондратьев, Н. А. Кузнецов, В. П. Филиппов – М.: Препринт / Институт проблем управления, 1988. – 38 с.

329. Мильнер Б. З. Организация программно-целевого управления / Б. З. Мильнер. – М. : Наука, 1980. – 370 с.

330. Полтарак Н. І. Оцінка якості цільових програм державної підтримки розвитку малого бізнесу: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.00.03 – «Економіка та управління національним господарством» / Н. І. Полтарак. – Х., 2008. – 19 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/ard/2008/08pnirmb.zip>

331. Райзберг Б. А. Програмно-целевое планирование и управление: Учебник / Б. А. Райзберг, А. Г. Лобко. – М. : ИНФРА-М, 2002. – 428 с.

332. Про державні цільові програми: Закон України №1621-IV від 18.03.2004 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>

333. Про порядок розроблення та виконання державних цільових програм: Постанова Кабінету Міністрів України №106 від 31.01.2007 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>

334. Купріянова В. С. Програмно-цільовий підхід до державної підтримки вертольотобудування в Україні / В. С. Купріянова, І. Ю. Матюшенко // Бізнес Інформ. – 2012. – №1. – С. 4 – 7.

335. Попередній перелік завдань і заходів із виконання Державної програми щодо реалізації засад державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційної стратегії) на 2015-2017 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ti-ukraine.org/system/files/docs/news/anticorruption_state_programme_2015-2017.pdf

336. Горбатенко В. Метод «Делфі» та специфіка його застосування у прогнозних розробках / В. Горбатенко, І. Петренко. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=1&n=94&c=2319>.

337. Клебанова Т. С. Эконометрия / Т. С. Клебанова, Н. А. Дубровина, Е. В. Раевнева: Учебное пособие. – 2-е изд., испр. – Х.: ИД «ИНЖЭК», 2005. – 160 с.

338. Программа обеспечения общественной безопасности в Автономной Республике Крым на 2011 – 2013 годы» (Програма забезпечення громадської безпеки в АРК на 2011 – 2013): Постанова Верховної Ради

Автономної Республіки Крим № 170-6/10 від 28.12.2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // <http://www.rada.crimea.ua>

339. Єдина комплексна правоохоронна програма Вінницької області на 2010 – 2014 роки: Рішення 28 сесії обласної Ради 5 скликання № 962 від 02.03.2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // <http://razom.znaimo.com.ua/docs/1148/index-31195.html?page=3>

340. Програма запобігання і протидії корупції у Волинській області на 2013 – 2015 роки: розпорядження Волинської обласної державної адміністрації № 351 від 13.09.2013. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://document.ua/pro-zatverdzhennja-programi-shodo-zapobigannja-i-protidiji-k-doc158924.html>

341. Програма запобігання та протидії корупції у Дніпропетровській області на 2013 – 2015 роки: розпорядження голови ОДА № Р-915/0/3-12 від 11.12.2012 та затверджена Рішенням обласної ради № 424-18/VI від 15.03.2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.adm.dp.ua>

342. Регіональна програма щодо запобігання і протидії корупції на 2013 – 2015 роки: розпорядження голови Донецької облдержадміністрації № 82 від 19.02.2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://donoda.gov.ua/index.php?lang=ua&sec=01&iface=Public&cmd=view>

343. Програма щодо запобігання і протидії корупції на 2013 – 2015 роки: рішення Житомирської обласної ради № 763 від 20.12.2012 р. VI скликання [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zhitomir-region.gov.ua>doc/koгурciya/kor_prog.pdf

344. Закарпатська Програма запобігання і протидії корупції на 2013 – 2015: розпорядження голови державної адміністрації № 630 від 23.11.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.carpathia.gov.ua/en/catalog/item/5482.htm>

345. Програма щодо запобігання і протидії корупції в Запорізькій області на 2013 – 2017 роки: рішення 21-ої сесії Запорізької обласної ради №32 від 22.11.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zoda.gov.ua/article/1828/nomativno---pravovi-akti-z-pitan-zapobigannya-i-protidiji-koruptsiji.html>

346. Регіональна цільова програма профілактики злочинності на 2011 – 2015 роки: рішення Івано-Франківської обласної ради № 77-4/2011 від 24.03.2011р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.if.gov.ua>

347. Програма щодо запобігання і протидії корупції на 2013 – 2015 роки у Київській області: розпорядження голови Київської обласної державної адміністрації № 499 від 27.12.2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://koda.gov.ua/normdoc/manager/document/id/44022013-12-27>

348. Регіональна комплексна Програма профілактики правопорушень на 2012 – 2015 рр.: рішення Луганської обласної ради № 11/13 від 27.04.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://document.ua/pro-zatverdzhennja-regionalnoyi-kompleksnoyi-programi-profil-doc103265.html>

349. Програма запобігання та протидії корупції у Львівській області на 2013 – 2015 роки: рішення Львівської обласної ради № 730 від 26.04.2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://gw1.oblrada.lviv.ua/rada/rishennialor.nsf/52889c345440ab40c2257b55007e8f51/e013cad2583dca12c2257b73002c9d35?OpenDocument>

350. Обласна Програма запобігання і протидії корупції на 2013 – 2015 роки: рішення Миколаївської обласної ради №9 від 27.06.2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mykolayiv-oda.gov.ua/ua/korupt/1369816664/>

351. Про заходи щодо запобігання та протидії корупції на 2013 – 2015 роки: розпорядження в. о. голови ОДА від №1276 від 27.11.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: oda.odessa.gov.ua

352. Комплексна Програма профілактики правопорушень на 2011 – 2015 роки: рішення четвертої сесії Полтавської обласної ради шостого скликання від 30.03.2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://oblrada.pl.ua/index.php/programi-oblasnoyi-radi>

353. Обласна Програма щодо запобігання і протидії корупції на 2012 – 2015 роки: рішення Рівненської обласної ради №583 від 30.04.2012р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://oblrada.rv.ua/documents/oblprogram/oblprogram.php>

354. Обласна Програма запобігання і протидії корупції на 2013 – 2015 роки: рішення Сумської обласної ради від 19.04.2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://oblrada.sumy.ua>

355. Обласна Програма запобігання і протидії корупції на 2013 – 2014 роки: розпорядження голови ОДА №981-од від 27.11.2012р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.oda.te.gov.ua/main/ua/publication/content/7929.htm?lightWords=запобігання%20і%20проти-дії%20корупції%20на%202013-2014%20роки>

356. Регіональна Програма щодо запобігання і протидії корупції в Харківській області на 2013 – 2015 роки: рішення XXI сесії Харківської обласної ради VI скликання від 25.04.2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ts.lica.com.ua/?type=1&base=77&menu=369450&id=3930> http://www.oblrada.kharkov.ua/uk/search/index/?qstring=піш-ення&search=Шукати&date_from=25.04.2013&date_to=&searchNews=0&searchArticles=0&searchAnnounces=0&order=score

357. Програма запобігання і протидії корупції у Херсонській області на 2013 – 2015 роки: рішення Херсонської обласної ради від 20.02.2013 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://oda.kherson.ua>

358. Обласна програма запобігання і протидії корупції на період до 2015 року: рішення Хмельницької обласної ради № 14-18/2013 від 05.12.2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://oblrada.km.ua/menu/podmenu1/80>

359. Програма профілактики злочинності в області на 2011 – 2015 роки: рішення Черкаської обласної Ради №5-3/VI від 29.04.2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.oda.ck.ua>

360. Обласна програма запобігання і протидії корупції на 2013 – 2015 роки: розпорядження Голови Чернігівської обласної державної адміністрації № 486 від 21.12.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://cg.gov.ua/index.php?id=26890&tp=0>

361. Комплексна програма профілактики правопорушень в Чернівецькій області на період до 2015 року: рішення обласної ради № 156-13/12 від 16.11.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://oblrada.cv.ua/document/regional_program/

362. Регіональна програма протидії корупції в органах виконавчої влади та місцевого самоврядування Чернівецької області на 2008 – 2010 роки: рішення 20-ї сесії Чернівецької обласної ради V скликання № 170-20/08 від 25.06.08 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://oblrada.cv.ua/document/regional_program/

363. Міська цільова програма протидії та запобігання корупції у місті Києві на 2013 – 2016 роки «Свідома громадськість – добросесна влада». Проект із супровідним листом №007-1412 від 08.07.2013 р. направлено до Київської міської ради для повторного винесення на розгляд сесії Київської міської ради та затвердження. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kmg.gov.ua>.

364. Регіональні програми. [Електронний ресурс] / Всеукраїнська спеціальна колегія з питань боротьби з корупцією та організованою злочинністю. – Режим доступу: http://vsk.kiev.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=513:regionalni-programi&catid=2:uncategorised&lang=ua

365. Обласна комплексна Програма профілактики злочинності і правопорушень на 2012 – 2015 роки: рішення Кіровоградської обласної ради № 238 від 28.12.2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.oblrada.kirovograd.ua/npb/?f_session=0&f_convocation=0&f_decision=238&min_date=&max_date=&f_name_npb=&finde

366. Методичні рекомендації щодо порядку розроблення регіональних цільових програм, моніторингу та звітності про їх виконання: Наказ Міністерства економіки України № 367 від 04.12.2006 р. [Електронний ресурс] / Кабінет Міністрів України. – Режим доступу: http://me.kmu.gov.ua/control/uk/publish/printable_article?art_id=92210

367. План заходів з впровадження в Україні ініціативи «Партнерство «Відкритий Уряд»: розпорядження Кабінету Міністрів України № 514-р від 18.07.2012 р. [Електронний ресурс] / Кабінет Міністрів України – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/rada/show/514-2012-p>

ДОДАТКИ

Додаток А

Таблиця А.1

Визначення поняття «безпека», надане різними авторами

Автор / джерело	Визначення поняття
С. Ожегов, Н. Шведова [7]	стан, при якому не загрожує небезпека, є захист від небезпеки
Е. Олейников [8]	стан та тенденція розвитку захищеності життєво важливих інтересів соціуму та його структур від зовнішніх та внутрішніх загроз
О. Грунин [9]	такий стан об'єкта, при якому йому не загрожує небезпека, зберігається його незалежність, надійність, цілісність, є захищеність від небезпеки або існуючих загроз
С. Єрмаков [10]	захищеність природно-фізіологічних, соціально-економічних, ідейно-духовних і ситуативних потреб у ресурсах, технологіях, інформації, моральних ідеалах, необхідних для життєдіяльності і розвитку суспільства
Р. Дацків [11]	задоволення таких потреб, як існування, цілісність, незалежність, спокій і розвиток. Здатність народу до оборони своїх внутрішніх цінностей від зовнішніх загроз
Л. Коженювські [12]	певний об'єктивний стан, заснований на відсутності загрози, відчутний суб'єктивно через одиниці чи угруповання
Ю. Кунєв [13]	відсутність небезпеки (неприпустимого ризику), пов'язаної з можливістю завдання будь-якої шкоди для системи
М. Пендюра [5]	як соціальне правове явище, забезпечує захист інтересів усього суспільства, усіх його структурних підрозділів
Г. Ситник [14]	фундаментальна системна характеристика сталого суспільного розвитку. Тенденція розвитку й умови життєдіяльності соціуму, за яких забезпечується їх якісної і структурної визначеності та вільне, яке відповідає їх природі, функціонування
Закон Російської Федерації «Про безпеку» [15]	стан захищеності життєво важливих інтересів особистості, суспільства і держави від внутрішніх та зовнішніх загроз

Таблиця А.2

Визначення поняття «національна безпека» різними авторами

Автор / джерело	Визначення поняття
1	2
Закон України «Про основи національної безпеки України» [24]	захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам
Концепція (основи державної політики) національної безпеки України [25]	стан захищеності життєво важливих інтересів особистості, суспільства і країни від внутрішніх та зовнішніх загроз являється необхідною умовою збереження і примноження духовних і матеріальних цінностей
О. Хилько [26]	конкретний ступінь захищеності важливих цінностей, інтересів, прав особи, соціальних груп, всього суспільства і держави, зокрема загальнонаціональних цінностей та самобутності, від широкого спектру зовнішніх і внутрішніх загроз політичного, економічного, військового, екологічного, технологічного, інформаційного, культурного та іншого характеру
В. Богданович [20]	такий рівень досягнутої захищеності життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якого забезпечується сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних і потенційних загроз національним інтересам
В. Ліпкан [21]	свідомий, цілеспрямований, організуючий вплив суб'єкта управління на загрози і небезпеки, за якого державними і недержавними інституціями створюються сприятливі умови для прогресуючого розвитку українських національних інтересів, джерел добробуту конкретної особи, суспільства і держави, а також забезпечується ефективне функціонування системи національної безпеки України
І. Петрів [18]	здатність особи, суспільства і держави до захисту та стан їх захищеності від сукупності об'єктивно існуючих негативних факторів, які створюють реальну небезпеку національним інтересам України
Б. Губський [27; 71]	здатність держави ефективно протидіяти впливу наявних чи потенційних загроз її існуванню і незалежному розвитку
Х. Моргентау, Дж. Кеннан, Р. Осгоот [22]	збереження і зміцнення позицій держави у світовому господарській системі

Закінчення табл. А.2

1	2
М. Пендюра [5]	стан країни, при якому відсутні або усунені реальні зовнішні і внутрішні загрози її національним цінностям, інтересам і національному способу життя, тобто забезпечується реалізація життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави
З. Чуйко [28]	динамічний політико-правовий режим, метою якого є стан безпеченості національних інтересів від різного роду загроз, що досягається завдяки цілеспрямованій діяльності органів державної влади та інститутів громадянського суспільства з метою гарантування прав людини і основоположних свобод, їх прогресивного розвитку та стабільності конституційного ладу
Ю. Максименко [19]	визначається як результат управління реальними чи (та) потенційними загрозами (небезпеками) з метою задоволення національних інтересів людини, суспільства, держави
М. Левицька [29]	такий ступінь захищеності особи, держави та суспільства, що забезпечує їх стале функціонування та базується на діяльності людей, держави, суспільства і світової спільноти для виявлення, попередження, припинення та ліквідації наслідків загроз національним інтересам

Таблиця А.3

Визначення поняття «економічна безпека», надане різними авторами, згруповане в залежності від основи його формування

Автор / джерело	Визначення поняття
1	2
<i>Компонента А1 – зміст поняття</i>	
В. Амітан [40]	Внутрішнім змістом поняття економічна безпека є модель, що спрямована на створення умов для безперервного пристосування господарської діяльності або економічного функціонування до мінливих умов досягнення поставленої мети як у рамках держави, так і в рамках її регіонів та господарюючих суб'єктів
<i>Компонента А2 – захист ключових інтересів від загроз</i>	
В. Шлемко, І. Білько [41]	Такий стан національної економіки, який дозволяє зберегти стійкість до внутрішніх та зовнішніх погроз та спроможне задовольняти потреби особистості, суспільства, держави

Продовження табл. А.3

1	2
В. Богомолів [43]	Система організаційно-економічних і правових мір по запобіганню економічних загроз
В. Кузьменко [44]	Стан економіки, який забезпечує спроможність протистояння системи негативним впливам із зовнішнього середовища
Л.Косовський [45]	Стан економіки, який здатний запобігати зовнішнім та внутрішнім загрозам та забезпечити сталий соціально-економічний розвиток
В. Сенчагов [2]	Такий стан економіки та інститутів влади, при якому забезпечені гарантований захист національних інтересів, соціальна направленість політики, достатній оборонний потенціал навіть за несприятливих умов розвитку внутрішніх і зовнішніх процесів.
М. Камлик [45]	Надійна захищеність національних інтересів у сфері економіки від реальних та потенційних внутрішніх загроз, й у першу чергу – від прямих та опосередкованих економічних збитків; захищеність економічних інтересів держави, суспільства та особистості, з одного боку, відпрацювання та впровадження оптимальної соціально орієнтованої економічної політики, з іншого боку.
А. Городецький [46]	Надійну і забезпечену всіма необхідними засобами держави захищеність національно-державних інтересів у сфері економіки від внутрішніх і зовнішніх збитків
В. Савін [47]	Це система захисту життєво важливих інтересів країни
О. Новікова [48]	Стан захищеності економічних інтересів особи, суспільства, держави від економічних загроз та інших загроз національній безпеці, які на них впливають
Р. Покотиленко [49]	Стан захищеності економічних інтересів держави, суспільства, особи від впливаючих на них загроз національній безпеці
Г. Славін, М. Чельцов [50]	Стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства й держави від зовнішніх та внутрішніх загроз
Г. Дем'яненко [51]	Захищеність економічних інтересів держави, суспільства та особистості, з одного боку, відпрацювання та впровадження оптимальної соціально орієнтованої економічної політики з іншого
І. Чорнодід [6]	Стан захищеності найважливіших економічних інтересів особи, суспільства, держави, розвиток достатнього економічного потенціалу, що сприятиме стійкому й ефективному функціонуванню в режимі розширеного відтворення

1	2
О. Шнипко [52]	Стан захищеності життєво важливих інтересів системи від недобросовісної конкуренції, протиправної діяльності кримінальних формувань та окремих осіб, здатність протистояти внутрішнім та зовнішнім загрозам, зберігати стабільність функціонування та розвитку відповідно з його стратегічними цілями
І. Александров О. Половян [53]	Захищеність його економічних інтересів від внутрішніх та зовнішніх загроз
<i>Компонента А3 – ресурсно-функціональний підхід</i>	
А. Ілларіонов [54]	Поєднання економічних, політичних і правових умов, яке забезпечує стійке в тривалій перспективі виробництво максимальної кількості економічних ресурсів на душу населення найбільш ефективним способом
Аналітична доповідь Українського центру економічних і політичних досліджень [55]	Наявність у державі достатніх можливостей для забезпечення репродукції виробничого потенціалу в усіх сферах докладання суспільно-корисної праці, а також для забезпечення стабільності суспільного ладу, суверенності держави, її спроможності самостійно формувати та здійснювати внутрішню і зовнішню політику, наявності в державі достатнього потенціалу для забезпечення надійних гарантій щодо зовнішніх загроз
В. Тамбовцев [56]	Сукупність властивостей стану її виробничої підсистеми, яка забезпечує можливість досягнення цілей всієї системи
Е. Олейников [8]	Стан найбільш ефективного використання економічних ресурсів для запобігання загроз і забезпечення стабільного функціонування економічної системи в теперішньому і майбутньому
А. Сундук [57]	Стан забезпеченості необхідними ресурсами на рівні, який дозволяє гарантувати розвиток і зростання економіки та соціальної сфери при достатньому захисті економічних інтересів від системи загроз зовнішнього і внутрішнього походження.
<i>Компонента А4 – стійкість, саморозвиток</i>	
Л. Абалкін [31]	Це сукупність умов та чинників, які забезпечують незалежність національної економіки, її стабільність та стійкість, спроможність до постійного оновлення та саморозвитку. Стан економічної системи, який дозволяє їй розвиватися динамічно, ефективно і вирішувати соціальні завдання і в якому держава має можливість виробляти і проводити в життя незалежну економічну політику

Продовження табл. А.3

1	2
Г. Пастернак-Таранушенко [58]	Це стан держави, за якими країна забезпечена можливістю створення і розвитку умов для плідного життя її населення, перспективного розвитку економіки в майбутньому
Я. А. Жаліло [59]	Здатність національної економіки до розширеного відтворення з метою задоволення на визначеному рівні потреб власного населення і держави, протистояння дестабілізувальній дії чинників, що створюють загрозу нормальному розвитку країни, забезпечення конкурентоспроможності національної економіки у світовій системі господарювання
А. Архипов [32]	Стан економіки, за якого забезпечуються стійке економічне зростання, достатнє задоволення суспільних потреб, ефективне управління, захист економічних інтересів на національному і міжнародному рівнях
О. Грунин [60]	Такий стан народного господарства, який дозволяє задовольнити всю сукупність реальних, економічних потреб суспільства, забезпечує його економічну незалежність, стабільний та стійкий розвиток, прогрес, гідне рівноправне положення у світовому господарстві, надійну, тобто не дозволяючи скатуватися за критичну межу, захищеність від внутрішніх та зовнішніх загроз і впливу непередбачуваних і важкопрогнозуємих факторів
О. Лєпіхов [61]	Стан економічної системи, який характеризується стійкістю по відношенню до впливу внутрішніх та зовнішніх дій, що загрожують суспільству
Е. Бухвальд [62]	Здатність підтримувати нормальні умови життєдіяльності населення, стійке забезпечення ресурсами розвитку народного господарства, а також послідовну реалізацію національно-державних інтересів
С. Локшин [63]	Стан можливості та готовності економіки забезпечити стійкість економічного становища суспільства та держави в умовах внутрішніх і зовнішніх загроз та впливів
І. Богданов [64]	Збереження економічної самостійності країни, її спроможності у власних інтересах приймати рішення, які стосуються розвитку господарства; можливість збереження вже досягнутого рівня життя населення і сприяти його підвищенню
Г. Дарнопих [65]	Втілює в собі певну сукупність відносин і пов'язаних з ними заходів, що забезпечують здійснення економічного суверенітету, економічне зростання, підвищення добробуту в умовах наявності системи міжнародної економічної взаємозалежності

1	2
А. Чесноков [66]	Здатність держави через систему заходів забезпечувати незалежність (суверенітет) національної економіки, її стабільність, керованість і стійкість до негативних впливів, спроможність постійно удосконалювати структуру національної економічної системи з метою підвищення конкурентоспроможності виробленої продукції за умов виконання вимог участі в системі міжнародних економічних відносин та геоекономічної структури
В. Забродський [67]	Кількісна і якісна характеристика властивостей фірми, що відбиває здатність «самовиживання» і розвитку в умовах виникнення зовнішньої і внутрішньої економічної погрози
О. Барановський [68]	Це стан, за якого забезпечується економічний розвиток і стабільність діяльності банку, гарантований захист його фінансових і матеріальних ресурсів, здатність адекватно і без суттєвих втрат реагувати на зміни внутрішньої і зовнішньої ситуації
<i>Компонента А5 – комплексний підхід</i>	
Е. Олейников [8]	Стан економіки та інститутів влади, при яких забезпечуються гарантований захист національних інтересів, гармонійний, соціально спрямований розвиток країни в цілому, достатній економічний і оборонний потенціал при найбільш несприятливих варіантах розвитку внутрішніх і зовнішніх процесів
А. Сухоруков [69]	Сукупність умов, за яких зберігається спроможність країни ефективно захищати свої економічні інтереси; задовольняти у довгостроковому режимі потреби суспільства і держави; генерувати інноваційні зрушення в економіці з метою забезпечення стабільного економічного розвитку; протистояти зовнішнім економічним загрозам та повністю використовувати національні конкурентні переваги у міжнародному поділі праці
В. Сенчагов [2]	Стан економіки в системі її зв'язків з точки зору спроможності до виживання та розвитку в умовах внутрішніх та зовнішніх загроз, а також дії непередбачених і важкопрогнозованих факторів. Тобто, економічна безпека – це не тільки захищеність національних інтересів, а і готовність та спосібність інститутів влади створювати механізми реалізації та захисту національних інтересів, розвитку вітчизняної економіки, підтримки соціально-політичної стабільності суспільства

1	2
В.Мунтіян [70]	<p>Це загальнонаціональний комплекс заходів, спрямованих на постійний і стабільний розвиток економіки держави, що включає механізм протидії внутрішнім і зовнішнім загрозам.</p> <p>Стан захищеності економічних інтересів особи, суспільства і держави, розвитку достатнього оборонного потенціалу, що сприятиме стійкому й ефективному функціонуванню економіки в режимі розширеного відтворення, як створення передумов для підтримки і покращення рівня життя громадян, задоволення корінних національних інтересів у виробничо-економічній сфері, фінансовій, зовнішньоекономічній, технологічній, енергетичній, продовольчій та інших субекономічних сферах</p>
Б. Губський [71]	<p>Визначає спроможність держави забезпечувати захист національних економічних інтересів від зовнішніх та внутрішніх загроз, здійснювати поступальний розвиток економіки з метою підтримання стабільності суспільства і достатнього оборонного потенціалу за будь-яких умов і варіантів розвитку подій. Економічну безпеку держави визначають: економічна незалежність, стійкість і стабільність національної економіки, здатність до саморозвитку і прогресу</p>
Концепція економічної безпеки України [72]	<p>Стан економіки, суспільства та інститутів державної влади, при якому забезпечується реалізація та гарантований захист національних економічних інтересів, прогресивний соціально-економічний розвиток України, достатній оборонний потенціал навіть при несприятливих внутрішніх та зовнішніх процесів</p>
М. Єрмошенко [73]	<p>Стан економічного механізму країни, який характеризується збалансованістю і стійкістю до негативного впливу внутрішніх і зовнішніх загроз, його здатністю забезпечувати на основі реалізації національних економічних інтересів сталий і ефективний розвиток вітчизняної економіки і соціальної сфери</p>
Ф. Медвідь [74]	<p>Стан захищеності економіки, коли сукупність державних і суспільних гарантій забезпечує її сталий розвиток, захист пріоритетних інтересів народу, джерел його матеріального і духовного розвитку від внутрішніх і зовнішніх загроз</p>
О. Полов'ян [75]	<p>Стан соціально-економічної системи, який характеризується підтримкою рівноваги й стійкого розвитку в умовах впливу дестабілізуючих факторів зовнішнього та внутрішнього середовищ на підставі попередження впливу внутрішніх і зовнішніх загроз</p>

1	2
К. Іполітов [76]	Захищеність усієї системи економічних відносин, які визначають прогресивний розвиток економічного потенціалу країни і забезпечують підвищення рівня добробуту всіх членів суспільства, його окремих соціальних груп, а також формують основи обороноздатності країни, захищеність від небезпек та загроз, джерелом яких є внутрішні та зовнішні протиріччя

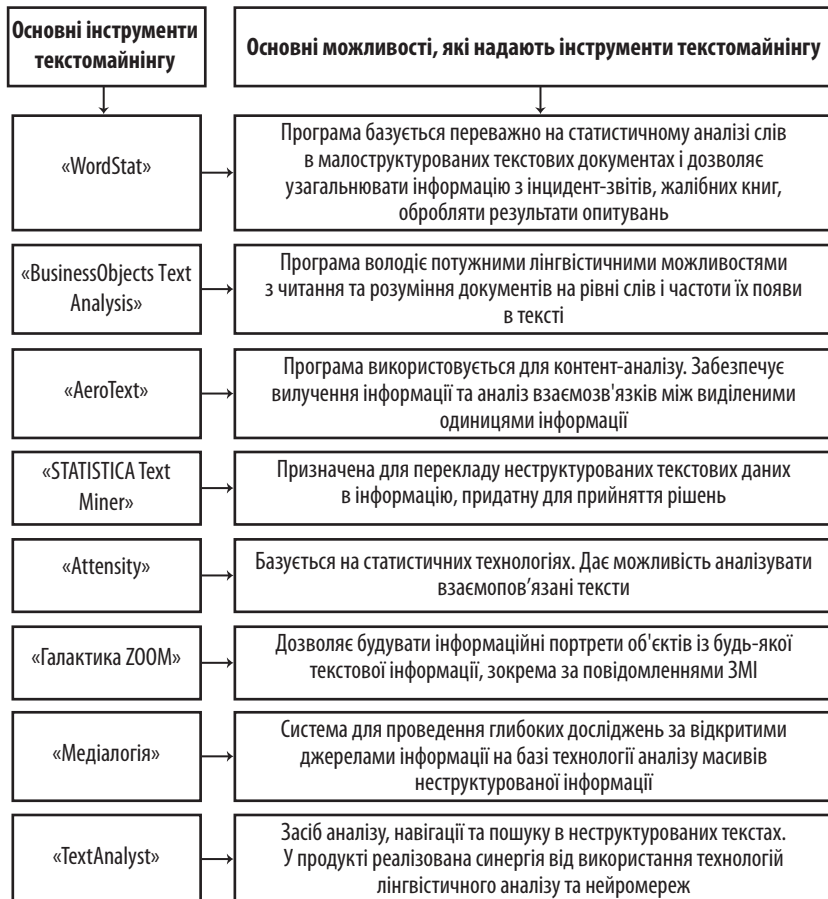

Рис. А.1. Характеристика основних інструментів текстомайнінгу [80-82]

Додаток Б

Таблиця Б.1

Особливості системи забезпечення національної безпеки США, Великобританії та Німеччини

Елементи	США [99]	Великобританія [100; 101]	Німеччина [102; 103]
1	2	3	4
Мета	Національне обґрунтування для відновлення американського лідерства	Використовувати всі національні можливості для процвітання Великобританії, розширити роль у світі і зміцнити безпеку	Збереження миру, відбиття глобальних загроз, підтримка демократії і прав людини, стійкий розвиток і безпека на основі співробітництва.
Напрями	Військова міць, економічна конкурентоспроможність, моральний авторитет, активна участь у міжнародно-політичних процесах в глобальному масштабі та зусилля щодо упорядкування міжнародної системи	Забезпечення безпечної і сильної Великобританії – захист людини, економіка, інфраструктура, територія і спосіб життя від усіх основних ризиків, які можуть загрожувати безпосередньо; формування стабільного світу - дії поза кордоном зі скорочення ймовірності виникнення ризиків Великобританії або безпосереднім інтересам за кордоном	Збереження прав і свобод, демократії, безпеки і благополуччя для громадян країни і захист їх від небезпек, забезпечення суверенітету і цілісності території Німеччини, запобігання, по мірі можливості, регіональних криз і конфліктів, здатних загрожувати безпеці Німеччини, і внесок у справу врегулювання криз, відбиття глобальних викликів, в першу чергу, загрози, що виходить від міжнародного тероризму і розповсюдження зброї масового знищення, сприяння зростанню поваги прав людини та зміцненню міжнародного порядку на основі міжнародного права, сприяння розвитку вільної та безперешкодної міжнародної торгівлі як основи добробуту, а також допомогу в подоланні розриву між бідними і багатими регіонами світу

ДОДАТКИ

Продовження табл. Б.1

1	2	3	4
Шляхи	Розвиток інноваційної економіки, освіти та американських цінностей, інструменти впливу на світову політику, включаючи укріплення міжнародних організацій, розвиток і дотримання міжнародного права.	Виявляти і відстежувати ризики та можливості національної безпеки. Захист інтересів Великобританії, на кордоні, і на міжнародному рівні, для захисту від загроз. Сприяти стабільності. У разі необхідності, втрутитися за кордоном, на підтримку життєво важливих інтересів Великобританії, і для захисту територій і людей	Застосування багатогранного інструментарію в галузі зовнішньої та оборонної політики розвитку з метою ранньої діагностики, запобігання і урегулювання конфліктів
Загрози	Військові, невійськові (світова криза, тероризм, кібератаки, стихійні лиха, зміна клімату, пандемії)	Міжнародний тероризм з використанням хімічної, атомної, біологічної зброї, тероризм пов'язаний з Північною Ірландією, кібератаки, організована злочинність, міжнародні військові кризи і аварії, стихійні лиха	Міжнародний тероризм, розповсюдження зброї масового знищення, внутрішньодержавні та релігійні конфлікти, дестабілізація і внутрішній розпад країн
Національні інтереси	Процвітання, засноване на сильній, інноваційній і зростаючій економіці в умовах відкритої міжнародної економічної системи	Безпека і захист громадян	На регіональному, національному і глобальному рівнях стійкий розвиток може внести свій внесок в забезпечення людині гідного життя і одночасно надовго зберегти загальну природну спадщину. Економічна продуктивність, охорона навколишнього середовища, соціальна відповідальність, якість життя
Пріоритети в сфері економіки	Освіта, енергетика (диверсифікація джерел, інвестиції та іннова-	Національна безпека залежить від економічної безпеки і навпаки Під-	Фіскальна стабільність (стабільний бюджет, обмеження зростання державної забор-

Закінчення табл. Б.1

1	2	3	4
	ції), наука і технологія, медичне обслуговування. Конкурентоспроможність у цих сферах на світовому рівні повинна створити США більш привабливими для інвестицій і припливу спеціалістів	вищення стійкості бізнесу, прикордонна безпека (міграція, безпека товарів), енергетична безпека, експорт, боротьба з організованою злочинністю	гованості, стабільність євро); стійкість економіки (ефективне використання ресурсів, забезпечення конкурентоспроможності, екологічна та соціальна відповідальність виробництва), клімат та енергозабезпечення (диверсифікація джерел), стійка водна політики
Органи		Національна Рада безпеки	Бундесвер, Федеральний урядовий комітет, Комітет статсекретарів по стійкому розвитку, Відомство федерального канцлера, Рада по стійкому розвитку, парламентська консультативна рада

Узагальнено автором

Таблиця Б.2

Особливості системи забезпечення національної безпеки США, Великобританії, Німеччини та України

Елементи	США [99]	Великобританія [100; 101]	Німеччина [102; 103]	Україна [24]
1	2	3	4	5
Мета	Національне обґрунтування для відновлення американського лідерства	Використовувати всі національні можливості для процвітання Великобританії, розширити роль у світі і зміцнити безпеку	Збереження миру, відбиття глобальних загроз, підтримка демократії і прав людини, стійкий розвиток і безпека на основі співробітництва	Формування сприятливих умов для забезпечення інтересів громадян, суспільства і держави

Продовження табл. Б.2

1	2	3	4	5
Напрями	Військова міць, економічна конкурентоспроможність, моральний авторитет, активна участь в міжнародно-політичних процесах в глобальному масштабі та зусилля щодо упорядкування міжнародної системи	Забезпечення безпечної і сильної Великобританії – захист людини, економіка, інфраструктура, територія і спосіб життя від усіх основних ризиків, які можуть загрожувати безпосередньо; формування стабільного світу – дії поза кордону зі скорочення ймовірності виникнення ризиків Великобританії або безпосереднім інтересам за кордоном	Збереження прав і свобод, демократії, безпеки і благополуччя для громадян країни і захист їх від небезпек, забезпечення суверенітету і цілісності території Німеччини, запобігання, по мірі можливості, регіональних криз і конфліктів, здатних загрожувати безпеці Німеччини, і внесок у справу врегулювання криз, відбиття глобальних викликів, в першу чергу, загрози, що виходить від міжнародного тероризму і розповсюдження зброї масового знищення, сприяння зростанню поваги прав людини та зміцненню міжнародного порядку на основі міжнародного права, сприяння розвитку вільної та безперешкодної міжнародної торгівлі як основи добробуту, а також допомогу в подоланні розриву між бідними і багатими регіонами світу	Захист життєво важливих національних інтересів
Шляхи	Розвиток інноваційної економіки, освіти та амери	Виявляти і відстежувати ризики та можливість національної	Застосування багатогранного інструментарію в галузі зовнішньої	Зміцнення ехнологічного конституційно

ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Продовження табл. Б.2

1	2	3	4	5
	канських цінностей, інструменти впливу на світову політику, включаючи укріплення міжнародних організацій, розвиток і дотримання міжнародного права	безпеки. Захист інтересів Великобританії, на кордоні, і на міжнародному рівні, для захисту від загроз. Сприяти стабільності. У разі необхідності, втрутитися за кордоном, на підтримку життєво важливих інтересів Великобританії, і для захисту територій і людей	та оборонної політики розвитку з метою ранньої діагностики, запобігання і урегулювання конфліктів	го ладу; забезпечення суспільно-політичної стабільності в державі; збільшення можливостей держави із захисту національних інтересів; зростання впливу України у глобалізованому світі; забезпечення інтеграції держави до Європейського Союзу
Загрози	Військові, невійськові (світова криза, тероризм, кібератаки, стихійні лиха, зміна клімату, пандемії)	Міжнародний тероризм з використанням хімічної, атомної, біологічної зброї, тероризм пов'язаний з Північною Ірландією, кібератаки, організована злочинність, міжнародні військові кризи і аварії, стихійні лиха	Міжнародний тероризм, розповсюдження зброї масового знищення, внутрішньо-державні та релігійні конфлікти, дестабілізація і внутрішній розпад країн	Зовнішні (посилення конкуренції, сепаратизм, тероризм, кордон); внутрішні (недостатня ефективність державної влади, загрози економічній, енергетичній, науково-технологічній безпеці, соціально-демократична криза)
Національні інтереси	Процвітання, засноване на сильній, інноваційній і зро-	Безпека і захист громадян	На регіональному, національному і глобальному рівнях стійкий розвиток може внести	Утвердження технологічних прав і свобод людини і грома-

Продовження табл. Б.2

1	2	3	4	5
	стаючій економіці в умовах відкритої міжнародної економічної системи		свій внесок в забезпечення людині гідного життя і одночасно надовго зберегти загальну природну спадщину. Економічна продуктивність, охорона навколишнього середовища, соціальна відповідальність, якість життя	дянина, захист державного суверенітету України; створення конкурентоспроможної, соціально орієнтованої ринкової економіки та забезпечення підвищення рівня життя і добробуту населення; гарантування безпечних умов життєдіяльності населення; збереження і розвиток духовних і культурних цінностей
Пріоритети в сфері економіки	Освіта, енергетика (диверсифікація джерел, інвестиції та інновації), наука і технологія, медичне обслуговування. Конкурентоспроможність в цих сферах на світовому рівні повинна створити США більш привабливими для інвестицій і припливу спеціалістів	Національна безпека залежить від економічної безпеки і навпаки Підвищення стійкості бізнесу, прикордонна безпека (міграція, безпека товарів), енергетична безпека, експорт, боротьба з організованою злочинністю	Фіскальна стабільність (стабільний бюджет, обмеження зростання державної заборгованості, стабільність євро); стійкість економіки (ефективне використання ресурсів, забезпечення конкурентоспроможності, екологічна та соціальна відповідальність виробництва), клімат та енергозабезпечення (диверсифікація джерел), стійка водна політики	Дієвий захист права власності; створення сприятливих умов для екологічного та інвестування; підвищення ефективності використання державних коштів; забезпечення сталості фінансової системи; мінімізація негативного впливу на економіку зовнішньої

Закінчення табл. Б.2

1	2	3	4	5
				<p>кон'юнктури та наслідків світової фінансово-економічної кризи; посилення дієвості захисту внутрішнього ринку; підвищення ефективності державного контролю; оптимізація структури та обсягу зовнішнього боргу; стимулювання підвищення ехнологічного рівня української економіки</p>
<p>Органи</p>		<p>Національна Рада безпеки</p>	<p>Бундесвер, Федеральний урядовий комітет, Комітет статс-секретарів по стійкому розвитку, Відомство федерального канцлеру, Рада по стійкому розвитку, парламентська консультативна рада</p>	<p>Президент України; Верховна Рада України; Кабінет Міністрів України; Рада національної безпеки і оборони України, міністерства та інші центральні органи виконавчої влади, Національний банк України, місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування</p>

Узагальнено автором

Таблиця Б.3

Порівняльна характеристика системи забезпечення економічної безпеки України та Росії

Елементи системи	Росія	Україна
1	2	3
Концепція національної безпеки	1. Росія у світовому суспільстві 2. Національні інтереси Росії 3. Загрози національній безпеці 4. Забезпечення національної безпеки	Концепція (основи державної політики) національної безпеки України втратила чинність
Стратегії	Державна стратегія економічної безпеки РФ 1. Мета та об'єкти Державної стратегії економічної безпеки Російської Федерації 2. Загрози економічній безпеці Російської Федерації 3. Критерії і параметри стану економіки, що відповідають вимогам економічної безпеки Російської Федерації. 4. Заходи і механізми економічної політики, спрямовані на забезпечення економічної безпеки	Стратегія національної безпеки України Стратегія економічної безпеки України відсутня
Національні інтереси у сфері економіки	1. Здатність економіки функціонувати в режимі розширеного відтворення 2. Підвищення добробуту народу та якості життя 3. Єдність і стійкість фінансово-банківської системи 4. Раціональна структура зовнішньої торгівлі (доступ вітчизняних товарів переробної промисловості на зовнішній ринок, максимально допустимий рівень задоволення внутрішніх потреб за рахунок імпорту) 5. Незалежність Росії на стратегічно важливих напрямках науково-технічного прогресу 6. Збереження єдиного економічного простору	Створення конкурентоспроможної, соціально орієнтованої ринкової економіки та забезпечення постійного зростання рівня життя і добробуту населення

Продовження табл. Б.3

1	2	3
	<p>7. Створення економічних і правових умов, що виключають криміналізацію суспільства</p> <p>8. Обґрунтована частка державного регулювання, що відповідає критеріям ефективності і соціальної спрямованості розвитку економіки</p>	
<p>Загрози економічній безпеці</p>	<p>1. Збільшення майнової диференціації населення і підвищення рівня бідності;</p> <p>2. Деформованість структури російської економіки</p> <p>3. Зростання нерівномірності соціально-економічного розвитку регіонів</p> <p>4. Криміналізація суспільства і господарської діяльності</p>	<p>1. Залежність внутрішнього ринку від зовнішньоекономічної кон'юнктури, недостатня ефективність роботи щодо його захисту від несумлінної конкуренції з боку українських монополістів та імпортерів, а також щодо боротьби з контрабандою;</p> <p>2. Недостатня ефективність використання матеріальних ресурсів, переважання у структурі промисловості галузей з невеликою часткою доданої вартості, низький технологічний рівень вітчизняної економіки;</p> <p>3. Наявні валютні ризики, неефективне використання коштів Державного і місцевих бюджетів;</p> <p>4. Недосконалість законодавства для прискорення розвитку національної економіки на інноваційних засадах, відносно високий рівень тінізації економіки, відсутність достатніх стимулів для легалізації доходів населення та зменшення тіньової зайнятості;</p> <p>5. Надмірний вплив іноземного капіталу на розвиток окремих стратегічно важливих галузей національної економіки, небезпечне для економічної незалежності України зростання частки іноземного капіталу в таких галузях.</p>

1	2	3
Організаційні структури забезпечення економічної безпеки	Президент Російської Федерації, Рада безпеки Російської Федерації, Управління економічної та соціальної безпеки, Міжвідомча комісія з безпеки в області економіки, Секція наукової ради СБ РФ по економічній і соціальній безпеці, Федеральні органи, що відповідають за економічну безпеку (Мінекономрозвитку РФ) Регіональні органи виконавчої влади (у ряді суб'єктів Федерації є поради безпеки)	Президент України; Верховна Рада України; Кабінет Міністрів України; Рада національної безпеки і оборони України, міністерства та інші центральні органи виконавчої влади, Національний банк України, місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування
Правове забезпечення економічної безпеки	Конституція, Концепція національної безпеки, Стратегія національної безпеки, Державна стратегія економічної безпеки, Закон Російської Федерації «Про безпеку», Закон про валютне регулювання і про валютний контроль, Закон про відмивання «брудних» грошей, Закон про промислову безпеку та інш.	Конституція, Стратегія національної безпеки України, Закон України «Про основи національної безпеки України», Закон України «Про Раду національної безпеки і оборони України», Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом», Декрет КМУ «Про валютне регулювання та контроль» та інш.
Індикатори економічної безпеки	150 показників	121 показник

Узагальнено автором за матеріалами [15; 24; 25; 110; 116; 118]

Таблиця Б.4
Порівняльна характеристика відображення національних інтересів в законодавстві України, Росії, Білорусі, Казахстану

Показник	Україна	Росія	Білорусь	Казахстан
1	2	3	4	5
Визначення поняття	Національні інтереси – життєво важливі матеріальні, інтелектуальні і духовні цінності Українського народу як носія суверенітету і єдиного джерела влади в Україні, визначальні потреби суспільства і держави, реалізація яких гарантує державний суверенітет України та її прогресивний розвиток	Національні інтереси – сукупність внутрішніх та зовнішніх потреб держави в забезпеченні захищеності та стійкого розвитку особистості, суспільства, держави	Під життєво важливими інтересами розуміється сукупність потреб, задоволення яких забезпечує існування та можливість розвитку особистості, суспільства та держави	Національні інтереси – сукупність політичних, економічних, соціальних та інших потреб, від реалізації яких залежить здатність держави забезпечувати захист конституційних прав людини та громадянина, цінностей казахстанського суспільства, основопологаючих державних інститутів
Пріоритетні національні інтереси	Представлено перелік пріоритетних національних інтересів. Національні економічні інтереси не виділено	Представлено національні інтереси та стратегічні національні пріоритети. Пріоритетами національної безпеки є національна оборона, державна та суспільна безпека. Визначено пріоритети стійкого розвитку. Стан національної безпеки на пряму залежить від економічного потенціалу країни та ефективності функціонування системи забезпечення національної безпеки	Представлено життєво важливі інтереси в таких сферах: політичній, економічній, воєнній, інформаційній, гуманітарній	Представлено перелік національних інтересів. Національні економічні інтереси не виділено

Закінчення табл. Б.4

1	2	3	4	5
Загрози національній безпеці в економічній сфері та шляхи їх нейтралізації	Представлено загрози національній безпеці та національним інтересам України в економічній сфері. Напрямами державної політики з питань національної безпеки в економічній сфері. Стратегічні цілі і завдання	Джерела загроз національній безпеці в сферах: державної та суспільної безпеки, підвищення якості життя громадян; економічній; науки, технології, освіти; охорони здоров'я; культури; екології	Наведено основні чинники, що створюють загрозу безпеці в економічній сфері, пріоритетні напрями забезпечення безпеки в економічній сфері	Наведено загрози національній безпеці Республіки Казахстан, забезпечення економічної безпеки

Узагальнено автором за даними [24; 116; 134 – 137]

Таблиця Б.5

Перелік з найбільшою частотою згадування потенційних і реальних загроз економічній безпеці національної економіки України, наведений в законодавчих актах України та наданий різними авторами

Потенційні і реальні загрози економічній безпеці	Джерело										Усього		
	[145]	[72]	[71]	[146]	[4]	[6]	[147]	[118]	[148]	[140]		[149]	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
Зростання (високий рівень) тіньової економіки	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	11
Деформована структура виробництва, відсутність науково обґрунтованої структурної перебудови економіки	+	+	+	+	+	+	+		+	+	+	+	10

Продовження табл. Б.5

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
Високий рівень матеріало- та енергомісткості виробництва, що зумовлює низьку конкурентоспроможність української продукції	+	+	+	+	+		+	+	+			+	8
Домінування видобувних і базових галузей з низьким ступенем переробки сировини	+	+	+	+				+					5
Енергетична криза	+	+		+			+						4
Критичний стан основних засобів	+	+	+				+	+	+			+	7
Застарілі технології у більшості галузей виробництва, високі витрати, низька якість продукції	+	+	+	+	+		+	+		+			9
Незадовільна орієнтація на виробництво продукції кінцевого споживання	+	+		+							+		4
Значний антропогенно-техногенний вплив, погіршення якості земельних, водних ресурсів	+	+	+					+	+			+	6
Монополізація економіки, низький рівень конкуренції		+	+					+				+	4
Низька ефективність використання паливно-енергетичних ресурсів, відносно повільні темпи впровадження новітніх технологій	+	+	+		+		+	+	+			+	8
Низький рівень інвестиційної діяльності в країні		+	+		+		+					+	5
Занепад агропромислового комплексу, низька якість вітчизняної аграрної продукції як наслідок неналежних умов зберігання;		+	+				+				+		4

Продовження табл. Б.5

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
Неефективне використання природних ресурсів нерациональне, виснажливе використання мінерально-сировинних природних ресурсів як невідновлюваних, так і відновлюваних;	+	+	+					+	+			+	5
Нерозвиненість сучасної фінансової, організаційної, інформаційної та транспортної інфраструктури		+	+			+				+			4
Монополна залежність від імпорту багатьох видів продукції стратегічного характеру, відсутність географічної збалансованості		+	+			+		+		+		+	6
Втрата значної частини науково-технічного потенціалу, позицій на важливих напрямках науково-технічного прогресу								+	+	+		+	5
Збереження малоперспективної моделі міжнародної спеціалізації України як виробника й експортера сировинної та низькотехнологічної продукції								+	+		+		4
Соціальна не захищеність значної частини населення, зростання бідності	+	+	+	+			+		+			+	7
Низький рівень заробітної плати, відсутність мотивації до праці	+	+	+	+			+						5
Поглиблення розриву в рівнях доходів різних груп населення. Зростання соціальної нерівності		+	+		+		+				+	+	6
Значне приховане безробіття		+	+		+		+						4

Продовження табл. Б.5

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
Погіршення фізичного і духовного здоров'я населення, моральна деградація особи, сім'ї, суспільства. Прояви моральної та духовної деградації суспільства		+	+				+	+	+		+	+	7
Зниження тривалості життя та скорочення народжуваності населення. Демографічні деформації, що набули кризового характеру		+	+				+				+	+	5
Некерований відтік за кордон інтелектуальних і трудових ресурсів		+	+			+			+	+	+		7
Погіршення санітарно-епідемічної ситуації: поширення соціальних хвороб, зокрема наркоманії, алкоголізму, туберкульозу, ВІЛ-СНІДу, епідемії, небезпечних інфекційних захворювань							+	+	+			+	4
Небезпека депопуляції; загострення демографічної кризи							+	+	+		+	+	5
Неефективність державного регулювання та управління соціально-економічними процесами, ослаблення системи державного регулювання і контролю у сфері економіки	+		+	+		+			+	+		+	7
Неефективність податкової системи	+	+	+	+					+			+	7
Корупція в управлінській сфері	+		+	+	+		+	+	+			+	8
Недосконалість національного законодавства, пов'язаного з регулюванням економічних процесів	+		+	+			+	+					5
Недостатній контроль за здійсненням експорту та імпорту		+					+	+	+	+			5

Закінчення табл. Б.4

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
Велика боргова залежність держави, критичні обсяги державних зовнішнього і внутрішнього боргів, нерациональне використання іноземних кредитів	+	+	+				+		+		+		6
Посилення криміналізації економіки	+	+	+	+	+	+							6
Масове ухилення від сплати податків	+	+	+	+									4

Складено автором

Додаток Д

Таблиця Д.1

Порівняння рейтингу України з країнами-членами ЄС у 2008 – 2014 рр.
за Глобальним індексом конкурентоспроможності

Країни	Роки									
	2009 – 2010		2010 – 2011		2011 – 2012		2012 – 2013		2013 – 2014	
	ін-декс	рей-тинг	ін-декс	рей-тинг	ін-декс	рей-тинг	ін-декс	рей-тинг	ін-декс	рей-тинг
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Австрія	5,13	17	5,09	18	5,14	19	5,22	16	5,15	16
Бельгія	5,09	18	5,07	19	5,20	15	5,21	17	5,13	17
Болгарія	4,02	76	4,13	71	4,16	74	4,27	62	4,31	57
Великобри-танія	5,19	13	5,25	12	5,39	10	5,45	8	5,37	10
Греція	4,04	71	3,99	83	3,92	90	3,86	96	3,93	91
Данія	5,46	5	5,32	9	5,40	8	5,29	12	5,18	15
Естонія	4,56	35	4,61	33	4,62	33	4,64	34	4,65	32
Ірландія	4,84	25	4,74	29	4,77	29	4,91	27	4,92	28
Іспанія	4,59	33	4,49	42	4,54	36	4,60	36	4,57	35
Італія	4,31	48	4,37	48	4,43	43	4,46	42	4,41	49
Кіпр	4,57	34	4,50	40	4,36	47	4,32	58	4,30	58
Латвія	4,06	68	4,14	70	4,24	64	4,35	55	4,40	52
Литва	4,30	53	4,38	47	4,41	44	4,41	45	4,41	48
Люксембург	4,96	21	5,05	20	5,03	23	5,09	22	5,09	22
Мальта	4,30	52	4,34	50	4,33	51	4,41	47	4,50	41
Нідерланди	5,32	10	5,33	8	5,41	7	5,50	5	5,42	8
Німеччина	5,37	7	5,39	5	5,41	6	5,48	6	5,51	4
Польща	4,33	46	4,51	39	4,46	41	4,46	41	4,46	42
Португалія	4,40	43	4,38	46	4,40	45	4,40	49	4,40	51
Румунія	4,11	64	4,16	67	4,08	77	4,07	78	4,13	76
Словацьчина	4,31	47	4,25	60	4,19	69	4,14	71	4,10	78
Словенія	4,55	37	4,42	45	4,30	57	4,34	56	4,25	62

ДОДАТКИ

Закінчення табл. Д.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Угорщина	4,22	58	4,33	52	4,36	48	4,30	60	4,25	63
Фінляндія	5,43	6	5,37	7	5,47	4	5,55	3	5,54	3
Франція	5,13	16	5,13	15	5,14	18	5,11	21	5,05	23
Хорватія	4,03	72	4,04	77	4,08	76	4,04	81	4,13	75
Чехія	4,67	31	4,57	36	4,52	38	4,51	39	4,43	46
Швеція	5,51	4	5,56	2	5,61	3	5,53	4	5,48	6
Україна	3,95	82	3,90	89	4,00	82	4,14	73	4,05	84
Країн у рейтингу	133		139		142		144		148	

Складено автором за даними [151]

Таблиця Д.2

Порівняння рейтингу України з країнами-членами ЄС у 2008 – 2013 рр.
за Індексом сталого розвитку

Країни	Роки									
	2008		2009		2010		2012		2013	
	індекс	ранг	індекс	ранг	індекс	ранг	індекс	ранг	індекс	ранг
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Австрія	2,697	12	2,640	12	2,663	11	2,684	10	2,790	13
Бельгія	2,439	25	2,442	24	2,351	30	2,376	27	2,686	18
Болгарія	2,150	45	2,162	46	2,129	45	2,101	47	2,222	45
Великобританія	2,583	16	2,568	16	2,565	17	2,594	16	2,747	15
Греція	2,198	41	2,177	43	2,145	44	2,100	48	2,288	41
Данія	2,704	10	2,723	10	2,707	9	2,688	9	2,818	10
Естонія	2,491	19	2,469	22	2,392	25	2,400	23	2,518	23
Ірландія	2,545	18	2,540	18	2,511	19	2,529	18	2,633	19
Іспанія	2,463	20	2,458	23	2,490	20	2,470	20	2,501	26
Італія	2,324	33	2,353	31	2,380	26	2,360	29	2,495	27
Кіпр	2,460	21	2,476	21	2,378	28	2,384	26	2,490	29

ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Закінчення табл. Д.2

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Латвія	2,409	29	2,367	30	2,325	33	2,336	32	2,548	22
Литва	2,415	27	2,401	27	2,350	31	2,328	33	2,482	30
Люксембург	2,738	9	2,728	9	2,691	10	2,649	13	2,852	8
Мальта	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Нідерланди	2,610	14	2,578	15	2,612	15	2,583	17	2,795	12
Німеччина	2,677	13	2,625	13	2,654	12	2,660	11	2,801	11
Польща	2,191	43	2,248	37	2,235	38	2,282	35	2,476	31
Португалія	2,406	30	2,393	29	2,393	24	2,358	30	2,413	34
Румунія	1,950	61	1,960	60	2,091	50	2,149	44	2,082	51
Словацьчина	2,447	23	2,395	28	2,408	23	2,396	24	2,495	28
Словенія	2,414	28	2,439	25	2,360	29	2,369	28	2,516	24
Угорщина	2,331	32	2,324	33	2,327	32	2,350	31	2,400	36
Фінляндія	2,843	4	2,850	1	2,823	7	2,814	4	2,892	6
Франція	2,603	15	2,603	14	2,631	14	2,629	14	2,690	17
Хорватія	2,264	36	2,246	38	2,268	34	2,244	39	2,355	38
Чехія	2,333	31	2,305	34	2,425	22	2,425	22	2,573	21
Швеція	2,851	3	2,843	3	2,870	2	2,873	2	2,916	2
Україна	1,913	65	1,894	71	1,866	69	1,836	69	1,883	70
Країн у рейтингу	107		107		107		106		112	

Складено автором за даними [152]

Таблиця Д.3

Порівняння рейтингу України з країнами-членами ЄС у 2009 – 2014 рр.
за Індексом економічної свободи

Країни	Роки									
	2010		2011		2012		2013		2014	
	індекс	ранг	індекс	ранг	індекс	ранг	індекс	ранг	індекс	ранг
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Австрія	71,6	22	71,9	21	70,3	28	71,8	24	72,4	24
Бельгія	70,1	30	70,2	32	69	38	69,2	40	69,9	35
Болгарія	62,3	75	64,9	60	64,7	61	65	60	65,7	61
Великобританія	76,5	11	74,5	16	74,1	14	74,8	14	74,9	14
Греція	62,7	73	60,3	88	55,4	119	55,4	117	55,7	119
Данія	77,9	9	78,6	8	76,2	11	76,1	9	76,1	10
Естонія	74,7	16	75,2	14	73,2	16	75,3	13	75,9	11
Ірландія	81,3	5	78,7	7	76,9	9	75,7	11	76,2	9
Іспанія	69,6	36	70,2	31	69,1	36	68	46	67,2	49
Італія	62,7	74	60,3	87	58,8	92	60,6	82	60,9	86
Кіпр	70,9	24	73,3	18	71,8	20	69	41	67,6	46
Латвія	66,2	50	65,8	56	71,5	23	72,1	23	68,7	42
Литва	70,3	29	71,3	24	65,2	56	66,5	55	73,0	21
Люксембург	75,4	14	76,2	13	74,5	13	74,2	15	74,2	16
Мальта	67,2	48	65,7	57	67	50	67,5	47	66,4	58
Нідерланди	75	15	74,7	15	73,3	15	73,5	17	74,2	15
Німеччина	71,1	23	71,8	23	71	26	72,8	19	73,4	18
Польща	63,2	71	64,1	68	64,2	64	66	57	67,0	50
Португалія	64,4	62	64	69	63	68	63,1	67	63,5	69
Румунія	64,2	63	64,7	63	64,4	62	65,1	59	65,5	62
Словацьчина	69,7	35	69,5	37	67	51	68,7	42	66,4	57
Словенія	64,7	61	64,6	66	-	-	61,7	76	62,7	74
Угорщина	66,1	51	66,6	51	67,1	49	67,3	48	67,0	51
Фінляндія	73,8	17	74	17	72,3	17	74	16	73,4	19

ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Закінчення табл. Д.3

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Франція	64,2	64	64,6	64	63,2	67	64,1	61	63,5	70
Хорватія	59,2	92	61,1	82	60,9	83	61,3	77	60,4	87
Чехія	69,8	34	70,4	28	69,9	30	70,9	29	72,2	26
Швеція	72,4	21	71,9	22	71,7	21	72,9	18	73,1	20
Україна	46,4	162	45,8	164	46,1	163	46,3	161	49,3	155
Країн у рейтингу	179		179		179		177		178	

Складено автором за даними [154 – 156]

Таблиця Д.4

Динаміка Індексу залучення у міжнародну торгівлю України
та країн-членів ЄС у 2008 – 2014 рр.

Країни	Роки									
	2008		2009		2010		2012		2014	
	індекс	ранг	індекс	ранг	індекс	ранг	індекс	ранг	індекс	ранг
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Австрія	5,42	15	5,29	9	5,17	14	5,12	15	5,0	18
Бельгія	5,21	18	4,92	21	4,89	24	4,96	21	4,9	20
Болгарія	3,90	60	3,76	72	3,87	78	3,93	74	4,0	70
Великобританія	5,30	16	4,93	20	5,06	17	5,18	11	5,2	6
Греція	4,60	36	4,3	47	4,17	55	4,07	67	4,0	67
Данія	5,62	6	5,44	4	5,41	3	5,41	3	5,0	17
Естонія	4,89	25	4,84	22	4,90	23	4,85	26	4,8	28
Ірландія	5,20	20	5,02	15	5,0	21	-	-	4,8	26
Іспанія	5,03	22	4,72	27	4,70	32	4,79	31	4,8	27
Італія	4,70	33	4,3	45	4,28	51	4,36	50	4,3	47
Кіпр	4,50	39	4,56	32	4,70	31	4,61	37	4,4	37
Латвія	4,45	43	4,33	44	4,39	46	4,39	45	4,4	41
Литва	4,63	35	4,36	40	4,48	41	4,31	52	4,4	44

ДОДАТКИ

Закінчення табл. Д.4

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	
Люксембург	5,50	12	5,12	13	5,28	9	5,20	10	5,1	11	
Мальта	-	-	-	-	-	-	-	-	4,6	34	
Нідерланди	5,51	11	5,27	10	5,26	10	5,32	7	5,3	3	
Німеччина	5,58	8	5,24	12	5,20	13	5,13	13	5,1	10	
Польща	4,35	45	3,98	57	4,16	58	4,37	48	4,3	45	
Португалія	4,88	26	4,63	30	4,65	36	4,63	35	4,5	35	
Румунія	4,04	57	4,05	54	4,18	54	4,02	69	3,9	75	
Словаччина	4,74	30	4,3	46	4,36	47	4,29	55	4,3	55	
Словенія	4,74	31	4,61	31	4,68	35	4,65	33	4,4	38	
Угорщина	4,67	34	4,39	38	4,30	49	4,39	47	4,3	50	
Фінляндія	5,61	7	5,33	8	5,25	12	5,34	6	5,2	5	
Франція	5,20	19	5,02	17	5,02	20	5,03	20	4,9	21	
Хорватія	4,45	42	4,36	39	4,45	45	4,39	46	4,2	56	
Чехія	4,70	32	4,39	36	4,47	42	4,42	41	4,4	39	
Швеція	5,66	3	5,44	5	5,41	4	5,39	4	5,1	9	
Україна	3,77	68	3,76	71	3,84	81	3,79	86	3,8	83	
Країн у рейтингу	118		121			125		132		138	

Складено автором за даними [157 – 158]

Таблиця Д.5

Порівняння рейтингу України з країнами-членами ЄС за компонентами
Індексу податкового тягаря у 2009 р.

Країна	Індекс	Компонента					
		Корпоративний податок	Особистий податок	Податок на майно	Соціальне страхування роботодавця	Соціальне страхування робітника	ПДВ
1	2	3	4	5	6	7	8
Франція	167,9	34,4	52,1	1,8	45	15	19,6
Бельгія	156,4	34	53,5	-	34,8	13,1	21
Швеція	150,7	26,3	61	-	31,4	7	25
Нідерланди	146,5	25,5	52	-	18,8	31,2	19
Австрія	144,5	25	50	-	31,5	18	20
Італія	139,4	31,4	42,3	0,7	35	10	20
Фінляндія	136,1	26	53,5	-	27	7,6	22
Греція	127,1	24	40	-	28,1	16	19
Іспанія	125,6	30	43	-	30,2	6,4	16
Угорщина	124,0	19	38	-	27	17	23
Португалія	123,3	26,5	42	-	23,8	11	20
Словенія	119,2	20	41	-	16,1	22,1	20
Польща	116,0	19	32	-	20	23	22
Україна	113,6	25	15	-	50	3,6	20
Данія	110,5	25	51,5	-	5,1	8	25
Люксембург	108,8	28,6	39	-	13,8	12,4	15
Мальта	108,0	35	35	-	10	10	18
Великобританія	106,8	28	40	-	12,8	11	15
Румунія	106,7	16	16	-	39,2	16,5	19
Німеччина	106,3	15,8	47,5	-	12	12	19
Словацьчина	105,6	19	19	-	35,2	13,4	19
Чехія	99,0	20	15	-	34	11	19

ДОДАТКИ

Закінчення табл. Д.5

1	2	3	4	5	6	7	8
Естонія	95,5	21	20	-	33,5	3	18
Ірландія	94,8	12,5	44	-	10,8	6	21,5
Литва	94,0	20	15	-	31	9	19
Латвія	89,1	15	23	-	24,1	9	18
Болгарія	73,5	10	10	-	20,5	13	20
Кіпр	72,3	10	30	-	10,5	6,8	15

Складено автором за даними [159]

Таблиця Д.6

Відхилення значення податку на прибуток України від деяких країн-членів ЄС у 2014 р.

Країна	Ставка податку	
	Ставка корпоративного податку	Ставка непрямого податку
1	2	3
Австрія	25	20
Бельгія	33,99	21
Болгарія	10	20
Хорватія	20	25
Кіпр	12,5	19
Чехія	19	21
Данія	24,5	25
Естонія	21	20
Фінляндія	20	24
Франція	33,33	20
Німеччина	29,58	19
Греція	26	23
Угорщина	19	27
Ірландія	21,5	23

Закінчення табл. Д.6

1	2	3
Італія	31,4	22
Латвія	15	21
Литва	15	21
Люксембург	29,22	15
Мальта	35	18
Нідерланди	25	21
Польща	19	23
Португалія	23	23
Румунія	16	24
Словацьчина	22	20
Словенія	17	22
Іспанія	30	21
Швеція	22	25
Україна	18	20
Великобританія	21	20

Складено автором за даними [160]

Таблиця Д.7

Відхилення рейтингу України від деяких країн-членів ЄС за складовими
Індексу складності податків 2014 рр.

Країна	Рейтинг	Компоненти		
		Податкова ставка	Час виконання	Кількість платежів
1	2	3	4	5
Ірландія	6	25,7	80	9
Данія	12	27,0	130	10
Великобританія	14	34,0	110	8
Люксембург	15	20,7	55	23
Фінляндія	21	39,8	93	8

ДОДАТКИ

Закінчення табл. Д.7

1	2	3	4	5
Мальта	27	41,0	139	7
Нідерланди	28	39,3	123	9
Естонія	32	49,4	81	7
Кіпр	33	22,5	147	30
Хорватія	34	19,8	196	19
Швеція	41	52,0	122	4
Латвія	49	35,9	264	7
Франція	52	64,7	132	7
Греція	53	44,0	193	8
Словенія	54	32,5	260	11
Литва	56	43,1	175	11
Іспанія	67	58,6	167	8
Бельгія	76	57,5	160	11
Австрія	79	52,4	166	12
Болгарія	81	27,7	454	13
Португалія	81	42,3	275	8
Німеччина	89	49,4	218	9
Словаччина	102	47,2	207	20
Польща	113	41,6	286	18
Чехія	122	48,1	413	8
Угорщина	124	49,7	277	12
Румунія	134	42,9	200	39
Італія	138	65,8	269	15
Україна	164	54,9	390	28
Країн у рейтингу	189			

Складено автором за даними [161]

Таблиця Д.8

Порівняння рейтингу України з країнами-членами ЄС у 1995 – 2012 рр. за
Індексом економіки знань

Країна	Роки								
	1995			2000			2012		
	K_{ei}	K_i	рейтинг	K_{ei}	K_i	рейтинг	K_{ei}	K_i	рейтинг
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Австрія	8,86	8,64	15	8,88	8,65	13	8,61	8,39	17
Бельгія	8,94	9,06	13	8,86	8,98	14	8,71	8,68	15
Болгарія	6,81	7,16	40	5,89	6,44	51	6,80	6,61	45
Великобританія	9,09	8,99	11	8,89	8,83	12	8,76	8,61	14
Греція	7,85	7,73	29	7,60	7,46	31	7,51	7,74	36
Данія	9,48	9,46	2	9,32	9,38	3	9,16	9,00	3
Естонія	7,94	7,83	27	8,15	8,00	26	8,40	8,26	19
Ірландія	8,95	8,87	12	8,90	8,82	11	8,86	8,73	11
Іспанія	8,19	8,07	23	8,43	8,35	23	8,35	8,26	21
Італія	8,04	8,04	26	7,98	7,96	27	7,89	7,94	30
Кіпр	7,68	7,43	32	7,53	7,46	32	7,56	7,50	35
Латвія	6,51	6,26	45	7,20	7,04	37	7,80	7,68	32
Литва	6,59	6,40	43	7,25	7,07	34	7,41	7,15	37
Люксембург	8,42	8,15	20	8,51	8,15	22	8,37	8,01	20
Мальта	7,14	7,31	35	7,08	7,15	39	7,88	7,53	31
Нідерланди	9,44	9,39	5	9,34	9,36	2	9,11	9,22	4
Німеччина	8,91	8,88	14	8,84	8,78	15	8,90	8,83	8
Польща	6,85	7,06	39	7,23	7,30	35	7,41	7,20	38
Португалія	7,83	7,55	30	7,74	7,56	30	7,61	7,34	34
Румунія	5,91	5,90	53	5,66	5,73	53	6,82	6,63	44
Словацьчина	7,22	7,43	34	7,03	7,20	40	7,64	7,46	33
Словенія	7,89	7,80	28	7,90	8,05	28	8,01	7,91	28
Угорщина	7,50	7,72	33	7,81	7,81	29	8,02	7,93	27
Фінляндія	9,33	9,30	7	9,22	9,12	8	9,33	9,22	2

ДОДАТКИ

Закінчення табл. Д.8

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Франція	8,67	8,74	18	8,53	8,55	21	8,21	8,36	24
Хорватія	6,25	7,10	48	6,59	6,97	43	7,29	7,27	39
Чехія	7,77	7,67	31	7,46	7,56	33	8,14	8,00	26
Швеція	9,45	9,64	4	9,65	9,73	1	9,43	9,38	1
Україна	5,96	6,93	52	5,65	6,51	54	5,73	6,33	56
Країн у рейтингу	145			145			146		

де: K_{ei} – Індекс економіки знань;

K_i – Індекс знань

Складено автором за даними [162; 163]

Таблиця Д.9

Відхилення рейтингу Інвестиційної привабливості країн світу України від країн-членів ЄС у 2009 – 2011 р.

Країна	Роки					
	2009		2010		2011	
	бали	рейтинг	бали	рейтинг	бали	рейтинг
1	2	3	4	5	6	7
Данія	1101,43	1	1107,56	3	1104,91	2
Швеція	1100,02	4	1107,89	1	1104,39	3
Фінляндія	1100,88	3	1107,11	4	1103,41	4
Нідерланди	1099,50	5	1103,89	7	1101,33	7
Ірландія	1099,10	7	1102,78	10	1098,02	11
Німеччина	1090,31	16	1099,22	13	1096,87	13
Великобританія	1091,02	14	1098,11	14	1094,72	14
Австрія	1093,10	11	1095,00	17	1092,2	15
Бельгія	1091,14	13	1095,56	16	1091,41	17
Естонія	1084,48	19	1090,11	18	1084,04	19
Люксембург	1082,57	20	1087,56	19	1083,76	20
Франція	1079,76	21	1083,89	21	1081,5	22

ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Закінчення табл. Д.9

1	2	3	4	5	6	7
Іспанія	1079,26	23	1081	23	1079,69	23
Чехія	1075,67	26	1081,33	22	1077,78	26
Португалія	1076,48	24	1079,33	26	1076,54	27
Словенія	1074,79	27	1075,33	27	1073,46	28
Литва	1063,40	39	1079,78	24	1073,22	29
Кіпр	1070,26	30	1070,89	31	1068,52	31
Польща	1064,93	36	1068,33	32	1068,15	33
Словацьчина	1068,45	33	1072,67	30	1067,22	34
Латвія	1068,88	32	1066,89	36	1064,46	36
Угорщина	1072,29	29	1073,11	29	1062,19	37
Італія	1064,52	37	1050,44	45	1057,7	39
Мальта	1067,38	35	1056,22	41	1053,2	41
Болгарія	1051,24	48	1039,56	55	1049,93	46
Хорватія	1047,17	52	1047,67	48	1047,59	50
Румунія	1051,29	47	1041,22	53	1045,28	52
Греція	1061,10	40	1052,00	44	1043,54	54
Україна	1008,71	113	1006,56	104	999,94	117
Країн у рейтингу	191		189		191	

Складено автором за даними [164]

Таблиця Д.10

Порівняння рейтингу України з деякими країнами ЄС у 2006 – 2012 рр.
за Індексом стійкості суспільства

Країна	Рік			
	2006	2008	2010	2012
1	2	3	4	5
Австрія	3	3	3	3
Бельгія	86	83	83	78
Болгарія	56	78	48	50
Великобританія	11	12	20	28

ДОДАТКИ

Закінчення табл. Д.10

1	2	3	4	5
Греція	94	93	97	108
Данія	32	42	35	34
Естонія	66	62	72	66
Ірландія	67	81	116	121
Іспанія	47	33	57	56
Італія	21	27	22	16
Кіпр	77	72	81	89
Латвія	4	4	7	4
Литва	10	8	19	17
Люксембург	18	23	23	27
Мальта	142	141	143	135
Нідерланди	26	39	37	44
Німеччина	15	13	28	22
Польща	39	26	26	25
Португалія	33	34	50	45
Румунія	65	45	31	29
Словацьчина	7	6	5	9
Словенія	9	7	9	7
Угорщина	17	35	34	42
Фінляндія	6	10	6	8
Франція	14	19	32	37
Хорватія	42	36	24	24
Чехія	16	16	21	20
Швеція	2	2	2	2
Україна	95	97	98	102
Країн у рейтингу	150	150	150	150

Складено автором за даними [165]

Таблиця Д.11

Порівняння рейтингу України з деякими країнами ЄС у 2008 – 2014 рр.
за Індексом глобалізації

Країна	Роки									
	2008		2009		2012		2013		2014	
	індекс	ранг	індекс	ранг	індекс	ранг	індекс	ранг	індекс	ранг
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Австрія	91,38	2	89,14	5	90,55	4	89,48	4	90,48	4
Бельгія	92,09	1	91,51	1	92,76	1	92,30	1	91,61	2
Болгарія	64,35	44	74,85	39	72,50	38	71,73	40	71,38	39
Великобританія	86,87	7	79,31	27	85,54	14	85,39	12	83,72	17
Греція	73,43	25	77,00	32	81,30	23	80,31	24	80,29	23
Данія	88,42	5	87,37	7	88,11	7	88,12	6	87,43	6
Естонія	72,18	28	83,45	17	79,34	26	79,72	25	79,38	27
Ірландія	79,82	16	91,02	2	91,95	2	91,79	2	92,17	1
Іспанія	82,73	12	82,94	18	84,36	16	84,21	17	84,66	14
Італія	79,44	18	78,80	28	81,02	24	81,01	23	80,31	22
Кіпр	65,93	39	82,70	19	86,59	11	86,08	11	85,27	13
Латвія	63,24	47	76,14	34	66,27	50	69,00	44	70,17	42
Литва	63,90	45	77,24	31	66,56	48	72,79	36	73,27	34
Люксембург	72,88	27	86,28	9	86,02	12	85,15	14	84,57	15
Мальта	66,96	37	81,24	23	76,39	31	76,09	31	75,95	31
Нідерланди	88,40	6	89,92	3	90,94	3	91,33	3	91,33	3
Німеччина	83,01	11	81,75	22	81,53	22	81,08	22	79,47	26
Польща	78,42	19	77,96	30	80,81	25	79,10	26	79,52	25
Португалія	81,57	14	83,92	15	86,73	9	87,07	8	87,01	8
Румунія	65,31	41	70,58	44	74,94	34	72,53	38	72,24	38
Словаччина	75,82	23	81,24	24	83,83	19	83,49	19	83,55	18
Словенія	70,26	30	82,40	20	77,67	28	76,85	30	76,86	29
Угорщина	82,52	13	85,15	10	87,38	8	86,85	9	85,91	9

ДОДАТКИ

Закінчення табл. Д.11

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Фінляндія	84,65	10	84,19	13	84,34	17	84,85	16	85,87	10
Франція	85,38	9	83,68	16	84,12	18	83,86	18	82,76	21
Хорватія	70,17	31	80,61	25	75,88	32	75,36	33	74,92	33
Чехія	85,51	8	84,65	11	85,76	13	84,86	15	83,97	16
Швеція	90,02	3	88,68	6	88,23	6	87,63	7	87,39	7
Україна	64,57	42	69,30	47	68,48	44	67,78	47	68,85	44
Країн у рейтингу	122		208		208		208		207	

Складено автором за даними [166; 167]

Таблиця Д.12

Порівняння рейтингу України з країнами-членами ЄС у 2009 – 2013 рр.
за Індексом процвітання країн світу

Країна	Роки				
	2009	2010	2011	2012	2013
1	2	3	4	5	6
Австрія	14	14	14	16	15
Бельгія	15	16	17	17	17
Болгарія	47	46	48	48	49
Великобританія	13	13	13	13	16
Греція	36	39	40	49	54
Данія	2	2	2	2	6
Естонія	31	35	33	35	36
Ірландія	9	11	11	10	12
Іспанія	20	23	23	23	23
Італія	26	25	30	33	32
Кіпр	-	-	-	30	37
Латвія	41	47	51	47	48
Литва	40	42	44	43	43

Закінчення табл. Д.12

1	2	3	4	5	6
Люксембург	-	-	-	11	10
Мальта	-	-	-	25	25
Нідерланди	11	9	9	8	9
Німеччина	16	15	15	14	14
Польща	28	29	28	32	34
Португалія	25	26	25	26	27
Румунія	48	51	58	60	55
Словаччина	37	37	32	36	38
Словенія	23	21	22	24	24
Угорщина	38	34	36	39	41
Фінляндія	4	3	7	7	8
Франція	18	19	18	21	20
Хорватія	39	38	41	50	53
Чехія	24	24	26	28	29
Швеція	7	6	5	3	4
Україна	63	69	74	71	64
Країн у рейтингу	110	110	110	142	142

Складено за даними [168]

Таблиця Д.13

Відхилення рівня тінізації економіки України від країн-членів ЄС
у 2003 – 2012 рр., % ВВП

Країна	Роки									
	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Австрія	10,8	11	10,3	9,7	9,4	8,1	8,47	8,2	7,9	7,6
Бельгія	21,4	20,7	20,1	19,2	18,3	17,5	17,8	17,4	17,1	16,8
Болгарія	35,9	35,3	34,4	34	32,7	32,1	32,5	32,6	32,3	31,9

ДОДАТКИ

Закінчення табл. Д.13

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Великобританія	12,2	12,3	12	11,1	10,6	10,1	10,9	10,7	10,5	10,1
Греція	28,2	28,1	27,6	26,2	25,1	24,3	25	25,4	24,3	24,0
Данія	17,4	17,1	16,5	15,4	14,8	13,9	14,3	14	13,8	13,4
Естонія	30,7	30,8	30,2	29,6	29,5	29	29,6	29,3	28,6	28,2
Ірландія	15,4	15,2	14,8	13,4	12,7	12,2	13,1	13	12,8	12,7
Іспанія	22,2	21,9	21,3	20,2	19,3	18,4	19,5	19,4	19,2	19,2
Італія	26,1	25,2	24,4	23,2	22,3	21,4	22	21,8	21,2	21,6
Кіпр	28,7	28,3	28,1	27,9	26,5	26	26,5	26,2	26	25,6
Латвія	30,4	30	29,5	29	27,5	26,5	27,1	27,3	26,5	26,1
Литва	32	31,7	31,1	30,6	29,7	29,1	29,6	29,7	29,0	28,5
Люксембург	9,8	9,8	9,9	10	9,4	8,5	8,8	8,4	8,2	8,2
Мальта	26,7	26,7	26,9	27,2	26,4	25,8	25,9	26	25,8	25,3
Нідерланди	12,7	12,5	12	10,9	10,1	9,6	10,2	10	9,8	9,5
Німеччина	17,1	16,1	15,4	15	14,7	14,2	14,6	13,9	13,7	13,3
Польща	27,7	27,4	27,1	26,8	26	25,3	25,9	25,4	25	24,4
Португалія	22,2	21,7	21,2	20,1	19,2	18,7	19,5	19,2	19,4	19,4
Румунія	33,6	32,5	32,2	31,4	30,2	29,4	29,4	29,8	29,6	29,1
Словацьчина	18,4	18,2	17,6	17,3	16,8	16	16,8	16,4	16	15,5
Словенія	26,7	26,5	26	25,8	24,7	24	24,6	24,3	24,1	23,6
Угорщина	25	24,7	24,5	24,4	23,7	23	23,5	23,3	22,8	22,5
Фінляндія	17,6	17,2	16,6	15,3	14,5	13,8	14,2	14	13,7	13,3
Франція	14,7	14,3	13,8	12,4	11,8	11,1	11,6	11,3	11	10,8
Хорватія	32,3	32,3	31,5	31,2	30,4	29,6	30,1	29,8	29,5	29,0
Чехія	19,5	19,1	18,5	18,1	17	16,6	16,9	16,7	16,4	16,0
Швеція	18,6	18,1	17,5	16,2	15,6	14,9	15,4	15	14,7	14,3
Україна	49	48	47	47	46	46	46	45	45	44

Складено автором за даними [169]

Таблиця Д.14

Порівняння рейтингу України з країнами ЄС у 2008 – 2013 рр.
за Індексом розвитку людського потенціалу

Країна	Роки									
	2008		2010		2011		2012		2013	
	індекс	ранг	індекс	ранг	індекс	ранг	індекс	ранг	індекс	ранг
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Австрія	0,868	14	0,885	19	0,879	18	0,895	18	0,881	21
Бельгія	0,873	17	0,886	18	0,880	17	0,897	17	0,881	21
Болгарія	0,766	61	0,771	55	0,774	57	0,782	57	0,777	58
Великобританія	0,890	21	0,863	28	0,891	26	0,875	26	0,892	14
Греція	0,858	25	0,861	29	0,854	29	0,860	29	0,853	29
Данія	0,896	16	0,895	16	0,899	15	0,901	15	0,900	10
Естонія	0,832	40	0,835	34	0,836	32	0,846	33	0,840	33
Ірландія	0,902	5	0,908	7	0,900	7	0,916	7	0,899	11
Іспанія	0,857	15	0,878	23	0,868	23	0,885	23	0,869	27
Італія	0,868	18	0,874	24	0,872	25	0,881	25	0,872	26
Кіпр	0,844	32	0,840	31	0,850	31	0,848	31	0,845	32
Латвія	0,813	48	0,805	43	0,804	43	0,818	41	0,810	48
Литва	0,827	46	0,810	40	0,828	39	0,814	44	0,834	35
Люксембург	0,882	11	0,867	25	0,881	26	0,875	26	0,881	21
Мальта	0,809	38	0,832	36	0,823	31	0,847	32	0,829	39
Нідерланди	0,901	6	0,910	3	0,915	4	0,921	4	0,915	4
Німеччина	0,902	22	0,905	9	0,908	5	0,920	5	0,911	6
Польща	0,817	41	0,813	39	0,830	39	0,821	39	0,834	35
Португалія	0,805	34	0,809	41	0,819	46	0,816	43	0,822	41
Румунія	0,781	63	0,781	50	0,782	55	0,786	56	0,785	54
Словацьчина	0,824	42	0,834	35	0,827	35	0,840	35	0,830	37
Словенія	0,871	29	0,884	21	0,874	21	0,892	21	0,874	25
Угорщина	0,814	43	0,816	38	0,817	37	0,831	37	0,818	43
Фінляндія	0,878	12	0,882	22	0,879	21	0,892	21	0,879	24

ДОДАТКИ

Закінчення табл. Д.14

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Франція	0,875	8	0,884	20	0,882	20	0,893	20	0,884	20
Хорватія	0,801	45	0,796	46	0,812	48	0,805	47	0,812	47
Чехія	0,856	36	0,865	27	0,861	28	0,873	28	0,861	28
Швеція	0,891	7	0,904	10	0,896	7	0,616	8	0,898	12
Україна	0,729	85	0,726	76	0,730	78	0,733	78	0,734	83
Країн у рейтингу	175		187		187		187		187	

Складено автором за даними [172; 173]

Таблиця Д.15

Порівняння рейтингу України з країнами ЄС у 2009 – 2012 рр.
за Індексом щаслива планета

Країна	Роки					
	2006		2009		2012	
	індекс	ранг	індекс	ранг	індекс	ранг
1	2	3	4	5	6	7
Австрія	48,77	61	47,7	57	47,1	48
Бельгія	44,04	78	45,4	64	37,1	107
Болгарія	31,59	145	42,0	82	34,1	123
Великобританія	40,29	108	43,3	74	47,9	41
Греція	35,71	133	37,6	97	40,5	83
Данія	41,40	99	35,5	105	36,6	110
Естонія	22,68	173	26,4	131	34,9	117
Ірландія	39,38	113	42,6	78	42,4	73
Іспанія	43,04	87	43,2	76	44,1	62
Італія	48,26	66	44,0	69	46,4	51
Кіпр	45,99	72	46,2	62	45,5	59
Латвія	27,27	160	36,7	101	34,9	118
Литва	29,29	149	40,9	86	34,6	120
Люксембург	45,62	74	28,5	122	29,0	138

ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Закінчення табл. Д.15

1	2	3	4	5	6	7
Мальта	53,26	40	50,4	44	43,1	66
Нідерланди	46,00	70	50,6	43	43,1	67
Німеччина	43,83	81	48,1	51	47,2	46
Польща	39,29	114	42,8	77	42,6	71
Португалія	34,83	136	37,5	98	38,7	97
Румунія	37,72	120	43,9	70	42,2	75
Словаччина	35,81	132	43,5	73	40,1	89
Словенія	44,03	79	44,5	66	40,2	87
Угорщина	37,64	121	38,9	90	37,4	104
Фінляндія	37,36	123	47,2	59	42,7	70
Франція	36,42	129	43,9	71	46,5	50
Хорватія	43,71	82	47,2	60	40,6	82
Чехія	36,5	128	38,3	92	39,4	92
Швеція	38,17	119	48,0	53	46,2	52
Україна	22,21	174	38,1	95	37,6	100
Країн у рейтингу	178		143		151	

Складено автором за даними [174]

Таблиця Д.16

Порівняння рейтингу України з деякими країнами ЄС у 2012 – 2014 рр.
за Індексом якості життя

Країна	Роки					
	2012		2013		2014	
	індекс	рейтинг	індекс	рейтинг	індекс	рейтинг
1	2	3	4	5	6	7
Австрія	159,89	10	167,39	10	171,82	10
Бельгія	100,68	21	146,73	20	134,71	21
Болгарія	30,77	37	53,71	52	62,60	51
Великобританія	110,09	18	148,12	19	150,97	15

ДОДАТКИ

Закінчення табл. Д.16

1	2	3	4	5	6	7
Греція	23,28	42	55,51	50	77,48	43
Данія	163,12	8	182,29	7	178,55	6
Естонія	-	-	154,95	16	145,40	16
Ірландія	125,14	14	149,64	18	142,35	17
Іспанія	100,93	20	141,05	21	123,64	24
Італія	49,65	31	87,36	37	90,61	36
Кіпр	-	-	-	-	-	-
Латвія	-	-	-	-	-	-
Литва	-	-	114,05	31	121,91	27
Люксембург	-	-	-	-	-	-
Мальта	-	-	-	-	-	-
Нідерланди	158,07	11	160,54	14	160,98	14
Німеччина	184,42	2	204,84	2	192,69	3
Польща	60,63	29	90,47	34	95,19	33
Португалія	105,10	19	119,76	28	124,71	23
Румунія	25,52	39	57,75	49	63,27	50
Словацьчина	-	-	114,58	30	108,74	31
Словенія	121,94	15	133,62	24	125,56	22
Угорщина	48,74	32	85,59	39	83,18	40
Фінляндія	-	-	167,21	11	178,88	5
Франція	119,51	16	151,36	17	136,31	20
Хорватія	93,06	22	88,86	35	108,70	32
Чехія	88,14	23	122,18	26	122,99	26
Швеція	171,72	6	191,36	4	180,92	4
Україна	-14,61	48	31,86	57	22,22	61
Країн		51		67		68

- данні відсутні

Складено автором за даними [176]

Таблиця Д.17

Порівняння рейтингу України з країнами ЄС у 2010 – 2014 рр.
за Індексом сприяння ведення бізнесу

Країна	Роки				
	2010	2011	2012	2013	2014
1	2	3	4	5	6
Австрія	28	32	32	29	30
Бельгія	22	25	28	33	36
Болгарія	44	51	59	66	58
Великобританія	5	4	7	7	10
Греція	109	109	100	78	72
Данія	6	6	5	5	5
Естонія	24	17	24	21	22
Ірландія	7	9	10	15	15
Іспанія	62	49	44	44	52
Італія	78	80	87	73	65
Кіпр	40	37	40	36	39
Латвія	27	24	21	25	24
Литва	26	23	27	27	17
Люксембург	64	45	50	56	60
Мальта	-	-	-	102	103
Нідерланди	30	30	31	31	28
Німеччина	25	22	19	20	21
Польща	72	70	62	55	45
Португалія	48	31	30	30	31
Румунія	55	56	72	72	73
Словаччина	42	41	48	46	49
Словенія	53	42	37	35	33
Угорщина	47	46	51	54	54
Фінляндія	16	13	11	11	12
Франція	31	26	29	34	38

ДОДАТКИ

Закінчення табл. Д.17

1	2	3	4	5	6
Хорватія	103	84	80	84	89
Чехія	74	63	64	65	75
Швеція	18	14	14	13	14
Україна	142	145	152	137	112
Країн у рейтингу	183	183	183	185	189

Складено автором за даними [181; 182]

Таблиця Д.18

Порівняння рейтингу України з країнами ЄС у 2010 – 2014 рр.
за Індексом крихкості держави

Країна	Роки									
	2010		2011		2012		2013		2014	
	індекс	ранг	індекс	ранг	індекс	ранг	індекс	ранг	індекс	ранг
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Австрія	27,2	170	27,3	169	27,5	168	26,9	166	28,5	167
Бельгія	32,0	163	34,1	160	33,5	163	30,9	164	32,0	164
Болгарія	61,2	126	59,0	130	56,3	130	55,0	132	54,4	133
Великобританія	33,9	161	34,1	159	35,3	158	33,2	160	34,3	161
Греція	45,9	147	47,4	143	50,4	138	50,6	138	52,1	137
Данія	22,9	172	23,8	173	23,0	175	21,9	174	22,8	176
Естонія	50,7	140	49,3	140	47,5	143	45,3	145	45,2	147
Ірландія	22,4	173	25,3	171	26,5	170	24,8	170	26,1	170
Іспанія	43,5	151	43,1	151	42,8	153	44,4	149	43,1	150
Італія	45,7	149	45,8	147	45,8	145	44,6	147	43,4	148
Кіпр	68,0	114	67,6	116	66,8	115	67,0	115	67,9	112
Латвія	55,4	135	54,2	135	44,2	149	47,9	140	48,0	142
Литва	47,8	146	45,3	149	51,9	136	43,0	150	43,2	149
Люксембург	27,3	168	26,1	170	25,5	172	23,3	172	24,6	172

ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Закінчення табл. Д.18

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Мальта	48,2	145	45,4	148	43,8	150	42,4	151	43,0	151
Нідерланди	27,9	166	28,3	166	28,1	167	26,9	166	28,6	166
Німеччина	35,4	157	33,9	162	31,7	164	29,7	165	30,6	165
Польща	49,0	142	46,8	146	44,3	148	40,9	153	42,1	152
Португалія	33,1	162	32,3	163	34,2	160	32,6	161	33,1	162
Румунія	60,2	128	59,8	126	59,5	126	57,4	130	56,9	130
Словаччина	48,8	143	47,1	144	47,4	144	45,3	145	45,3	146
Словенія	36,0	156	35,5	156	34,0	161	32,3	163	32,6	163
Угорщина	50,1	141	48,7	142	48,3	141	47,6	141	48,3	141
Фінляндія	19,3	176	19,7	177	20,0	177	18,0	178	18,7	178
Франція	34,9	159	34,0	161	33,6	162	32,6	161	34,8	160
Хорватія	59,0	131	57,3	132	56,3	130	54,1	135	52,9	136
Чехія	41,5	152	42,4	152	39,5	155	39,9	154	39,4	154
Швеція	20,9	175	22,8	175	21,3	176	19,7	177	21,4	177
Україна	69,5	109	69,0	110	67,2	113	65,9	117	67,2	113
Країн у рейтингу	177		177		177		178		178	

Складено автором за даними [184]

Таблиця Д.19

Порівняння рейтингу України з країнами ЄС у 2010 – 2014 рр.
за Індексом свободи преси у світі

Країни	Роки									
	2010		2011		2012		2013		2014	
	бали	рейтинг	бали	рейтинг	бали	рейтинг	бали	рейтинг	бали	рейтинг
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Австрія	21	32	21	32	21	31	21	31	21	30
Бельгія	12	6	12	4	11	4	11	3	11	4
Болгарія	34	76	35	77	36	78	37	77	39	78
Великобританія	19	26	19	26	21	31	21	31	23	36

ДОДАТКИ

Закінчення табл. Д.19

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Греція	29	63	30	65	30	65	41	83	46	92
Данія	11	5	13	7	12	5	12	6	12	6
Естонія	17	19	18	23	18	22	16	13	16	15
Ірландія	15	14	16	15	16	13	16	13	16	15
Іспанія	24	47	23	40	24	43	27	52	28	53
Італія	33	72	34	75	33	70	33	68	31	64
Кіпр	22	37	22	36	22	37	25	45	25	42
Латвія	26	55	26	54	23	40	24	40	27	48
Литва	21	32	22	36	27	54	28	55	24	39
Люксем-бург	12	6	12	4	12	5	12	6	12	6
Мальта	22	37	22	36	22	37	22	35	23	36
Нідерланди	14	11	14	10	12	5	11	3	10	1
Німеччина	17	19	17	17	17	16	17	19	17	18
Польща	24	47	25	48	25	47	26	47	27	48
Португалія	16	16	17	17	17	16	17	19	18	22
Румунія	43	88	42	87	41	86	42	86	41	84
Словаць-чина	23	43	22	36	21	31	22	35	23	36
Словенія	25	52	25	48	25	47	24	40	24	39
Угорщина	23	40	30	65	36	78	36	74	35	71
Фінляндія	10	1	10	1	10	1	11	3	11	4
Франція	23	40	23	40	24	43	22	35	22	33
Хорватія	40	85	41	85	40	83	40	81	40	83
Чехія	18	24	19	26	19	25	19	27	20	27
Швеція	10	1	11	2	10	1	10	1	10	1
Україна	53	108	56	121	59	130	60	131	63	139
Країн у рейтингу	196		196		197		197		197	

Складено автором за даними [188; 189]

Таблиця Д.20

Порівняння рейтингу України з країнами ЄС у 2009 – 2014 рр.
за Всесвітнім індексом свободи преси

Країна	Роки									
	2009		2010		2011 – 2012		2013		2014	
	індекс	ранг	індекс	ранг	індекс	ранг	індекс	ранг	індекс	ранг
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Австрія	3,00	13	0,50	7	-8,0	5	9,40	12	10,01	12
Бельгія	2,50	11	4,00	14	-2,00	20	12,94	21	12,8	23
Болгарія	15,61	68	19,00	70	29,00	80	28,58	87	31,42	100
Великобританія	4,00	20	6,00	19	2,00	28	16,89	29	19,93	33
Греція	9,00	35	19,00	70	24,00	70	28,46	84	31,33	99
Данія	0,00	1	2,50	11	-5,67	10	7,08	6	7,43	7
Естонія	0,50	6	2,00	9	-9,0	3	9,26	11	9,63	11
Ірландія	0,00	1	2,00	9	-4,00	15	10,06	15	10,87	16
Іспанія	11,00	44	12,25	39	9,75	39	20,50	36	20,63	35
Італія	12,14	49	15,00	49	19,67	61	26,11	57	23,75	49
Кіпр	5,50	25	13,40	45	-3,00	16	13,83	24	14,45	25
Латвія	3,00	13	8,50	30	15,00	50	22,89	39	21,1	37
Литва	2,25	10	2,50	11	4,00	30	18,24	33	19,2	32
Люксембург	4,00	20	4,00	14	-7,0	6	6,68	4	6,7	4
Мальта	2,50	11	4,00	14	19,50	58	23,30	45	23,84	51
Нідерланди	1,00	7	0,00	1	-9,0	3	6,48	2	6,46	2
Німеччина	3,50	18	4,25	17	-3,00	16	10,24	17	10,23	14
Польща	9,50	37	8,88	32	-0,67	24	13,11	22	11,03	19
Португалія	8,00	30	12,36	40	5,33	33	16,75	28	17,73	30
Румунія	12,50	50	16,00	52	14,00	47	23,05	42	23,48	45
Словацьчина	11,00	44	11,50	35	0	25	13,25	23	11,39	20
Словенія	9,50	37	13,44	46	9,14	36	20,49	35	20,38	34
Угорщина	5,50	25	7,50	23	10,00	40	26,09	56	26,73	64
Фінляндія	0,00	1	0,00	1	-10	1	6,38	1	6,4	1

ДОДАТКИ

Закінчення табл. Д.20

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Франція	10,67	43	13,38	44	9,50	38	21,60	37	21,89	39
Хорватія	17,17	78	17,50	62	23,33	68	26,61	64	26,82	65
Чехія	5,00	24	7,50	23	-5,00	14	10,17	16	10,07	13
Швеція	0,00	1	0,00	1	-5,50	12	9,23	10	8,98	10
Україна	22,00	89	46,81	131	54,00	116	36,79	126	36,93	127
Країн у рейтингу	175		178		179		179		180	

Складено автором за даними [190]

Таблиця Д.21

Порівняння рейтингу України з країнами ЄС у 2010 – 2013 рр.
за Індексом демократії країн світу

Країни	Роки							
	2010		2011		2012		2013	
	індекс	ранг	індекс	ранг	індекс	ранг	індекс	ранг
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Австрія	8,49	13	8,49	13	8,62	12	8,48	13
Бельгія	8,05	23	8,05	23	8,05	24	8,05	23
Болгарія	6,84	51	6,78	52	6,72	54	6,83	53
Великобританія	8,16	19	8,16	18	8,21	16	8,31	14
Греція	7,92	28	7,65	32	7,65	33	7,65	34
Данія	9,52	3	9,52	3	9,52	4	9,38	4
Естонія	7,68	33	7,61	34	7,61	34	7,61	36
Ірландія	8,79	12	8,56	12	8,56	13	8,68	12
Іспанія	8,16	18	8,02	25	8,02	25	8,02	25
Італія	7,83	29	7,74	31	7,74	32	7,85	31
Кіпр	7,29	39	7,29	40	7,29	41	7,29	42
Латвія	7,05	48	7,05	48	7,24	42	7,05	47
Литва	7,24	41	7,24	41	7,05	47	7,54	38

ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Закінчення табл. Д.21

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Люксембург	8,88	11	8,88	11	8,88	11	8,88	10
Мальта	8,28	15	8,28	15	8,28	15	8,28	16
Нідерланди	8,99	10	8,99	10	8,99	10	8,84	11
Німеччина	8,38	14	8,34	14	8,34	14	8,31	15
Польща	7,05	48	7,12	45	7,12	44	7,12	44
Португалія	8,02	26	7,81	27	7,92	26	7,65	34
Румунія	6,60	56	6,54	59	6,54	59	6,54	60
Словацьчина	7,35	38	7,35	38	7,35	40	7,35	41
Словенія	7,69	32	7,76	30	7,88	28	7,88	30
Угорщина	7,21	43	7,04	49	6,96	49	6,96	49
Фінляндія	9,19	7	9,06	9	9,06	9	9,03	9
Франція	7,77	31	7,77	29	7,88	28	7,92	27
Хорватія	6,81	53	6,73	53	6,93	50	6,93	50
Чехія	8,19	16	8,19	16	8,19	17	8,06	21
Швеція	9,50	4	9,50	4	9,73	2	9,73	2
Україна	6,30	67	5,94	79	5,91	80	5,84	85
Країн у рейтингу	167		167		167		167	

Складено автором за даними [191]

Таблиця Д.22

Порівняння рейтингу України з країнами ЄС у 2010 – 2013 рр.
за індексом сприйняття корупції

Країни	Роки									
	2010		2011		2012		2013		2014	
	індекс	ранг	індекс	ранг	індекс	ранг	індекс	ранг	індекс	ранг
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Австрія	7,9	15	7,8	16	69	25	69	26	72	23
Бельгія	7,1	22	7,5	19	75	16	75	15	76	15
Болгарія	3,6	73	3,3	86	41	75	41	77	43	69

ДОДАТКИ

Закінчення табл. Д.22

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Великобританія	7,6	20	7,8	16	74	17	76	14	78	14
Греція	3,5	78	3,4	80	36	94	40	80	43	69
Данія	9,3	1	9,4	2	90	1	91	1	92	1
Естонія	6,5	26	6,4	29	64	32	68	28	69	26
Ірландія	8,0	14	7,5	19	69	25	72	21	74	17
Іспанія	6,1	30	6,2	31	65	30	59	40	60	37
Італія	3,9	67	3,9	69	42	72	43	69	43	69
Кіпр	6,3	28	6,3	30	66	29	63	31	63	31
Латвія	4,3	59	4,2	61	49	54	53	49	55	43
Литва	5,0	46	4,8	50	54	48	57	43	58	39
Люксембург	8,5	11	8,5	11	80	12	80	11	82	9
Мальта	5,6	37	5,6	39	57	43	56	45	55	43
Нідерланди	8,8	7	8,9	7	84	9	83	8	83	8
Німеччина	7,9	15	8	14	79	13	78	12	79	12
Польща	5,3	41	5,5	41	58	41	60	38	61	35
Португалія	6,0	32	6,1	32	63	33	62	33	63	31
Румунія	3,7	69	3,6	75	44	66	43	69	43	69
Словацьчина	4,3	59	4	66	46	62	47	61	50	54
Словенія	6,4	27	5,9	35	61	37	57	43	58	39
Угорщина	4,7	50	4,6	54	55	46	54	47	54	47
Фінляндія	9,2	4	9,4	2	90	1	89	3	89	3
Франція	6,8	25	7	25	71	22	71	22	69	26
Хорватія	4,1	62	4	66	46	62	48	57	48	61
Чехія	4,6	53	4,4	57	49	54	48	57	51	53
Швеція	9,2	4	9,3	4	88	4	89	3	87	4
Україна	2,4	134	2,3	152	26	144	25	144	26	142
Країн у рейтингу	178		183		176		177		174	

Складено автором за даними [193]

Таблиця Д.23

Порівняння України з країнами ЄС за сферами прояву корупції
згідно з Барометром світової корупції у 2013 р., % опитаних

Країна	Сфери прояву корупції											
	політичні партії	парламент	армія	державна служба	медіа	церква	бізнес	освіта	суди	медицина	поліція	громадські організації
Бельгія	67	51	32	25	37	56	41	17	43	22	41	51
Болгарія	76	71	28	37	49	49	63	47	86	78	65	64
Великобританія	66	55	17	18	69	34	49	18	24	19	32	45
Греція	90	83	31	39	86	49	65	45	66	73	56	66
Данія	30	18	17	15	30	39	31	6	5	13	9	11
Естонія	55	33	8	15	18	12	41	13	26	24	17	38
Іспанія	83	67	19	15	41	41	43	11	51	14	37	42
Італія	89	77	25	26	45	39	52	29	47	54	27	61
Кіпр	91	76	54	20	68	44	37	27	38	54	76	59
Латвія	68	56	17	18	31	13	46	19	48	48	47	63
Литва	78	80	19	24	45	20	56	40	79	73	67	69
Люксембург	53	33	25	20	37	44	48	21	24	21	29	40
Німеччина	65	48	25	31	54	34	61	19	20	48	20	49
Португалія	73	66	66	39	41	35	51	35	66	36	38	46
Румунія	76	68	19	24	34	23	49	33	58	55	54	50
Словаччина	64	61	30	26	38	32	45	39	69	63	60	66
Словенія	78	67	24	24	46	40	42	26	54	42	39	50
Угорщина	68	56	17	23	51	20	63	19	33	39	38	36
Фінляндія	45	31	7	13	35	15	42	7	9	17	5	25
Франція	73	52	19	26	54	31	61	16	34	28	41	48
Хорватія	72	63	24	28	48	31	50	50	70	61	51	64
Чехія	73	59	47	20	28	17	45	30	52	43	54	71
Україна	74	77	52	42	48	37	65	69	87	77	84	82

Складено автором за даними [194]

Додаток Е

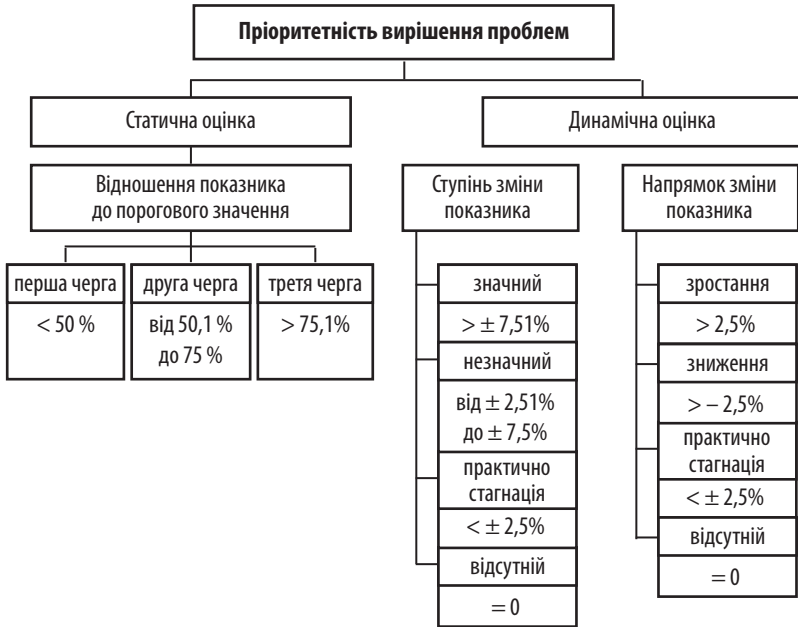

Рис. Е.1. Методичний підхід до визначення пріоритетності вирішення проблем за компонентами сталого розвитку регіону [206]

Таблиця Е.1

Міжнародні індекси та рейтинги, які характеризують безпеку національної економіки в економічній, політичній, соціальній та духовній сферах

Рейтинг	Субіндекс	Сфера
1	2	3
Глобальний індекс конкурентоспроможності [151]	1. Основні вимоги	
	Інституції	політична
	Інфраструктура	економічна
	Макроекономічна стабільність	економічна
	Здоров'я і початкова освіта	соціальна
	2. Підсилювачі ефективності	

ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Продовження табл. Е.1

1	2	3
	Вища освіта	
	Ефективність товарних ринків	економічна
	Ефективність робочої сили	економічна
	Рівень розвитку фінансового ринку	економічна
	Технологічна готовність	економічна
	Розмір ринку	економічна
	3. Інновації та конкурентоспроможність	
	Конкурентоспроможність бізнесу	економічна
	Інновації	економічна
Індекс сталого розвитку [152]	Економічний вимір	економічна
	Екологічний вимір	
	Соціально-інституціональний вимір	соціальна / політична
Індекс економічної свободи [155; 156]	Право власності	політична
	Свобода від корупції	духовна / політична
	Фіскальна свобода	політична
	Участь уряду	політична
	Свобода бізнесу	політична
	Свобода праці	політична
	Монетарна свобода	політична
	Свобода торгівлі	політична
	Свобода інвестиції	політична
	Фінансова свобода	політична
Індекс залучення в міжнародну торгівлю [157; 158]	1. Доступ до ринку	
	Внутрішній доступ на ринки	політична
	Іноземний доступ на ринки	політична
	2. Адміністрування кордону	
	Ефективність і прозорість прикордонного управління	політична
	3. Інфраструктура	

ДОДАТКИ

Продовження табл. Е.1

1	2	3
	Наявність і якість транспортної інфраструктури	економічна
	Наявність і якість транспортних послуг	економічна
	Наявність використання ІКТ	економічна
	4. Ділове середовище	політична
Індекс податкового тягаря [159]	-	економічна
Ставка податку [160]	Ставка податку на прибуток	економічна / політична
	ПДВ	економічна / політична
Індекс складності податків [161]	Податкова ставка	економічна / політична
	Час виконання	економічна / політична
	Кількість платежів	економічна / політична
Індекс економіки знань [162; 163]	Індекс економіки знань	економічна
	Індекс знань	економічна
	Індекс економічного і інституціонального режиму	економічна / політична
	Індекс освіти	соціальна
	Індекс інновацій	економічна
	Індекс інформаційних технологій і комунікацій	економічна
Рейтинг інвестиційної привабливості країн світу [164]	-	економічна
Індекс стійкості суспільства [165]	Індекс благополуччя людей	соціальна
	Індекс екологічного благополуччя	-
	Індекс економічного благополуччя	економічна
Індекс глобалізації [166; 167]	Економічна глобалізація	економічна
	Соціальна глобалізація	соціальна
	Політична глобалізація	політична

Продовження табл. Е.1

1	2	3
Індекс процвітання кран світу [168]	Економіка	економічна
	Підприємництво	політична
	Управління	політична
	Освіта	соціальна
	Охорона здоров'я	соціальна
	Безпека	соціальна
	Особиста свобода	духовна
	Соціальний капітал	соціальна
Тіньова економіка [169; 170]	-	економічна
Індекс розвитку людського потенціалу [172; 173]	Індекс розвитку людського потенціалу	соціальна
	Індекс людського розвитку, скорегований з урахуванням нерівності	соціальна
	Індекс гендерної нерівності	соціальна
	Індекс гендерного розвитку	соціальна
	Індекс багатомірної бідності	соціальна
	Ряди часткових показників	-
Індекс щаслива планета [174]	Очікувана тривалість життя	соціальна
	Рівень благополуччя	соціальна
	Екологічний слід	-
Індекс щастя країн світу [175]	Соціальна підтримка	соціальна
	Свобода	духовна
	Корупція	духовна
	Пожертвування	-
	Щедрість	-
Індекс якості життя база даних [176]	Безпека	соціальна
	Охорона здоров'я	соціальна
	Споживчі ціни	соціальна
	Купівельна спроможність	соціальна

ДОДАТКИ

Продовження табл. Е.1

1	2	3
	Доступність житла	-
	Трафік	-
	Забруднення	-
Індекс якості життя [177]		соціальна
Індекс політичної нестабільності [180]	Загальна нестабільність	політична
	Економічна нестабільність	економічна
Індекс сприяння ведення бізнесу [181; 182]	Реєстрація підприємства	політична
	Отримання дозволів на будівництво	політична
	Підключення до системи електропостачання	політична
	Реєстрація власності	політична
	Кредитування	політична
	Захист інвесторів	політична
	Оподаткування	політична
	Міжнародна торгівля	політична
	Забезпечення виконання контрактів	політична
	Ліквідація підприємства	політична
Якість державного управління [183]	Підзвітність державних органів	політична
	Політична стабільність і відсутність насильства	політична
	Ефективність роботи уряду	політична
	Якість законодавства	політична
	Верховенство закону	політична
	Боротьба з корупцією	політична/духовна
Індекс крижкості держави [184]	Рівень демографічного тиску	соціальна
	Рівень міграції біженців та / або переміщених осіб.	соціальна
	Наявність незадоволених і мстиво налаштованих груп	соціальна
	Стіяка і перманентна еміграція з країни.	соціальна
	Нерівномірність економічного розвитку.	економічна

ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Закінчення табл. Е.1

1	2	3
	Рівень економічної нестабільності	економічна
	Рівень делегітимізації та криміналізації державних структур	політична
	Наявність і якість суспільних послуг	політична
	Рівень порушень прав людини	духовна
	Рівень впливу апарату державної безпеки в якості «держави в державі»	політична
	Рівень впливу групових і / або кланових еліт	політична
	Ступінь втручання інших держав або зовнішніх політичних суб'єктів	політична
Рейтинг країн за індексом якості державності [185]		політична
Свободи преси в світі [188;189]	Індекс свободи преси у світі	духовна
	Юридична	-
	Політична	-
	Економічна	-
Всесвітній індекс свободи преси [190]		духовна
Індекс інституціональних основ демократії [191; 192]	Виборчий процес і плюралізм	політична
	Діяльність уряду	політична
	Політичне участь	духовна
	Політична культура	духовна
	Громадянські свободи	духовна
Індекс сприйняття корупції [193]		духовна
Барометр корупції [194]		духовна

Таблиця Е.2

Матриця коефіцієнтів кореляції між показниками, що характеризують соціальну сферу безпеки національної економіки в 2013 р.

	Соціальна глобалізація	Соціальний капітал	Гендерна нерівність	Рівень здоров'я	Рівень освіти	Демографічний тиск	Рівень міграції біженців
Соціальна глобалізація	1,00	-0,52	-0,20	0,67	-0,58	-0,55	-0,44
Соціальний капітал	-0,52	1,00	0,29	-0,64	0,58	0,58	0,45
Гендерна нерівність	-0,20	0,29	1,00	-0,28	0,24	0,26	0,21
Рівень здоров'я	0,67	-0,64	-0,28	1,00	-0,60	-0,44	-0,32
Рівень освіти	-0,58	0,58	0,24	-0,60	1,00	0,53	0,63
Демографічний тиск	-0,55	0,58	0,26	-0,44	0,53	1,00	0,62
Рівень міграції біженців	-0,44	0,45	0,21	-0,32	0,63	0,62	1,00

Таблиця Е.3
Матриця коефіцієнтів кореляції між показниками, що характеризують політичну сферу безпеки національної економіки в 2013 р.

	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	20	21	22
Політична глобалізація	1,00	0,15	-0,50	-0,57	0,33	-0,07	-0,07	0,24	-0,18	-0,18	-0,23	0,13	-0,24	-0,08	0,22	-0,24	-0,28	-0,25	-0,12	-0,36
Вибірчий процес	0,15	1,00	-0,28	-0,17	0,51	0,05	0,20	0,64	0,04	-0,13	-0,52	-0,15	0,17	-0,26	-0,44	-0,28	-0,70	-0,51	-0,59	-0,62
Фіскальна свобода	-0,50	-0,28	1,00	0,78	-0,48	-0,21	0,02	-0,34	-0,02	0,14	0,63	-0,23	-0,29	0,19	0,33	0,23	0,51	0,37	0,49	0,57
Участь уряду	-0,57	-0,17	0,78	1,00	-0,57	-0,04	0,28	-0,22	0,30	0,27	0,51	-0,22	-0,10	0,25	0,23	0,23	0,44	0,45	0,46	0,37
Свобода бізнесу	0,33	0,51	-0,48	-0,57	1,00	0,16	0,11	0,52	-0,52	-0,53	-0,61	-0,18	-0,17	-0,53	-0,46	-0,45	-0,73	-0,57	-0,52	-0,52
Монетарна свобода	-0,07	0,05	-0,21	-0,04	0,16	1,00	0,32	0,03	0,13	0,08	-0,25	-0,18	0,09	-0,10	-0,13	-0,06	-0,27	-0,14	-0,27	-0,18
Свобода торгівлі	-0,07	0,20	0,02	0,28	0,11	0,32	1,00	0,37	0,25	-0,04	-0,02	-0,58	-0,05	-0,01	0,08	-0,27	-0,22	-0,32	-0,24	-0,54

ДОДАТКИ

Продовження табл. Е.3

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	20	21	22
Фінансова свобода	0,24	0,64	-0,34	-0,22	0,52	0,03	0,37	1,00	0,06	-0,37	-0,45	-0,37	0,03	-0,06	-0,45	-0,41	-0,66	-0,65	-0,50	-0,69
Реєстрація підприємства	-0,18	0,04	-0,02	0,30	-0,52	0,13	0,25	0,06	1,00	0,27	0,10	-0,08	0,26	0,38	0,29	0,21	0,01	0,10	0,12	-0,08
Отримання дозволів	-0,18	-0,13	0,14	0,27	-0,53	0,08	-0,04	-0,37	0,27	1,00	0,46	0,25	0,21	0,04	0,11	0,50	0,21	0,45	0,17	0,24
Підключення до електропостачання	-0,23	-0,52	0,63	0,51	-0,61	-0,25	-0,02	-0,45	0,10	0,46	1,00	0,12	-0,13	0,05	0,53	0,46	0,56	0,50	0,63	0,53
Реєстрація власності	0,13	-0,15	-0,23	-0,22	-0,18	-0,18	-0,58	-0,37	-0,08	0,25	0,12	1,00	0,29	0,03	-0,05	0,09	0,25	0,27	0,14	0,24
Кредитування	-0,24	0,17	-0,29	-0,10	-0,17	0,09	-0,05	-0,03	0,26	0,21	-0,13	0,29	1,00	0,11	-0,17	0,23	-0,01	0,05	-0,19	-0,04
Захист інвесторів	-0,08	-0,26	0,19	0,25	-0,53	-0,10	-0,01	-0,06	0,38	0,04	0,05	0,03	0,11	1,00	0,27	-0,21	0,43	0,11	0,26	0,14
Оподаткування	0,22	-0,44	0,33	0,23	-0,46	-0,13	0,08	-0,45	0,29	0,11	0,53	-0,05	-0,17	0,27	1,00	0,10	0,44	0,27	0,47	0,22
Виконання контрактів	-0,24	-0,28	0,23	0,23	-0,45	-0,06	-0,27	-0,41	0,21	0,50	0,46	0,09	0,23	-0,21	0,10	1,00	0,22	0,66	0,35	0,54
Ліквідація	-0,28	-0,70	0,51	0,44	-0,73	-0,27	-0,22	-0,66	0,01	0,21	0,56	0,25	-0,01	0,43	0,44	0,22	1,00	0,62	0,55	0,60
Вплив апарату держбезпеки	-0,25	-0,51	0,37	0,45	-0,57	-0,14	-0,32	-0,65	0,10	0,45	0,50	0,27	0,05	0,11	0,27	0,66	0,62	1,00	0,73	0,68

Закінчення табл. Е.3

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	20	21	22
Вплив кланових еліт	-0,12	-0,59	0,49	0,46	-0,52	-0,27	-0,24	-0,50	0,12	0,17	0,63	0,14	-0,19	0,26	0,47	0,35	0,55	0,73	1,00	0,69
Ступінь втручання інших держав	-0,36	-0,62	0,57	0,37	-0,52	-0,18	-0,54	-0,69	-0,08	0,24	0,53	0,24	-0,04	0,14	0,22	0,54	0,60	0,68	0,69	1,00

ДОДАТКИ

Таблиця Е.4

Матриця коефіцієнтів кореляції між показниками, що характеризують духовну сферу безпеки національної економіки в 2013 р.

	Політична участь	Політична культура	Корупція	Свобода преси	Особиста свобода
Політична участь	1,00	0,62	-0,74	-0,48	-0,57
Політична культура	0,62	1,00	-0,77	-0,54	-0,69
Корупція	-0,74	-0,77	1,00	0,64	0,68
Свобода преси	-0,48	-0,54	0,64	1,00	0,61
Особиста сво- бода	-0,57	-0,69	0,68	0,61	1,00

Таблиця Е.5

Порівняння рейтингу України з країнами ЄС у 2013 р. за Інтегральним показником безпеки національної економіки та його компонентами

Країна	Інтегральний показник безпеки на- ціональної економіки		Компонента							
			економічна		соціальна		політична		духовна	
	індекс	ранг	індекс	ранг	індекс	ранг	індекс	ранг	індекс	ранг
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Австрія	0,628	5	0,604	6	0,709	4	0,501	6	0,727	5
Бельгія	0,540	9	0,529	9	0,774	3	0,439	10	0,473	16
Болгарія	0,174	25	0,272	20	0,098	27	0,151	26	0,228	24
Великобританія	0,503	10	0,531	8	0,595	11	0,350	13	0,581	9
Греція	0,147	26	0,034	29	0,352	20	0,199	23	0,195	27
Данія	0,701	3	0,668	4	0,656	7	0,605	2	0,910	2
Естонія	0,386	15	0,470	10	0,388	18	0,334	15	0,364	19
Ірландія	0,563	7	0,441	11	0,817	2	0,398	12	0,703	6
Іспанія	0,443	12	0,321	17	0,625	9	0,402	11	0,478	15

ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Закінчення табл. Е.5

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Італія	0,356	17	0,219	25	0,420	16	0,333	16	0,522	12
Кіпр	0,189	24	0,122	28	0,293	23	0,088	29	0,401	18
Латвія	0,279	23	0,354	15	0,283	24	0,248	22	0,245	23
Литва	0,313	20	0,282	19	0,330	21	0,329	17	0,312	21
Люксембург	0,548	8	0,635	5	0,492	15	0,443	9	0,653	8
Мальта	0,287	22	0,254	22	0,310	22	0,198	24	0,435	17
Нідерланди	0,655	4	0,694	2	0,676	6	0,480	8	0,815	3
Німеччина	0,579	6	0,532	7	0,611	10	0,625	5	0,679	7
Польща	0,343	19	0,376	14	0,376	19	0,306	20	0,320	20
Португалія	0,447	11	0,271	21	0,549	12	0,514	4	0,521	13
Румунія	0,078	29	0,137	26	0,020	29	0,102	28	0,130	28
Словаччина	0,358	18	0,329	16	0,509	13	0,315	19	0,289	22
Словенія	0,441	14	0,237	23	0,649	8	0,491	7	0,501	14
Угорщина	0,290	21	0,290	18	0,419	17	0,272	21	0,213	25
Фінляндія	0,720	2	0,682	3	0,881	1	0,584	3	0,767	4
Франція	0,379	16	0,424	12	0,252	25	0,345	14	0,558	10
Хорватія	0,136	27	0,236	24	0,043	28	0,159	25	0,212	26
Чехія	0,442	13	0,419	13	0,505	14	0,325	18	0,556	11
Швеція	0,747	1	0,758	1	0,693	5	0,621	1	0,956	1
Україна	0,093	28	0,126	27	0,119	26	0,120	27	0,042	29

Таблиця Е.6

Порівняння рейтингу України з країнами ЄС у 2012 р. за Інтегральним показником безпеки національної економіки та його компонентами

Країна	Інтегральний показник безпеки національної економіки		Компонента							
			економічна		соціальна		політична		духовна	
	індекс	ранг	індекс	ранг	індекс	ранг	індекс	ранг	індекс	ранг
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Австрія	0,685	4	0,599	5	0,773	6	0,612	7	0,778	4
Бельгія	0,630	6	0,556	6	0,850	2	0,586	9	0,569	15
Болгарія	0,307	25	0,274	20	0,266	26	0,333	26	0,365	24
Великобританія	0,592	9	0,550	7	0,664	11	0,532	14	0,632	11
Греція	0,112	29	0,002	29	0,454	22	0,408	23	0,396	23
Данія	0,772	2	0,704	2	0,792	5	0,687	2	0,929	2
Естонія	0,496	16	0,476	9	0,551	16	0,481	16	0,480	19
Ірландія	0,616	8	0,423	13	0,844	3	0,545	12	0,740	6
Іспанія	0,518	13	0,321	16	0,702	10	0,556	11	0,575	14
Італія	0,431	19	0,258	23	0,539	17	0,462	18	0,537	17
Кіпр	0,359	23	0,190	25	0,524	19	0,316	27	0,525	18
Латвія	0,375	22	0,319	17	0,426	24	0,414	22	0,353	26
Литва	0,422	20	0,294	19	0,500	21	0,502	15	0,429	22
Люксембург	0,629	7	0,621	4	0,615	14	0,573	10	0,716	7
Мальта	0,340	24	0,148	26	0,416	25	0,405	24	0,539	16
Нідерланди	0,564	11	0,440	12	0,431	23	0,626	4	0,853	3
Німеччина	0,636	5	0,545	8	0,706	9	0,615	6	0,693	8
Польща	0,453	17	0,396	14	0,536	18	0,432	21	0,460	20
Португалія	0,510	14	0,266	22	0,636	13	0,624	5	0,642	10
Румунія	0,219	27	0,143	27	0,198	29	0,294	28	0,279	28
Словацьчина	0,452	18	0,334	15	0,610	15	0,450	20	0,455	21
Словенія	0,508	15	0,270	21	0,712	8	0,589	8	0,591	13

ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Закінчення табл. Е.6

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Угорщина	0,402	21	0,309	18	0,510	20	0,458	19	0,361	25
Фінляндія	0,747	3	0,695	3	0,870	1	0,675	3	0,761	5
Франція	0,575	10	0,451	10	0,746	7	0,533	13	0,607	12
Хорватія	0,281	26	0,211	24	0,227	28	0,370	25	0,351	27
Чехія	0,553	12	0,447	11	0,654	12	0,480	17	0,667	9
Швеція	0,798	1	0,759	1	0,795	4	0,701	1	0,959	1
Україна	0,126	28	0,112	28	0,238	27	0,043	29	0,219	29

Таблиця Е.7

Порівняння рейтингу України з країнами ЄС у 2011 р. за Інтегральним показником безпеки національної економіки та його компонентами

Країна	Інтегральний показник безпеки національної економіки		Компонента							
			економічна		соціальна		політична		духовна	
	індекс	ранг	індекс	ранг	індекс	ранг	індекс	ранг	індекс	ранг
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Австрія	0,669	5	0,625	6	0,754	7	0,508	7	0,838	4
Бельгія	0,628	6	0,581	8	0,853	2	0,509	6	0,165	16
Болгарія	0,300	25	0,260	23	0,260	26	0,280	26	0,425	25
Великобританія	0,610	7	0,584	7	0,655	11	0,529	5	0,683	10
Греція	0,271	27	0,072	29	0,486	21	0,347	23	0,446	23
Данія	0,704	4	0,738	2	0,773	5	0,446	14	0,966	2
Естонія	0,477	16	0,467	11	0,519	18	0,422	18	0,508	19
Ірландія	0,596	10	0,421	13	0,765	6	0,491	9	0,799	6
Іспанія	0,517	13	0,362	15	0,650	12	0,480	10	0,635	13
Італія	0,445	17	0,291	21	0,564	17	0,386	19	0,619	15
Кіпр	0,365	22	0,272	22	0,509	19	0,238	28	0,542	18
Латвія	0,332	24	0,235	24	0,395	24	0,320	24	0,409	26

ДОДАТКИ

Закінчення табл. Е.7

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Литва	0,419	19	0,298	20	0,478	23	0,451	13	0,480	21
Люксембург	0,611	8	0,630	5	0,610	14	0,478	11	0,757	7
Мальта	0,345	23	0,152	26	0,393	25	0,372	20	0,639	11
Нідерланди	0,732	2	0,726	3	0,812	3	0,541	3	0,902	3
Німеччина	0,611	9	0,551	9	0,676	9	0,506	8	0,741	8
Польща	0,424	20	0,371	14	0,507	20	0,351	22	0,490	20
Португалія	0,498	14	0,301	19	0,603	15	0,533	4	0,636	12
Румунія	0,215	28	0,127	27	0,193	29	0,280	27	0,309	28
Словацьчина	0,438	18	0,362	16	0,574	16	0,371	21	0,477	22
Словенія	0,497	15	0,318	18	0,659	10	0,474	12	0,613	17
Угорщина	0,416	21	0,324	17	0,486	22	0,427	17	0,444	24
Фінляндія	0,729	3	0,710	4	0,871	1	0,563	2	0,812	5
Франція	0,554	12	0,461	12	0,730	8	0,444	15	0,629	14
Хорватія	0,278	26	0,211	25	0,248	27	0,304	25	0,374	27
Чехія	0,556	11	0,511	10	0,611	13	0,439	16	0,697	9
Швеція	0,777	1	0,773	1	0,774	4	0,612	1	0,997	1
Україна	0,084	29	0,079	28	0,200	28	0,031	29	0,100	29

ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

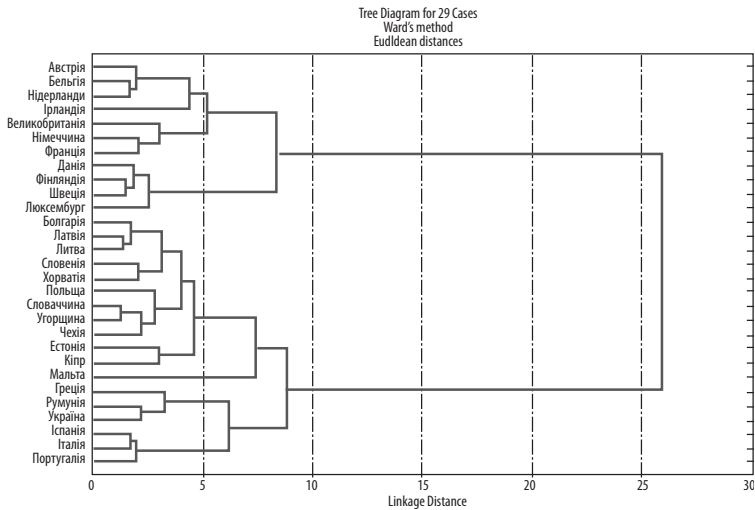

Рис. Е.2. Дендрограма класифікації країн ЄС та України за показниками, що характеризують економічну компоненту безпеки національної економіки, за 2011 р. (складено автором)

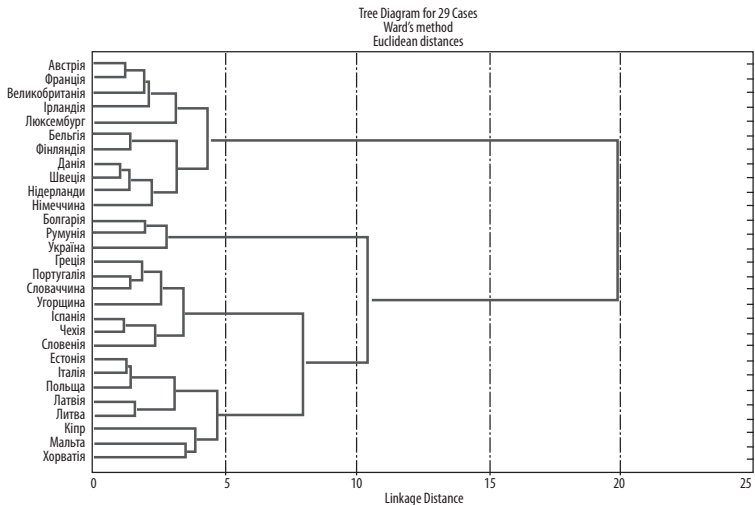

Рис. Е.3. Дендрограма класифікації країн ЄС та України за показниками, що характеризують соціальну компоненту безпеки національної економіки, за 2011 р. (складено автором)

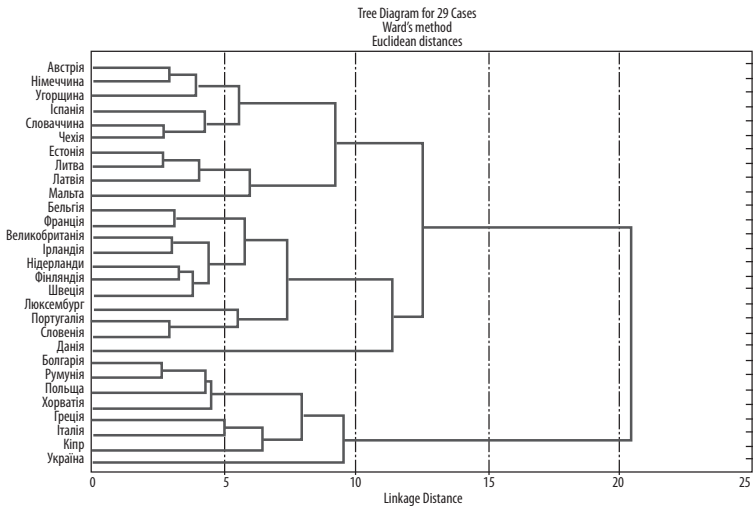

Рис. Е.4. Дендрограма класифікації країн ЄС та України за показниками, що характеризують політичну компоненту безпеки національної економіки, за 2011 р. (складено автором)

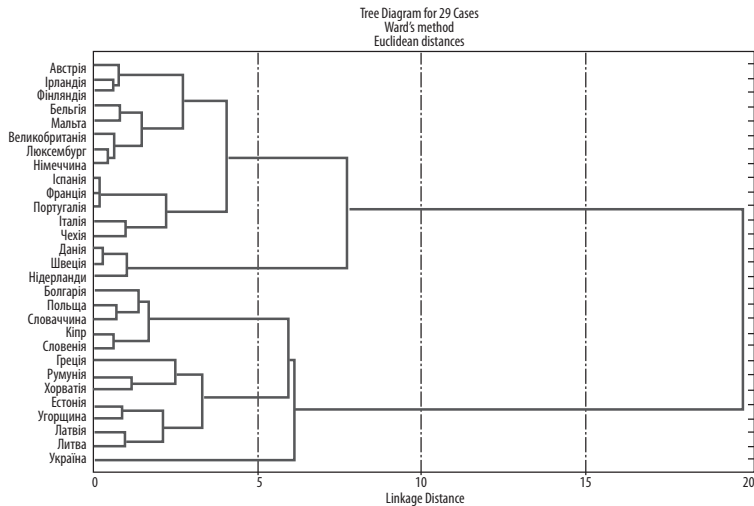

Рис. Е.5. Дендрограма класифікації країн ЄС та України за показниками, що характеризують духовну компоненту безпеки національної економіки, за 2011 р. (складено автором)

ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

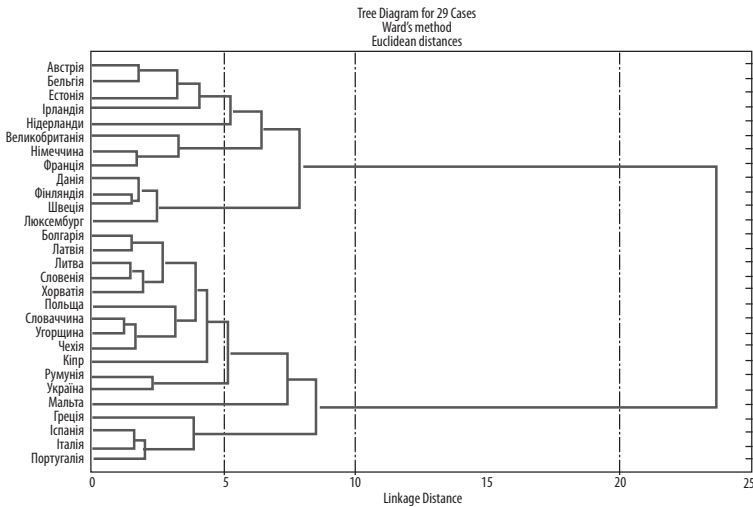

Рис. Е.6. Дендрограма класифікації країн ЄС та України за показниками, що характеризують економічну компоненту безпеки національної економіки, за 2012 р. (складено автором)

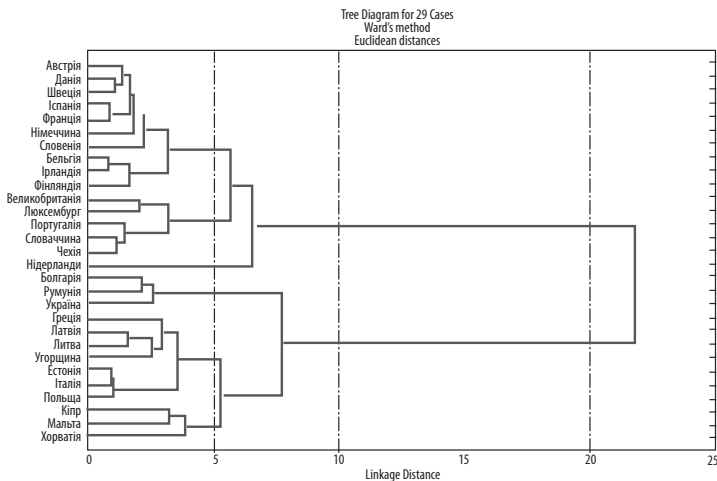

Рис. Е.7. Дендрограма класифікації країн ЄС та України за показниками, що характеризують соціальну компоненту безпеки національної економіки, за 2012 р. (складено автором)

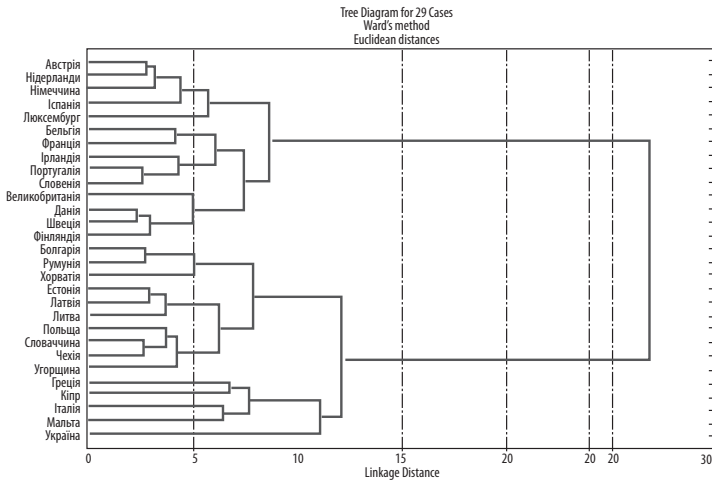

Рис. Е.8. Дендрограма класифікації країн ЄС та України за показниками, що характеризують політичну компоненту безпеки національної економіки, за 2012 р. (складено автором)

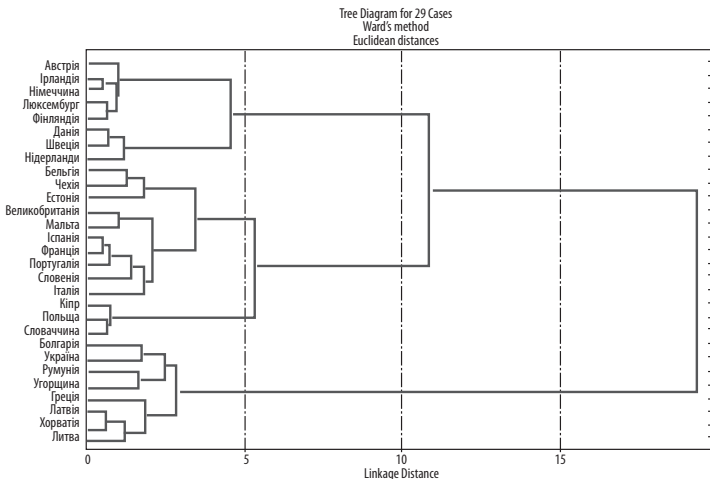

Рис. Е.9. Дендрограма класифікації країн ЄС та України за показниками, що характеризують духовну компоненту безпеки національної економіки, за 2012 р. (складено автором)

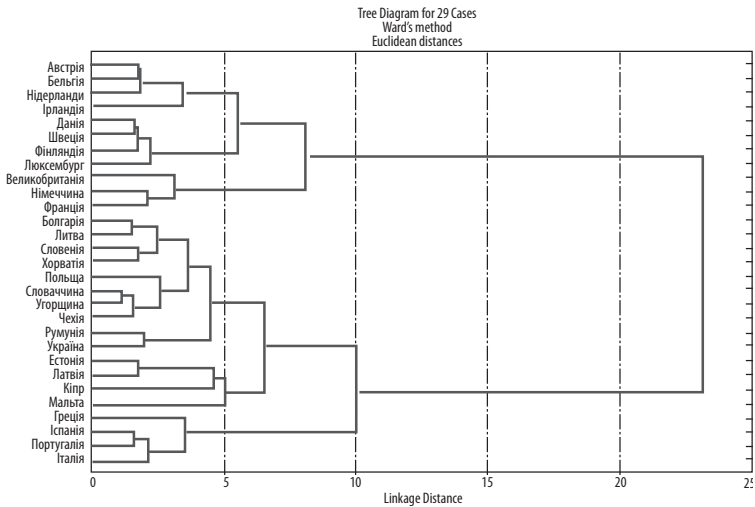

Рис. Е.10. Дендрограма класифікації країн ЄС та України за показниками, що характеризують економічну компоненту безпеки національної економіки, за 2013 р. (складено автором)

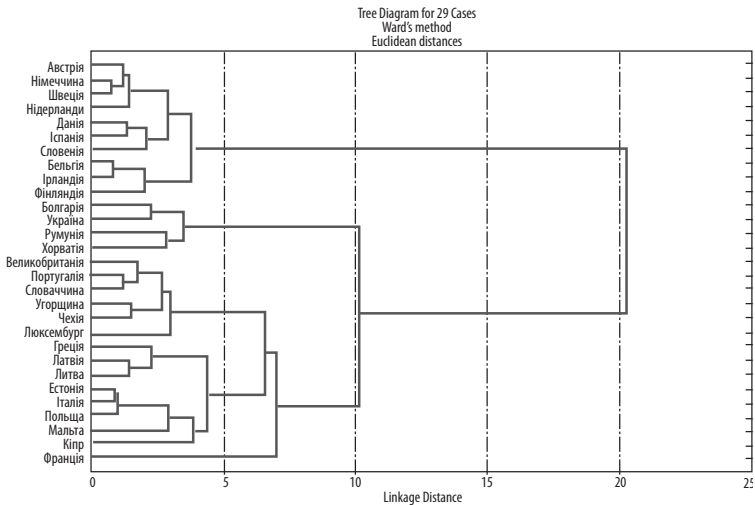

Рис. Е.11. Дендрограма класифікації країн ЄС та України за показниками, що характеризують соціальну компоненту безпеки національної економіки, за 2013 р. (складено автором)

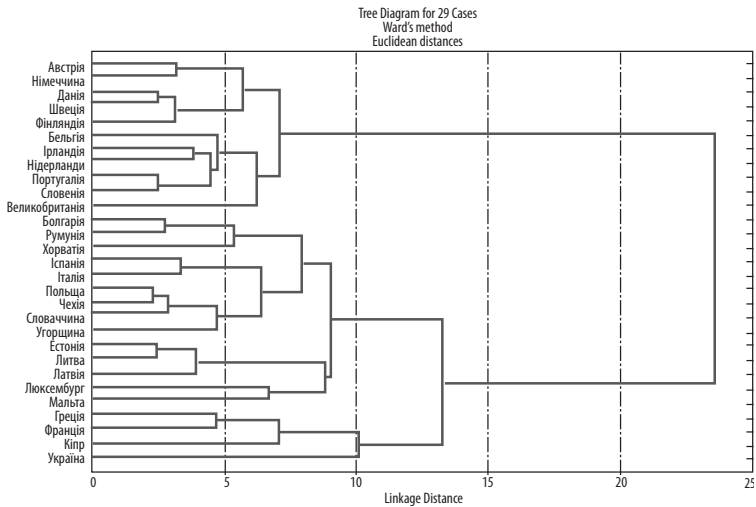

Рис. Е.12. Дендрограма класифікації країн ЄС та України за показниками, що характеризують політичну компоненту безпеки національної економіки, за 2013 р. (складено автором)

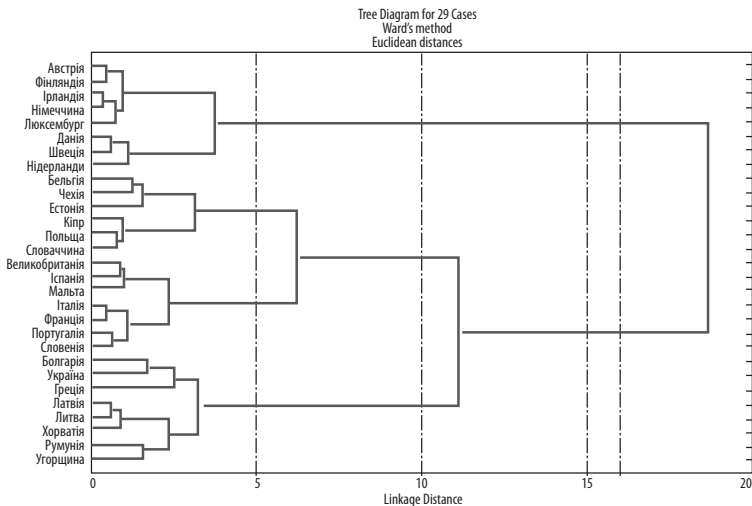

Рис. Е.13. Дендрограма класифікації досліджуваних країн ЄС та України за показниками, що характеризують духовну компоненту безпеки національної економіки, за 2013 р. (складено автором)

Таблиця Е.8

Порівняння рейтингу України з країнами ЄС у 2011 – 2013 рр.
за Комплексним показником безпеки національної економіки

Країна	Рік					
	2011		2012		2013	
	індекс	ранг	індекс	ранг	індекс	ранг
1	2	3	4	5	6	7
Австрія	0,669	5	0,685	4	0,628	5
Бельгія	0,628	6	0,630	6	0,540	9
Болгарія	0,300	25	0,307	25	0,174	25
Великобританія	0,610	7	0,592	9	0,503	10
Греція	0,271	27	0,112	29	0,147	26
Данія	0,704	4	0,772	2	0,701	3
Естонія	0,477	16	0,496	16	0,386	15
Ірландія	0,596	10	0,616	8	0,563	7
Іспанія	0,517	13	0,518	13	0,443	12
Італія	0,445	17	0,431	19	0,356	17
Кіпр	0,365	22	0,359	23	0,189	24
Латвія	0,332	24	0,375	22	0,279	23
Литва	0,419	19	0,422	20	0,313	20
Люксембург	0,611	8	0,629	7	0,548	8
Мальта	0,345	23	0,340	24	0,287	22
Нідерланди	0,732	2	0,564	11	0,655	4
Німеччина	0,611	9	0,636	5	0,579	6
Польща	0,424	20	0,453	17	0,343	19
Португалія	0,498	14	0,510	14	0,447	11
Румунія	0,215	28	0,219	27	0,078	29
Словацьчина	0,438	18	0,452	18	0,358	18
Словенія	0,497	15	0,508	15	0,441	14
Угорщина	0,416	21	0,402	21	0,290	21
Фінляндія	0,729	3	0,747	3	0,720	2

ДОДАТКИ

Закінчення табл. Е.8

1	2	3	4	5	6	7
Франція	0,554	12	0,575	10	0,379	16
Хорватія	0,278	26	0,281	26	0,136	27
Чехія	0,556	11	0,553	12	0,442	13
Швеція	0,777	1	0,798	1	0,747	1
Україна	0,084	29	0,126	28	0,093	28

Складено автором

Таблиця Е.9

Шкала оцінки рівня неоднорідності та диспропорцій у країновому розвитку (за Новак І. М.) [230]

Коефіцієнт варіації	Оцінка неоднорідності та диспропорцій
$CV \leq 10\%$	Сукупність країн є відносно однорідною, а рівень диспропорцій низький
$10\% < CV \leq 25\%$	Сукупність країн має середній рівень неоднорідності та диспропорцій
$25\% < CV \leq 50\%$	Сукупність країн має високий рівень неоднорідності та диспропорцій
$CV > 50\%$	Сукупність країн має дуже високий рівень неоднорідності та диспропорцій

Додаток Ж

Таблиця Ж.1

Визначення поняття «корупція» в міжнародно-правових актах та законодавстві деяких країн

Країна	Визначення
1	2
Дев'ятий конгрес ООН (Каїр, 1995 р.) [240]	Корупція – це зловживання державною владою для одержання вигоди в особистих цілях
Міждисциплінарна робоча група Ради Європи [246]	Корупція – це хабарництво і будь-яка інша поведінка осіб, яким доручено виконання певних обов'язків у державному або приватному секторі, і яка веде до порушення обов'язків, покладених на них як на державну посадову особу або на приватного співробітника чи незалежного агента, або ж веде до відносин іншого типу, націлених на отримання будь-яких незаконних вигод для себе чи інших
Секретаріат ООН [246]	Корупція – це сукупність трьох класифікаційних груп кримінальних діянь: 1. Крадіжка, розкрадання і присвоєння державної власності посадовими особами. 2. Зловживання службовим становищем для одержання невинуватених особистих вигод. 3. Конфлікт інтересів між громадським обов'язком і особистою користю
Кримінальні кодекси Німеччини, Франції, Італії та США [246]	Корупційний злочини – посадовий злочини, і в першу чергу, хабарництво, використання службового становища, зловживання владою, вимагання, крадіжка та шахрайство
Узагальнене визначення, яке застосовується у документах ООН та Ради Європи [246]	Характерні ознаки корупції: • безпосереднє заподіяння шкоди авторитету чи іншим охоронюваним законом інтересам держави (державної служби); • незаконний характер одержаних держслужбовцем благ (матеріальних і нематеріальних); • використання держслужбовцем свого становища всупереч інтересам державної служби; • наявність у держслужбовця умислу на вчинення дій (бездіяльність), які об'єктивно завдають шкоду охоронюваним законом інтересам держави та служби; • корислива мета або інша, зацікавленість держслужбовця

ДОДАТКИ

Продовження табл. Е.9

1	2
Україна [247]	Корупція – використання особою, зазначеною у частині першій статті 3 цього Закону, наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, зазначеній у частині першій статті 3 цього Закону, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей
Азербайджан [248]	Корупція – незаконне отримання посадовими особами матеріальних та інших благ, пільг або привілеїв з використанням свого статусу, статусу органу, що вони представляють, посадових повноважень або можливостей, які випливають з даного статусу та повноважень, а також залучення фізичними і юридичними особами даних посадових осіб на свою сторону шляхом незаконного пропонування або обіцяння чи передачі ним зазначених матеріальних і інших благ, пільг або привілеїв
Білорусь [249]	Корупція – навмисне використання державною посадовою або прирівняною до неї особою або іноземною посадовою особою свого службового положення і пов'язаних з ним можливостей, що пов'язане з протиправним отриманням майна або іншої вигоди у виді послуги, покровительства, обіцяння переваг для себе або для третіх осіб, а рівно підкуп державної посадової або прирівняної до неї особи чи іноземної посадової особи шляхом надання їм майна або іншої вигоди у вигляді послуги, покровительства, обіцяння переваг для себе або для третіх осіб з тим, щоб ця державна чи прирівняна до неї особа або іноземна посадова особа здійснили дії або утримались від їх здійснення при виконанні своїх службових (трудових) обов'язків
Казахстан [250]	Під корупцією розуміється непередбачене законом отримання особисто або через посередників майнових благ і переваг особами, які виконують державні функції, а також особами, прирівняними до них, з використанням своїх посадових повноважень і пов'язаних з ними можливостями чи інше використання ними своїх повноважень для отримання майнової вигоди, а рівно підкуп цих осіб шляхом протиправного надання ним фізичними та юридичними особами вказаних благ і переваг
Киргизстан [251]	Корупція (корупційне правопорушення) – це корисне діяння посадових осіб, які виконують визначені функціональні обов'язки в державному секторі, яке призводить до порушення функціональних обов'язків, покла-

Закінчення табл. Е.9

1	2
	<p>дених на них за статусом державного службовця, та іншого роду відносин, що має ціллю отримання незаконних вигод для себе та інших і створює загрозу інтересам суспільства та держави.</p> <p>Вона включає: хабарництво, крадіжку, розкрадання, недбалість та привласнення державної та приватної власності посадовими особами; зловживання посадовим положенням для отримання будь-яких незаконних вигод (пільг, переваг) для себе та інших в результаті неофіційного використання офіційного статусу</p>
<p>Молдова [252]</p>	<p>Корупція – будь-яке незаконне використання особою, яка має публічний статус, своєї посади для отримання матеріальних благ або вигоди для себе чи для іншої особи всупереч законним інтересам суспільства і держави або незаконне надання іншій особі матеріальних благ або вигоди, що йому не належить</p>
<p>Росія [253]</p>	<p>Корупція:</p> <p>а) зловживання службовим положенням, дача хабара, отримання хабара, зловживання повноваженнями, комерційний підкуп чи інше незаконне використання фізичною особою свого службового положення всупереч законним інтересам суспільства і держави в цілях отримання вигоди у вигляді грошей, цінностей, іншого майна чи послуг майнового характеру, інших майнових прав для себе або для третіх осіб чи незаконне надання такої вигоди вказаній особі іншими фізичними особами;</p> <p>б) здійснення діянь, вказаних в підпункті «а», від імені або в інтересах юридичної особи</p>

Узагальнено автором

Таблиця Ж.2

Порівняння законів про корупцію в Україні та в деяких країнах світу

Елементи	Закони про корупцію країн світу					Разом
	Україна [247]	Росія [253]	Білорусь [249]	Латвія [254]	Грузія [255]	
Стратегія, закон про боротьбу з корупцією, план заходів	+	+	+	+	+	5
Визначення поняття «корупція», «корупційне правопорушення»	+	+	+	-	-	3
Наявність принципів антикорупційної діяльності	+	+	+	-	-	3
<i>Організаційні основи профілактики і боротьби з корупцією</i>						
Суб'єкти корупційних правопорушень	+	+	+	+	+	5
Суб'єкти, які здійснюють заходи щодо запобігання і протидії корупції	+	+	+	+	+	5
Заходи, спрямовані на запобігання і протидію корупції	+	+	+	+	+	5
Система заходів по профілактиці корупції (антикорупційна експертиза проєктів, обмеження щодо працевлаштування, подарунків)	-	+	+	-	-	2
Напрямки діяльності державних органів	-	+	-	-	-	1
Врегулювання конфлікту інтересів	+	+	-	-	-	2
Відповідальність за корупційні правопорушення	+	+	-	+	+	4
Усунення наслідків корупційних правопорушень	+	-	+	-	+	3
Спеціальні органи в сфері протидії корупції	+	+	+	+	+	5

Узагальнено автором

Таблиця Ж.3

Відповідність сучасного стану нормативно-правового та організаційного забезпечення протидії корупції в Україні та деяких країнах

Країна	2	3	4	5	6	7	8	9
Концепція	Стратегія	Наявність Комплексної Програмної (Плану) протидії корупції	Наявність відповідного за стратегію протидії корупції та плану дій	Координаційні органи	Органи моніторингу	Наявність обласних програм протидії корупції		
Вірменія	Концепція Боротьби з корупцією в системі суспільного управління	Стратегія протидії корупції на 2003 – 2007 рр. Стратегія протидії корупції 2009 – 2012 роки	План дій реалізації анти-корупційної стратегії на 2009 – 2012 роки	–	Апарат прем'єр-міністра	Рада протидії корупції. Апарат – Кабінет прем'єр-міністра. Голова – Прем'єр-міністр	Комісія по моніторингу реалізації Апарат – Кабінет прем'єр-міністра. Голова – помічник Президента	–
Азербайджан	–	Державна програма боротьби з корупцією на 2004 – 2006 рр.; Національна стратегія підвищення прозорості та протидії корупції 2007 – 2011 рр. Національний план дії протидії корупції 2012 – 2015 рр.	План дій боротьби з корупцією 2007 – 2011 (2012 – 2015)	Закон про боротьбу з корупцією	Секретаріат Комісії протидії корупції	Кабінет міністрів, Комісія протидії корупції, робоча група щодо удосконалення законодавства; Апарат – адміністрація президента. Голова – керівник адміністрації президента	Кабінет міністрів, Комісія протидії корупції, робоча група щодо удосконалення законодавства; Апарат – адміністрація президента. Голова – керівник адміністрації президента	–

Продовження табл. Ж.3

1	2	3	4	5	6	7	8	9
		Урядова програма на 2002 – 2006 рр. щодо прискорення боротьби з корупцією; Державна програма боротьби з корупцією на 2007 – 2010 рр.; Державна програма боротьби зі злочинністю та корупцією на 2010 – 2012 рр.; План заходів щодо протидії корупції на 2013–2014 рр.	Державна програма боротьби зі злочинністю та корупцією на 2010 – 2012 рр.; План заходів щодо протидії корупції на 2013–2014 рр.	Закон Про боротьбу з корупцією	Генеральний прокурор	Генеральна прокуратура. Рада міністрів, Координаційна рада. Апарат – Генеральна прокуратура Голова – Генеральний прокурор	Генеральна прокуратура. Рада міністрів, Координаційна рада. Апарат – Генеральна прокуратура Голова – Генеральний прокурор	
Білорусь	Концепція національної безпеки республіки Білорусь	Державна програма боротьби зі злочинністю та корупцією на 2010 – 2012 рр.; Державна програма боротьби зі злочинністю та корупцією на 2013 – 2015 рр.						
Грузія	–	Національна стратегія протидії корупції Грузії на 2005 р.;	2010 – 2013	Закон Про боротьбу з корупцією	Антикорупційна координаційна Рада	Міжвідомча координаційна рада протидії корупції; експертна робоча група	Міжвідомча координаційна рада протидії корупції; експертна робоча група	

Продовження табл. Ж.3

1	2	3	4	5	6	7	8	9
		Національна стратегія протидії корупції Грузії на 2010 р.				Апарат – Міністерство юстиції Голова – міністр юстиції	Апарат – Міністерство юстиції Голова – міністр юстиції	
Молдова	–	Національна стратегія протидії корупції на 2005 – 2010 рр.; Національна стратегія протидії корупції на 2011 – 2015 р.	2005, 2006, 2007 – 2009, 2010	Закон «Про попередження та боротьбу за корупцією»	Центр боротьби з економічними злочинами та корупцією	Парламентська комісія Апарат – адміністрація парламенту Голова – голова комісії	Група моніторингу. Апарат – Центр боротьби з економічною злочинністю та корупцією Голова – обирається членами	
Україна	Концепція протидії корупції 1998 – 2005 рр.; Концепція боротьби з корупцією в Україні «На шляху до доброчесності» 2007–2011 рр.	Національна стратегія протидії корупції на 2011 – 2015 рр.; Засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014 – 2017 роки	Державна програма запобігання і протидії корупції на 2011 – 2015	Закон «Про запобігання корупції»	Кабінет міністрів України, Національне агентство з питань запобігання корупції	Національне агентство з питань запобігання корупції. Апарат – КМУ Голова – обирається членами	–	Обласні програми запобігання та протидії корупції

Закінчення табл. Ж.3

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Росія	–	Національна стратегія протидії корупції 2010 р.	Національний план протидії корупції на 2010 – 2011 р. Національний план протидії корупції на 2012 – 2013 рр.	Федеральний закон від «Про протидію корупції»	Президент	Рада при президенті РФ щодо протидії корупції Апарат – Президент Голова – Президент Управління Президента РФ з питань протидії корупції Апарат – адміністрація Президента Голова – призначається Президентом	Федеральне зібрання	Плани відповідних федеральних органів виконавчої влади і інших державних органів по протидії корупції

Складено автором за даними [315 – 322]

ДЛЯ НОТАТОК

Ruled lines for notes.

Наукове видання

ГУБАРЄВА Ірина Олегівна

**ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ
УКРАЇНИ**

Монографія

Підписано до друку 26.01.2015 р. Формат 60 x 84/16. Папір офсетний.
Гарнітура ArnoPro. Друк різнографічний. Ум. друк. арк. 26,0.
Обл.-вид. арк. 31,2. Наклад 300 прим. Зам. № 767.

Видавничий Дім «ІНЖЕК»
61001, Харків, пр. Гагаріна, 20. Тел. (057) 7034021, 7034001.
e-mail: inzhek@vl.kharkov.ua; www.inzhek.kharkov.ua
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру України суб'єктів
видавничої діяльності ДК № 2265 від 18.08.2005 р.
Надруковано у ВД «ІНЖЕК», Харків, пр. Гагаріна, 20.